

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ
ІНСТИТУТ»**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

БОЙКО ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342.7:347.961 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНСТИТУТ НОТАРІАТУ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І
СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. В. Бойко

Науковий керівник –

Макеєва Олена Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Бойко О. В. – Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». – Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут»», Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено розкриттю сутності інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина на основі комплексного теоретико-правового, історико-правового та порівняльно-правового аналізу наявних наукових доктрин, міжнародних стандартів і чинного законодавства України.

Обґрунтовано авторський підхід до розуміння історичної природи інституту нотаріату як превентивного правового інституту, що сформувався у відповідь на суспільну потребу в правовій визначеності, стабільності цивільного обороту та охороні прав і законних інтересів учасників правовідносин. На підставі аналізу правових джерел Стародавнього Риму, Вавилону, Єгипту, Київської Русі, Литовсько-Руської та Української гетьманської держав, законодавства Російської імперії й радянського періоду доведено, що нотаріат історично формувався переважно як публічно-правовий інститут, спрямований на забезпечення правопорядку та попередження правових конфліктів.

Визнано, що здійснення нотаріальних функцій представниками державних або квазідержавних інституцій історично зумовило формування моделі публічної довіри до нотаріату, заснованої на процедурній формалізації, професійній легітимації та офіційній достовірності посвідчених юридичних фактів, що забезпечувало стабільність цивільного обороту та підвищений рівень правової безпеки.

Обґрунтовано, що ускладнення цивільного обороту зумовило посилення приватноправових елементів у діяльності нотаріату, насамперед у сфері організації нотаріальних процедур та задоволення потреб учасників цивільних правовідносин у доступному, оперативному й професійному правовому сервісі. У цьому зв'язку запровадження приватного нотаріату в Україні у 1993 році визнано закономірним етапом еволюції інституту нотаріату, спрямованим на відновлення балансу між його публічно-правовою природою та приватноправовими інтересами суспільства.

Зроблено висновок, що історичний розвиток інституту нотаріату має дуалістичний характер і відображає інтеграцію публічно-правових та приватноправових начал у межах єдиного правового механізму, що зумовило сучасне осмислення нотаріату не лише як техніко-юридичного інструменту посвідчення правочинів, а як складового елемента механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Обґрунтовано, що наукове осмислення інституту нотаріату формувалося у тісному зв'язку з еволюцією уявлень про права і свободи людини і громадянина та визначалося домінуючими правовими ідеологіями, моделями державності й рівнем правової культури суспільства; водночас ранні доктринальні підходи розглядали нотаріат переважно як допоміжний адміністративно-процедурний інструмент без самостійного правозахисного значення.

Визнано, що з набуттям Україною незалежності відбувся методологічний злам у дослідженнях інституту нотаріату, який відкрив можливості для антропологічного, аксіологічного та міждисциплінарного аналізу, у межах якого нотаріат осмислюється як публічно-правовий інститут превентивного характеру, спрямований на забезпечення правової визначеності, стабільності цивільного обороту та реалізацію суб'єктивних прав без звернення до суду.

Констатовано, що сучасні доктринальні підходи до дослідження нотаріату формуються під впливом процесів фундаменталізації та

людиноцентризациї правової науки, що зумовлює переорієнтацію на пріоритет прав людини, гідності особи та свободи волевиявлення, у межах чого нотаріальна діяльність осмислюється як форма безспірної юрисдикції та інституційний прояв публічної довіри.

На підставі аналізу судової практики Верховного Суду встановлено, що значна частина спорів у сфері нотаріальної діяльності пов'язана з дотриманням стандартів прав людини, етико-моральних засад та принципу правової визначеності; доведено, що їх урахування у нотаріальній практиці має превентивне значення, знижує рівень конфліктності правовідносин і мінімізує ризики недобросовісного волевиявлення.

Представлено авторське бачення, за яким генеза дослідження інституту нотаріату полягає не лише у зміні наукових підходів, а й у поступовому утвердженні нотаріату як інституційної форми публічної довіри, що забезпечує превентивні юридичні гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Зроблено висновок, що еволюція доктринальних уявлень про інститут нотаріату відображає загальні тенденції розвитку правової науки – від формально-нормативного підходу до багатовимірного людиноцентричного осмислення нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

На підставі порівняльно-правового аналізу еволюції світових систем нотаріату доведено, що нотаріат є динамічним правовим феноменом, розвиток якого зумовлюється сукупністю історичних, соціально-економічних, правокультурних та інституційних чинників і перебуває у прямій залежності від типу правової системи, моделі державності та домінуючих уявлень про співвідношення публічних і приватних інтересів; встановлено, що нотаріальні системи перебувають у постійній еволюції, корелюючи зі змінами цивільного обороту, трансформаціями правового регулювання та форм правового захисту суб'єктивних прав.

Встановлено, що латинська (континентальна) модель нотаріату сформувалася на засадах римсько-правової традиції як інститут превентивного правосуддя, спрямований на забезпечення правової визначеності, стабільності цивільного обороту та зниження рівня правових конфліктів; для неї характерним є поєднання делегованих державою публічних повноважень нотаріуса з його професійною незалежністю, підвищеними кваліфікаційними й етичними вимогами та персональною відповідальністю, у межах чого інститут публічної довіри (public faith) набуває системного значення як гарантія легітимності волевиявлення сторін.

Водночас з'ясовано, що англосаксонська модель нотаріату, сформована в системах common law, еволюціонувала як допоміжний правовий інститут з обмеженим обсягом формальних повноважень, у межах якого нотаріус здійснює переважно засвідчення фактів і підписів; забезпечення правової визначеності та захист суб'єктивних прав у таких правопорядках покладаються насамперед на судову систему та адвокатуру, що зумовлює інше співвідношення між нотаріальною діяльністю і судовим захистом.

Порівняльний аналіз сучасної практики функціонування нотаріальних систем засвідчує, що розвиток інституту нотаріату дедалі частіше відбувається шляхом формування змішаних (синтетичних) моделей, які поєднують елементи латинського та англосаксонського підходів, що зумовлено глобалізацією правовідносин, ускладненням цивільного обороту та цифровізацією нотаріальної діяльності.

Узагальнення результатів порівняльного аналізу дозволило дійти висновку, що жодна з моделей нотаріату не є універсальною, а ефективність нотаріальної системи визначається її здатністю забезпечувати динамічний баланс між публічними інтересами держави, приватною автономією учасників правовідносин і принципами правової визначеності та правової безпеки, що становить концептуальне підґрунтя для подальшого розвитку інституту

нотаріату в Україні як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Висунуто наукову гіпотезу, що інститут нотаріату в сучасній правовій державі не може бути адекватно осмислений виключно в межах нормативно-організаційного чи функціонального підходів, оскільки його сутність визначається аксіологічним змістом і ціннісною спрямованістю на забезпечення прав і свобод людини і громадянина; обґрунтовано, що нотаріат є ціннісно зорієнтованою правовою інституцією превентивного характеру, соціальне призначення якої полягає у трансформації автономії волі особи в юридично легітимний і захищений результат.

Доведено, що превентивна функція нотаріату має самостійний аксіологічний вимір і не зводиться до процесуального запобігання судовим спорам, а полягає у попередньому захисті людської гідності, свободи волевиявлення, рівності сторін і правової безпеки, що дозволяє розглядати нотаріальну діяльність як форму «тихого» правозахисту, спрямованого на стабілізацію приватноправових відносин до виникнення конфлікту.

Обґрунтовано аксіологічне розуміння публічної довіри до нотаріального акту як складного феномену, що формується на перетині юридичної легальності та моральної легітимності; встановлено, що вона ґрунтується не лише на державному уповноваженні нотаріуса, а й на його професійній відповідальності, неупередженості, дотриманні етичних стандартів і здатності забезпечити справедливий баланс інтересів сторін.

На підставі аксіологічного аналізу запропоновано авторське доктринальне визначення нотаріату як морально-правової інституції превентивного характеру, що на основі закону та професійної етики забезпечує правову визначеність, безпеку й повагу до гідності особи у сфері приватноправових відносин; показано, що така дефініція доповнює класичні доктринальні підходи, розширюючи розуміння нотаріату за межі техніко-юридичної функції посвідчення правочинів.

Доведено, що ціннісна єдність закону і справедливості в нотаріальній діяльності дозволяє розглядати нотаріат як інструмент реалізації матеріального верховенства права, у межах якого формальне дотримання норми поєднується з її справедливим застосуванням з урахуванням конкретних життєвих обставин; у цьому контексті нотаріус постає не лише як носій делегованих повноважень, а як гарант моральної легітимності юридично значущого волевиявлення.

Визнано, що в умовах цифровізації та європейської інтеграції аксіологічний вимір нотаріальної діяльності набуває особливого значення; обґрунтовано, що цифрова трансформація нотаріату є допустимою лише за умови збереження його ціннісного ядра, персональної відповідальності нотаріуса, інтерсуб'єктивного характеру правової взаємодії та публічної довіри до нотаріального акту.

Обґрунтовано, що система правових приписів, яка формує юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні, має комплексний, багаторівневий та ієрархічно впорядкований характер і поєднує норми різних галузей права; доведено, що така міжгалузева структура зумовлена особливою природою нотаріальної діяльності, яка функціонує на перетині публічно-правових і приватноправових засад та виконує превентивну правозахисну функцію.

Встановлено, що аксіологічним ядром нормативної системи нотаріату є права і свободи людини і громадянина, які визначають легітимність нотаріальної діяльності та межі нотаріальної юрисдикції як форми превентивної юстиції; доведено, що Конституція України виконує для нотаріату не лише ієрархічну, а й телологічну функцію, спрямовуючи нотаріальну діяльність на забезпечення доступності правничої допомоги, законності, усвідомленості волевиявлення, поваги до гідності, приватності та майнової безпеки особи.

На підставі системного аналізу нормативного масиву здійснено його структуризацію шляхом виокремлення п'яти взаємопов'язаних рівнів правового

регулювання – міжнародного, законодавчого, підзаконного, відомчого та локального; обґрунтовано, що міжнародні договори України, а також стандарти й документи International Union of Notaries (UINL) і Council of the Notariats of the European Union (CNUE) виконують інтеграційну функцію, забезпечуючи транскордонний захист прав людини, взаємне визнання нотаріальних документів і мінімізацію правових бар'єрів у реалізації приватної автономії.

Доведено, що закони України та підзаконні нормативно-правові акти трансформують конституційні й міжнародні стандарти прав людини у конкретні процедурні гарантії нотаріальної діяльності, зокрема ідентифікацію особи, перевірку дієздатності та повноважень, інформовану згоду, конфіденційність і пропорційність втручання у приватну сферу; визначено, що локальні акти нотаріусів, не маючи нормативного статусу, відіграють функціонально значущу роль у практичній реалізації професійних стандартів, етичних вимог та антикорупційних гарантій, у межах чого нотаріат постає як публічний інститут довіри, що здійснює первинний захист прав і свобод людини і громадянина шляхом превентивного контролю законності та формалізації добросовісного волевиявлення і функціонує як самостійний правовий механізм превентивного характеру, поєднуючи ознаки публічної служби та професійної самостійності.

Обґрунтовано доцільність подальшої систематизації та кодифікації нотаріального законодавства шляхом розроблення Нотаріального та Нотаріально-процесуального кодексів України з метою подолання фрагментарності, колізій і прогалин чинного регулювання; зроблено висновок, що така модель кодифікації здатна забезпечити єдність стандартів нотаріальної діяльності, підвищення якості нотаріальних послуг і утвердження принципу верховенства права у сфері приватної та публічної юстиції.

Досліджено структурні складові нотаріату як цілісного публічно-правового інституту, у межах якого система, функції та принципи перебувають у відношенні взаємної зумовленості й формують внутрішньо узгоджену модель

превентивної юстиції; доведено, що багаторівнева та ієрархічно впорядкована система нотаріату забезпечує інституційну стабільність нотаріальної діяльності й її адаптивність до трансформацій цивільного обороту, цифровізації, європейської інтеграції та розвитку транскордонних приватноправових відносин.

Обґрунтовано положення, відповідно до якого функції нотаріату доцільно розглядати як галузеву проєкцію загальнодержавних функцій у сфері превентивної юстиції; висунуто гіпотезу, що функціональна архітектоніка нотаріату має змішану правову природу та реалізується у часовій логіці *ex ante*, *in acto* та *ex post*, що дозволяє розкрити його роль як механізму трансформації конституційних цінностей – гідності, свободи, рівності та недоторканності власності – у процесуально забезпечені гарантії приватноправового обороту. Доведено, що функціональна система нотаріату є динамічною й еволюціонує під впливом цифровізації, європейської інтеграції, посилення комплаєнс-процедур і транскордонної взаємодії; на цій основі запропоновано авторську класифікацію функцій нотаріату, що охоплює публічно-правовий контур (правоохоронна, превентивно-юрисдикційна, контрольно-наглядова, фіскально-компенсаційна, комплаєнс-функція), приватноправовий контур (правореалізаційна, правовстановлювальна, консультаційно-медіативна) та кросс-секторальні функції (доказово-забезпечувальна, цифрово-реєстрова, транскордонно-координаційна), у межах реалізації яких нотаріат забезпечує публічну достовірність правочинів, стабільність цивільного обороту та превенцію правових спорів поза межами судової юрисдикції.

Встановлено, що принципи нотаріату становлять нормативно-ціннісний фундамент нотаріальної діяльності та виконують системоутворювальну функцію, забезпечуючи узгодженість її публічно-правової природи з приватноправовим призначенням; запропоновано авторську класифікацію принципів інституту нотаріату за рівнем нормативного узагальнення, функціональною спрямованістю, аксіологічним змістом і сферою реалізації, а

також доведено, що вони не лише мають обов'язкове нормативне закріплення, а й виступають критеріями належного здійснення нотаріальної функції держави у вимірах правової визначеності, неупередженості, конфіденційності та професійної відповідальності.

Досліджено теоретико-правові засади конвергенції приватноправових і публічно-правових начал у сфері нотаріату в контексті міжнародних механізмів забезпечення прав і свобод людини та європейських стандартів правової інтеграції; проаналізовано доктринальні підходи до співвідношення публічного і приватного права й доведено, що нотаріат за своєю правовою природою є інтегративним інститутом, у межах якого органічно поєднуються делеговані державою владні повноваження та приватноправова автономія волевиявлення.

Обґрунтовано гіпотезу про доцільність конвергентної моделі нотаріату як інституційної форми превентивного правосуддя, заснованої на принципах публічної довіри (*publica fides*), професійної незалежності нотаріуса та делегованої владної компетенції; сформульовано авторське розуміння правового статусу нотаріуса як незалежного суб'єкта публічної довіри, що здійснює нотаріальну діяльність поза межами державної служби, але від імені держави та в межах її правового мандату.

Визначено, що імплементація конвергентного підходу в національне законодавство створює методологічне підґрунтя для модернізації інституту нотаріату як механізму забезпечення правової визначеності, стабільності цивільного обороту та превентивного захисту прав людини в умовах європейської інтеграції; доведено, що така імплементація не може обмежуватися техніко-нормативним оновленням, а потребує доктринального переосмислення місця нотаріату у системі публічного управління та приватноправового регулювання.

Запропоновано авторську конвергентну модель нотаріату в Україні, структуровану за публічно-правовим, приватноправовим та інституційно-технологічним компонентами, що охоплюють делеговані владні повноваження і

державну легітимацію, автономію волі та професійну незалежність нотаріуса, а також цифровізацію нотаріальної діяльності й електронні механізми довіри; доведено, що їх взаємодія забезпечує баланс між публічними інтересами держави, приватними інтересами особи та сучасними вимогами правової безпеки.

Констатовано, що цифрова трансформація нотаріальної діяльності в межах конвергентної моделі має розглядатися не як самостійна мета, а як інструмент посилення публічної довіри до нотаріального акту за умови збереження персональної відповідальності нотаріуса, інтерсуб'єктивного характеру правової взаємодії та високих стандартів прав людини; у цьому контексті електронний нотаріат постає як форма поєднання правових і технологічних гарантій у межах єдиного механізму превентивного захисту.

На підставі проведеного аналізу визначено ключові напрями вдосконалення законодавства України про нотаріат з позицій конвергентного підходу, зокрема нормативне закріплення конвергентного правового статусу нотаріуса як особи публічної довіри, розширення ролі професійного самоврядування, інституціалізацію електронного нотаріального акту, гармонізацію з правом Європейського Союзу та посилення превентивної функції нотаріальної діяльності; узагальнено, що конвергентна модель нотаріату формує цілісну публічно-приватну інфраструктуру правової держави, у межах якої нотаріат постає ефективним позасудовим механізмом забезпечення прав і свобод людини і громадянина, стабільності цивільного обороту та довіри до права в умовах європейської інтеграції.

Проаналізовано організаційно-правові аспекти імплементації інституту нотаріату в умовах конвергенції публічно-правових і приватноправових засад у контексті європейських стандартів забезпечення прав і свобод людини і громадянина; доведено, що сучасний етап розвитку нотаріату характеризується інституційним розширенням його превентивного потенціалу шляхом інтеграції доконфліктних і технологічних механізмів правового регулювання.

Обґрунтовано доцільність включення медіації до функціональної структури нотаріальної діяльності як інструменту доконфліктного врегулювання, що органічно доповнює її превентивну природу та в праві Європейського Союзу постає елементом конвергентної моделі правосуддя, у межах якої договірні способи врегулювання поєднуються з публічною легітимністю та інституційними гарантіями держави.

Констатовано, що нотаріально-медіаційна функція відображає публічно-приватну гармонізацію як ціннісну основу сучасного правопорядку, у межах якого держава формує правову рамку для усвідомленого й відповідального врегулювання конфліктів; у цьому вимірі медіація в структурі нотаріальної діяльності постає індикатором трансформації правової системи у бік людиноцентристської та консенсуальної моделі.

Розглянуто цифровізацію нотаріату як організаційно-правовий механізм формування електронного простору довіри (digital trust), у межах якого принцип *publica fides* набуває цифрового виміру; доведено, що електронний нотаріальний акт, дистанційна ідентифікація та інтеграція з державними реєстрами не змінюють правової природи нотаріальної діяльності, а виступають інструментами посилення її публічної достовірності, правової визначеності та доступності.

На підставі порівняльного аналізу практик держав – членів Європейського Союзу (Німеччина, Франція, Естонія) встановлено, що цифрова трансформація нотаріату здійснюється за моделлю перенесення публічної довіри у цифрове середовище за умови збереження персональної відповідальності нотаріуса, високих стандартів ідентифікації та юридичної сили нотаріальних актів; у цих моделях нотаріус зберігає статус суб'єкта публічної довіри, виконуючи функцію посередника між державою, особою та технологією.

Сформульовано авторські пропозиції щодо розвитку українського нотаріату в межах конвергентної парадигми, які передбачають інтеграцію

медіації як опційного етапу редактового врегулювання, нормативне закріплення режиму електронної *publica fides*, стандартизацію віддаленої ідентифікації та відеоприсутності, гармонізацію нотаріальних процедур з правом Європейського Союзу, а також посилення етичних і дисциплінарних гарантій у цифровому середовищі та впровадження спеціалізованих освітніх і сертифікаційних програм для нотаріусів.

Зроблено висновок, що організаційно-правова інтеграція медіації та цифрових технологій формує сучасний вимір нотаріату як інституту конвергентної юрисдикції, у межах якого поєднуються публічно-правові гарантії законності, приватноправова автономія волевиявлення та технологічні засоби забезпечення правової визначеності й довіри до правового обороту.

Ключові слова: інститут нотаріату, права і свободи людини і громадянина, механізм забезпечення прав, публічна довіра (*public faith*), конвергенція публічного і приватного права, превентивне правосуддя, правова визначеність, нотаріальний акт, професійна автономія нотаріуса, нотаріальне самоврядування, медіація у нотаріальній діяльності, цифровізація нотаріату, електронний нотаріат, європейські стандарти нотаріату.

ABSTRACT

Boyko O. V. – The Institution of Notary in the Mechanism of Ensuring the Rights and Freedoms of the Human and the Citizen. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». – State Non-Profit Enterprise «State University «Kyiv Aviation Institute»», Kyiv, 2026.

The dissertation research is devoted to revealing the essence of the notarial institution within the mechanism for ensuring the rights and freedoms of the individual and the citizen, based on a comprehensive theoretical-legal, historical-

legal, and comparative-legal analysis of existing scholarly doctrines, international standards, and the current legislation of Ukraine.

An original approach to understanding the historical nature of the notarial institution is substantiated, viewing it as a preventive legal institution formed in response to the social need for legal certainty, stability of civil turnover, and protection of the rights and legitimate interests of participants in legal relations. On the basis of an analysis of legal sources from Ancient Rome, Babylon, Egypt, Kyivan Rus, the Grand Duchy of Lithuania (Lithuanian–Ruthenian state) and Ukrainian Hetmanate states, as well as the legislation of the Russian Empire and the Soviet period, it is proven that the notarial institution historically developed predominantly as a public-law institution aimed at ensuring legal order and preventing legal conflicts.

It is recognized that the performance of notarial functions by representatives of state or quasi-state institutions historically led to the formation of a model of public trust in the notarial system, based on procedural formalization, professional legitimation, and the official authenticity of certified legal facts, which ensured the stability of civil turnover and a high level of legal security.

It is substantiated that the increasing complexity of civil turnover resulted in the strengthening of private-law elements in notarial activity, primarily in the organization of notarial procedures and in meeting the needs of participants in civil legal relations for accessible, efficient, and professional legal services. In this regard, the introduction of private notaries in Ukraine in 1993 is recognized as a natural stage in the evolution of the notarial institution aimed at restoring the balance between its public-law nature and the private-law interests of society.

It is concluded that the historical development of the notarial institution has a dualistic character and reflects the integration of public-law and private-law principles within a unified legal mechanism, which has led to the modern understanding of notaries not merely as a technical-legal instrument for certifying

transactions, but as a constituent element of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of the individual and the citizen.

It is substantiated that the scholarly understanding of the notarial institution developed in close connection with the evolution of ideas about human and civil rights and freedoms and was determined by dominant legal ideologies, models of statehood, and the level of legal culture of society; at the same time, early doctrinal approaches considered the notarial institution mainly as an auxiliary administrative-procedural instrument lacking independent human-rights protection significance.

It is recognized that, following Ukraine's independence, a methodological shift occurred in studies of the notarial institution, opening opportunities for anthropological, axiological, and interdisciplinary analysis, within which the notarial system is understood as a public-law institution of a preventive nature aimed at ensuring legal certainty, stability of civil turnover, and the realization of subjective rights without recourse to court proceedings.

It is established that contemporary doctrinal approaches to the study of notarial activity are shaped by processes of fundamentalization and human-centered orientation of legal science, resulting in a reorientation toward the priority of human rights, human dignity, and freedom of will; within this framework, notarial activity is conceptualized as a form of non-contentious jurisdiction and an institutional manifestation of public trust.

Based on an analysis of the case law of the Supreme Court, it is established that a significant proportion of disputes in the field of notarial activity relate to compliance with human rights standards, ethical and moral principles, and the principle of legal certainty; it is proven that taking these factors into account in notarial practice has a preventive effect, reduces the level of conflict in legal relations, and minimizes the risks of bad-faith expressions of will.

An authorial perspective is presented according to which the genesis of research into the notarial institution lies not only in the evolution of scholarly approaches but also in the gradual establishment of the notarial system as an

institutional form of public trust that provides preventive legal guarantees for the realization of the rights and freedoms of the individual and the citizen.

It is concluded that the evolution of doctrinal views on the notarial institution reflects general trends in the development of legal science – from a formal-normative approach to a multidimensional, human-centered understanding of the notarial system as a component of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of the individual and the citizen.

On the basis of a comparative-legal analysis of the evolution of global notarial systems, it is proven that the notarial institution is a dynamic legal phenomenon whose development is determined by a combination of historical, socio-economic, legal-cultural, and institutional factors and is directly dependent on the type of legal system, the model of statehood, and prevailing societal perceptions of the relationship between public and private interests; it is established that notarial systems are in a state of continuous evolution, correlating with changes in civil turnover, transformations of legal regulation, and modifications of forms of legal protection of subjective rights.

It is established that the Latin (continental) model of notaries was formed on the basis of the Roman-law tradition as an institution of preventive justice aimed at ensuring legal certainty, stability of civil turnover, and reduction of legal conflicts; this model is characterized by a combination of public powers delegated by the state with the professional independence of the notary, heightened qualification and ethical requirements, and personal responsibility, within which the institution of public trust (*public faith*) acquires systemic significance as a guarantee of the legitimacy of the parties' expression of will.

At the same time, it is clarified that the Anglo-Saxon model of notaries, formed within common law systems, evolved as an auxiliary legal institution with a limited scope of formal powers, within which notaries mainly certify facts and signatures; ensuring legal certainty and protection of subjective rights in such legal orders is

primarily entrusted to the judiciary and the legal profession, resulting in a different relationship between notarial activity and judicial protection.

Comparative analysis of contemporary notarial practice demonstrates that the development of the notarial institution increasingly occurs through the formation of mixed (synthetic) models combining elements of the Latin and Anglo-Saxon approaches, driven by globalization of legal relations, increasing complexity of civil turnover, and digitalization of notarial activity.

Generalization of the results of comparative analysis leads to the conclusion that no notarial model is universal, and that the effectiveness of a notarial system is determined by its ability to ensure a dynamic balance between public interests of the state, private autonomy of participants in legal relations, and the principles of legal certainty and legal security, which constitutes the conceptual basis for the further development of the notarial institution in Ukraine as a component of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of the individual and the citizen.

A scientific hypothesis is advanced that the notarial institution in a modern rule-of-law state cannot be adequately understood exclusively within normative-organizational or functional approaches, since its essence is determined by its axiological content and value orientation toward ensuring the rights and freedoms of the individual and the citizen; it is substantiated that the notarial system is a value-oriented legal institution of a preventive nature whose social purpose lies in transforming individual autonomy of will into a legally legitimate and protected outcome.

It is proven that the preventive function of the notarial institution has an independent axiological dimension and is not limited to procedural prevention of judicial disputes, but consists in the prior protection of human dignity, freedom of will, equality of parties, and legal security, allowing notarial activity to be conceptualized as a form of «quiet» rights protection aimed at stabilizing private-law relations before conflicts arise.

An axiological understanding of public trust in the notarial act is substantiated as a complex phenomenon formed at the intersection of legal legality and moral legitimacy; it is established that such trust is based not only on state authorization of the notary but also on professional responsibility, impartiality, adherence to ethical standards, and the ability to ensure a fair balance of the parties' interests.

On the basis of axiological analysis, an authorial doctrinal definition of the notarial institution is proposed as a moral-legal institution of a preventive nature which, on the basis of law and professional ethics, ensures legal certainty, security, and respect for human dignity in the sphere of private-law relations; it is shown that this definition complements classical doctrinal approaches by expanding the understanding of the notarial institution beyond the purely technical-legal function of certifying transactions.

It is proven that the value unity of law and justice in notarial activity allows the notarial institution to be regarded as an instrument for realizing substantive rule of law, within which formal compliance with legal norms is combined with their fair application taking into account specific life circumstances; in this context, the notary appears not only as a holder of delegated powers but also as a guarantor of the moral legitimacy of legally significant expressions of will.

It is recognized that under conditions of digitalization and European integration, the axiological dimension of notarial activity acquires particular importance; it is substantiated that digital transformation of the notarial system is permissible only provided that its value core, the personal responsibility of the notary, the intersubjective nature of legal interaction, and public trust in the notarial act are preserved.

It is substantiated that the system of legal provisions forming the legal basis for the organization and functioning of the notarial institution in Ukraine has a complex, multi-level, and hierarchically ordered character and combines norms from various branches of law; it is proven that such an intersectoral structure is determined by the

specific nature of notarial activity, which operates at the intersection of public-law and private-law principles and performs a preventive rights-protective function.

It is established that the axiological core of the normative system of notarial activity consists of the rights and freedoms of the individual and the citizen, which determine both the legitimacy of notarial activity and the limits of notarial jurisdiction as a form of preventive justice; it is proven that the Constitution of Ukraine performs for the notarial system not only a hierarchical but also a teleological function, directing notarial activity toward ensuring accessibility of legal assistance, legality, informed expression of will, respect for dignity, privacy, and property security.

Based on a systemic analysis of the normative framework, it is structured by identifying five interrelated levels of legal regulation – international, legislative, subordinate, departmental, and local; it is substantiated that international treaties of Ukraine, as well as the standards and documents of the International Union of Notaries (UINL) and the Council of the Notariats of the European Union (CNUE), perform an integrative function by ensuring cross-border protection of human rights, mutual recognition of notarial documents, and minimization of legal barriers in the realization of private autonomy.

It is proven that Ukrainian laws and subordinate legal acts transform constitutional and international human rights standards into concrete procedural guarantees of notarial activity, including identification of persons, verification of legal capacity and authority, informed consent, confidentiality, and proportionality of interference in the private sphere; it is determined that local acts of notaries, despite lacking normative status, play a functionally significant role in the practical implementation of professional standards, ethical requirements, and anti-corruption safeguards, within which the notarial institution appears as a public institution of trust that provides primary protection of rights and freedoms through preventive legality control and formalization of good-faith expressions of will, functioning as an

independent preventive legal mechanism combining features of public service and professional autonomy.

The expediency of further systematization and codification of notarial legislation is substantiated through the development of a Notarial Code and a Notarial Procedural Code of Ukraine in order to overcome fragmentation, conflicts, and gaps in current regulation; it is concluded that such a codification model is capable of ensuring unity of notarial standards, improving the quality of notarial services, and affirming the principle of the rule of law in the sphere of private and public justice.

The structural components of the notarial institution are examined as an integral public-law institution within which the system, functions, and principles are interdependent and form an internally coherent model of preventive justice; it is proven that the multi-level and hierarchically ordered system of notarial activity ensures institutional stability and adaptability to transformations of civil turnover, digitalization, European integration, and the development of cross-border private-law relations.

It is substantiated that the functions of the notarial institution should be viewed as a sectoral projection of general state functions in the sphere of preventive justice; a hypothesis is advanced that the functional architecture of the notarial system has a mixed legal nature and operates within the temporal logic of *ex ante*, *in acto*, and *ex post*, enabling the transformation of constitutional values—dignity, freedom, equality, and inviolability of property—into procedurally secured guarantees within private-law turnover. It is proven that the functional system of notarial activity is dynamic and evolves under the influence of digitalization, European integration, strengthened compliance procedures, and cross-border interaction; on this basis, an authorial classification of notarial functions is proposed, encompassing a public-law contour (law-enforcement, preventive-jurisdictional, supervisory-control, fiscal-compensatory, compliance functions), a private-law contour (rights-realization, rights-establishing, consultative-mediation functions), and cross-sectoral functions (evidentiary-securing, digital-registry, cross-border coordination), through the

realization of which the notarial institution ensures public authenticity of transactions, stability of civil turnover, and prevention of legal disputes outside judicial jurisdiction.

It is established that the principles of the notarial institution constitute the normative-value foundation of notarial activity and perform a system-forming function by ensuring coherence between its public-law nature and private-law purpose; an authorial classification of notarial principles is proposed according to the level of normative generalization, functional orientation, axiological content, and sphere of implementation, and it is proven that these principles not only possess mandatory normative consolidation but also serve as criteria for proper execution of the state's notarial function in terms of legal certainty, impartiality, confidentiality, and professional responsibility.

The theoretical-legal foundations of the convergence of private-law and public-law principles in the sphere of notarial activity are examined in the context of international mechanisms for ensuring human rights and European standards of legal integration; doctrinal approaches to the correlation of public and private law are analyzed, and it is proven that the notarial institution is integrative by its legal nature, within which delegated state powers are organically combined with private autonomy of will.

A hypothesis is substantiated regarding the expediency of a convergent model of the notarial institution as an institutional form of preventive justice based on the principles of public trust (*publica fides*), professional independence of the notary, and delegated public authority; an authorial understanding of the legal status of the notary is formulated as an independent subject of public trust who performs notarial activity outside the framework of civil service, but on behalf of the state and within the scope of its legal mandate.

It is determined that implementation of the convergent approach into national legislation creates a methodological foundation for modernization of the notarial institution as a mechanism for ensuring legal certainty, stability of civil turnover, and

preventive protection of human rights in the context of European integration; it is proven that such implementation cannot be limited to technical-normative updates, but requires doctrinal rethinking of the place of the notarial institution within systems of public administration and private-law regulation.

An authorial convergent model of the notarial institution in Ukraine is proposed, structured according to public-law, private-law, and institutional-technological components encompassing delegated public powers and state legitimation, autonomy of will and professional independence of the notary, as well as digitalization of notarial activity and electronic trust mechanisms; it is proven that their interaction ensures a balance between public interests of the state, private interests of individuals, and contemporary requirements of legal security.

It is established that digital transformation of notarial activity within the convergent model should not be viewed as an end in itself, but as an instrument for strengthening public trust in the notarial act, provided that personal responsibility of the notary, the intersubjective character of legal interaction, and high human rights standards are preserved; in this context, electronic notarial activity appears as a form of combining legal and technological guarantees within a unified mechanism of preventive protection.

Based on analysis of the practices of European Union Member States (Germany, France, Estonia), it is established that digital transformation of the notarial institution follows a model of transferring public trust into the digital environment while preserving the personal responsibility of the notary, high standards of identification, and legal force of notarial acts; in these models, the notary retains the status of a subject of public trust, acting simultaneously as an intermediary between the state, the individual, and technology.

Authorial proposals for the development of the Ukrainian notarial institution within the convergent paradigm are formulated, including integration of mediation as an optional pre-act stage of settlement, normative consolidation of an electronic *publica fides* regime, standardization of remote identification and video presence,

harmonization of notarial procedures with European Union law, strengthening of ethical and disciplinary safeguards in the digital environment, and implementation of specialized educational and certification programs for notaries.

It is concluded that organizational-legal integration of mediation and digital technologies forms a modern dimension of the notarial institution as an institution of convergent jurisdiction, within which public-law guarantees of legality, private-law autonomy of will, and technological means of ensuring legal certainty and trust in legal circulation are combined.

Keywords: institution of notary, rights and freedoms of the human and the citizen, mechanism for ensuring rights, public trust (public faith), convergence of public and private law, preventive justice, legal certainty, notarial act, professional autonomy of the notary, notarial self-governance, mediation in notarial activity, digitalization of notary, electronic notary, European notarial standards.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Макеева О. М., Бойко О. В. Генеза дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2023. № 1 (66). С. 32-39. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17414> .

Особистий внесок автора О. В. Бойка становить 50 %, особисто представлені висновки та пропозиції щодо формування концептуального бачення генези інституту нотаріату в контексті еволюції механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина, узагальненні доктринальних підходів до розуміння ролі нотаріату як інституту публічної довіри, а також у підготовці аналітичних висновків щодо місця нотаріальної діяльності у системі превентивного правового захисту.

2. Бойко О. В. Правове регулювання і організація діяльності нотаріату. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 500-505. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2024-15-500-5053>

3. Бойко О. В. Правові принципи механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: КАІ, 2024. № 4 (73). С. 45-52. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.73.19420>

4. Бойко О. В. Нотаріат у системі захисту та реалізації прав і свобод громадян. *Альманах права*. 2025. Вип. 16. С. 377-381. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2025-16-377-381>

5. Бойко О. В. Міжнародний досвід поєднання приватноправових та

публічно-правових засад у сфері нотаріату. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2026. № 2 (96). С.17-22. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2026-2-11985>

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

6. Макеєва О. М., Бойко О. В. Механізм забезпечення прав і свобод людини. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір* : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 24 лютого 2023 р., м. Київ: НАУ, 2023. С. 79-81.

7. Бойко О. В. Історико-правові аспекти становлення інституту нотаріату. *Сучасні виклики науки та освіти («Current challenges of science and education»)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18-20 вересня 2023 р. м. Берлін, Німеччина, 2023. С. 282-287.

8. Бойко О. В. Поняття інституту нотаріату у сучасній правовій доктрині. VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 18 травня 2023 р., м. Київ: НАУ, 2023. С. 47-49.

9. Бойко О. В. До питання про функції нотаріату. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції 23 лютого 2024 р., м. Київ: НАУ, 2024. С. 50-52.

10. Бойко О. В. Правовий статус нотаріуса. VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 16-17 травня 2024 р., м. Київ: НАУ, 2024. С. 28-31.

11. Бойко О. В. Інститут нотаріату в умовах трансформації правової системи. *Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції 21 лютого 2025 р., м. Київ: ДУ КАІ, 2025. С. 40-42.

12. Бойко О. В. Застосування медіації у нотаріаті: теоретико-правові

аспекти. VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 15-16 травня 2025 р., м. Київ: ДУ КАІ, 2025. С. 22-24.

13. Бойко О. В. Застосування міжнародних стандартів у нотаріальній практиці як гарантія прав і свобод людини в умовах відновлення України. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції 12 лютого 2026 р., м. Київ: ДУ КАІ, 2026. С.90-94.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	28
ВСТУП.....	31
РОЗДІЛ 1 СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКЦІЇ.....	48
1.1 Ретроспективний огляд становлення та розвитку інституту нотаріату...	48
1.2 Генеза дослідження інституту нотаріату в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина	67
1.3 Порівняльне еволюціонування світових систем нотаріату.....	90
Висновки до Розділу 1.....	115
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ	118
2.1 Аксіологічний підхід до дослідження поняття та завдань нотаріату в контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина.....	118
2.2 Сучасна система правових приписів, що утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні.....	142
2.3 Структурні складові нотаріату: система, функції та принципи.....	177
Висновки до Розділу 2.....	198
РОЗДІЛ 3 ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	202
3.1 Конвергенція приватноправових і публічно-правових засад для вдосконалення національного законодавства про нотаріат	202
3.2 Організаційно-правові аспекти імплементації інституту нотаріату	249
Висновки до Розділу 3.....	279
ВИСНОВКИ.....	282
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	286
ДОДАТКИ.....	319

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТ – акціонерне товариство
ВВП – Валовий внутрішній продукт
ВР України – Верховна Рада України
ВС – Верховний Суд
ДРРП – Державний реєстр речових прав
ЄДР – Єдиний державний реєстр
ЄС – Європейський Союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЗУ – Закон України
КЕП – Кваліфікований електронний підпис
КК України – Кримінальний кодекс України
КЗпП України – Кодекс законів про працю України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСУ – Конституційний Суд України
КУ – Конституція України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
МСЛН – Міжнародний союз латинського нотаріату
МСН – Міжнародний союзу нотаріату
НБУ – Національний банк України
НПУ – Нотаріальна палата України
ООН – Організація Об’єднаних Націй
СКУ – Сімейний кодекс України
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
США – Сполучені Штати Америки
рф – Російська Федерація
ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ААЕ – Французька модель цифрового нотаріату (Acte Authentique Électronique)

AML – Антилегалізаційна політика (Anti-Money Laundering)

BNotO – Bundesnotarordnung – нотаріус – незалежна державна посадова особа

CCBE – (Council of Bars and Law Societies of Europe)

CFT – протидія фінансуванню тероризму (Countering/Combating the Financing of Terrorism)

CNEU – Рада нотаріусів Європейського Союзу (Council of the Notaries of the European Union)

CNUE & Ukraine – добірка матеріалів і форм (зокрема, двомовні форми UA-EN/UA-FR)

CSN – Вища рада нотаріату Французької Республіки (Conseil supérieur du notariat)

CSR – стандарти ОЕСР автоматичного обміну між державами фінансовою інформацією для податкових цілей (Standard for Automatic Exchange of Financial Information in Tax Matters)

DiRUG – Закон про імплементацію цифровізації у сфері корпоративного права (Gesetz zur Umsetzung der Digitalisierungsrichtlinie)

ENN – практичний посібник Європейської нотаріальної мережі щодо спадкування та Європейського свідоцтва про спадщину (Handbook on Successions)

eIDAS – Регламент загальноєвропейської рамки електронної ідентифікації

FATF – Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (Financial Action Task Force on Money)

ICN – Міжнародний кодекс нотаріату (International Code of Notariat)

MICEN – централізована система зберігання електронних актів (Minutier central électronique)

PEPs – політично значущі осіб (Politically Exposed Persons – PEPs)

RULONA – нормативний акт, який визначає базові вимоги до нотаріальних дій (Revised Uniform Law on Notarial Acts)

QES – кваліфікований електронний підпис (Qualified Electronic Signature)

UINL – Міжнародний союз латинського нотаріату

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена зростанням ролі інституту нотаріату в сучасному механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах трансформації правової системи України, європейської інтеграції та переосмислення співвідношення публічного і приватного права. У правовій державі нотаріат виходить за межі суто техніко-юридичного посвідчення правочинів і набуває значення самостійного правозахисного інституту превентивного характеру, покликаного забезпечувати правову визначеність, стабільність цивільного обороту та довіру до юридичних результатів волевиявлення особи.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини, практика Європейського Союзу та держав континентальної правової традиції засвідчують стійку тенденцію до розвитку позасудових механізмів захисту прав і свобод, серед яких нотаріат посідає особливе місце. Реалізуючи принцип публічної довіри (public faith), нотаріальна діяльність надає юридичним фактам і правочинам підвищену доказову силу, знижує рівень конфліктності у правовідносинах та виконує функцію превентивного правосуддя, що набуває особливого значення в умовах перевантаженості судової системи.

Водночас у національній правовій доктрині інститут нотаріату вже був предметом ґрунтовних наукових досліджень, у тому числі на рівні докторських дисертацій, зокрема у площині конституційно-правового забезпечення та інституційного місця нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. Такі наукові напрацювання сформували важливе теоретичне підґрунтя для розуміння нотаріату як правозахисного інституту публічного значення. Разом із тим подальший розвиток правової системи, євроінтеграційні процеси та трансформація співвідношення публічного і приватного права зумовлюють потребу у комплексному теоретико-правовому переосмисленні

нотаріату саме як елементу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, з акцентом на його конвергентну природу, превентивну функцію та роль у сучасних умовах цифровізації й кризових викликів.

Особливої актуальності набуває дослідження нотаріату в контексті конвергенції публічного і приватного права як об'єктивної тенденції розвитку сучасних правових систем. У цій парадигмі нотаріат постає як інститут превентивної юрисдикції, що функціонує на стику владно-організаційних і диспозитивних начал, забезпечуючи баланс між публічним інтересом і свободою особи шляхом довіри, правової профілактики та юридичної визначеності.

Додатковим чинником актуалізації теми є умови воєнного стану та системних кризових викликів, які об'єктивно ускладнюють доступ громадян до судового захисту і зумовлюють зростання ролі позасудових, превентивних і цифрових форм забезпечення прав людини. У цих умовах нотаріат виконує стабілізаційну функцію, забезпечуючи безперервність цивільного обороту, захист майнових і особистих немайнових прав та реалізацію публічної довіри, у тому числі в електронному середовищі.

При цьому дослідження ґрунтується на широкому колі наукових праць, що репрезентують різні галузі юридичної науки та дозволяють здійснити комплексний аналіз проблематики інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Теоретико-правовий та історико-правовий вимір розвитку нотаріату розкрито у працях, присвячених становленню та еволюції нотаріального законодавства й інституту нотаріату в Україні (зокрема дослідження М. С. Долинської, Л. Е. Ясінської). Конституційно-правові засади нотаріату як суб'єкта захисту прав і свобод людини, а також його місце у системі конституційних гарантій отримали ґрунтовне осмислення в наукових працях К. І. Чижмарь, К. С. Гарбуз та інших учених.

Цивільно-правовий аспект нотаріальної діяльності, зокрема проблеми нотаріальної форми охорони та захисту цивільних прав, правової визначеності та забезпечення стабільності цивільного обороту, досліджувався у працях В. В. Баранкової, В. М. Черниша, Л. В. Єфіменко та інших. Адміністративно-правові засади організації, державного регулювання і контролю нотаріальної діяльності знайшли відображення у працях К. В. Білька, Г. Ю. Гулевської, Н. В. Карнарук, Н. В. Ільєвої, що дозволяє осмислити публічно-правовий вимір функціонування нотаріату.

Водночас концептуальну основу дослідження становлять наукові розробки у сфері теорії прав людини, механізму забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, верховенства права та публічної довіри, представлені у працях С. П. Головатого, П. М. Рабіновича, М. В. Костицького, О. Г. Мельника, Д. М. Белова, а також у сучасних міждисциплінарних дослідженнях проблем прав людини в умовах кризових та воєнних обставин.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження формувалося з урахуванням наукових праць учених, присвячених проблематиці прав людини, механізмів їх забезпечення, публічної влади, правової визначеності та загальнотеоретичних засад правового регулювання. Зокрема, вагоме значення для формування концептуального бачення досліджуваної проблематики мають напрацювання таких вчених як Д. М. Белов, М. В. Белова, Т. Й. Білоус, О. В. Волошенюк, Н. О. Гольдберг, К. В. Головка, Р. А. Калюжний, Ю. Д. Кунєв, О. О. Крижевська, О. В. Кузьменко, М. І. Легенький, О. М. Макєєва, Н. Р. Малишева, А. Ю. Олійник, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Скакун, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса та інших науковців, у працях яких розкрито фундаментальні категорії публічного і приватного права, принципи верховенства права, правового гуманізму та юридичних гарантій реалізації прав і свобод людини.

Зазначені наукові підходи створюють концептуальну основу для дослідження нотаріату як інституту, що функціонує у межах загального

механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, та дозволяють осмислити його роль не ізольовано, а в системному зв'язку з базовими теоретико-правовими конструкціями сучасної правової держави.

Поєднання зазначених наукових підходів дає підстави для формування цілісного, інтегративного бачення нотаріату не лише як окремого правового інституту чи виду професійної діяльності, а як структурного елементу багаторівневого механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У такому вимірі нотаріат функціонує на перетині публічно-правових і приватноправових засад, поєднуючи державні гарантії легітимності з автономією волевиявлення особи та реагуючи на сучасні трансформаційні виклики правового розвитку, зокрема цифровізацію і зміну форм правового захисту.

У зв'язку з цим наукове осмислення інституту нотаріату саме крізь призму механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, з урахуванням міжнародних стандартів, європейського досвіду та сучасних конвергентних процесів у праві, постає як самостійний і концептуально значущий напрям правових досліджень, що має істотне значення для подальшого розвитку правової системи України.

Зв'язок проблеми з науковими планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до сучасних пріоритетів державної політики України у сфері розвитку науки, правової системи та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Тематика роботи узгоджується з положеннями Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», зокрема в частині розвитку суспільних і гуманітарних наук, спрямованих на утвердження принципу верховенства права, захист прав людини та модернізацію правових інститутів.

Проблематика дисертації відповідає стратегічним орієнтирам, визначеним Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722, зокрема цілям щодо

утвердження справедливих, мирних та інклюзивних суспільств, забезпечення доступу до правосуддя та ефективних, підзвітних інституцій на всіх рівнях.

Дослідження узгоджується з положеннями Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, та Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, які передбачають удосконалення механізмів захисту прав і свобод людини, розвиток позасудових форм правового захисту, підвищення правової визначеності та довіри до правових інститутів.

Актуальність теми також зумовлена реалізацією Стратегії розвитку правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, у частині посилення альтернативних і превентивних механізмів забезпечення прав, розвантаження судової системи та зміцнення правової визначеності в цивільному обороті.

Питання цифровізації нотаріальної діяльності та трансформації інституту публічної довіри кореспондують положенням Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179, а також Стратегії цифрової трансформації України та концептуальним засадам розвитку електронних публічних послуг, спрямованих на підвищення доступності, ефективності та безпеки реалізації прав громадян.

У цілому дисертаційне дослідження відповідає сучасним напрямам реформування правової системи України в умовах європейської інтеграції, воєнного стану та цифрових трансформацій, а також спрямоване на наукове забезпечення розвитку нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина відповідно до державних стратегічних пріоритетів.

Дисертаційне дослідження виконано в межах планової науково-дослідної роботи (НДР) кафедри теорії держави і права, конституційного та

адміністративного права Факультету права та міжнародних відносин КАІ на тему: «Теорія та практика забезпечення прав людини в умовах сучасних викликів та загроз» (№ 36-2022 /13.01.01). Термін виконання: 01.10.2022-30.06.2025р.

Тематика дисертації безпосередньо корелює з основними науковими завданнями зазначеної НДР, оскільки спрямована на теоретико-правове осмислення та розвиток механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах трансформації правової системи, кризових соціально-правових процесів, цифровізації та зростання ролі позасудових форм правового захисту. Дослідження інституту нотаріату як складової механізму забезпечення прав людини відповідає міждисциплінарному характеру наукової теми кафедри та розкриває один із її прикладних і водночас концептуальних вимірів.

Тема дисертації відповідає освітньо-науковій програмі «Право» за спеціальністю 081 «Право» 08 «Право» в КАІ, (зокрема, ОК 1.3.1, ОК 1.3.2, ОК 1.3.3, ОК 1.3.4).

Внесок здобувача полягає у розробленні авторського теоретико-правового підходу до осмислення інституту нотаріату як інтегративного елемента механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обґрунтуванні його конвергентної публічно-приватної природи, а також у формулюванні науково обґрунтованих положень щодо ролі нотаріату як інституту превентивного правового захисту в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, цифрової трансформації та обмеженого доступу до судових форм захисту прав.

Мета й завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає у поглибленні наукових знань і теоретико-правових підходів до розуміння сутності інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина на основі комплексного аналізу наявних наукових доктрин, міжнародних стандартів, європейського досвіду та чинного законодавства України.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційній роботі необхідно вирішити такі *завдання*:

- здійснити ретроспективний аналіз становлення та розвитку інституту нотаріату, виявивши основні етапи його еволюції та трансформації правового статусу в різні історичні періоди;

- проаналізувати генезу наукових підходів до осмислення інституту нотаріату в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина та узагальнити основні доктринальні концепції його правової природи;

- провести порівняльно-правовий аналіз еволюції та сучасного функціонування світових систем нотаріату, визначивши їхні інституційні моделі, спільні риси та відмінності з позицій захисту прав людини;

- розкрити аксіологічні засади інституту нотаріату, визначивши його поняття, завдання та ціннісне призначення в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

- дослідити систему чинних правових приписів, що утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні, з урахуванням міжнародних стандартів і європейських підходів;

- проаналізувати структурні складові інституту нотаріату, зокрема систему, функції та принципи нотаріальної діяльності, з позицій їх ролі у превентивному захисті прав людини;

- обґрунтувати концепцію конвергенції приватноправових і публічно-правових засад як методологічну основу вдосконалення національного законодавства про нотаріат;

- дослідити організаційно-правові аспекти імплементації інституту нотаріату в Україні з урахуванням іноземного досвіду, міжнародних механізмів захисту прав людини, а також сучасних процесів медіації та цифровізації нотаріальної діяльності;

- сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про нотаріат, спрямовані на посилення

його ролі в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах сучасних викликів.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, що виникають у процесі функціонування інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Предметом дослідження є інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких зумовлене метою роботи та логікою розкриття проблематики інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Застосування діалектичного методу наукового пізнання дало змогу розкрити сутність інституту нотаріату в його історичному розвитку, взаємозв'язку та взаємодії публічно-правових і приватноправових начал, а також обґрунтувати еволюцію наукових підходів до розуміння ролі нотаріату в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). За допомогою історико-правового методу здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку інституту нотаріату, виявлено основні етапи його еволюції та трансформації функціонального призначення у різні історичні періоди (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод покладено в основу дослідження світових систем нотаріату, виявлення спільних і відмінних рис їх організації та функціонування, а також аналізу іноземного досвіду імплементації міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2). Методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також формально-логічний метод використано для визначення поняття, завдань і правової природи інституту нотаріату, дослідження системи правових приписів, що утворюють юридичну основу його організації та діяльності, а також для узагальнення наукових підходів до структури, функцій і принципів

нотаріату (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Системно-структурний метод застосовано під час аналізу нотаріату як складного правового утворення, що функціонує у межах механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також при обґрунтуванні авторської моделі конвергентного нотаріату, яка поєднує публічно-правові та приватноправові елементи (підрозділи 2.3, 3.1). За допомогою формально-юридичного методу здійснено аналіз чинного законодавства України про нотаріат, міжнародних договорів і актів Європейського Союзу та Ради Європи, а також виявлено проблеми й прогалини нормативного регулювання у сфері нотаріальної діяльності (підрозділи 2.2, 3.1). Метод правового моделювання та прогнозування використано для формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про нотаріат, обґрунтування напрямів імплементації іноземного досвіду, інтеграції медіації та цифрових технологій у нотаріальну практику, а також визначення перспектив розвитку інституту нотаріату в умовах сучасних викликів і загроз (підрозділ 3.2).

Нормативну основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, інші підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють організацію та здійснення нотаріальної діяльності, а також визначають механізми забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Обґрунтування авторських висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про нотаріат здійснено з урахуванням міжнародних стандартів і практики правового регулювання нотаріальної діяльності у зарубіжних державах, зокрема в Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіці, Італійській Республіці, Естонській Республіці, а також інших державах Європейського Союзу, де сформовано сталі моделі латинського нотаріату, інтеграції публічної довіри (public faith), цифровізації нотаріальних процедур і застосування альтернативних способів врегулювання правових конфліктів. Порівняльний

аналіз зазначеного іноземного досвіду використано для визначення напрямів імплементації міжнародних та європейських підходів у національну правову систему України з метою посилення превентивної, правозахисної та стабілізаційної ролі інституту нотаріату.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять положення загальної теорії держави і права, конституційного, адміністративного та цивільного права, а також окремі положення фінансового і цивільного процесуального права. Їх використання дало змогу комплексно осмислити інститут нотаріату як складову механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах конвергенції публічно-правових і приватноправових засад правового регулювання.

Емпіричну базу дослідження становлять дані щодо стану правового регулювання нотаріальної діяльності та практики функціонування інституту нотаріату на національному й міжнародному рівнях, зокрема матеріали правозастосовної практики, офіційні статистичні дані, аналітичні звіти, а також результати впровадження цифрових і організаційних моделей нотаріату в державах Європейського Союзу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним науковим дослідженням, у межах якого інститут нотаріату розглядається не ізольовано, а як складова механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У роботі здійснено цілісне теоретико-правове, історико-правове та порівняльно-правове осмислення нотаріату крізь призму конвергенції публічно-правових і приватноправових засад, міжнародних стандартів прав людини та сучасних трансформацій правового захисту, зокрема:

уперше:

– аргументовано впровадження у науково-теоретичний оборот авторської концепції історичної природи українського нотаріату як превентивного публічно-приватного інституту, що еволюціонував від звичаєвих форм фіксації

правочинів до системного механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, де публічно-правовий та приватноправовий елементи формують органічну модель, притаманну українським правовим традиціям, що базуються на підвалинах етнічних цінностей довіри і охорони правового порядку;

– обґрунтовано, що розкриття генези дослідження інституту нотаріату крізь призму людиноцентричної (антропологічно-аксіологічної) методології лежить в основі теоретико-правового еволюціонування наукових уявлень про нотаріат від адміністративно-управлінського інструменту держави до превентивного правозахисного інституту, орієнтованого на забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

– аргументовано впровадження у науково-теоретичний оборот узагальнюючої дефініції нотаріату як морально-правової інституції: нотаріат – це морально-правова інституція превентивного характеру, що на основі закону та професійної етики забезпечує трансформацію автономії волі особи в юридично захищений результат, гарантуючи гідність, безпеку та правову визначеність у сфері приватноправових відносин;

– запропоновано авторське доктринальне бачення визначення меж цифрової трансформації нотаріату, відповідно до якого допустимість інновацій у нотаріальній сфері оцінюється крізь призму аксіологічних критеріїв – людської гідності, публічної довіри (як результату поєднання юридичної легальності та моральної легітимності, що забезпечується персональною відповідальністю нотаріуса) та правової визначеності, що обумовлюється синергією нотаріального права, концепцією людських прав та сучасними цифровими процесами;

– запропоновано авторський підхід до структуризації правових приписів, що регулюють нотаріат, за їх функціональним призначенням (організаційні, процедурні, контрольні, гарантійні), що дозволило виявити системні зв'язки між нормами різних галузей права та показати їх узгодженість у межах єдиного механізму правового забезпечення нотаріальної діяльності;

– обґрунтовано авторську інтеграційно-дихотомічну модель українського конвергентного нотаріату як самостійну теоретико-правову конструкцію, структуровану за п'ятьма системоутворюючими компонентами (статус, регулювання, функції, контроль, відповідальність), в рамках якої нотаріат розглядається як інтегративний механізм публічно-приватної юрисдикції, що функціонує на засадах єдності правового простору та превентивного захисту прав і свобод людини і громадянина.

удосконалено:

– системну класифікацію функцій нотаріату, шляхом їх концептуалізації як галузевої проекції загальнодержавних функцій у сфері превентивної юстиції, що опосередковує місце нотаріату у механізмі публічно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина та, відповідно, побудовану на поєднанні подвійної (публічно-правової та приватноправової) природи нотаріату з часовою логікою їх реалізації (*ex ante*, *in acto*, *ex post*), що дозволяє розкрити превентивний, правозахисний і гарантійний потенціал нотаріальної діяльності;

– класифікацію принципів інституту нотаріату, в частині осмислення доктринальних підходів до принципів нотаріальної діяльності як нормативно-ціннісного фундаменту, що забезпечує узгодженість публічно-правової природи нотаріату з його приватноправовим призначенням, та, відповідно, є багаторівневою, оскільки інтегрує нормативний, функціональний, аксіологічний та інституційний критерії та відображає специфіку нотаріату як особливого публічно-службового інституту в системі права;

– визначення дуалістичної (публічно-приватної) природи сучасного українського нотаріату шляхом аргументації положень, що характеризують механізм взаємодії державного регулювання та приватної ініціативи, що слугує їх органічному доповненню та функціональності: приватноправовий елемент слугує інструментом підвищення доступності, конкуренційності та оперативності нотаріальних послуг; публічно-правовий елемент забезпечує

легітимність, стандартизованість і обов'язковість процедур; синтез цих елементів формує українську модель нотаріату як превентивного публічно-приватного механізму захисту прав і свобод;

– теоретичний підхід до принципу публічної довіри (*publica fides*), який обґрунтовано не лише як властивість нотаріального акту, а як системоутворюючий принцип конвергенції приватного і публічного права, що забезпечує стабільність цивільного обороту, правову визначеність і превентивний захист прав особи;

– теоретико-правова обумовленість цифровізації нотаріальної діяльності, в частині її методологічного обґрунтування, яка розглядається крізь призму конвергенції права і технологій як засіб посилення, а не заміщення публічної довіри, із збереженням юридичної сили, автентичності та превентивної функції нотаріального акту.

набули подальшого розвитку:

– положення про історичну детермінацію функцій нотаріату, в частині еволюції нотаріальних функцій в Україні від звичасвих форм правочинів до державно-правових моделей, що обумовлено розвитком правової системи, змінами соціально-економічних умов, потребами цивільного обороту та рівнем правової культури суспільства, а також акцентовано, що превентивна функція нотаріату виникла значно раніше, ніж її формальне нормативне закріплення, і становила історичну основу сучасного механізму забезпечення прав і свобод людини;

– концепцію превентивної функції нотаріату, доповнивши її медіаційним і цифровим вимірами як інструментами гуманізації правового порядку в контексті двох взаємопов'язаних складових: розуміння організаційно-правових форм цифровізації нотаріальної діяльності крізь призму конвергенції публічно-правових і приватноправових засад та, відповідно, сприйняття ролі нотаріуса в умовах цифрової трансформації – від суб'єкта формального посвідчення до фасилітатора правової комунікації та електронної довіри;

– положення про превентивну роль нотаріату у правовій державі шляхом системного поєднання організаційних, функціональних і принципових засад нотаріальної діяльності в єдиний механізм правової безпеки цивільного обороту;

– наукові уявлення про принцип верховенства права у нотаріальній сфері як універсальний, аксіологічно насичений орієнтир, що забезпечує публічну довіру до нотаріальних актів та стабільність приватноправових відносин;

– теоретичні положення щодо взаємодії нотаріату з іншими інститутами правової системи, зокрема через кросс-секторальні функції та принципи, що забезпечують узгодженість нотаріальної діяльності з цивільним, адміністративним, фінансовим і міжнародним правом;

– наукові підходи до місця та підпорядкованості правових приписів у сфері організації та діяльності нотаріату, зокрема шляхом обґрунтування доцільності окремої кодифікації матеріально-правового (нотаріального) та процедурного (нотаріально-процесуального) регулювання як цілісних систем правових норм, що утворюють юридичну основу функціонування нотаріату в Україні;

На основі проведеного наукового дослідження вносяться конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства:

– запропоновано доповнити абзац 1 статті 1 Закону України «Про нотаріат», в якому законодавчо закріплено поняття нотаріату в Україні, узагальнюючою дефініцією нотаріату як морально-правової інституції в наступній редакції: «Нотаріат в Україні – це морально-правова інституція превентивного характеру, що функціонує як система органів і посадових осіб з дотриманням норм професійної етики, на які покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності шляхом забезпечення трансформації автономії волі осіб в

юридично захищений результат, гарантуючи гідність, безпеку та правову визначеність».

– запропоновано доповнити Закон України «Про нотаріат» ст. 16-2 «Цифрова трансформація в нотаріаті» та викласти її в наступній редакції: «Цифрова трансформація в нотаріаті є застосуванням виключно визначеного Законом інструментарію (методів та способів) цифрових технологій, що спрямовані на підвищення продуктивності надання нотаріальних послуг для поєднання юридичної легальності, моральної легітимності та правової визначеності, відповідають нотаріальному праву, концепції людських прав та сучасним цифровим процесам».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони мають як науково-теоретичний, так і прикладний характер та можуть бути використані:

– Київським міжрегіональним управлінням Міністерства юстиції України для подальших теоретико-правових досліджень інституту нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема у контексті конвергенції публічно-правових і приватноправових засад, розвитку превентивного правосуддя, формування доктрини публічної довіри (public faith) та цифрової трансформації правових інститутів (довідка про впровадження від 03.04.2026);

– Нотаріальною палатою України в м. Києві під час підготовки проєктів нормативно-правових актів та внесення змін і доповнень до чинного законодавства України про нотаріат з метою вдосконалення механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема в частині нормативного закріплення конвергентної природи нотаріальної діяльності, розширення превентивних функцій нотаріату, запровадження електронного нотаріального акту та імплементації європейських стандартів публічної довіри (public faith) (довідка про впровадження відділення від 18.02.2026);

– приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу та члена правління відділення Нотаріальної палати України в місті Києві шляхом вдосконалення практики здійснення нотаріальних дій, застосування норм законодавства про нотаріат органами юстиції та нотаріусами, забезпечення єдності нотаріальної практики, підвищення рівня правової визначеності, превентивного захисту прав і свобод людини і громадянина, а також належної реалізації публічно-правових і приватноправових засад у діяльності нотаріуса (довідка про впровадження від 09.02.2026);

– Факультетом права та міжнародних відносин КАІ під час викладання студентам закладів вищої освіти юридичних дисциплін, зокрема «Теорія права», «Конституційне право України», «Адміністративне право України», «Юридична деонтологія та професійна етика», «Цивільне право України», «Нотаріат України», «Верховенство права та конституціоналізм: сучасні тенденції», «Права людини та механізми їх забезпечення», «Актуальні проблеми публічного права», а також у процесі підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, розроблення навчально-методичних матеріалів, наукових статей і доповідей з проблем забезпечення прав і свобод людини і громадянина (акт про впровадження № 865/13 від 24.04.2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій відображено результати особисто проведеного дослідження. Усі теоретичні положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, сформульовані дисертантом самостійно на підставі комплексного аналізу наукових доктрин, міжнародних стандартів, чинного законодавства України та практики його застосування у сфері нотаріальної діяльності. У науковій статті «Генеza дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» (у співавторства з О. М. Макеєвою) авторський доробок О. В. Бойка становить 50 %, особисто представлені висновки та пропозиції щодо формування концептуального бачення генези інституту нотаріату в контексті еволюції механізмів забезпечення прав і свобод людини і

громадянина, узагальненні доктринальних підходів до розуміння ролі нотаріату як інституту публічної довіри, а також у підготовці аналітичних висновків щодо місця нотаріальної діяльності у системі превентивного правового захисту.

Апробація результатів дисертації. Положення і висновки дисертації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях і круглих столах, зокрема, на: «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір» (м. Київ, 2023); «Сучасні виклики науки та освіти («Current challenges of science and education»))» (м. Берлін, 2023); VI Міжнародному молодіжному науковому юридичному форумі (м. Київ, 2023); VII Міжнародному молодіжному науковому юридичному форумі (м. Київ, 2024); «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2024); «Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2025), VIII Міжнародному молодіжному науковому юридичному форумі (м. Київ, 2025), «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2026).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення у 13 наукових працях, зокрема 5 статей опубліковані у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, а також у 8 тезах доповідей, опублікованих за результатами участі на науково-практичних конференціях, у тому числі на міжнародних та всеукраїнських.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 335 сторінок, у тому числі основного тексту – 259 сторінок. Робота містить 10 додатків. Список використаних джерел налічує 297 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКЦІЇ

1.1 Ретроспективний огляд становлення та розвитку інституту нотаріату

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується не лише утвердженням принципу верховенства права та зміцненням конституціоналізму, а й орієнтацією на фундаментальні цінності демократичної правової держави. Такі тенденції обумовлюють потребу в переосмисленні та реформуванні засад національної правової системи, зокрема її ключових інститутів. У цьому контексті особливої актуальності набуває розвиток інституту нотаріату, який у сучасній моделі правової держави відіграє структурно важливу роль у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Це зумовлює необхідність ґрунтовного науково-теоретичного аналізу його функціонального змісту, повноважень і доктринальної природи, що дозволяє розглядати нотаріат не лише як інструмент посвідчення правочинів, а як елемент публічно-правового механізму гарантування правової визначеності та довіри в суспільстві.

Інститут нотаріату покликаний забезпечувати реалізацію та охорону прав фізичних і юридичних осіб, формуючи правові передумови їхньої захищеності та стабільності цивільного обороту. Його діяльність має не лише сервісний, а й превентивно-охоронний характер, оскільки спрямована на запобігання правовим конфліктам, мінімізацію юридичних ризиків і недопущення порушення прав у майбутньому. Саме ця превентивна природа дозволяє розглядати нотаріат як один із ключових елементів механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Осмищення ролі нотаріату доцільно здійснювати у поєднанні історико-правового аналізу з сучасними теоретико-правовими підходами, що дає змогу виявити закономірності його розвитку та визначити напрями подальшого реформування з урахуванням зарубіжного досвіду. У правових системах економічно розвинутих держав нотаріат виступає важливим механізмом забезпечення правової визначеності, стабільності цивільного обороту та довіри до публічної влади, що підтверджує доцільність адаптації таких підходів до національного правового середовища.

Водночас нотаріат слід розглядати як елемент механізму публічної влади, через який держава забезпечує превентивні, охоронні та легітимуючі функції у сфері приватноправових відносин. Реалізуючи ці функції через спеціально уповноважену особу – нотаріуса, держава формує простір правової визначеності та довіри до юридично значущого волевиявлення. У контексті трансформації публічної влади, цифровізації державних сервісів та євроінтеграційних процесів нотаріат постає як сучасний інструмент легітимації волі осіб і важливий гарант дотримання принципу верховенства права, справедливості та прав людини.

Загалом сучасні трансформаційні процеси актуалізують потребу в оновленні наукових підходів до осмищення нотаріату як інструменту превентивного правового захисту. Це зумовлює необхідність поглибленого теоретико-правового аналізу механізмів, через які нотаріат забезпечує стабільність цивільного обороту та правову визначеність, з метою їх адаптації до сучасних соціально-правових викликів.

Тому дослідження становлення та розвитку інституту нотаріату варто розпочати з аналізу його найдавніших історичних витоків, що сягають часу існування Римської держави. Саме в давньоримському правопорядку сформувалися перші прообрази сучасного нотаріату, зокрема професія табеліонів, діяльність яких згадується у джерелах III століття нашої ери. Як зазначає В. М. Черниш, табеліони здійснювали фахове складання юридичних

документів, судових паперів та проєктів різних видів правочинів, отримуючи за це винагороду [214, с. 49]. Важливо підкреслити, що їхня діяльність перебувала під контролем держави, хоча вони формально не були державними службовцями. Така особливість свідчить про раннє усвідомлення потреби у спеціальних суб'єктах, здатних забезпечувати юридичну достовірність і публічну довіру до цивільного обороту, що згодом стало одним із фундаментальних елементів розвитку публічно-правової природи нотаріату.

Витоки нотаріату простежуються й у значно давніших цивілізаціях. У Стародавньому Вавилоні, Іудеї та Єгипті функціонували писарі-канцеляристи, які виконували низку обов'язків, що за своїм характером наближалися до первинних нотаріальних функцій: вони вели прибутково-витратні книги, здійснювали періодичне оновлення земельних кадастрів, проводили перепис населення та майнових активів. Зміст їх діяльності був спрямований на фіксацію юридично значущих фактів, забезпечення достовірності даних та впорядкування цивільного обороту. Як слушно зазначає В. М. Черниш, такі функції кореспондують пізнішому поняттю «нотаріат», що походить від латинського *nota* – «знак», «позначення», і відображає саму природу засвідчення правових дій та юридично важливих фактів [214, с. 49].

Витоки формування європейського нотаріату простежуються також у джерелах, що стосуються територій сучасної Європи. Уже за часів правління Карла Великого нотаріальні установи почали розвиватися та набули особливого розквіту в Італії, де їх становленню сприяла міцна правова традиція, заснована на рецепції римського права [280]. Саме в Італії було сформовано ранню модель нотаріату, яка стала зразком для інших європейських територій [278].

На відміну від Італії, у Франції та на землях сучасної Німеччини подібні інститути тривалий час не змогли утвердитися. У Франції занепад нотаріальних функцій спостерігався до XII століття, а в Німеччині – до XIV століття. Лише після цього періоду в цих країнах розпочався процес рецепції італійської моделі нотаріату та спроби її адаптації до місцевих правових і соціальних умов [71].

Характерною рисою середньовічного європейського нотаріату було запровадження низки вимог до осіб, які могли здійснювати нотаріальні функції. Серед них – обов’язкова авторизація діяльності, вікові цензи, відповідність морально-етичним критеріям, підтвердження належного рівня кваліфікації шляхом складання спеціального іспиту. Значну роль відігравали й нотаріальні корпорації, що забезпечували професійний нагляд і контролювали дотримання стандартів діяльності.

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що розвиток європейського нотаріату у цей період характеризувався поступовим формуванням відкритої, організаційно впорядкованої та суспільно доступної системи надання юридичних послуг, що ґрунтувалася на принципах професійної відповідальності та публічного контролю. Ці ознаки співвідносяться із сучасними демократичними механізмами стримувань і противаг, які забезпечують баланс приватних і публічних інтересів у правовій державі та створюють умови для стабільного розвитку правовідносин і захисту природних прав і свобод людини.

Як і будь-яке інше державне утворення, Україна мала власні особливості формування правової системи, окремих галузей права та інституту нотаріату зокрема. Ці особливості були зумовлені історичними чинниками, що впливали на процеси становлення української державності на теренах Русі-України. У науковій традиції термін «Русь-Україна» використовується для позначення історичної тяглості розвитку українського державного організму, що бере свій початок у добу Київської Русі, про що ґрунтовно пише М. С. Грушевський [37].

Такий підхід є особливо важливим з огляду на сучасні інформаційні викривлення та псевдоісторичні інтерпретації, які намагаються поставити під сумнів автохтонність українського історичного розвитку. Історичні джерела переконливо свідчать, що державно-правові традиції на українських землях сформувалися значно раніше, ніж виникли пізніші східноєвропейські державні утворення, що обумовило розвиток самобутніх культурних, правових і

моральних засад суспільного життя. Ментальні та ціннісні орієнтири населення Русі-України позначилися на характері правотворення, правозастосування та формуванні звичаєвих норм, що надалі впливало на еволюцію вітчизняного права. Водночас розвиток української правової системи зазнавав трансформацій під впливом різних державних формацій, до складу яких у різні історичні періоди входили українські землі. Це зумовило поліструктурність, багатосаровість і адаптивність правових інститутів, у тому числі й інституту нотаріату, який увібрав у себе риси як місцевих традицій, так і зовнішніх правових систем.

Перші згадки про утворення, які можна співвіднести з прообразами сучасного нотаріату, датуються XII століттям, коли на теренах Русі-України посилюються процеси феодальної роздробленості. До цього періоду письмові форми фіксації правочинів траплялися переважно як виняток. «Руська Правда» не містила вимог щодо обов'язкового письмового оформлення юридично значущих дій, що пояснюється специфікою державного устрою ранньофеодального суспільства, поширенням натурального господарства та домінуванням звичаєвих норм. Водночас відсутність розвиненої системи аналогічної до римських табеліонів не свідчить про примітивність правового регулювання; навпаки, вона демонструє високий рівень нормативної культури тогочасного суспільства, де звичаєве право забезпечувало достатній рівень регламентації правовідносин і виконувало функцію підтримання соціально-правового порядку. Саме звичай, як основа правового регулювання, визначав способи підтвердження та легітимації правочинів у період, що передував формуванню інституційно оформленої нотаріальної діяльності.

З розвитком суспільства звичаєве право та усні домовленості між сторонами перестали повною мірою відповідати зростаючим потребам економічного й соціального життя Київської Русі. Поступове ускладнення майнових відносин, розширення товарообороту та інтенсифікація приватноправових зв'язків зумовили потребу у створенні більш

формалізованих механізмів фіксації й підтвердження правочинів. Підґрунтям виникнення прообразів нотаріальної діяльності стали саме ці процеси економічного розвитку, які вимагали запровадження письмових форм укладення угод, заснованих на загальновизнаних правилах, обов'язкових для учасників цивільного обороту. Зростання кількості майнових угод сприяло підвищенню ролі приватної власності та розвитку зобов'язального права, що, у свою чергу, стимулювало формування первинних інститутів документального оформлення правових дій [117, с. 15].

Дослідники відзначають, що саме у XII столітті з'являються перші документи, які можна розглядати як ранні форми юридичного оформлення прав приватних осіб, насамперед щодо майнових прав, земельних ділянок та статусу підневільних осіб. У цей період окремі функції, близькі за змістом до нотаріальних, виконували спеціальні службовці – печатники, які засвідчували достовірність документів накладенням печатки. У підручнику «Історія держави і права України» наголошується, що до важливих правовстановлюючих актів цього часу належать Грамота князя Івана Ростиславовича 1134 року, «Рукописаніє» князя Володимира Васильовича 1287 року, «Уставная грамота» Мстислава Романовича 1289 року та інші документи, що мали нормативно-правове значення у регулюванні майнових та особистих правовідносин [197, с. 16].

Історичні передумови розвитку нотаріальної діяльності зумовили поступове виникнення на українських землях перших суб'єктів, які виконували функції, близькі за змістом до сучасного нотаріату. Такі повноваження були покладені на представників так званої «вільної професії» – дяків та піддячих. Первинно вони діяли як окремі службовці, однак із розвитком приказної системи та посиленням імперативних механізмів управління їх діяльність була інституційно включена до державної служби. Це розширило їх вплив на судове й адміністративне діловодство, хоча основними обов'язками залишалися

ведення документації, засвідчення грамот, видача оригіналів і копій правових актів.

Починаючи з XIII століття, дяки отримують додаткові функції, що наближали їх до нотаріальних – передусім обов’язок вести облік нерухомого майна, який за своєю суттю відповідав веденню реєстрів. У XIV столітті з’являється категорія майданних піддячих, які спеціалізувалися на складанні актів у міських громадах. На думку багатьох дослідників, саме вони становлять найближчих історичних попередників сучасних нотаріусів, оскільки їх діяльність була спрямована на фіксацію правових дій і забезпечення достовірності юридично значущих документів [68, с. 40].

З огляду на наведені дослідження, можна цілком обґрунтовано вважати, що період XII–XIV століть становить етап формування та первинного становлення нотаріату на території сучасної України. Саме в цей час виробляються основні вимоги, процедури та форми документального оформлення правовідносин, які поступово набувають поширення у суспільній практиці. Зазначений етап дає підстави говорити про зародження процесу інституалізації нотаріальної діяльності, що спиралася на державні механізми організації та контролю. Таке інституційне оформлення відповідало потребам тогочасного суспільства у забезпеченні достовірності правових дій, захисті майнових прав та формуванні передумов для подальшого розвитку публічно-правових засад нотаріату як інструмента охорони прав і свобод.

Наступний важливий етап у розвитку та становленні нотаріату на українських землях пов’язують із XVI століттям, коли в Литовсько-Руській державі був ухвалений Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Цей нормативний акт заклав чіткі правила документального оформлення правочинів, визначив коло осіб, уповноважених на їх засвідчення, встановив вимоги до форми документів та окреслив права й обов’язки сторін, які брали участь у юридично значущих діях.

Однією з характерних рис зазначеного періоду стало формування системи книг, у які вносилися записи щодо вчинених угод. Ці книги виступали прообразом сучасних реєстрів – Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Система реєстрації була дворівневою: первинні записи здійснювалися у книзі замкового суду, а під час засідань земського суду ці записи переносилися до книг земських.

Статут детально регламентував вимоги до осіб, які мали доступ до ведення відповідних книг. Запис інформації допускався лише у присутності шляхетських свідків, а вносити його могли старости та воєводи, а за їх відсутності – підстароста, суддя або писар. У зазначених книгах фіксувалися договори купівлі-продажу нерухомості, передання землі, а також позикові угоди. Такий рівень упорядкованості та процесуальної регламентації свідчив про високий ступінь інституційності документальних процедур, що фактично відтворювали базові функції сучасного нотаріату [189, с. 218–219].

Як уже наголошувалося, важливою передумовою зародження інституту нотаріату на території сучасної України був достатньо високий рівень розвитку економічних зв'язків, збільшення кількості цивільних угод та поширення правочинів щодо різних видів майна. Ускладнення правовідносин зумовило формування норм, що регулювали зобов'язальні відносини, та потребу у фіксації волевиявлення сторін у письмовій формі. Такі угоди оформлювалися у вигляді письмового договору, який розглядався як домовленість між двома чи кількома особами або між приватною особою та представником державної влади і засвідчувався шляхом накладення печатки [117, с. 15].

Водночас, як зазначає Л. Е. Ясінська, інститут «права печатки» певною мірою стримував становлення та розвиток власне нотаріальної діяльності. Печатка виконувала функцію підтвердження автентичності документа та правосуб'єктності особи, що підписувала правочин, і часто підміняла собою

потребу у спеціальному посвідчувальному органі. З одного боку, це зменшувало потребу у формуванні окремого нотаріального інституту, а з іншого – універсализація «права печатки» поступово створила підґрунтя для його трансформації у більш інституціоналізовану форму засвідчення правочинів. Саме поєднання цих двох механізмів – застосування печатки та зародження спеціальних процедур посвідчення – сприяло формуванню передумов для становлення нотаріату у значенні, яке набуло розвитку як у європейських правопорядках, так і на землях Київської Русі [222, с. 59].

Досить показовими для розуміння еволюції нотаріальних функцій є особливості діловодства в Українській гетьманській державі, які загалом відповідали практикам офіційної документації XVI століття. Оскільки державний устрій Гетьманщини був тісно пов'язаний із військовою організацією, функції внесення письмових записів, ведення реєстрів та оформлення юридично значущих документів зосереджувалися у військовій канцелярії. Центральну роль у цьому процесі відігравав писар, на якого покладалися обов'язки з прийому та реєстрації документів, що надходили від посадових осіб різних рівнів – магістрів, сотників, полковників. До його повноважень також належало складання актів гетьманської влади, ведення дипломатичного листування та підготовка проєктів міжнародних договорів.

Адміністративна структура гетьманської держави була чітко вибудована за ієрархічним принципом: полкову адміністрацію очолював полковник, сотенну – сотник, у містах діяв міський отаман, обраний козаками, а на сільському рівні – війт. Така система забезпечувала належне функціонування діловодства і створювала умови для ведення реєстрів правочинів, адміністративних актів та міжнародних домовленостей. Упорядкованість цих процедур, їх офіційний характер та регламентація підтверджують перехід від звичаєвих форм до інституціоналізованих механізмів засвідчення юридично значущих дій, що зближує ці практики з елементами раннього нотаріату [114, с. 98; 115].

З огляду на наведене, діяльність писаря в адміністративно-військовій системі Гетьманщини можна розглядати як важливий етап інституційного розвитку нотаріальних функцій на українських землях. Саме писар виконував ключові дії з офіційного засвідчення документів, фіксації юридичних фактів, забезпечення автентичності правових актів і ведення реєстрів – тобто здійснював ті функції, які у подальшому стануть фундаментальними для нотаріату. Наявність чіткої організаційної структури, процедурної впорядкованості та відповідальності за документування правових дій свідчить про поступове формування у Гетьманській державі механізмів, близьких до сучасного інституту нотаріату, та демонструє історичну тяглість публічно-правових форм забезпечення достовірності й стабільності правового обороту.

Широке поширення торговельних відносин на українських землях сприяло розвитку зобов'язального права та врегулюванню правовідносин, що виникали у зв'язку із завданням шкоди. Однак у першій половині XIX століття, зокрема після затвердження у 1835 році «Зводу законів Російської імперії» у 15 томах, традиційне звичаєве право, яке тривалий час залишалося основним регулятором приватних майнових відносин, почало втрачати свій провідний статус. Звід законів запровадив більш формалізовані підходи до засвідчення правочинів, зокрема ті, що стосувалися майнових угод, і тим самим сприяв появі нотаріальних форм документального підтвердження юридично значущих дій.

У цей період діяли чіткі правила щодо форми правочинів різних категорій майна: угоди з нерухомим майном підлягали обов'язковому письмовому оформленню, тоді як правочини з рухомим майном могли укладатися усно за умови їх підтвердження свідками. Така система формалізації правочинів свідчила про поступову заміну звичаєвих механізмів більш уніфікованими державними нормами та наближення практик посвідчення до сучасних принципів нотаріату [115].

Поступовий і неухильний розвиток суспільних відносин зумовлював потребу у впровадженні нових, більш ефективних форм засвідчення юридично значущих документів. У періоди Київської Русі, Литовсько-Руської держави, а згодом і Української гетьманської держави система прийому, обліку, опрацювання та реєстрації приватно- й публічно-правових актів перебувала у постійному вдосконаленні. Кожний історичний етап сприяв пошуку оптимальних механізмів юридичної фіксації правочинів та нормативних актів, що свідчить про еволюційний характер становлення нотаріальних функцій та їх поступову інституціоналізацію в національній правовій традиції.

У контексті історичного розвитку нотаріату неможливо оминати період, коли українські землі входили до складу Російської імперії. Зазначений вище «Звід законів Російської імперії» істотно вплинув на формування договірних форм та процедур засвідчення правочинів, запровадивши уніфіковані нормативні підходи до їх оформлення. Через два десятиліття, у 1866 році, було ухвалено «Положення про нотаріальну частину», яке вперше чітко відокремило нотаріальні функції від судових. Цей акт передбачав обов'язкове розмежування судових і нотаріальних справ, а також суттєво обмежував повноваження осіб, що здійснювали нотаріальне посвідчення, зводячи їх діяльність до вузького кола технічних дій.

«Положення про нотаріальну частину» діяло до революційних подій 1917 року, які призвели до кардинальних змін у правовій системі та значного скорочення цивільного обороту. У цей період, унаслідок загального суспільно-політичного хаосу, різко зменшилася потреба в посвідченні зобов'язальних, деліктних та інших видів цивільно-правових угод, що обумовило суттєве падіння попиту на нотаріальні дії.

Перехідний історичний період, що охоплює перебування українських земель у складі Російської імперії та перші роки радянської влади, позначився суттєвими трансформаціями у сфері нотаріальної діяльності. Після проголошення радянської влади в Україні Декретом РНК УСРР від 19 лютого

1919 року «Про суд» було скасовано дореволюційні нотаріальні органи, що діяли на українських землях. Уже за кілька днів, 25 лютого 1919 року, окремим декретом було засновано інститут народних нотаріусів, який проіснував до 16 квітня 1921 року. Після його ліквідації нотаріальні функції були передані народним судам, міліції та домовим комітетам, що свідчило про фрагментарний та несистемний характер правового регулювання у цей період.

Дослідження радянського етапу розвитку нотаріату є методологічно складним через специфіку тоталітарного державного устрою, у межах якого превалювали адміністративно-командні механізми прийняття рішень, централізоване кадрове забезпечення та підпорядкованість правотворчості політико-ідеологічним установкам. У науковій літературі достатньо поширеним є підхід, згідно з яким відліком системного радянського правового регулювання нотаріату слід вважати підписання 30 грудня 1922 року Договору про утворення СРСР, що закріпив об'єднання союзних республік на основі уніфікованого законодавства.

До прийняття загальносоюзних актів у сфері нотаріату в Україні діяло Нотаріальне положення 1923 року, яке передбачало створення нотаріальних контор у найбільш важливих містах і навіть селах. У місцевостях, де такі контори не були утворені, нотаріальні функції виконували народні судді та міліція. Однак 24 серпня 1924 року було ухвалено нове Положення про нотаріат, що встановлювало єдині принципи організації та діяльності нотаріальних органів на території всього СРСР. Цей акт ґрунтувався на Законі «Про основи судоустрою в СРСР», ухваленому 15 липня 1924 року, і містив положення щодо структури, компетенції та порядку діяльності нотаріальних установ у кожній союзній республіці.

Попри формальне розмежування компетенції союзних і республіканських органів, фактичне регулювання нотаріальної діяльності залишалося централізованим і підпорядковувалося імперативним механізмам контролю. Нотаріальні контори могли функціонувати виключно як державні установи, а

нотаріуси – як службовці, діяльність яких суворо регламентувалася. Законодавство встановлювало заборону суміщати нотаріальну діяльність з іншими адміністративними посадами, допускаючи лише викладацьку роботу чи виконання виборних обов’язків. Оплата нотаріальних дій надходила до державного бюджету, а утримання нотаріальних контор та заробітна плата нотаріусів здійснювалися за рахунок держави.

До того ж вимоги до професійної кваліфікації нотаріусів були обмеженими: нотаріусом міг бути громадянин СРСР, який пропрацював суддею не менше п’яти років і міг навіть не мати вищої юридичної освіти. Такий підхід відображав загальну тенденцію радянської моделі до спрощення правничих професій і підпорядкування нотаріату виключно державним завданням, а не потребам правової визначеності та захисту прав приватних осіб.

Наступним етапом трансформації правового регулювання нотаріальної діяльності стало прийняття 14 серпня 1928 року нового Нотаріального положення. Цей нормативно-правовий акт істотно розширив повноваження нотаріальних контор: їм були передані справи окремого провадження, що раніше належали до компетенції народних судів (виконавчі написи на безспірних зобов’язаннях, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, прийняття предметів зобов’язань на депозит). На нотаріальні органи було також покладено обов’язок видавати закладні свідоцтва. Одночасно були розширені функції районних виконавчих комітетів, зокрема сільських і селищних рад, а також запроваджено уніфіковану форму нотаріального засвідчення актів та доказів.

Важливою новелою стало запровадження у 1930 році вимоги про наявність вищої юридичної освіти для осіб, які здійснювали нотаріальні функції. Відповідне положення «Про державний нотаріат УРСР» базувалося на Постанові 1926 року «Про основні принципи організації державного нотаріату» і поширювалося на всі союзні республіки СРСР [42].

Сукупність зазначених нормативно-правових актів продовжувала визначати підходи до організації нотаріату аж до середини 1970-х років. Ключовим моментом стало введення в дію Постановою Верховної Ради УРСР № 3378-VIII від 25 грудня 1974 року Закону УРСР «Про державний нотаріат». Цей закон зберіг системну спадковість радянської моделі: нотаріальні контори продовжували функціонувати виключно як державні установи, а нотаріуси залишалися державними службовцями з обмеженими професійними правами. Хоча закон допускав можливість відсутності вищої юридичної освіти у нотаріуса, це стосувалося лише окремих визначених категорій – старших державних нотаріусів, їх заступників і державних нотаріусів. Призначення та звільнення нотаріусів здійснювалося органами юстиції, а стажування в нотаріальних органах стало обов'язковою умовою доступу до професії.

Організаційне керівництво нотаріатом здійснювалося Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР, виконавчими комітетами місцевих рад та іншими державними органами. Характерно, що Закон 1974 року не містив визначення поняття «нотаріат». Відповідно до статті 1, його основним завданням проголошувалися охорона соціалістичної власності, прав і законних інтересів громадян, державних установ, зміцнення законності та запобігання правопорушенням. Нотаріальні дії оплачувалися до державного бюджету, а утримання нотаріальних контор і заробітна плата нотаріусів здійснювалися державою. Відсутність гарантій незалежності нотаріусів створювала нормативні передумови для зловживань, як у процесі призначення на посаду, так і в самій нотаріальній діяльності [42].

Реформування нотаріату в СРСР у 1928–1974 роках засвідчило системне закріплення адміністративно-командної моделі, яка суперечила природі нотаріату як публічно-правового інституту превентивного правового захисту. Уніфікація законодавства, централізація кадрового управління та обмеження професійної автономії нотаріусів призвели до перетворення нотаріальної діяльності на техніко-реєстраційну функцію державного апарату. Домінування

імперативних методів правового регулювання, відсутність інституту незалежного нотаріуса та залежність нотаріальних органів від адміністративної ієрархії усунули можливість виконання нотаріатом його ключових завдань – забезпечення правової визначеності, довіри до цивільного обороту та превенції правових конфліктів. Унаслідок цього радянська модель не сприяла розвитку нотаріату як елемента механізму забезпечення прав і свобод людини, а навпаки – підпорядковувала його інтересам державного управління, що визначило суттєві інституційні деформації, подолання яких стало можливим лише у пострадянський період.

Проведений ретроспективний аналіз розвитку нотаріату на українських землях у період панування комуністичної ідеології свідчить про повну втрату ним інституційної самостійності. Нормативно-правові акти, покликані регулювати нотаріальну діяльність, були спрямовані не на забезпечення приватноправових інтересів, а передусім на підпорядкування нотаріату виконавчій владі та інтеграцію його у систему державного апарату. Усі форми організації нотаріальних органів у 1922–1974 роках мали характер державних установ і функціонували відповідно до пріоритетів соціалістичної держави, що зумовило відхід від класичних нотаріальних принципів та істотне обмеження можливостей нотаріату виконувати функцію гаранта прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Сучасний етап українського державотворення розпочався 24 серпня 1991 року із проголошенням незалежності України. Період становлення новітньої державності характеризувався значними соціальними, ідеологічними та політичними трансформаціями, а також переходом до ринкової економіки й законодавчим утвердженням рівноправності всіх форм власності. У цих умовах особливого значення набули питання розвитку підприємницької діяльності та забезпечення належного правового захисту приватної власності, що, у свою чергу, зумовило якісне переосмислення ролі нотаріату в механізмі правового регулювання. Як підкреслює І. М. Черватенко, саме на цьому етапі нотаріат

починає відігравати суттєво важливішу суспільну роль, оскільки пов'язаний зі зростанням потреби в юридично достовірному оформленні правочинів та правовій визначеності цивільного обороту [212, с. 18].

Початок 1990-х років позначився виявленням і загостренням низки системних проблем, що супроводжували формування нової моделі нотаріату в Україні. У цей період особливо актуальними стали питання забезпечення незалежності нотаріальних органів, створення дієвих механізмів професійного самоврядування, упорядкування внутрішньо-організаційних процедур та подолання кадрового дефіциту. Як зазначають Л. К. Радзієвська та С. Г. Пасічник, зазначені виклики визначили загальний вектор подальшої модернізації нотаріату й поставили на порядок денний необхідність його трансформації з адміністративно залежної структури у професійно автономний інститут приватноправового та публічно-правового характеру [177, с. 16].

Новий етап розвитку українського нотаріату розпочався з набуттям чинності Законом України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року. Цей закон заклав принципово нові підходи до організації нотаріальної діяльності, запровадив інститут приватного нотаріату, визначив правовий статус нотаріуса та встановив вимоги до осіб, які можуть бути залучені до здійснення нотаріальних функцій. Окремою складовою стало нормативне врегулювання системи нотаріальних архівів, що були організовані як державні установи, відповідальні за зберігання, облік і передачу документів, створених у процесі нотаріальної діяльності.

Заради об'єктивності варто врахувати й позицію низки авторитетних науковців, які зазначають, що діяльність Міністерства юстиції України у сфері вдосконалення системи нотаріату не завжди мала очікуваний практичний ефект. Зокрема, не були повною мірою вирішені проблеми, пов'язані з належним забезпеченням нотаріусів необхідними документами, надмірною формалізацією процедури виготовлення копій, незручним режимом роботи для громадян та іншими організаційними недоліками. На думку дослідників, ці

чинники свідчили про переважно формальний характер проведених реформ і недостатнє врахування реальних потреб нотаріальної практики [207, с. 64].

Процеси розвитку інституту нотаріату в Україні тривали й надалі, відображаючи загальну динаміку демократичних трансформацій суспільства. Міністерством юстиції України була розроблена «Концепція розвитку нотаріату в Україні», що стала основою для подальшого оновлення законодавства та визначила напрями реформування, у тому числі під час напруження положень Закону України «Про нотаріат» 2009 року [8, с. 20].

Проведені реформи не лише модернізували організаційні засади функціонування нотаріату, але й суттєво трансформували його правовий статус. В Україні вперше було запроваджено приватний нотаріат, який усунув державну монополію та сприяв утвердженню принципу професійної автономії нотаріуса, підвищенню престижу нотаріальної професії та упорядкуванню роботи державних нотаріальних архівів [164; 115].

Ці та інші позитивні новації істотно вплинули на подальше формування нотаріату як інституту, що функціонує на перетині приватних і публічних інтересів та потребує організаційної моделі, адекватної його унікальній правовій природі. Сучасний етап розвитку українського суспільства, що ґрунтується на Конституції України 1996 року [89], супроводжується реформуванням національної правової системи загалом і її окремих інститутів зокрема. У цьому контексті трансформація інституту нотаріату посідає важливе місце, оскільки пов'язана з утвердженням принципів верховенства права, правової визначеності та ефективного механізму забезпечення прав і свобод людини й громадянина в умовах незалежної України.

Отже, умови для зародження вітчизняного нотаріату виникли одночасно з формуванням у IX столітті Київської Русі. Порядок та форми укладення актів, а також структура й компетенція органів, що здійснювали нотаріальні функції впродовж X – початку XIX століття, зазнали поступової еволюції: від звичаєвих форм посвідчення правочинів до державно-правових механізмів їх фіксації.

Історія становлення українського нотаріату переконливо засвідчує його орієнтацію передусім на публічно-правові, а не приватноправові засади, що зумовлено його превентивною природою та функцією охорони правового порядку.

Протягом подальшого розвитку держави і права в Україні органи, уповноважені виконувати нотаріальні функції, завжди залишалися складовою правової системи, оскільки суспільство об'єктивно потребувало існування інституту, здатного забезпечувати правову визначеність, охорону прав і гарантії виконання домовленостей. Місія нотаріуса полягає не лише в технічному посвідченні правочинів, а й у виконанні ролі «довіреної особи» та «третейського свідка», покликаного захистити слабшого перед сильнішим, непоінформованого перед обізнаним. Історично в руках нотаріуса концентрувалися інтереси сторін, їхня майнова безпека та юридична стабільність, адже саме він стоїть на варті гідності людини та забезпечує свободу її волевиявлення в умовах належного правового захисту [17, с. 286–287].

Ретроспективний аналіз становлення та розвитку інституту нотаріату засвідчує, що на всіх історичних етапах його поява та еволюція були безпосередньо пов'язані з потребами суспільства у правовій визначеності, стабільності цивільного обороту та гарантуванні приватних і публічних інтересів. Від ранніх форм фіксації правочинів у цивілізаціях Стародавнього Риму, Вавилону та Єгипту до правової практики Київської Русі, Литовсько-Руської держави, Гетьманщини, а згодом – нормативного оформлення радянського і сучасного українського нотаріату – нотаріат послідовно виконував роль інструмента впорядкування правових відносин і механізму забезпечення довіри між учасниками суспільного життя.

Важливим висновком історичного огляду є те, що український нотаріат традиційно формувався не як суто приватноправовий сервіс, а як елемент публічної влади, покликаний забезпечувати правовий порядок, дотримання меж

суб'єктивних прав та превенцію конфліктів. Протягом століть нотаріальні функції здійснювалися представниками державних або квазідержавних структур – від писарів і дяків до канцелярських службовців та державних нотаріусів. Це підтверджує стійкість публічно-правової природи нотаріату, яка передбачає високий рівень довіри, процедурної формалізації та професійної легітимації.

Водночас історія розвитку нотаріату в Україні підкреслює значущість приватноправових елементів, що забезпечували адаптацію нотаріальних процедур до потреб цивільного обороту та підвищували їх соціальну корисність. Запровадження у 1993 році приватного нотаріату стало логічним продовженням національної правової традиції, в межах якої нотаріат поєднує функції публічної влади із сервісною роллю в сфері приватноправових відносин.

Отже, історико-правова еволюція нотаріату сформувала багатовимірну основу для його сучасного теоретико-правового осмислення. Поступовий розвиток цього інституту демонструє трансформацію від поодиноких актів засвідчення до системного правового механізму, спрямованого на забезпечення прав і свобод людини та громадянина шляхом створення превентивних юридичних гарантій. Саме на цьому історичному фундаменті вибудовується подальше дослідження нотаріату як комплексного публічно-приватного феномену, що інтегрує владні, сервісні та охоронні функції держави у сфері забезпечення правового порядку.

Так, проведений у підрозділі 1.1 ретроспективний аналіз становлення та розвитку інституту нотаріату дозволив простежити його еволюцію як важливого елемента правової системи, що формувався у тісному зв'язку з розвитком державності, права та суспільних відносин. Історичний досвід засвідчив, що нотаріат із самого початку виконував не лише технічну функцію посвідчення правочинів, а й відігравав суттєву роль у забезпеченні правової

визначеності, стабільності цивільного обороту та охороні законних інтересів учасників правовідносин.

Разом із тим історико-правовий підхід не вичерпує всього змістовного потенціалу дослідження інституту нотаріату. Усвідомлення його місця та ролі в сучасній правовій системі потребує звернення до еволюції наукових поглядів, доктринальних концепцій і теоретико-правових підходів, у межах яких нотаріат осмислювався як інструмент захисту прав і свобод людини та громадянина. Саме через призму наукових досліджень відбувається переосмислення природи нотаріату – від допоміжного елементу державного управління до самостійного публічно-правового інституту превентивного захисту прав.

У зв'язку з цим логічним є перехід від аналізу історичних етапів розвитку нотаріату до дослідження генези його наукового осмислення в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. Такий підхід дає змогу виявити еволюцію доктринальних уявлень про нотаріат, простежити зміну акцентів у наукових підходах та визначити місце цього інституту в сучасній теорії держави і права.

1.2 Генеза дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина

На сучасному етапі державотворення України, в умовах європейської інтеграції та трансформації правової системи, проблема забезпечення прав і свобод людини набуває виразного теоретико-правового значення. У доктрині теорії держави і права забезпечення прав людини розглядається не як формальне їх закріплення, а як створення системи юридичних, організаційних і процедурних гарантій їх реальної реалізації та захисту. У межах такого підходу інститут нотаріату поступово осмислюється як складова механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

У наукових дослідженнях нотаріат розглядається як превентивний правовий інститут, спрямований на охорону суб'єктивних прав і законних

інтересів шляхом надання правочинам публічної довіри, підвищення доказової сили юридично значущих документів та забезпечення правової визначеності цивільного обороту. Саме превентивна функція нотаріальної діяльності зумовила еволюцію доктринальних підходів від сприйняття нотаріату як допоміжного техніко-юридичного інституту до його розуміння як самостійного позасудового механізму захисту прав.

Актуалізація ролі нотаріату в системі забезпечення прав людини зумовлює потребу в переосмисленні його правової природи, функціонального призначення та механізмів нормативно-правового регулювання, зокрема в умовах воєнного стану, коли зростають ризики порушення прав і необхідність забезпечення балансу між публічними інтересами безпеки та гарантіями приватних прав. У цьому контексті нотаріат дедалі частіше розглядається як стабілізаційний елемент правової системи, що забезпечує мінімізацію правових ризиків і безперервність цивільного обороту.

З огляду на це аналіз генези наукових досліджень інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини має принципове значення, оскільки дозволяє простежити еволюцію доктринальних уявлень про його правову природу, функції та місце в механізмі забезпечення прав людини, формуючи методологічне підґрунтя для подальшого вдосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності.

Проблематика становлення та розвитку інституту нотаріату набула ґрунтового висвітлення у працях вітчизняних учених, серед яких В. В. Баранкова [3], К. С. Гарбуз [29], Г. Ю. Гулевська [38], М. С. Долинська [56], М. М. Дякович [60], Л. В. Єфіменко [64], В. В. Комаров [83; 84], О. І. Нелін [114; 115], Л. К. Радзівська [177], С. Я. Фурса [206], В. М. Черниш [213], Л. В. Ясінська [222] та інші. У наукових дослідженнях поступово відбувався перехід від опису організаційно-правових засад нотаріальної діяльності до її осмислення як самостійного правового інституту,

функціонально пов'язаного із забезпеченням правової визначеності та захистом суб'єктивних прав.

У теорії держави і права осмислення ролі нотаріату нерозривно пов'язане з еволюцією підходів до розуміння прав людини. У сучасній правовій доктрині домінує концепція, за якою права людини визнаються найвищою соціальною цінністю та фундаментальним надбанням людства, поряд із чим сформувався підхід, заснований на ідеї їх природного походження як таких, що належать особі незалежно від державного визнання [31; 32].

Зазначені підходи мають принципове значення для цього дослідження, оскільки інститут нотаріату функціонує у сфері реалізації одного з базових прав людини – права на правову допомогу, зокрема нотаріально-правову, гарантовану Конституцією України. Забезпечення цього права здійснюється через систему суб'єктів, наділених публічними повноваженнями щодо вчинення нотаріальних дій, що зумовлює переважно публічно-правовий характер механізмів правового впливу у нотаріальній сфері.

У цьому контексті наукові дослідження поступово формують уявлення про нотаріат як інститут безспірної юрисдикції, спрямований на охорону суб'єктивних прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Як слушно зазначає М. С. Долинська, надання нотаріальним діям підвищеної доказової сили є ключовим інструментом превентивного захисту прав, що дозволяє мінімізувати ризики правових спорів та забезпечити стабільність цивільного обороту [57].

Разом із тим змістовне наповнення категорій «людські права» та «права людини» може бути об'єктивно розмежоване саме в контексті реалізації права на правову допомогу під час вчинення нотаріальних дій. Таке розмежування ґрунтується на усвідомленні подвійної природи нотаріальної діяльності, яка, з одного боку, є різновидом юридичної діяльності, що здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами, а з іншого – функціонує як інструмент реалізації базових цінностей, що передують позитивному праву.

Нотаріальна діяльність спрямована на захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом посвідчення безспірних прав, юридичних фактів і документів, які мають правове значення та потребують офіційного визнання з боку держави. У цьому вимірі йдеться про «права людини» як юридично закріплені та процедурно забезпечені можливості, реалізація яких відбувається через публічно-правові механізми, у тому числі через систему нотаріату.

Водночас у доктринальному вимірі в основі нотаріальної правової допомоги перебуває розуміння «людських прав» як таких, що мають природне походження, не потребують зовнішнього визнання та впливають із самої природи людського буття – з гідності, свободи й розуму як сутнісних характеристик людини. Саме ці цінності формують до- або понад правову основу людської взаємодії та слугують морально-аксіологічним підґрунтям для функціонування нотаріату як інституту довіри, справедливості та превентивного захисту прав.

У такому розумінні нотаріат у системі захисту прав і свобод людини постає не лише як механізм юридичного підтвердження прав, а як інституційна форма трансляції людських прав у площину позитивного права, що забезпечує їх практичну реалізацію в умовах правової держави.

Узагальнення наведених положень дозволяє окреслити теоретико-правовий вектор осмислення ефективності інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Йдеться про те, що правові конструкції, сформовані у сфері публічно-правових відносин і закріплені в Конституції України та правозастосовній практиці, мають відповідати не лише формальним вимогам законності, а й рівню правосвідомості, етико-моральним орієнтирам і ціннісним установкам суспільства, що безпосередньо впливає на реальну ефективність нотаріату як правозахисного інституту.

Зазначений підхід корелює з класичними положеннями філософії права Г. В. Ф. Гегеля, який розглядав право як багатовимірне явище, що реалізується

через абстрактне право, моральність і мораль у власному сенсі. У цьому контексті моральний вимір виступає вищою формою розвитку правової свідомості, що в нотаріальній діяльності означає орієнтацію не лише на формальне дотримання процедур, а й на забезпечення справедливості, довіри та поваги до гідності особи.

Обраний у дослідженні аксіологічний підхід дозволяє розширити традиційне розуміння нотаріального процесу, підкресливши значення етико-моральних засад як чинника превентивного захисту прав. У цьому аспекті нотаріат постає не лише як сфера імперативного публічно-правового регулювання, а як інститут, у межах якого позитивне право узгоджується з моральними та ціннісними основами правового порядку.

Водночас такий підхід не заперечує ідей І. Канта щодо нормативної природи права, заснованої на категоріях повинності та примусу, а доповнює їх, демонструючи можливість гармонізації формально-правових вимог із внутрішньою свободою та розумністю правового вибору. Як слушно зазначає Н. О. Зінченко, природність як основа права є не лише реальною, а й розумно обумовленою, що відображає гегелівське розуміння закону як «розуму об'єкта», відповідно до якого «все розумне є реальним, а все реальне – розумним» [67].

У такому методологічному контексті інститут нотаріату розглядається як форма практичної реалізації філософії права, в межах якої юридична визначеність, публічна довіра та морально-етичні засади поєднуються для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина.

Сучасний стан і характер формування правовідносин у суспільстві зумовлюють зростання ролі майнової складової як ключового об'єкта правового захисту, що, своєю чергою, актуалізує значення інститутів превентивного забезпечення правової визначеності. У цьому контексті особливої уваги набуває нормативне закріплення обов'язків нотаріуса, яке відображає не лише формально-правові, а й аксіологічні засади нотаріальної діяльності.

Так, відповідно до частини другої статті 5 Закону України «Про нотаріат», до обов'язків нотаріуса належить сприяння фізичним і юридичним особам у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення прав і обов'язків, а також попередження про правові наслідки вчинюваних нотаріальних дій з метою унеможливлення використання юридичної необізнаності особи їй на шкоду [164].

Зазначене нормативне положення безпосередньо кореспондується з обґрунтованим у науковій доктрині акцентом на значущості етико-моральних складових правового регулювання, на які звертав увагу Г. В. Ф. Гегель у межах своєї роботи «Філософія права». Функціонування нотаріату в такому вимірі свідчить про те, що нотаріальна діяльність не зводиться до формального застосування імперативних норм, а передбачає активну участь нотаріуса у забезпеченні усвідомленого та вільного волевиявлення сторін, заснованого на повазі до гідності, свободи й розуму людини.

У цьому сенсі правова допомога, що надається нотаріусом, виступає інституційною формою реалізації «людських прав» у їх широкому аксіологічному розумінні, оскільки спрямована на захист особи від зловживань, інформаційної асиметрії та правових ризиків у сфері майнових і пов'язаних із ними правовідносин. Таким чином, позитивно-правове закріплення обов'язків нотаріуса відображає глибший теоретико-правовий зміст нотаріату як механізму поєднання юридичної визначеності з морально-етичними засадами захисту прав і свобод людини.

Не можна залишити поза увагою й практичний вимір необхідності врахування людських прав як своєрідного запобіжника свідомої фальсифікації документів, маніпулятивного впливу на волевиявлення осіб або формального підходу при вчиненні нотаріальних дій. Сучасна правозастосовна практика засвідчує, що значна частина порушень у сфері нотаріальної діяльності зумовлена не стільки прогалинами у законодавстві, скільки ігноруванням етико-моральних аспектів нотаріального посвідчення волевиявлення сторін.

Особливо показовим у цьому контексті є те, що судові оскарження дій або бездіяльності нотаріуса, а також відмови у вчиненні нотаріальних дій, здійснюється в межах єдиної процесуальної моделі, що підкреслює системний характер таких спорів та їх зв'язок із якістю нотаріального процесу [191].

Проведений у межах цього дослідження аналіз судових рішень Верховного Суду за період 2021–2025 років [137–146] дозволив систематизувати найбільш типові категорії справ, у яких предметом оцінки стають дії нотаріуса або правові наслідки вчинених нотаріальних дій. До таких категорій, зокрема, належать:

- спори щодо процесуального статусу нотаріуса як належного або неналежного відповідача;
- справи про оскарження відмови нотаріуса у вчиненні нотаріальних дій;
- спори, пов'язані з посвідченням або відмовою у посвідченні заповітів і спадкових прав;
- справи щодо видачі дублікатів правовстановлюючих документів;
- спори про визнання виконавчих написів такими, що не підлягають виконанню;
- справи, пов'язані з перебігом позовної давності;
- публічно-правові спори щодо бездіяльності нотаріуса, підвідомчі адміністративним судам (Додаток Б).

Аналіз зазначених категорій справ свідчить про безпосередній зв'язок між резолютивною частиною судових рішень та фактом дотримання або ігнорування нотаріусом етико-моральних вимог і засад людських прав при посвідченні волевиявлення сторін. У практичному вимірі врахування людських прав у нотаріальній діяльності виконує превентивну функцію, зменшуючи ризик алеаторності правових наслідків, фальсифікації документів та недобросовісного впливу на учасників нотаріальних дій.

Окремої уваги заслуговує і той факт, що в умовах збройної агресії РФ проти України істотно зросла кількість спорів, пов'язаних із відмовами

нотаріусів у видачі свідоцтв про право на спадщину, що додатково підкреслює соціальну значущість нотаріату як інституту захисту прав людини в кризових умовах.

Таким чином, судова практика не лише фіксує наслідки порушень у нотаріальній діяльності, а й формує орієнтири для її подальшого розвитку, підтверджуючи, що пріоритетність прав людини у діяльності нотаріусів є необхідною умовою підвищення правової безпеки, довіри до нотаріату та ефективності його функціонування в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Аналіз сучасного стану наукової розробки проблематики інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина свідчить, що переважна більшість вітчизняних досліджень зосереджена на історико-правових аспектах його становлення та розвитку. Попри методологічну обґрунтованість такого підходу, він не вичерпує потреби комплексного осмислення нотаріату як дієвого елементу сучасного правозахисного механізму.

У зв'язку з цим актуальним напрямом дослідження генези нотаріату є аналіз нормативно-правового регулювання нотаріальної діяльності у взаємозв'язку з соціальними потребами та правозастосовною практикою. Саме такий підхід дозволяє простежити еволюцію нотаріату як правового інституту, відмежувати національні моделі його розвитку від запозичених тенденцій і виявити закономірності поєднання публічно-правових та приватноправових начал у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Об'єктивної уваги заслуговують наукові розвідки вітчизняних та європейських учених, у яких питання становлення та розвитку інституту нотаріату розкриваються крізь призму аналізу його правової природи, функціонального призначення та стану нормативно-правового регулювання на різних історичних етапах. До таких праць належать дослідження

Л. В. Баранкової [3], Г. Ю. Гулевської [38], С. Я. Фурси [206], В. М. Черниша [213], Л. В. Ясінської [222] та інших авторів.

Водночас аналіз наукових підходів свідчить про відсутність єдиного бачення періодизації етапів виникнення та розвитку нотаріату. Так, у дисертаційному дослідженні К. В. Білько обґрунтовується виокремлення трьох основних етапів становлення нотаріату на території України: дореволюційного, радянського та сучасного. Авторка пов'язує еволюцію нотаріату з історичними процесами розвитку відповідних правових інститутів у межах царської Росії та СРСР, вважаючи саме ці періоди визначальними для формування нотаріату у його сучасному вигляді [9, с. 11].

Такий підхід не може бути сприйнятий як безапеляційний у межах теорії та історії держави і права, оскільки зводить генезу нотаріату переважно до державоцентричних моделей пізнішого періоду. Водночас він заслуговує на увагу як одна з можливих наукових інтерпретацій, адже не заперечує існування більш ранніх форм нотаріальної діяльності.

Як свідчать історико-правові джерела, уже з XII століття складання письмових актів поступово переходить до осіб, відомих як дяки та піддячі, які виконували функції фіксації правочинів і перебували при спеціальних установах. У XIII столітті таких осіб починають називати писцями. Первісно вони належали до осіб вільної професії, згодом увійшли до складу приказів, що формувалися у XV столітті, а в період повного розвитку приказної системи XVII століття перетворилися на обов'язкових членів державного апарату, які здійснювали суттєвий вплив на ведення судових і адміністративних справ [117, с. 15–18]. Ці процеси свідчать про більш глибокі та тривалі витoki нотаріальних функцій, що передували їх формалізованому державному закріпленню.

Науковий внесок вищезазначених досліджень полягає не стільки у реконструкції історичних етапів розвитку нотаріату, скільки у спробі концептуального осмислення об'єктивного зв'язку між еволюцією нотаріальної

діяльності та трансформацією українського суспільства, правової культури й уявлень про роль держави у забезпеченні прав людини.

У межах зазначених наукових підходів нотаріат розглядається як динамічний правовий інститут, зміст і функціональне призначення якого формуються під впливом як національних соціокультурних чинників, так і загальноєвропейських тенденцій розвитку правових систем. Така методологія дозволила вченим вийти за межі суто історико-правового аналізу та перейти до оцінки нормативно-правового регулювання нотаріальної діяльності крізь призму його відповідності потребам правозахисної функції держави.

Водночас у науковій літературі простежується звернення до римсько-правової традиції не як до історичного факту, а як до доктринального джерела формування сучасної правової парадигми нотаріату. Так, за обґрунтованим твердженням В. В. Баранкової, право Стародавнього Риму заклало концептуальні основи західноєвропейської моделі нотаріату, зокрема у частині розуміння нотаріальної форми як особливого способу охорони та захисту суб'єктивних прав [3, с. 11].

У такому контексті звернення до римського права в сучасних дослідженнях нотаріату має не ретроспективний, а генетично-доктринальний характер, оскільки дозволяє простежити витоки ідей публічної довіри, превентивного захисту прав та юридичної визначеності, які становлять основу сучасного розуміння нотаріату як елемента механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

На важливому теоретико-правовому застереженні акцентує увагу Л. В. Єфіменко, яка у своїй роботі «Передумови зародження нотаріату в українському праві» обґрунтовує генезу нотаріату через фундаментальну для людини потребу у володінні майном у широкому розумінні як матеріальної основи існування та соціальної стабільності. У межах такого підходу зародження нотаріату пояснюється не історичною випадковістю чи формальною державною потребою, а об'єктивною необхідністю вироблення

суспільно визнаних правил захисту правомочностей власника. Саме це, на думку авторки, зумовило потребу у створенні ефективних механізмів визнання, підтвердження та закріплення прав учасників цивільного обороту шляхом оформлення їх у документах офіційного та загальноприйнятого значення [63].

Таким чином, у науковій доктрині формується підхід, відповідно до якого нотаріат постає як відповідь на потребу суспільства у правовій визначеності майнових відносин, а не лише як елемент державного управління чи адміністративного контролю. Така концепція дозволяє розглядати нотаріальну діяльність як інституційну форму забезпечення людських прав у сфері власності та цивільного обороту.

У цьому ж контексті заслуговують на увагу дослідження, присвячені особливостям формування нотаріату на окремих українських територіях, які демонструють вплив різних правових традицій на національну модель нотаріату. Так, М. В. Никифорак, аналізуючи розвиток нотаріату на Буковині у другій половині XIX – на початку XX століття, підкреслює його функціонування як самостійного правового інституту в межах австрійської правової системи, де нотаріат рано набув чітко окресленого правового статусу та широкої компетенції [119, с. 237]. Важливість цього підходу полягає не в описі регіональних особливостей, а в демонстрації різних моделей інституційного розуміння нотаріату та їх впливу на формування сучасних уявлень про його функції.

Значний внесок у формування комплексного бачення генези інституту нотаріату належить дисертаційному дослідженню Л. В. Ясінської, у якому нотаріат розглядається як результат еволюції від звичаєвих форм засвідчення волевиявлення до уніфікованих державно-правових процедур. Авторка обґрунтовує, що порядок і форма укладення нотаріальних актів, структура та повноваження органів нотаріату на українських землях формувалися з урахуванням етнічних цінностей та національних особливостей, поєднуючи

вплив римсько-правової традиції та європейських правових моделей із власними українськими правовими практиками [222].

Водночас теза про домінування публічно-правових засад у природі нотаріату не може бути сприйнята як остаточна. На наш погляд, публічно-правові та приватноправові засади нотаріальної діяльності перебувають у постійному взаємообумовленому зв'язку, що відображає загальну тенденцію конвергенції права як інструменту узгодження інтересів особи, суспільства і держави. Саме ця конвергенція зумовлює специфіку нотаріату як інституту, що функціонує на перетині публічної довіри та приватної автономії волі, що буде докладно проаналізовано у наступних розділах дисертаційного дослідження.

Подальше висвітлення генези інституту нотаріату доцільно здійснювати крізь призму послідовного аналізу науково-практичних підходів до його розвитку у відповідні історичні періоди, зосереджуючи увагу не стільки на хронології подій, скільки на виявленні чинників, які набули системоутворюючого значення для формування уявлень про зміст, призначення та функціонування інституту нотаріату і нотаріального права загалом.

У цьому контексті принципового значення набуває радянський період, у межах якого формування доктринальних підходів до нотаріату на території УРСР відбувалося в умовах жорсткої ідеологічної та нормативної залежності від правових концепцій, що домінували у СРСР. Така залежність зумовлювала уніфіковане сприйняття нотаріату як елемента державного апарату, функціонування якого було підпорядковане завданням централізованого управління, а не механізму забезпечення прав і свобод людини.

Саме цей чинник – домінування державо центричної правової доктрини – визначив особливості нормативного регулювання нотаріальної діяльності в УРСР та суттєво вплинув на наукові підходи до розуміння правової природи нотаріату. Як обґрунтовано зазначає О. І. Нелін, розвиток інституту нотаріату в Україні у зазначений період відбувався в руслі правових поглядів і нормативних моделей, сформованих у межах радянської правової системи, що

фактично нівелювало національні особливості нотаріальної традиції та обмежувало автономність цього інституту [116, с. 108].

Таким чином, радянський етап у генезі наукового осмислення інституту нотаріату слід розглядати не лише як окремий історичний період, а як доктринальний злам, що сформував специфічне бачення нотаріату як інструмента державного контролю, наслідки якого відчуваються у правовій науці та практиці й на сучасному етапі розвитку українського нотаріального права.

Тривалий вплив авторитарного устрою радянської політичної системи не міг не позначитися на правовій системі СРСР та союзних республік, зокрема УРСР, а також на розвитку інституту нотаріату. Авторитарна модель державності за своєю природою ґрунтується на пріоритеті імперативних методів правового регулювання, домінуванні адміністративно-управлінських механізмів та підпорядкуванні права політичним цілям влади. У таких умовах правові інститути розглядалися насамперед як інструменти реалізації державної волі, а не як механізми забезпечення прав і свобод людини.

Ці підходи безпосередньо вплинули на формування радянської правової доктрини щодо нотаріату, в межах якої нотаріальні органи розглядалися як складова системи державного управління. Нотаріат фактично ототожнювався з державними органами та посадовими особами, на яких покладалося виконання нотаріальних дій у межах адміністративно-управлінської функції. Такий підхід нівелював превентивну, правозахисну та сервісну природу нотаріальної діяльності, зводячи її до формального контролю за дотриманням законності угод.

Радянсько-комуністична модель управління суспільними процесами істотно впливала і на розвиток правової науки. Наукові дослідження у сфері права допускалися до публікації лише за умови відповідності ідеологічним настановам та адміністративно-владним орієнтирам комуністичної партії. Унаслідок цього наукове осмислення нотаріату було суттєво обмежене рамками

державоцентричної доктрини, що унеможливлювало повноцінний аналіз його правової природи, функцій і місця в механізмі забезпечення прав людини.

Як слушно зазначає О. І. Нелін, у радянський період нотаріат розвивався як інструмент державного контролю, а не як самостійний правовий інститут превентивного захисту прав, що призвело до втрати його інституційної автономії та деформації правового змісту нотаріальної діяльності [116, с. 108–110].

Обмеженість наукового дискурсу та відсутність альтернативних підходів у дослідженні нотаріату в радянський період зумовили формування спрощеного уявлення про його функції, що зводилися переважно до адміністративного нагляду за законністю правочинів. Наслідки такої доктринальної спадщини відчуються і в сучасній правовій науці, що актуалізує потребу переосмислення природи нотаріату крізь призму прав людини, принципів верховенства права та конвергенції публічно- і приватноправових засад.

Соціальні трансформації, що відбувалися у радянському суспільстві в 1960-х роках, зумовили певну активізацію наукових досліджень у сфері нотаріату, що позначилося і на зміні їх методологічних орієнтирів. У цей період науковий інтерес поступово виходить за межі виключно прикладного аналізу нотаріальної діяльності та починає охоплювати питання її інституційного становлення, функціонування і розвитку під впливом органів юстиції радянської держави.

В рамках таких досліджень здійснювалися перші спроби критичного осмислення практики нотаріальної діяльності, зокрема виявлялися суперечності між формальними вимогами законності та реальними умовами здійснення нотаріальних дій. Водночас у наукових розвідках зазначеного періоду зверталася увага на об'єктивно зумовлені історичні особливості формування і розвитку нотаріату в Україні, що дозволяло частково вийти за межі суто ідеологізованого трактування цього інституту.

Таким чином, наукові розвідки зазначеного періоду, попри обмеженість ідеологічних рамок, засвідчили поступовий перехід від описово-прикладного підходу до більш системного аналізу нотаріату як правового інституту, що створило передумови для подальшого розвитку теоретико-правових досліджень у пострадянський період.

Показовим у цьому контексті є аналіз процесів формування радянських органів юстиції на території західних областей УРСР у 1939–1941 рр., здійснений Я. А. Левиком. Дослідник обґрунтовує, що створення радянської системи правосуддя та юстиції в регіоні відбувалося шляхом адміністративного запровадження уніфікованих організаційних і нормативних моделей, сформованих у межах загальносоюзної правової доктрини, без урахування локальних правових традицій. Такий підхід забезпечував швидку інтеграцію територій у радянський правовий простір, водночас закріплюючи державоцентричне розуміння функцій органів юстиції, до яких належав і нотаріат [101, с. 184–196]. Таким чином, радянський період сформував модель нотаріату як підпорядкованого елемента державної влади, подолання якої стало одним із ключових викликів у процесі формування національної моделі нотаріату в умовах незалежності України.

З часу набуття Україною незалежності науково-дослідницька та публікаційна активність у сфері нотаріального права, звільнившись від адміністративно-владного диктату та обов'язковості ідеологічно зумовлених «правильних» наукових висновків, започаткувала якісно новий етап у розвитку інституту нотаріату та його науково-методологічного осмислення. Саме в цей період сформувалися передумови для об'єктивного, плюралістичного та міждисциплінарного дослідження нотаріату як складного правового феномену, що функціонує на перетині публічно- та приватноправових інтересів.

Сучасний стан наукових досліджень у сфері нотаріату характеризується зосередженістю на аналізі впливу базових теоретико-правових категорій і понять на ефективність нотаріальних дій, а також на їх відповідність

тенденціям розвитку соціально-правових відносин у правових системах економічно розвинутих держав. Такий підхід зумовлює виокремлення низки пріоритетних науково-дослідницьких напрямів, що охоплюють як фундаментальні, так і прикладні проблеми нотаріального права.

До таких напрямів, зокрема, належать: дослідження історії становлення нотаріату та її впливу на сучасний стан інституту; аналіз правової природи нотаріату; вивчення тенденцій трансформації правового статусу нотаріуса; оцінка дієвості принципів і функцій нотаріату; а також дослідження ролі нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Реалізація зазначених дослідницьких завдань потребує спеціалізованого, комплексного підходу з урахуванням галузевої специфіки правового регулювання, особливостей відповідних правових інститутів, а також практики застосування чинного законодавства.

Разом із тим запропонований нами вище хронологічний підхід зумовлює необхідність повернення до послідовного аналізу ключових подій, що мали визначальний вплив на формування сучасного інституту нотаріату. Важливим етапом у цьому процесі стало прийняття у 1993 році Закону України «Про нотаріат», яким уперше на законодавчому рівні було закріплено поняття «нотаріат» як системи органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [164].

Як убачається, наведена законодавча дефініція суттєво розширила, порівняно з нормативними конструкціями радянського періоду, функціональне наповнення поняття нотаріату та загалом відповідала загальним тенденціям демократизації й гуманізації правового регулювання. Вона відобразила перехід від розуміння нотаріату як допоміжного елементу адміністративного управління до усвідомлення його як самостійного правового інституту,

покликаного забезпечувати стабільність цивільного обороту та правову визначеність.

Загалом підтримуючи зазначену дефініцію, а також позитивні наукові підходи щодо її змістовного наповнення, висловлені, зокрема, С. Я. Фурсою та В. В. Комаровим [121], вважаємо, що сучасне визначення нотаріату як правового інституту потребує додаткового акцентування на його охоронній спрямованості. Зокрема, у дефініції нотаріату доцільно прямо відобразити обов'язок охорони прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин як одну з ключових цілей нотаріальної діяльності. Детальне теоретико-правове обґрунтування цієї позиції буде наведено у подальших підрозділах дослідження.

Кореспондує із зазначеним і наукова позиція С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, які обґрунтовують, що зміст діяльності нотаріату становлять два глобальні та стратегічні завдання, реалізація яких здійснюється через правоохоронну та правозахисну функції, покладені державою на спеціально уповноважену систему органів та окремих посадових осіб. У цьому сенсі нотаріат розглядається не лише як інструмент формального засвідчення правочинів, а як елемент механізму забезпечення стабільності цивільного обороту та охорони суб'єктивних прав і законних інтересів його учасників [206, с. 25].

Більш розширеним і методологічно гнучким, на наш погляд, є підхід, запропонований Н. В. Паламарчук, яка використовує категорію «нотаріальна форма захисту цивільного права». Авторка розглядає її як єдність матеріального та процесуального аспектів, де матеріальна складова полягає у вжитті комплексу узгоджених заходів, спрямованих на відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, а процесуальна – у спеціальній процедурі їх реалізації, що здійснюється державним або приватним нотаріусом. Такий підхід дозволяє розглядати нотаріальну діяльність як самостійний, превентивний механізм правового захисту, альтернативний судовому [133, с. 114–118].

У логічному зв'язку з необхідністю розширення дефініції нотаріату перебуває і позиція Л. В. Ясінської, викладена у праці «Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи». Досліджуючи генезис інституту нотаріату, авторка обґрунтовує його розвиток як безпосередньо зумовлений еволюцією цивільного обороту та об'єктивною потребою застосування додаткових правових інструментів, спрямованих на охорону прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин при вчиненні угод та їх загальновизнаному юридичному закріпленні. Характерним є те, що подібні підходи, як зазначає дослідниця, були притаманні ще юристам Стародавнього Риму, які усвідомлювали значення приватноправових засад та необхідність їх інституційного забезпечення [221, с. 79–80].

Розвиваючи цю ідею, Л. В. Ясінська доходить висновку, що об'єктивне врахування нотаріатом інтересів суб'єктів у цивільно-правовій площині є фундаментом сталого розвитку правової системи, оскільки саме така модель дозволяє державі ефективніше реалізовувати свої публічно-правові функції – правоохоронні, фіскальні, судово-юрисдикційні та інші. У цьому контексті нотаріат постає як точка конвергенції приватноправових і публічно-правових начал, що має принципове значення для механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Важливою з точки зору визначення характерних ознак, що уособлюють нотаріат серед інших публічно-правових форм юрисдикційної діяльності, та, відповідно, такою, що безпосередньо впливає на його сучасний розвиток, є його довготривале еволюціонування не як спірної судової юрисдикції, а як безспірної (несудової) публічної юрисдикції.

Безспірність нотаріальної юрисдикції історично виявлялася у сприйнятті нотаріату як особливого інституційного механізму громадянського суспільства, покликаного забезпечувати охорону приватної власності, стабільність цивільного обороту та захист прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин поза межами судового спору.

Така особливість характеризує специфічну правову природу нотаріату, яка поєднує елементи публічної влади з превентивною функцією правового захисту, та зумовлює його тісний соціально-правовий зв'язок із механізмом забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що має принципове значення для дослідження теоретико-правових засад цього інституту.

У цьому контексті заслуговує на підтримку наукова позиція М. М. Дякович, викладена у статті «Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин», у якій авторка акцентує увагу на превентивному характері нотаріальної діяльності. Зокрема, зазначається, що нотаріальна охорона суб'єктивних прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин полягає насамперед у створенні системи правових гарантій реалізації суб'єктивного права, що спрямована на зменшення правових ризиків ще до моменту можливого порушення такого права.

Таким чином, нотаріальна діяльність розглядається не як реактивний механізм усунення правопорушень, а як інструмент попередження правових конфліктів, який функціонує поряд з іншими формами правового захисту та доповнює їх, забезпечуючи стабільність цивільного обороту і підвищуючи рівень правової визначеності для учасників правовідносин [61, с. 25].

Звернення до ретроспективного аналізу наукових досліджень, присвячених теоретико-правовим засадам нотаріату та його становленню як самостійного правового інституту, засвідчує поступове зростання наукового інтересу до виявлення його системоутворюючих складових. У фокусі таких розвідок перебували насамперед принципи й функції нотаріату, еволюція понятійно-категоріального апарату та напрями його адаптації до змін правової дійсності.

Водночас важливим елементом генетичного аналізу є дослідження етнічних і звичаєвих чинників, які історично впливали на формування української правової традиції та визначали специфіку розвитку вітчизняної

історико-правової науки. Саме ці чинники зумовили особливу модель сприйняття нотаріату як інституту довіри та правової охорони, зберігаючи потенціал впливу на подальшу еволюцію законодавства про нотаріат.

Важливим елементом генези наукових підходів до нотаріату є осмислення принципів нотаріальної діяльності, на що звертає увагу, зокрема, Н. В. Паламарчук у праці «Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом» [133, с. 114–118], підкреслюючи значення їх уніфікації. При цьому зазначається, що принципи нотаріальної діяльності не мають вичерпного нормативного закріплення та формуються шляхом доктринального аналізу законодавства і правил професійної етики нотаріуса.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до класифікації принципів нотаріату, що зумовлено застосуванням різних критеріїв їх систематизації. Поширеним є, зокрема, підхід В. В. Баранкової та В. В. Комарова, які пропонують розмежування принципів за сферою впливу та функціональною ознакою [120]. Детальний аналіз, авторську класифікацію та аксіологічне осмислення принципів інституту нотаріату буде здійснено у розділі 2 цієї роботи.

Важливою складовою генези наукових підходів до осмислення нотаріату є дослідження його функцій як системоутворюючого елементу правового механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Зростання наукового інтересу до цієї проблематики зумовлене як розширенням сфери застосування нотаріально посвідчених форм волевиявлення, так і трансформаційними процесами у суспільно-економічних і правових відносинах в Україні.

У працях В. В. Баранкової та В. В. Комарова [83; 84], М. М. Дякович [61; 62], В. В. Самсонова та інших науковців функції нотаріату розглядаються не лише як сукупність формально закріплених повноважень, а як основні напрями правового впливу, спрямовані на охорону прав і законних інтересів та формування правомірної поведінки учасників правовідносин. Детальний аналіз

функцій нотаріату, їх авторська класифікація та аксіологічне осмислення здійснюються у розділі 2 цієї дисертації.

Визначальні події Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013 року суттєво вплинули на актуалізацію напрямів наукових досліджень у сфері права, зумовивши їх переорієнтацію на відповідність сучасним потребам суспільства, передусім у площині захисту прав людини, усвідомлення природності людських прав та необхідності їх пріоритетного врахування при правовій оцінці суспільних відносин. У цьому контексті особливої наукової ваги набувають дослідження, спрямовані на переосмислення функцій правових інститутів, зокрема нотаріату, крізь призму антропоцентричних і ціннісних підходів.

Важливою у цьому аспекті є дисертаційна праця К. І. Чижмарь «Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина», у якій авторка обґрунтовано акцентує увагу на сучасних напрямках розвитку методології дослідження нотаріату як елементу механізму забезпечення конституційних прав і свобод. Зокрема, виділяються такі взаємопов'язані процеси, як фундаменталізація, антропологізація, глобалізація та деформалізація об'єкта і предмета дослідження інституту нотаріату, що відображають загальну трансформацію правової науки в умовах демократичного розвитку.

Розкриття змісту зазначених процесів дозволяє дійти висновку про необхідність системного врахування людських прав як фундаментальної основи нотаріальної діяльності, що має проявлятися не лише на рівні формального дотримання законодавчих вимог, а й у межах неупередженого, ціннісно орієнтованого підходу до посвідчення волевиявлення та охорони прав і законних інтересів учасників правовідносин [216, с. 25].

Нотаріальна діяльність здійснюється виключно спеціально уповноваженим суб'єктом, наділеним публічно-правовими повноваженнями, що зумовлює її здійснення від імені держави та визначає межі охорони і

захисту прав учасників правовідносин. Саме публічний мандат нотаріуса надає нотаріальним актам офіційного та загальнообов'язкового характеру, забезпечуючи юридичну визначеність прав, документів і юридично значущих фактів.

Поєднання охоронної, правозахисної та превентивної спрямованості нотаріальної діяльності відрізняє нотаріат від інших форм юридичної допомоги й обумовлює його особливе місце у системі публічно-правових механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

У контексті окреслених нами основних складових змісту поняття нотаріату особливе значення має законодавство про нотаріальну діяльність, становлення та розвиток якого перебувають у безпосередньому взаємозв'язку з еволюцією української історико-правової науки. На це обґрунтовано звертає увагу М. С. Долинська, яка у своєму науковому дослідженні формує підхід до розуміння історіографії нотаріату як самостійного тематичного напрямку вітчизняної правової науки, що дозволяє простежити закономірності розвитку нормативного регулювання нотаріальної діяльності в контексті загальних трансформацій правової системи України [56, с. 25].

Системоутворюючим чинником інституту нотаріату доцільно вважати синергетичний вплив взаємопов'язаних правових явищ, серед яких ключове місце посідає суб'єктивне особисте право людини, що в сучасній юридичній доктрині дедалі частіше окреслюється категорією «людське право», а також право, опосередковане механізмами гарантування захисту прав і свобод. Така взаємодія зумовлює особливу роль нотаріату як інституційної ланки між природними правами людини та їх позитивно-правовим закріпленням і охороною.

Ефективність зазначеного взаємопов'язаного впливу знаходить свій прояв, зокрема, у реалізації права на кваліфіковану юридичну допомогу як суб'єктивного права, яке забезпечується шляхом законодавчого гарантування можливості отримання особою якісної, зрозумілої за змістом і професійно

обґрунтованої правової допомоги від спеціально уповноважених державою суб'єктів, що здійснюють нотаріальну діяльність. Наявність у таких суб'єктів спеціальних юридичних знань, умінь і навичок є передумовою ефективного захисту прав і законних інтересів особи, яка звертається за нотаріально-правовою допомогою, та водночас підсилює превентивну функцію нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Отже, на основі проведеного дослідження генези наукових підходів до осмислення інституту нотаріату в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина можна дійти висновку, що інститут нотаріату є складовою історико-правового процесу, тісно пов'язаного з еволюцією правових уявлень про нотаріальну діяльність як специфічний вид юридичної діяльності публічно-приватної природи. Його становлення відбувалося у взаємозв'язку з формуванням правових цінностей, принципів і традицій українського народу, а також із трансформацією уявлень про місце та роль нотаріуса у суспільстві й державі.

Генеза дослідження інституту нотаріату засвідчує, що наукове осмислення цього інституту поступово виходило за межі суто описового або нормативістського підходу та набувало методологічної багатовимірності, орієнтованої на врахування антропологічних, аксіологічних і функціональних чинників. Саме через призму таких підходів розкривається сутність сучасних напрямів дослідження нотаріату як елементу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Аналіз наукових джерел свідчить, що генеза досліджень інституту нотаріату відображає еволюцію методологічних підходів у правовій науці та зміну уявлень про співвідношення публічних і приватних інтересів у праві. У доктрині умовно виокремлюються етапи формування наукових уявлень про нотаріат: від первинного осмислення його як окремого правового інституту, через радянський період домінування адміністративно-нормативного та ідеологізованого підходу, до сучасного етапу, що характеризується

методологічним плюралізмом, людиноцентристською орієнтацією та акцентом на превентивній ролі нотаріату у механізмі правового захисту [104, с. 38–39]. У межах цієї еволюції нотаріат поступово виходить за межі техніко-юридичного або допоміжного адміністративного трактування та постає як самостійний правовий феномен, спрямований на забезпечення правової визначеності, стабільності цивільного обороту та превентивного захисту прав і законних інтересів людини і громадянина.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави дійти висновку, що розвиток наукових уявлень про інститут нотаріату відображає загальні тенденції еволюції правової науки, зокрема посилення ролі людиноцентричного підходу та розширення методологічного інструментарію дослідження правових інститутів. Саме у цьому контексті інститут нотаріату постає як важливий елемент механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що поєднує публічно-правові гарантії з приватноправовими потребами учасників цивільних правовідносин та створює теоретичне підґрунтя для подальшого комплексного дослідження його природи, функцій і принципів.

1.3 Порівняльне еволюціонування світових систем нотаріату

Проведений у попередньому підрозділі аналіз генези наукових досліджень інституту нотаріату засвідчив закономірну трансформацію нотаріату з формально-адміністративного інструменту державної влади у самостійний правовий інститут превентивного захисту прав, заснований на публічній довірі, юридичній визначеності та визнанні приватного волевиявлення. Повноцінне теоретико-правове осмислення сучасної природи нотаріату потребує звернення до порівняльного аналізу світових систем нотаріату, оскільки саме в межах континентальної, англосаксонської та змішаних правових моделей сформувалися різні підходи до поєднання публічно-правових і приватноправових начал нотаріальної діяльності.

Компаративний аналіз дозволяє простежити еволюцію нотаріальних інститутів, виявити спільні аксіологічні засади та функціональні закономірності їх розвитку, а також визначити місце й перспективи українського нотаріату в європейському та світовому правовому просторі як інституту публічно-приватного характеру, спрямованого на ефективне забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Сучасний стан наукових досліджень еволюційного розвитку світових систем нотаріату дозволяє виокремити дві базові моделі нотаріальної діяльності – латинську (континентальну, *civil law*) та англосаксонську (*common law*), які відрізняються засадничими принципами організації, джерелами права, характером правового регулювання й обсягом публічно-правових повноважень нотаріуса. Такий підхід є домінуючим у вітчизняній та зарубіжній доктрині й послідовно обґрунтовується у працях Г. Ю. Гулевської [38, с. 128], М. В. Бондарєвої [20, с. 43], Н. В. Карнарук [76, с. 117], В. М. Черниша [213, с. 62], А. Г. Гуледзи [40, с. 162] та інших дослідників.

Водночас у науковій літературі висловлюються альтернативні підходи до типологізації нотаріату, зокрема щодо виокремлення перехідних або радянсько-державних моделей [28, с. 412; 213, с. 63], однак вони не набули самостійного й усталеного характеру в сучасній доктрині. Порівняльно-правові дослідження та практика правозастосування підтверджують доцільність зосередження аналізу саме на двох базових моделях – латинській і англосаксонській, які характеризуються завершеною інституційною структурою, визначеним правовим статусом нотаріуса та усталеними механізмами реалізації нотаріальних функцій [179; 1; 21, с. 146–149].

Особливості функціонування світових систем нотаріату зумовлюються не лише їх належністю до певної правової сім'ї, а й тривалим історичним еволюціонуванням у межах відповідних правових традицій. Латинський (*civil law*) та англосаксонський (*common law*) нотаріати формувалися у тісному зв'язку з континентальною та англосаксонською правовими системами, що

зумовило відмінності у правовому статусі нотаріуса, обсязі його повноважень і характері участі держави в нотаріальній діяльності. Вплив політико-правових трансформацій і процесів правової інтеграції сприяв виникненню змішаних моделей нотаріату, які поєднують елементи різних правових традицій за домінування однієї з базових систем.

У теоретико-правовому вимірі нотаріат постає як інститут превентивного характеру, що впливає на реалізацію базових функцій держави – правоохоронної, фінансової та юрисдикційної – через забезпечення юридичної визначеності, стабільності правопорядку та довіри до права [60, с. 51]. Найбільш послідовно така роль проявляється у латинській моделі нотаріату, де нотаріус інституційно закріплений як носій публічної довіри та суб'єкт делегованих владних повноважень, водночас еволюція англосаксонської моделі засвідчує поступове переосмислення нотаріату від суто технічного інструмента посвідчення до елемента правового порядку, що опосередковано впливає на захист прав людини.

Історичне еволюціонування європейських інститутів нотаріату було зумовлене розвитком правових ідей, уявлень про роль права в суспільстві та становленням засад державного управління, що сформувало теоретико-правове підґрунтя латинського нотаріату в державах романо-германської правової сім'ї як інституціоналізованої форми публічної довіри та превентивного забезпечення правопорядку. У сучасній доктрині обґрунтовується доцільність виокремлення двох базових нотаріальних систем – латинської (*civil law*) та англосаксонської (*common law*), які відрізняються моделлю правового регулювання, характером повноважень нотаріуса та ступенем його публічно-правової інтеграції у механізм держави [69, с. 41–43]. Поняття латинського нотаріату у теоретико-правовому вимірі пов'язується з інституційною незалежністю нотаріуса та здійсненням ним делегованих публічних повноважень поза системою адміністративного підпорядкування, на відміну від державного (радянського) нотаріату, заснованого на імперативно-

адміністративній моделі, яка в сучасних умовах розглядається як архаїчна та несумісна з природою нотаріату як публічно-правового інституту [213, с. 63].

Система латинського нотаріату, що набула поширення у більшості країн світу, є предметом комплексних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них – І. О. Аршава [1], М. В. Бондарєва [21], І. А. Гамаль [28], Г. Ю. Гулевська [38], А. Г. Гуледза [40], О. С. Гусарєва [41], М. С. Долинська [57], М. М. Дякович [61], Н. В. Ільєва [69], Н. В. Карнаух [76], Є. Мизинцев, О. І. Нелін [116], В. В. Решота [179], С. Я. Фурса [206], К. І. Чижмар [216], а також зарубіжні дослідники – R. Taubenschlag [292], W. Buckland, P. Stein [230], A. Lewis, D. Ibbetson [270], G. Mousouraris [274]. У їхніх працях латинський нотаріат осмислюється як правовий інститут, що поєднує публічно-владні та сервісні елементи й виконує ключову роль у механізмі забезпечення правової визначеності та захисту прав людини.

Вочевидь, основні постулати латинського нотаріату мають витоки у римському приватному праві та формувалися паралельно з розвитком правової культури, інституту приватної власності й принципу договірної свободи, водночас еволюціонуючи у тісному зв'язку з публічно-правовою природою нотаріальної діяльності, що зумовило особливу роль нотаріуса як носія публічної довіри та гаранта правової визначеності. Попри фрагментарність відомостей про нотаріальну діяльність у Стародавньому Римі, у наукових дослідженнях вона реконструюється опосередковано – через аналіз договірних форм, письмових актів і процедур документування правочинів [292; 230; 270; 274], що дозволяє виокремити концептуальні риси, успадковані сучасним нотаріатом: інституційну незалежність нотаріуса, його нейтральність щодо сторін та обов'язок діяти відповідно до формалізованих процедур. Латинська нотаріальна система як система писаного права ґрунтується на пріоритеті письмової форми та письмових доказів як засобів забезпечення правової визначеності й стабільності цивільного обороту [192]. У доктрині також наголошується, що латинський нотаріат сформувався як система «вільного

нотаріату», що функціонує у формі вільної професії та поєднує публічну функцію із професійною автономією нотаріуса [78, с. 148], який, здійснюючи делеговані державою владні повноваження, зберігає інституційну незалежність і процесуальну нейтральність [38, с. 128].

Що стосується впливу римського права на формування інституту латинського нотаріату (нотаріату латинського типу), то зазначену наукову позицію підтримує і С. С. Мирза, який вказує на визначальну роль відповідних римсько-правових концепцій у становленні основоположних принципів латинського нотаріату та їх подальшій рецепції в сучасних правових системах [113, с. 229].

На сучасному етапі Міжнародний союз латинського нотаріату (МСЛН) об'єднує 89 держав, серед яких Україна, Німеччина, Австрія, Франція, Італія, Іспанія, Японія, Бразилія та інші. МСЛН функціонує як міжнародна неурядова організація, створена 2 жовтня 1948 року в м. Буенос-Айресі з метою розвитку міждержавної професійної співпраці, поширення принципів латинського нотаріату та вдосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності [267]. У програмних документах Союзу акцент робиться не на універсальному визначенні нотаріату, а на правовому статусі нотаріуса як професійного юриста та посадової особи, призначеної державою для надання автентичності юридично значущим документам, забезпечення правової визначеності та запобігання судовим спорам, у тому числі шляхом використання механізмів юридичної медіації у межах незмагальних процедур [284]. Базові принципи латинського нотаріату як інституту публічної довіри були закріплені у 1986 році Бюро при Комісії з міжнародного співробітництва МСН та схвалені Постійною радою в Гаазі [98, с. 64].

Український нотаріат є членом Міжнародного союзу нотаріату з 9 жовтня 2013 року, що було підтверджено рішенням XXVII Міжнародного конгресу нотаріусів у м. Лімі (Перу) [198]. Вступ України до МСН засвідчив інституційну орієнтацію на латинську модель нотаріату та відповідність

національної нотаріальної системи базовим європейським стандартам здійснення нотаріальної діяльності. Об'єднання нотаріальних організацій у межах МСН охоплює держави, правові системи яких сформувалися внаслідок рецепції римського права [188, с. 1], а відповідно до ст. 1 Статуту Союзу його діяльність спрямована на розвиток нотаріату, забезпечення незалежності професії нотаріуса та гармонізацію нотаріальних документів. Важливим інструментом такої уніфікації на європейському рівні виступає Європейський кодекс нотаріального професійного права (Неаполь, 1995 р.), спрямований на узгодження національних законодавств і розвиток професійної співпраці в єдиному правовому просторі [188, с. 2].

Протягом останніх років інститут нотаріату в Україні зазнав істотних позитивних трансформацій, що свідчать про його послідовну еволюцію у напрямі європейських стандартів нотаріальної діяльності. Зокрема, створення Нотаріальної палати України та запровадження Правил професійної етики нотаріусів закріпили морально-етичні засади професії й посилили інституційну автономію нотаріальної спільноти. У сукупності ці процеси відображають загальноєвропейську тенденцію гармонізації нотаріальних законодавств шляхом утвердження моделі латинського нотаріату, заснованої на традиціях римського права та принципі публічної довіри до нотаріального акту.

Характерною ознакою більшості країн латинського нотаріату є надання нотаріальним актам виконавчої сили, що дозволяє забезпечити виконання зобов'язань без попереднього судового розгляду. Такий механізм підвищує ефективність захисту прав, оперативність правозастосування та відповідає превентивній природі нотаріальної діяльності. Водночас у межах латинської моделі сформувалися стійкі етико-професійні орієнтири («заповіді нотаріуса»), які охоплюють принципи законності, справедливості, неупередженості, професійної відповідальності та усвідомлення превентивної місії нотаріату [188]. Їх узагальненням слугує формула «*Lex est quodcumque notamus*» («Закон є все, що ми посвідчуємо»), яка відображає особливу

публічно-правову відповідальність нотаріуса за правову визначеність, стабільність правовідносин і довіру до нотаріального акту.

У зверненні до учасників Конгресу латинського нотаріату 1958 року в Римі Папа Пій XII підкреслив, що ефективність порад нотаріуса можлива лише за умови поєднання «визнаної технічної компетентності та беззаперечної моральної порядності» [134]. Це положення має не лише етичне, а й теоретико-правове значення, оскільки фіксує нерозривний зв'язок професійної кваліфікації нотаріуса з його моральною відповідальністю як носія публічної довіри. Аналогічної позиції дотримується почесний віце-президент Міжнародного союзу латинського нотаріату Д. Лауріні, який розглядає нотаріат як сферу безспірного правосуддя, де нотаріус виступає незалежною й неупередженою третьою особою, надаючи правові поради поза змагальним контекстом [100, с. 22].

На сучасному етапі розвитку правових систем переважна більшість європейських держав характеризується функціонуванням нотаріату латинського типу як структурного елемента механізму забезпечення правової визначеності. У межах цієї моделі нотаріус, виконуючи публічну функцію, не вправі безпідставно відмовити у вчиненні нотаріальної дії та несе особисту адміністративну й цивільну відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків. Сукупність зазначених ознак зумовлює формування розгалуженої системи принципів латинського нотаріату, які визначають його публічно-правову, етико-моральну та превентивну природу.

Підтримуючи позиції вітчизняної доктрини, у межах порівняльного аналізу світових систем нотаріату доцільно виокремити базові засади, на яких ґрунтується латинський нотаріат. У науковій літературі усталеним є підхід до виділення десяти таких засад, що в сукупності відображають публічно-правову, превентивну та етико-правову природу нотаріальної діяльності.

До ключових засад латинського нотаріату належать: здійснення нотаріальної діяльності від імені держави за умови підпорядкування виключно

закону та збереження функціональної незалежності нотаріуса; служіння публічному інтересу без включення нотаріуса до системи органів державної влади; забезпечення неупередженої та кваліфікованої правової допомоги; надання нотаріальним актам підвищеної доказової, а в окремих випадках – виконавчої сили; здійснення діяльності у сфері безспірної юрисдикції з превентивною спрямованістю на недопущення правових конфліктів.

Важливе значення мають також засади виявлення та юридично коректного відображення справжньої волі сторін, обов'язкове членство нотаріуса у професійній самоврядній організації, державне регулювання чисельності нотаріальних посад, повна майнова відповідальність нотаріуса за наслідки професійної діяльності, страхування професійних ризиків, а також обов'язковість дотримання норм професійної етики поряд із вимогами закону.

Сукупність зазначених засад та інституційних характеристик дозволяє розглядати латинський нотаріат як особливий публічно-правовий інститут превентивного захисту прав і законних інтересів, у межах якого юридична техніка, державна довіра та етико-моральні орієнтири перебувають у тісному взаємозв'язку [122, с. 29; 123, с. 24].

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що латинський нотаріат формує цілісну концептуальну модель діяльності нотаріуса як публічного, незалежного та етично відповідального професіонала. Реалізуючи делеговані державою повноваження, нотаріус підпорядковується виключно закону, що забезпечує його інституційну незалежність і безсторонність, водночас виконуючи функцію служіння публічному інтересу поза системою органів державної влади. Саме таке поєднання автономності та публічного характеру діяльності визначає особливе місце нотаріату у правовій системі.

У межах латинської нотаріальної системи нотаріус гарантує законність, справедливість і публічну достовірність нотаріальних актів, надаючи неупереджену та кваліфіковану юридичну допомогу. Посвідчені ним акти наділяються підвищеною доказовою силою, а в багатьох правопорядках – і

виконавчою силою, що зумовлює їх превентивне значення для стабільності цивільного обороту.

Нотаріальна діяльність належить до сфери безспірної юрисдикції та спрямована на запобігання правовим спорам і конфліктам. Реалізуючи дорадчу функцію, нотаріус виявляє дійсну волю сторін і фіксує її у нотаріальному акті, забезпечуючи баланс інтересів та правову визначеність. Організаційною ознакою латинського нотаріату є обов'язкове членство нотаріусів у професійній самоврядній організації, а також державне регулювання чисельності нотаріальних посад.

Водночас нотаріус несе повну майнову відповідальність за наслідки професійної діяльності та зобов'язаний здійснювати страхування професійних ризиків. Регламентація нотаріальної діяльності охоплює не лише законодавчі приписи, а й норми професійної етики, що забезпечує високий рівень доброчесності, публічної довіри та моральної відповідальності нотаріальної професії.

Зазначені нормативно-ціннісні орієнтири утворюють комплекс правових, організаційних і етико-моральних вимог, спрямованих на ефективне забезпечення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, стабільність цивільного обороту та підвищення довіри до нотаріальної діяльності загалом.

Окремі з цих положень отримали формалізоване закріплення у міжнародних актах. Зокрема, остання редакція відповідних регулятивних положень латинського нотаріату була схвалена Асамблеєю нотаріатів-членів Міжнародного союзу нотаріату у Римі у 2005 році. У цьому документі вони систематизовані за чотирма блоками:

- а) нотаріус та його службові обов'язки;
- б) нотаріальні документи;
- в) організація нотаріальної професії;
- г) нотаріальна деонтологія.

До таких положень, зокрема, віднесено вимоги законності нотаріальних актів, неупередженості, професійної незалежності, конфіденційності, особистої відповідальності за кожну нотаріальну дію, безперервного професійного навчання, поваги до фундаментальних прав людини та старанності у здійсненні нотаріальних дій [284].

З огляду на логіку порівняльного аналізу світових систем нотаріату, вбачається доцільним окреслити окремі концептуальні положення латинського нотаріату, які мають істотне значення для розуміння його превентивної та публічно-правової природи, не вдаючись до їх розгорнутого аналізу, що становить предмет подальших розділів дослідження.

У науковій літературі звертається увага на особливу роль нотаріуса як незалежного та безстороннього професійного радника сторін, діяльність якого історично спрямована на узгодження інтересів і попередження правових конфліктів. У цьому контексті окремі автори обґрунтовують наявність у нотаріальній діяльності медіативного компонента, що впливає з превентивної природи безспірної юрисдикції та функціонального призначення нотаріату [62, с. 138]. Зазначений аспект отримав подальший розвиток у практиці зарубіжних правопорядків та у рішеннях Міжнародного союзу латинського нотаріату, зокрема XXIII Конгресу МСЛН (Афіни, 2001 р.), де наголошено на ролі нотаріуса у досягненні згоди між сторонами.

Водночас у межах цього підрозділу такі положення розглядаються виключно як елемент історико-теоретичної характеристики латинського нотаріату, тоді як проблематика медіації у нотаріальній діяльності та її інституціоналізації в Україні є предметом спеціального аналізу в розділі 3 дисертації.

Аналогічно, положення, що стосуються юридичної природи нотаріальних актів, їх особливої доказової сили, презумпції законності та достовірності, а також організаційних і етико-професійних вимог до здійснення нотаріальної діяльності, у цьому підрозділі фіксуються лише як характерні риси латинської

нотаріальної моделі. Їх докладне теоретико-правове осмислення, класифікація та аксіологічне наповнення здійснюються у розділі 2 роботи.

Таким чином, у межах порівняльного аналізу світових систем нотаріату латинський нотаріат постає як комплексний публічно-правовий інститут превентивного характеру, в якому поєднуються юридична визначеність, публічна довіра та високі етико-професійні стандарти. Саме ці риси зумовили його домінування у європейському правовому просторі та визначили орієнтири подальшого розвитку й модернізації національних моделей нотаріату, зокрема в Україні.

Аналіз історії становлення інституту нотаріату в Україні, проведений у попередніх підрозділах дослідження, дає підстави стверджувати, що, за винятком окремих нетривалих історичних періодів, основоположні принципи латинської моделі нотаріату загалом були закріплені у вітчизняному законодавстві. Водночас у сучасних умовах правового розвитку простежується ситуація, за якої окремі принципи латинського нотаріату знайшли повне нормативне відображення, інші – були імplementовані лише частково, а певна їх група взагалі не отримала належного законодавчого закріплення.

Проведений аналіз засад латинського нотаріату засвідчує їх неповну реалізацію в національній правовій системі України. Зокрема, у сфері визначення правового статусу нотаріуса та характеру нотаріальних функцій залишається нереалізованою ідея єдності нотаріальної професії, що зумовлено існуванням державної та приватної форм нотаріату. Інші положення цієї групи загалом враховані законодавством, однак потребують подальшої нормативної конкретизації та систематизації.

Положення, що стосуються правової природи нотаріальних документів, у переважній більшості імplementовані в чинне законодавство про нотаріат і загалом відповідають латинській моделі. Водночас у сфері організації нотаріальної професії залишається неврегульованим питання державного визначення оптимальної кількості нотаріусів, оскільки механізм нотаріального

квотування, що існував раніше, був скасований у 2013 році. Норми професійної етики нотаріусів у цілому інтегровані в національне право, проте окремі з них потребують подальшого узгодження з міжнародними стандартами.

Узагальнюючи, засади латинського нотаріату доцільно розглядати як системне поєднання теоретичних і нормативних орієнтирів, що визначають правовий статус нотаріуса, організацію нотаріальної діяльності та самоврядування, етико-деонтологічні вимоги, а також правові властивості нотаріальних актів. Їх подальша імплементація в Україні має ґрунтуватися на поєднанні європейського досвіду, сучасних тенденцій розвитку нотаріату в межах діяльності Міжнародного союзу нотаріату та національних особливостей правової системи, що сприятиме інтеграції України до європейського правового простору та підвищенню ефективності нотаріального механізму захисту прав і законних інтересів осіб [113, с. 230–231].

Діяльність нотаріату в сучасній Україні сформувалася як складна система правових норм і засад, що забезпечують регулювання цивільних відносин та правову визначеність у сфері приватноправового обороту. Водночас правозастосовна практика виявляє низку проблем, які зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення законодавчих і організаційних основ нотаріальної діяльності та актуалізують пошук ефективніших моделей функціонування інституту нотаріату.

Реалізація такого завдання можлива за умови системного осмислення зарубіжного досвіду, насамперед європейських держав, з урахуванням національних особливостей правової системи України та її євроінтеграційного вектору. Порівняльний аналіз світових моделей нотаріату дозволяє виявити їх переваги й недоліки та визначити орієнтири реформування вітчизняного нотаріату.

Проблематика розвитку нотаріату займає важливе місце і в діяльності інституцій Європейського Союзу. У резолюціях Європейського парламенту неодноразово підкреслювалося, що формування єдиного європейського ринку

сприяло зростанню ролі нотаріату у забезпеченні стабільності цивільного обороту та захисті прав учасників приватноправових відносин. У цьому контексті слушною є позиція Дж. Лауріні, який зазначає, що значення нотаріату в європейському правовому просторі залежить від здатності національних нотаріальних спільнот поєднувати правові традиції з сучасними вимогами професіоналізму, правової культури та лояльності до держави [100, с. 22]. Саме з цих позицій особливого значення набуває аналіз еволюції інституту нотаріату в окремих європейських державах.

У Федеративній Республіці Німеччині нотаріальна діяльність здійснюється в межах визначеного нотаріального округу, що відображає принцип територіальної організації нотаріату та спрямоване на забезпечення доступності й стабільності нотаріальних послуг. Призначення нотаріусів здійснюється органами юстиції відповідних федеральних земель (Landesjustizverwaltung), що засвідчує публічно-правовий характер нотаріальної діяльності за умови збереження професійної незалежності нотаріуса [232; 277].

У межах латинської (романо-германської) моделі нотаріату виявляються національні відмінності, зумовлені історичними традиціями та особливостями державного устрою. Так, в Італії нотаріус вправі здійснювати діяльність у регіоні за власним вибором, а призначення на посаду здійснюється Міністерством юстиції, що поєднує професійну автономію з державним контролем [276]. У Франції історично сформувався інститут спадковості нотаріальної посади, який відображає особливе розуміння нотаріату як публічно-довірчого статусу, пов'язаного зі стабільністю цивільного обороту [258]. Швейцарська модель нотаріату характеризується уніфікованими вимогами до кандидатів (громадянство, юридична освіта, професійний стаж) та особливим порядком оплати праці, що здійснюється на погодинній основі й демонструє баланс між публічно-правовим статусом нотаріуса та елементами вільної професії [69, с. 33–34].

Попри національні відмінності організації нотаріальної діяльності, у науковій літературі обґрунтовується підхід, відповідно до якого в межах романо-германської правової сім'ї виокремлюють три базові моделі латинського нотаріату, що сформувалися в процесі історичної еволюції та відрізняються ступенем автономії нотаріуса, характером державного контролю й обсягом професійних повноважень.

Німецька модель характеризується обмеженою участю нотаріуса у правовому супроводі сторін: нотаріальна діяльність зосереджується переважно на підготовці та посвідченні правочинів без активного консультування чи організаційного супроводу, що відображає формалізований, процедурно орієнтований підхід.

Французька модель, навпаки, передбачає розширений функціональний статус нотаріуса, який поєднує посвідчення правочинів із консультуванням сторін, підготовкою проєктів документів, збиранням необхідних матеріалів та взаємодією з публічними органами, що підкреслює превентивну й правозахисну роль нотаріату.

Змішана модель поєднує риси обох підходів, зберігаючи формалізоване посвідчення правочинів і водночас допускаючи розширення консультативних та підготовчих функцій нотаріуса. Такий тип нотаріату реалізується, зокрема, в Іспанії, Нідерландах, Швейцарії та інших державах і розглядається як адаптивна форма розвитку латинського нотаріату в умовах сучасних соціально-правових трансформацій.

Як слушно зазначається в науковій літературі, у процесі формування національних систем нотаріату низка держав орієнтувалася на французьку модель, зокрема Китайська Народна Республіка, Алжир, В'єтнам, Польща та Угорщина, де на законодавчому рівні було закріплено підходи, притаманні нотаріату вільного типу з акцентом на превентивну, правозахисну та консультативну роль нотаріуса. Водночас у сучасних правопорядках дедалі більшого поширення набуває змішана модель нотаріату, яка поєднує елементи

німецької формалізованої системи та французького розширеного функціонального підходу, забезпечуючи баланс між правовою визначеністю та ефективним захистом прав учасників цивільного обороту. Разом із тим абсолютизація латинського нотаріату як «ідеальної» або завершеної моделі є методологічно сумнівною, оскільки його розвиток має динамічний характер і об'єктивно зумовлюється трансформаціями соціально-правових процесів та змінами у співвідношенні публічно-правових і приватноправових засад нотаріальної діяльності.

В Україні з ухваленням Закону України «Про нотаріат» від 11 лютого 1993 р. було започатковано модель нотаріату, яка за своїми базовими ознаками відповідає латинському типу. Нотаріат утвердився як самостійний правовий інститут, орієнтований не лише на формальне посвідчення прав і фактів, а й на охорону та захист прав і законних інтересів учасників цивільного обороту. У цьому контексті він виконує превентивну функцію, спрямовану на запобігання правовим спорам шляхом правових роз'яснень, консультативної діяльності та мотивованої відмови у вчиненні нотаріальних дій [206, с. 24–26; 284]. Подібний підхід характерний і для інших держав латинського нотаріату, на відміну від англосаксонських правопорядків, де *notary public* має обмежені формальні повноваження, а основний правовий супровід забезпечується адвокатами, що формує іншу модель правової превенції [279].

У звітах Міжнародного союзу нотаріату (UINL) наголошується, що витрати на нотаріальні послуги в державах із латинським нотаріатом загалом є нижчими, ніж витрати на юридичний супровід у правових системах *common law*, де нотаріус не виконує широких публічно-правових функцій. Регульований характер нотаріальних тарифів, які встановлюються державою або професійними палатами, забезпечує передбачуваність та правову визначеність цивільного обороту, хоча уніфіковані економічні показники ефективності цієї моделі у доктрині відсутні.

Водночас латинський нотаріат фактично фінансується за рахунок активних учасників цивільного обороту, насамперед у сфері нерухомості, що в умовах України з обмеженою участю значної частини населення у таких правочинах потребує врахування соціально-економічних чинників при оцінці його ефективності.

У науковій літературі (С. Я. Фурса, Є. І. Фурса) обґрунтовується доцільність поступового переходу України до єдиного нотаріату у формі вільної професії латинського типу, тоді як збереження державного нотаріату розглядається як таке, що суперечить природі нотаріату як інституту громадянського суспільства. Разом із тим наявність державного нотаріату свідчить про об'єктивну неспроможність нотаріальної корпорації повністю забезпечити доступність нотаріальних послуг без участі держави, що не дозволяє говорити про повну реалізацію моделі латинського нотаріату в Україні [206; 61].

Латинський нотаріат є формою вільного, саморегульованого інституту, що ґрунтується на професійній компетентності, доброчесності та персональній відповідальності нотаріуса. Водночас українська практика свідчить про неповну інституційну зрілість нотаріату, що проявляється у формалізованих відмовах у вчиненні нотаріальних дій (зокрема щодо відчуження часток у ТОВ та у спадкових правовідносинах) і ризику сприйняття нотаріальної діяльності крізь призму підприємницької доцільності, що суперечить її публічно-правовій природі.

Факти притягнення нотаріусів до дисциплінарної та кримінальної відповідальності засвідчують наявність професійних деформацій у межах нотаріального корпусу. У цьому контексті членство України в Міжнародному союзі латинського нотаріату слід розглядати не як завершений результат, а як інституційний стимул до подальшого реформування й наближення до міжнародних стандартів незалежності, етичної відповідальності та правозахисної ефективності [41, с. 253–254].

Водночас латинський нотаріат не є універсальною європейською моделлю: у державах common law та скандинавських країнах нотаріальні функції мають обмежений, формально-засвідчувальний характер. Це зумовлює необхідність окремого теоретико-правового аналізу англосаксонської системи нотаріату та її ролі у механізмі захисту прав.

Англосаксонська правова система сформувалася з XI століття в Англії та згодом поширилася на правопорядки Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії та інших держав Співдружності. Її еволюція відбувалася шляхом накопичення судової практики, що зумовило прецедентний характер права та особливу роль судової влади у формуванні правових норм.

У системі common law визначальним джерелом права є судовий прецедент, а доказування традиційно ґрунтується на усних свідченнях, які можуть переважати письмові документи. Це обумовлює обмежену роль нотаріальних актів у судовому процесі та зумовлює специфіку функціонування нотаріату як допоміжного, а не системоутворюючого правового інституту.

У державах із системою common law (Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Австралія, Індія, Сінгапур, Малайзія, Кіпр та ін.) нотаріат не виконує самостійної системоутворюючої функції у механізмі правового регулювання. Юридичні функції, притаманні нотаріусам у країнах латинської правової традиції, тут переважно реалізуються адвокатами або іншими правничими професіями.

Обмежена роль нотаріату зумовлена децентралізованим і фрагментарним нормативним регулюванням, яке здійснюється на рівні окремих штатів чи адміністративно-територіальних одиниць, що унеможлиблює формування єдиних засад нотаріальної діяльності та її інституціоналізацію як публічно-правового інституту. Як слушно зазначає John Henry Merryman у праці *The Civil Law Tradition*, подібність між латинським нотаріатом і нотаріатом у системі common law має суто зовнішній характер, оскільки в останній нотаріус не відіграє істотної ролі у правовому механізмі [293].

Водночас аналіз англосаксонського нотаріату доцільно здійснювати з урахуванням його функціональної специфіки, зокрема на прикладі Сполучених Штатів Америки, де нотаріус виконує обмежені функції легітимації та аутентифікації волевиявлення шляхом засвідчення підписів. Такі дії спричиняють виникнення юридично значущих фактів, однак не формують самостійного превентивно-правозахисного механізму, характерного для латинського нотаріату.

Підходи до організації інституту нотаріату у Сполучених Штатах Америки, підготовки нотаріусів та виконання ними посадових обов'язків – як у формально-правовому, так і в етичному вимірах – визначаються вимогами законодавства щодо відповідності встановленим критеріям. Організація та порядок здійснення нотаріальної діяльності регламентуються правом окремих штатів, що зумовлює істотну варіативність правового регулювання та відсутність уніфікованої моделі нотаріату на федеральному рівні.

У контексті встановлення юридичних фактів американський нотаріат доцільно розглядати як інститут, у межах якого уповноважені особи беруть участь у процедурі легітимації волевиявлення суб'єктів відповідно до нормативних вимог конкретного штату. Центральне місце в цій системі посідає інститут *notary public*, що сформувався в результаті еволюції нотаріальних функцій у межах англосаксонської правової традиції та суттєво відійшов від класичних засад латинського нотаріату.

За своїм правовим статусом *notary public* наближений радше до публічного свідка, який користується довірою суспільства, ніж до професійного юриста у континентальному розумінні. Такий нотаріус, як правило, не уповноважений складати юридичні документи або надавати правові консультації, за винятком випадків, коли він одночасно є ліцензованим адвокатом. Наявність юридичної освіти не є обов'язковою умовою призначення: достатньо відповідності вимогам доброчесності та призначення уповноваженим органом, зазвичай губернатором відповідного штату.

Організаційна модель нотаріальної діяльності в англосаксонській правовій системі характеризується значною гнучкістю порівняно з латинським нотаріатом. Водночас вона не передбачає покладення на нотаріуса комплексної публічно-правової функції превентивного захисту прав та інтересів сторін, що є визначальною ознакою латинської моделі, де нотаріус діє як незалежний гарант правової визначеності та не залучається до подальшого представництва сторін у разі виникнення спору.

Як зазначає відомий компаративіст Рене Давид, визначальною рисою англосаксонської моделі правового регулювання є ключова роль соліситора, який у правовій системі Великої Британії здійснює юридичний супровід цивільного обороту, зокрема у сфері спадкового права та відчуження нерухомості (*conveyancing*), тоді як нотаріус не відіграє самостійної системоутворюючої ролі [245]. Саме соліситори виконують ті функції, які в державах латинської правової традиції належать до компетенції нотаріуса.

В англосаксонській правовій традиції нотаріальні функції мають фрагментарний характер і покладаються переважно на *notary public* та спеціальних уповноважених осіб, що зумовлено децентралізованим регулюванням і прив'язкою до адміністративно-територіального устрою. Водночас у низці юрисдикцій системи *common law*, зокрема у Сполучених Штатах Америки (наприклад, у Флорида), поряд із класичним *notary public* функціонує нотаріат, наближений за своїми засадами до латинської моделі.

Призначення нотаріусів у США здійснюється на рівні штатів через спеціальні державні органи відповідно до стандартів, закріплених, зокрема, в Revised Uniform Law on Notarial Acts (RULONA), що визначає вимоги до нотаріальних дій та їх юридичної сили [290]. Водночас законодавством встановлено низку обмежень, спрямованих на запобігання конфлікту інтересів, зокрема несумісність статусу нотаріуса з виконанням окремих публічних функцій або участю у довірчих (трастових) правовідносинах як вигодонабувача.

У контексті наведених особливостей англосаксонської моделі нотаріату доцільно детальніше зупинитися на підходах до організації інституту *notary public* у Сполучених Штатах Америки, зокрема щодо вимог до осіб, які претендують на набуття відповідного статусу. Організація та порядок здійснення нотаріальної діяльності в США визначаються законодавством окремих штатів, що зумовлює відсутність уніфікованого загальнофедерального переліку критеріїв допуску до нотаріальної професії. Водночас аналіз нормативних актів штатів і узагальнюючих матеріалів професійних організацій дозволяє виокремити типові формально-кваліфікаційні та етико-моральні вимоги, які формують модель доступу до нотаріальної діяльності в межах англосаксонської правової традиції.

До таких вимог, як правило, належать: досягнення мінімального віку (переважно 18 років), наявність громадянства або іншого законного статусу перебування на території США, резидентство або здійснення легальної трудової чи професійної діяльності у відповідному штаті, володіння державною мовою, проходження попередньої підготовки та складання кваліфікаційного іспиту, подання встановленої форми заяви та сплата передбаченого збору. Важливе значення надається також підтвердженню відсутності судимостей, дисциплінарних стягнень і фактів недоброчесної поведінки, а також дотриманню етико-моральних критеріїв, зокрема доброчесності, правдивості наданої інформації та відсутності конфлікту інтересів, що розглядаються як передумова суспільної довіри до нотаріуса.

Узагальнений підхід до зазначених критеріїв відображений у матеріалах National Notary Association, а також у положеннях модельного акту Revised Uniform Law on Notarial Acts (RULONA), який використовується як орієнтир для регулювання нотаріальної діяльності на рівні окремих штатів, хоча й не має обов'язкової сили на федеральному рівні [275; 290].

Як зазначає Дебора Той, виконавчий директор Національної асоціації нотаріусів США, на практиці виникають труднощі у випадках, коли документи,

посвідчені американськими нотаріусами, використовуються в інших державах, насамперед у країнах континентальної (латинської) правової традиції [246]. Однією з причин цього вона вважає нижчий рівень юридичної підготовки *notary public* у США порівняно з нотаріусами романо-германських правопорядків, у зв'язку з чим такі документи нерідко сприймаються європейськими нотаріусами зі стриманістю або скептицизмом [246].

На наш погляд, зазначена ситуація зумовлена не стільки професійними якостями окремих нотаріусів, скільки системними особливостями функціонування нотаріального інституту в межах англосаксонської правової традиції. Для правових систем *common law* характерною є обмежена роль писаного закону як джерела права та домінування судового прецеденту й правових звичаїв, сформованих практикою. У таких умовах сторони цивільних правовідносин, реалізуючи принцип свободи договору, свідомо допускають імовірність майбутнього спору, покладаючись насамперед на суд як основний механізм захисту порушених прав, а не на превентивний потенціал нотаріального акту.

Відповідно, у межах англосаксонської правової традиції допускається широке використання різноманітних засобів доказування, включно з усними свідченнями, які можуть підтверджувати позицію сторін у судовому процесі. Натомість у державах латинського нотаріату, що ґрунтуються на засадах писаного права, пріоритет надається письмовим доказам, насамперед нотаріальним актам, покликаним не лише фіксувати юридично значущі умови правочину, а й забезпечувати правову визначеність і превенцію можливих спорів ще на стадії формування правовідносин.

Історично елементи латинського нотаріату на території сучасних Сполучених Штатів Америки існували локально – у правопорядках, сформованих під впливом романо-германської правової традиції. Передусім ідеться про Луїзіану, правова система якої ґрунтується на засадах цивільного права, а також про Пуерто-Ріко, де латинський нотаріат сформувався на основі

іспанського Закону про нотаріат 1862 року та зберіг низку характерних рис після зміни державної належності. Натомість у колишній колонії Нові Нідерланди (нині частина штату Нью-Йорк) латинський нотаріат був витіснений після утвердження англосаксонської правової моделі у XVII столітті [136, с. 171–173].

Сучасний етап розвитку нотаріату в США позначений обережною рецепцією окремих елементів латинської моделі в межах системи *common law*. Так, у 1997 році у штаті Флорида було запроваджено інститут *civil law notary*, а у 1999 році аналогічні положення з'явилися у штаті Алабама, де застосовується термін *international notary*. Така термінологічна диференціація відображає прагнення адаптувати інститути континентального права до потреб англосаксонської правової системи без відмови від її доктринальних засад.

Статус латинського нотаріуса у зазначених штатах має виразний публічно-правовий характер і надається за умови дотримання підвищених кваліфікаційних вимог, зокрема обов'язкового статусу адвоката та наявності значного професійного стажу. Повноваження таких нотаріусів охоплюють складання автентичних актів із перевіркою правоздатності сторін, фіксацією їх дійсної волі та забезпеченням достовірності змісту документів, що наближає їх до класичної моделі латинського нотаріату, особливо у сфері міжнародного обігу документів.

Водночас обсяг компетенцій латинських нотаріусів у США залишається неоднорідним. Законодавство Флориди передбачає значно ширші нотаріальні повноваження та можливість використання нотаріальних актів як доказів у судовому процесі, тоді як у штаті Алабама акти *international notaries* призначені переважно для використання за межами США. Така варіативність свідчить про адаптивний характер латинського нотаріату в умовах англосаксонської правової системи та підтверджує його функціонування не як цілісної моделі, а як інституційно модифікованого елементу *common law*.

Також заслуговують на увагу особливості юридичної відповідальності латинського нотаріуса у штаті Флорида. Законодавство цього штату не передбачає спеціального режиму майнової відповідальності нотаріуса та не пов'язує її з вартістю посвідченого правочину, що відрізняє цю модель від класичного латинського нотаріату континентальних правопорядків. Відсутньою є й обов'язкова система страхування професійної нотаріальної відповідальності; водночас нотаріус, будучи адвокатом, підпадає під загальний режим страхування професійної відповідальності юристів, що частково компенсує цей недолік.

Нотаріус зобов'язаний вести та зберігати нотаріальний архів, а відшкодування шкоди, заподіяної його діями, здійснюється за загальними правилами цивільної відповідальності *common law* із покладенням тягара доказування на позивача. Загалом наведене свідчить, що сучасні моделі нотаріату дедалі частіше набувають змішаного характеру, поєднуючи елементи латинської та англосаксонської традицій з метою адаптації нотаріальної діяльності до сучасних соціально-правових викликів.

Показовим прикладом синтезованої моделі є Японія, де інститут нотаріату сформувався під впливом різних європейських правових традицій і згодом був адаптований до інноваційних підходів організації нотаріальної діяльності. Упродовж останніх років у цій державі спостерігається активне зростання кількості нотаріальних актів, посвідчених в електронній формі, що свідчить про поступовий перехід від виключно паперового документообігу до цифрового середовища.

Вчинення електронних нотаріальних дій здійснюється через спеціалізований Центр електронного нотаріату під управлінням Японської національної асоціації нотаріусів за технічної підтримки приватного оператора, а подання відповідних заяв відбувається через офіційний портал Міністерства юстиції Японії [264].

Таким чином, японська модель нотаріату ілюструє ефективне поєднання традиційних засад латинського нотаріату з цифровими технологіями, формуючи сучасний формат публічної довіри в електронному правовому просторі.

Проведений у підрозділі аналіз еволюції та сучасного функціонування світових систем нотаріату дозволяє зробити наступні висновки:

Інститут нотаріату постає як динамічний правовий феномен, розвиток якого зумовлюється сукупністю історичних, соціально-економічних, правокультурних та інституційних чинників. Нотаріальні системи не є статичними утвореннями, а перебувають у постійному процесі трансформації, адаптуючись до змін у правових системах і потреб цивільного обороту.

Латинська (континентальна) модель нотаріату сформувалася як інститут превентивного правосуддя, заснований на традиціях римського права, пріоритеті письмових доказів, високому рівні професійної підготовки нотаріуса, його незалежності, неупередженості та персональної відповідальності. У межах цієї моделі нотаріус виступає ключовою фігурою забезпечення правової визначеності, стабільності цивільного обороту та зниження рівня судових спорів, реалізуючи делеговані державою публічні повноваження поза системою органів державної влади.

Натомість англосаксонська модель нотаріату еволюціонувала в межах правових систем *common law* як інститут із обмеженим колом формальних функцій, що переважно зводяться до засвідчення підписів, прийняття присяг та посвідчення окремих юридичних фактів. За таких умов основне навантаження щодо забезпечення правової визначеності та захисту прав учасників цивільних правовідносин покладається на адвокатуру та суди, що формує інше співвідношення між нотаріальною діяльністю і судовим захистом.

Особливої уваги заслуговує аналіз інституту нотаріату у Сполучених Штатах Америки, який демонструє характерний приклад функціонування англосаксонської моделі з чітко регламентованим, але обмеженим обсягом

повноважень нотаріусів. Встановлено, що статус *notary public* істотно відрізняється від правового становища латинського нотаріуса, а впровадження в окремих штатах (Флорида, Алабама) інституту латинського нотаріату має спеціальний, допоміжний і переважно міжнародно орієнтований характер.

Сучасна практика розвитку нотаріату не зводиться до протиставлення двох «чистих» моделей – латинської та англосаксонської. Навпаки, дедалі більше правових систем обирають шлях формування змішаних (синтетичних) моделей нотаріату, які поєднують інституційні переваги обох підходів. Показовим прикладом такого синтезу є японська модель нотаріату, що інтегрує класичні засади латинського нотаріату з інноваційними цифровими механізмами здійснення нотаріальних дій.

Узагальнюючи результати дослідження, слід констатувати, що жодна з існуючих моделей нотаріату не може вважатися універсальною або бездоганною. Ефективність нотаріальної системи визначається не стільки її формальною належністю до певного типу, скільки здатністю забезпечувати збалансоване поєднання публічних інтересів держави, приватних інтересів учасників цивільного обороту та сучасних викликів правового розвитку.

Отже, подальший розвиток інституту нотаріату, зокрема в Україні, має ґрунтуватися на критичному осмисленні зарубіжного досвіду, урахуванні еволюційних тенденцій світових нотаріальних систем та адаптації базових засад латинського нотаріату до національного правового середовища. Такий підхід сприятиме утворенню нотаріату як ефективного інституту превентивного правосуддя та важливого елементу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Висновки до Розділу 1

У розділі здійснено комплексний історико-правовий та теоретико-правовий аналіз становлення і розвитку інституту нотаріату, досліджено генезу наукових підходів до його осмислення в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також проведено порівняльний аналіз еволюції та сучасного функціонування світових систем нотаріату. На цій основі узагальнено доктринальні підходи до розуміння правової природи нотаріату, його ролі як інституту превентивного правосуддя та визначено ключові тенденції його розвитку в національному й зарубіжному правопорядках, що дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Інститут нотаріату сформувався як стійкий елемент правової системи у тісному зв'язку з розвитком державності, права та цивільного обороту, виконуючи не лише техніко-юридичні, а й охоронні та стабілізаційні функції у сфері приватноправових відносин.

2. Історичний розвиток нотаріату засвідчує, що з моменту свого виникнення він був зорієнтований на забезпечення правової визначеності, фіксацію волевиявлення суб'єктів та охорону їх законних інтересів, що зумовило його особливе місце серед інших форм юридичної діяльності.

3. Усвідомлення сучасної ролі нотаріату неможливе без урахування еволюції наукових підходів до його осмислення, у межах яких відбулося поступове переосмислення нотаріату від допоміжного адміністративного інституту до самостійного публічно-правового феномену превентивного захисту прав.

4. Генеза наукових досліджень нотаріату відображає загальні тенденції розвитку правової науки, зокрема зміну методологічних орієнтирів від формально-нормативних та ідеологізованих підходів до антропологічних, аксіологічних і функціональних концепцій.

5. У сучасній доктрині нотаріат дедалі частіше розглядається як інституційний механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що поєднує публічно-правові гарантії з приватноправовими потребами учасників цивільних правовідносин.

6. Особливе значення у наукових дослідженнях набуло розуміння нотаріату як безспірної юрисдикції, превентивна природа якої полягає у створенні юридичних гарантій реалізації прав до виникнення правового конфлікту.

7. Аналіз еволюції світових систем нотаріату дозволяє розглядати нотаріат як динамічний правовий феномен, розвиток якого зумовлений історичними, соціально-економічними, правокультурними та інституційними чинниками.

8. Латинська (континентальна) модель нотаріату сформувалася як інститут превентивного правосуддя, заснований на традиціях римського права, пріоритеті письмових доказів, високих професійних та етичних вимогах до нотаріуса, його незалежності та персональній відповідальності.

9. У межах латинської моделі нотаріус посідає ключове місце у механізмі забезпечення правової визначеності та стабільності цивільного обороту, реалізуючи делеговані державою публічні повноваження поза системою органів державної влади.

10. Англосаксонська модель нотаріату еволюціонувала як інститут з обмеженим колом формальних функцій, у межах якого нотаріальна діяльність не відіграє системоутворюючої ролі у захисті прав, а основне навантаження покладається на адвокатуру та судові органи.

11. Досвід Сполучених Штатів Америки демонструє специфіку англосаксонської моделі нотаріату, у якій «notary public» істотно відрізняється за своїм правовим статусом від латинського нотаріуса, а впровадження латинського нотаріату в окремих штатах має спеціальний і переважно міжнародно орієнтований характер.

12. Сучасна практика розвитку нотаріату свідчить про відсутність «чистих» моделей, оскільки дедалі більше держав обирають шлях формування змішаних (синтетичних) нотаріальних систем, що поєднують елементи латинської та англосаксонської традицій.

13. Японська модель нотаріату є показовим прикладом синтезу класичних засад латинського нотаріату з інноваційними цифровими механізмами здійснення нотаріальних дій, що засвідчує адаптивність інституту нотаріату до викликів сучасного правового розвитку.

14. Порівняльний аналіз світових моделей нотаріату дозволяє дійти висновку, що ефективність нотаріальної системи визначається не формальною належністю до певного типу, а здатністю забезпечувати баланс між публічними інтересами держави, приватними інтересами учасників цивільного обороту та сучасними соціально-економічними умовами.

15. Розвиток інституту нотаріату в Україні об'єктивно пов'язаний із загальноєвропейськими тенденціями утвердження нотаріату як інституту превентивного правосуддя та важливого елементу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

16. Подальше вдосконалення національного нотаріату потребує критичного осмислення зарубіжного досвіду, урахування еволюційних тенденцій світових нотаріальних систем та адаптації базових принципів латинського нотаріату до українського правового середовища.

17. Теоретичні узагальнення, здійснені у межах розділу, створюють концептуальне підґрунтя для подальшого дослідження природи, функцій і принципів інституту нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Проаналізовані у розділі проблеми та положення були опубліковані у таких наукових працях: «Історико-правові аспекти становлення інституту нотаріату» [17], «Генеza дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» [104].

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ

2.1 Аксіологічний підхід до дослідження поняття та завдань нотаріату в контексті захисту прав і свобод людини та громадянина

Проведений у першому розділі порівняльно-історичний аналіз становлення та розвитку інституту нотаріату дозволив виявити закономірності його еволюції, зумовлені трансформаціями державності, права та суспільних відносин, а також окреслити його стійке місце у правовій системі як особливого механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Водночас історичний підхід, попри його методологічну значущість, не є достатнім для всебічного осмислення сучасного змісту нотаріату та його функціонального призначення.

У зв'язку з цим у другому розділі дисертаційного дослідження акцент переноситься з ретроспективного аналізу на теоретико-правове осмислення інституту нотаріату, що передбачає звернення до його ціннісних, концептуальних і доктринальних засад. Такий підхід дозволяє розглядати нотаріат не лише як сукупність нормативно закріплених повноважень і процедур, а як правовий інститут, наділений самостійним аксіологічним змістом, тісно пов'язаним з ідеями верховенства права, правової визначеності, справедливості та суспільної довіри.

Саме теоретико-правовий аналіз створює можливість вийти за межі формально-нормативного розуміння нотаріату й обґрунтувати його роль як інструменту превентивного захисту прав, механізму балансування публічних і приватних інтересів та забезпечення стабільності цивільного обороту в демократичній правовій державі.

У сучасній правовій доктрині дедалі більшого значення набувають дослідження, зорієнтовані не лише на нормативну конструкцію правових інститутів, а й на їх ціннісне наповнення. У цьому контексті особливого методологічного значення набуває аксіологічний підхід, який дозволяє розглядати право як соціально й морально зумовлене явище, спрямоване на утвердження та охорону фундаментальних прав і свобод людини.

Застосування аксіологічного підходу до дослідження інституту нотаріату є обґрунтованим з огляду на його специфічну правову природу та особливу місію у механізмі забезпечення прав людини і громадянина. Функціонуючи на перетині публічно-правових і приватноправових засад, нотаріат виступає не лише суб'єктом реалізації державної правової політики, а й носієм ключових правових цінностей, серед яких визначальними є правова визначеність, стабільність правовідносин, довіра, справедливість і превентивний характер правового захисту.

У межах аксіологічного підходу нотаріат постає як ціннісно зумовлений правовий інститут, завдання якого полягають не лише у формальному посвідченні правочинів, а у створенні умов для реального, усвідомленого та безконфліктного здійснення прав і свобод людини і громадянина. Такий підхід дозволяє переосмислити поняття та завдання нотаріату, виводячи їх за межі суто процедурного розуміння та пов'язуючи з аксіологічними засадами сучасної правової держави.

Звернення до аксіологічного підходу в дослідженні завдань і функцій нотаріату зумовлене також необхідністю осмислення етико-моральних очікувань, що пов'язуються з результатами нотаріального посвідчення правовідносин, а також виявлення ціннісних підвалин, які визначають їх соціальне призначення. Такі підвалини формуються на основі загальнозначущих цінностей і принципів, що впливають на мотивацію правомірної поведінки та спрямовують практичну діяльність у правовій сфері.

Аксіологія як філософське вчення про природу та ієрархію цінностей знаходить своє відображення і в теорії права, де аксіологія права постає як самостійний напрям теоретико-правових досліджень. Її значення полягає не лише у фіксації ціннісних орієнтирів правового регулювання, а й у формуванні правової культури та правосвідомості, зокрема суб'єктів нотаріальної діяльності, через сприйняття права як системи соціально значущих цінностей.

Таким чином, аксіологічний підхід до дослідження нотаріату безпосередньо пов'язаний з аналізом загальнолюдських і юридичних цінностей у їх впливі на здатність права забезпечувати стабільність, упорядкованість та безконфліктність правовідносин. У сфері нотаріату реалізація цих цінностей здійснюється за допомогою спеціальних правових механізмів і процедур, що зумовлює особливу роль нотаріальної діяльності у виконанні стабілізаційної, організаційної, узгоджувально-інтеграційної, орієнтаційно-координаційної, управлінської, комунікативної та охоронної функцій права [169].

Дослідження нотаріату в аксіологічному вимірі дозволяє вийти за межі традиційного уявлення про нього як інститут, функціональне призначення якого зводиться до технічного посвідчення правочинів. У сучасних умовах нотаріат постає як ціннісно насичена правова інституція, покликана забезпечувати реалізацію та охорону прав і свобод людини і громадянина. Такий підхід зумовлює необхідність аналізу поняття та завдань нотаріату крізь призму фундаментальних правових цінностей, зокрема довіри, справедливості, правової безпеки та верховенства права.

В умовах трансформації правової системи України та євроінтеграційних процесів особливої актуальності набуває наукове осмислення діяльності правових інституцій, які за своїм призначенням забезпечують законність, правопорядок і реальний захист прав людини. Саме таким інститутом є нотаріат, що виконує функцію правового гарантування непорушності прав і свобод людини і громадянина, а також законних інтересів учасників цивільного обороту.

У цьому контексті нотаріат постає не лише як інституційний елемент правової системи, а як ціннісно зумовлений механізм реалізації та охорони прав і свобод людини і громадянина. На відміну від нормативістського підходу, зосередженого переважно на процедурних аспектах і формальній компетенції нотаріуса, аксіологічний підхід дозволяє виявити соціальне призначення нотаріату, розкрити його гуманістичну та превентивну природу, а також оцінити нотаріальну діяльність крізь призму прав людини, а не лише формальної законності.

З огляду на соціальну та правову значущість нотаріальної діяльності, дослідження ролі нотаріату в механізмі забезпечення та реалізації прав і свобод людини і громадянина набуває особливої актуальності. Це зумовлено необхідністю підвищення ефективності функціонування нотаріату, його адаптації до умов трансформаційних процесів, у тому числі в період дії правового режиму воєнного стану, а відтак – удосконалення загального механізму захисту прав і свобод в Україні.

Основні завдання нотаріату не можуть бути адекватно осмислені без урахування їх органічного зв'язку з правами і свободами особи. Посвідчення правочинів, оформлення спадкових прав, захист інтересів неповнолітніх та інших соціально вразливих осіб становлять не лише сукупність юридично значущих процедур, а й форму реалізації ціннісно зорієнтованої державної політики, спрямованої на забезпечення гідності людини, рівності суб'єктів права та автономії їх волевиявлення.

Сучасні проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина посідають важливе місце у вітчизняних теоретико-правових дослідженнях. Вони стали предметом ґрунтовного наукового аналізу у працях С. П. Головатого [31; 32], В. О. Джугана [50], О. К. Каненберг-Сандул [75], М. В. Костицького [91], Х. М. Маркович [109], С. П. Рабіновича [170; 174–176], Г. Г. Шмельової [218] та інших учених, у яких розкриваються концептуальні

засади прав людини, механізми їх гарантування та проблеми правореалізації в умовах трансформації правової системи.

Водночас, попри значний масив наукових напрацювань у сфері прав людини, аксіологічне осмислення інституту нотаріату як спеціального правового механізму забезпечення та охорони прав і свобод людини і громадянина залишається фрагментарним. Це зумовлює необхідність подальших теоретико-правових досліджень, спрямованих на виявлення ціннісної природи нотаріату та визначення його місця у системі правових гарантій прав людини.

Проблеми функціонування інституту нотаріату були предметом наукового аналізу у працях В. В. Баранкової [3; 84], В. В. Комарова [84], Ю. Г. Орзіха [129], Л. К. Радзієвської [177], С. Я. Фурси [206], Є. І. Фурси [207], Л. Е. Ясінської [221; 222] та інших дослідників. Проте наукових робіт, у яких нотаріат розглядається саме крізь призму його ролі у системі забезпечення та реалізації прав і свобод людини і громадянина, залишається порівняно небагато, що свідчить про актуальність зазначеної проблематики та необхідність її подальшого комплексного теоретико-правового осмислення.

Запропонований у цьому дослідженні аксіологічний аналіз дозволяє з'ясувати, наскільки сучасна модель нотаріату відповідає задекларованим суспільним цінностям, а також виявити ризики їх можливої девальвації у правозастосовній практиці. У системі правових цінностей нотаріат безпосередньо пов'язаний із забезпеченням правової визначеності та довіри, оскільки нотаріально посвідчений акт виступає формою інституціоналізованої довіри, через яку держава гарантує автентичність волевиявлення сторін, стабільність цивільного обороту та передбачуваність правових наслідків відповідних правочинів.

Сучасна правова держава неможлива без ефективного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, важливою складовою якого є нотаріат. Як незалежний правовий інститут він забезпечує законність цивільного обороту та

виконує превентивну правозахисну функцію, спрямовану на гарантування правової безпеки, справедливості та рівного доступу до правового захисту. У цьому вимірі нотаріус постає не як формальний фіксатор волі сторін, а як гарант її правомірності, усвідомленості та балансу приватних інтересів.

Превентивний характер нотаріальної діяльності полягає у захисті автономії волі особи та запобіганні правовим конфліктам ще до їх виникнення, що відрізняє нотаріат від судової юрисдикції та визначає його самостійне місце у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Особливої актуальності така роль набуває в умовах децентралізації публічної влади та розширення повноважень приватних нотаріусів.

Відповідно до статті 3 Конституції України [89], людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю, що зумовлює спрямованість діяльності держави на їх забезпечення. Як слушно зазначають Д. М. Белов та М. В. Белова, система захисту прав і свобод має комплексний характер, однак визначальну роль у ній відіграють саме суб'єкти, які безпосередньо реалізують та охороняють права людини [7, с. 190].

Забезпечення прав і свобод людини передбачає не лише їх формальне закріплення, а й створення ефективних інституційних і процедурних механізмів реалізації, охорони та відновлення порушених прав [125, с. 47]. У цьому контексті нотаріат виступає важливим елементом національної системи правових гарантій, покликаним забезпечувати правову визначеність, стабільність правовідносин і довіру до правопорядку, що відповідає універсальним ціннісним орієнтирам, закріпленим, зокрема, у Загальній декларації прав людини [65].

Коли внутрішньодержавні засоби захисту прав і свобод людини і громадянина виявляються неефективними або вичерпаними, особа має право скористатися міжнародними процедурами захисту, що впливають із міжнародних зобов'язань держави та універсальних стандартів прав людини. Такий багаторівневий характер системи гарантій формує цілісну модель

взаємодії національного та міжнародного права у сфері охорони гідності, свободи та прав людини, де особливе місце належить нотаріату, який, не будучи органом правосуддя, виконує унікальну превентивну правозахисну функцію. На відміну від судів чи органів прокуратури, діяльність нотаріуса спрямована не на відновлення вже порушених прав, а на їх упередження, закріплення та забезпечення шляхом законного оформлення волевиявлення особи. Саме в цьому виявляється специфіка завдань нотаріату крізь призму прав і свобод людини – створення стану правової безпеки до виникнення правового конфлікту.

Реалізація цієї функції здійснюється нотаріусом через гарантування вільності волі, правової визначеності, рівності сторін і поваги до гідності кожного учасника правовідносин. У такому розумінні нотаріат постає не лише як інституція цивільного обороту, а як публічний гарант прав людини у приватноправовій сфері, що забезпечує практичну дієвість конституційних гарантій.

Як слушно підкреслює представник сучасної природно-правової школи Дж. Фінніс, права людини мають морально-онтологічне походження та виступають критерієм оцінки легітимності будь-якого правового акту [261]. На його думку, право не може бути зведене виключно до системи позитивних норм, оскільки воно черпає свій зміст із фундаментальних цінностей, що забезпечують людську гідність і справедливість. Тож, і нотаріальна діяльність не може обмежуватися формальним застосуванням законодавства, а має відображати аксіологічну сутність права як засобу утвердження гідності людини – найвищої морально-правової цінності.

Відповідно, завдання нотаріату в умовах сучасної правової держави полягає не лише у фіксації волевиявлення сторін, а й у гарантуванні того, що це волевиявлення здійснене вільно, свідомо та справедливо. Саме через дотримання принципів прав людини нотаріус формує публічну довіру до інституту нотаріату як складової механізму правового захисту особи.

У своїй повсякденній діяльності нотаріат виконує важливу функцію забезпечення реалізації широкого спектра прав і свобод людини і громадянина, закріплених у національному законодавстві та міжнародно-правових актах. Ефективне функціонування нотаріальних органів передбачає наявність відкритої та зрозумілої для суспільства інформації про порядок вчинення нотаріальних дій, який держава встановлює як спеціальний правовий механізм для належної, законної та безпечної реалізації суб'єктивних прав особи [180].

У призмі прав і свобод людини нотаріат набуває аксіологічного змісту та постає як морально-правова інституція, покликана забезпечувати гідність і безпеку особи шляхом осмисленого застосування закону. Таке розуміння виходить за межі суто функціонального або процедурного трактування ролі нотаріату в правовій системі та апелює до фундаментальних цінностей правової держави. У цьому контексті нотаріат виступає як специфічна форма поєднання нормативної регламентації та морально-ціннісної відповідальності, що реалізується у сфері приватноправових відносин і безпосередньо спрямована на захист прав і свобод людини і громадянина.

Аксіологічний вимір нотаріальної діяльності виявляється насамперед у тому, що нотаріус діє не лише як уповноважений суб'єкт публічної влади, а як провідник правових цінностей, інституційно відповідальний за забезпечення правової визначеності, справедливості та поваги до людської гідності. Саме через цю призму нотаріат реалізує свою ключову місію – створення безпечного та передбачуваного правового середовища для здійснення автономії волі особи. Відтак нотаріальна діяльність не зводиться до механічного застосування норм права, а передбачає їх ціннісно зумовлене впровадження з урахуванням змісту прав і свобод людини.

У сучасній доктрині прав людини гідність особи визнається базовою цінністю, з якої випливають інші права і свободи. У цьому вимірі нотаріат виступає інституційним гарантом поваги до гідності, оскільки кожна нотаріальна дія спрямована на підтвердження добровільності, усвідомленості та

правомірності волевиявлення. Така перевірка є не лише юридичним обов'язком нотаріуса, а й проявом його морально-правової відповідальності за недопущення прихованого примусу, зловживань і нерівності сторін у приватноправових відносинах.

Важливою аксіологічною функцією нотаріату є також забезпечення правової безпеки особи, що полягає у стабільності правового статусу, захищеності законних інтересів і передбачуваності правових наслідків. Нотаріальний акт у цьому контексті виступає інструментом правової стабілізації, який трансформує приватну волю у юридично гарантований результат та формує довіру до права як механізму соціальної координації.

Специфіка нотаріату як морально-правової інституції проявляється і в поєднанні закону зі справедливістю. Діючи в межах правових приписів, нотаріус водночас покликаний забезпечувати їх справедливе застосування з урахуванням конкретних життєвих обставин, запобігаючи формально законним, але ціннісно несправедливим наслідкам. У цьому аспекті нотаріальна діяльність не є морально нейтральною, а передбачає активну правову позицію, зорієнтовану на захист особи.

Аксіологічно значущою є й превентивна функція нотаріату у сфері прав людини. На відміну від судового захисту, що має переважно реактивний характер, нотаріат спрямований на запобігання порушенням ще на стадії формування правовідносин, що відповідає сучасному розумінню прав людини як таких, що мають бути реально гарантовані до виникнення конфлікту.

Особливої ваги ціннісний вимір нотаріальної діяльності набуває в умовах цифровізації та воєнного стану. Впровадження електронних форм нотаріальних дій і здійснення нотаріального захисту в кризових обставинах підвищують ризик формалізації правозахисту, що зумовлює необхідність збереження пріоритету гідності, правової безпеки та автономії особи над технічною ефективністю процедур.

Отже, нотаріат доцільно розглядати не лише як елемент механізму правового регулювання, а як ціннісно зорієнтовану морально-правову інституцію, покликану забезпечувати гідність, справедливість і превентивний захист прав людини шляхом осмисленого застосування закону. Такий підхід дозволяє переосмислити завдання нотаріату в сучасній правовій державі та обґрунтувати його ключову роль у системі гарантій прав і свобод людини і громадянина.

Довіра є однією з базових соціальних цінностей, на яких ґрунтується функціонування держави і права. Саме через довіру забезпечується легітимність правового порядку, стабільність суспільних відносин та сприйняття права як справедливого регулятора. У цьому контексті нотаріат виконує особливу аксіологічну функцію, забезпечуючи правову визначеність і виступаючи інституційним запобіжником фальсифікацій, шахрайства та недобросовісних практик у сфері цивільного обороту. Завдяки цьому нотаріат набуває особливої цінності для реалізації принципу верховенства права.

Нормативним підґрунтям реалізації цієї ціннісної місії є Закон України «Про нотаріат» [164], який визначає правовий статус нотаріусів, їх повноваження, порядок вчинення нотаріальних дій та організацію нотаріальної діяльності. Водночас значення цього Закону не зводиться лише до регламентації процедур: закріплений у ньому обов'язок збереження нотаріальної таємниці (ст. 8) має чітко виражений аксіологічний зміст, оскільки слугує основою довірчих відносин між нотаріусом і особою та гарантує повагу до приватності, гідності й автономії волі.

Інститут нотаріату є складовою єдиної правової системи та перебуває у функціональній взаємодії із судами, органами державної влади, органами державної виконавчої служби, органами державної реєстрації прав на нерухоме майно. Така взаємодія має не лише організаційно-правове, а й ціннісне значення, оскільки спрямована на забезпечення цілісності механізму захисту прав людини. Конфіденційний характер відносин між нотаріусом і

заінтересованими особами є проявом поваги до особистого та майнового статусу людини і становить важливий елемент аксіології нотаріальної діяльності.

Посвідчуючи правочини, які є підставою для набуття, зміни або припинення прав на майно (договори купівлі-продажу, дарування, заповіти тощо), нотаріус забезпечує не лише формальну законність, а й стабільність цивільного обороту як цінність правової держави. Аналогічний аксіологічний зміст має нотаріальна діяльність у сфері спадкових правовідносин, де прийняття спадщини та видача свідоцтв про право на спадщину забезпечують реалізацію права власності та правову визначеність для спадкоємців.

Особливим проявом правозахисної та аксіологічної функції нотаріату є здійснення захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчих написів відповідно до статті 18 Цивільного кодексу України [209]. Такий позасудовий спосіб захисту сприяє оперативності та ефективності відновлення порушених прав, що відповідає принципу доступності правового захисту.

Аксіологічно значущою є й роль нотаріату у забезпеченні прав соціально вразливих груп. Відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [87] нотаріус зобов'язаний забезпечити рівний доступ осіб з інвалідністю до нотаріальних дій, що є проявом принципів рівності та недискримінації. Аналогічно, під час вчинення правочинів за участю дітей та недієздатних осіб нотаріус зобов'язаний перевіряти наявність згоди органів опіки та піклування відповідно до статті 177 Сімейного кодексу України [184], що має на меті запобігання зловживанням і захист гідності неповнолітніх.

Попередня юридична оцінка дій сторін, яку здійснює нотаріус, має не лише технічний, а й виразний аксіологічний характер. Перевірка добровільності та усвідомленості волевиявлення, зокрема у випадках участі осіб похилого віку, спрямована на недопущення прихованого примусу, шахрайства чи маніпуляцій, що відповідає принципам справедливості та гуманізму.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що в багатьох європейських країнах (зокрема у Франції та Німеччині) нотаріус несе підвищену відповідальність не лише за форму, а й за зміст правочинів, що підкреслює превентивний характер нотаріальної діяльності. Таке розуміння узгоджується з положеннями Хартії про основні права Європейського Союзу, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту (ст. 47), і дозволяє розглядати нотаріуса як позасудового гаранта прав людини.

Водночас, зберігаючи свою історичну та правову ідентичність, нотаріат України має формувати власну аксіологічну модель, враховуючи національні традиції та сучасні виклики. Разом із тим, конструктивні елементи організації нотаріальної діяльності можуть бути запозичені з досвіду нотаріатів балтійських країн, Німеччини, Франції, Грузії та інших держав [187, с. 160].

Вищезазначене дає підстави для формулювання власного, авторського підходу до доцільності впровадження у науково-теоретичний обіг узагальнюючої дефініції нотаріату як морально-правової інституції. У цьому контексті *нотаріат пропонується розглядати як морально-правову інституцію превентивного характеру, що на основі закону та професійної етики забезпечує трансформацію автономії волі особи в юридично захищений результат, гарантуючи гідність, безпеку та правову визначеність у сфері приватноправових відносин.*

Таким чином, *нотаріат як морально-правова інституція постає як інституціоналізована форма реалізації публічної довіри у приватноправовій сфері, яка, ґрунтуючись на законі та професійній етиці, покликана забезпечувати захист прав і свобод людини і громадянина шляхом превентивного правозахисту, гарантування правової визначеності, поваги до людської гідності та безпеки особи в процесі здійснення й посвідчення юридично значущих волевиявлень.*

Запропонована дефініція категоріально доповнює класичні доктринальні підходи до розуміння нотаріату, оскільки в традиційній правовій доктрині він

здебільшого визначається крізь призму функціонально-інституційного та нормативно-організаційного підходів. У межах функціонального підходу нотаріат розглядається як система органів або посадових осіб, уповноважених державою на вчинення нотаріальних дій з метою посвідчення правочинів і фактів, що мають юридичне значення, надання документам підвищеної доказової сили та забезпечення стабільності цивільного обороту. Такі дефініції, характерні для класичної континентально-європейської традиції, акцентують увагу на юридичній техніці, доказовій функції та формально-правових наслідках нотаріальної діяльності, залишаючи поза увагою її ціннісний і правозахисний вимір.

Нормативно-організаційний підхід, який переважає у законодавчих визначеннях, зводить нотаріат до елементу механізму реалізації публічної влади, сукупності органів, що діють на підставі закону та спеціально встановленої процедури засвідчення волевиявлення. Застосування виключно цього підходу формує уявлення про нотаріат як формалізовану інституцію, легітимність якої обґрунтовується насамперед фактом делегування повноважень державою, без належного осмислення його ролі у забезпеченні прав людини та моральних засад правового порядку.

У сучасних наукових працях, де нотаріат визначається як інститут превентивного правосуддя, превентивність здебільшого трактується у вузькому процедурному сенсі – як запобігання судовим спорам, а не як ціннісно орієнтований захист гідності, автономії волі та правової безпеки особи.

Запропоноване визначення нотаріату як морально-правової інституції принципово відрізняється від класичних доктринальних підходів за кількома ключовими параметрами. По-перше, відбувається зміщення акценту з функції на цінність: на відміну від традиційних дефініцій, у яких нотаріат постає як техніко-юридичний інструмент, запропонована концепція розглядає його як носія та транслятора правових цінностей. Центральним елементом визначення

стає не перелік повноважень нотаріуса, а його роль у забезпеченні людської гідності, правової безпеки та справедливості.

По-друге, здійснюється концептуальна інтеграція моралі та права. Якщо класична доктрина зазвичай обмежується посиланням на закон і професійну етику як зовнішні або допоміжні регулятори діяльності нотаріуса, то запропонована дефініція концептуалізує нотаріат як інституцію, в якій моральна відповідальність є структурним елементом правової функції, а не зовнішнім моральним імперативом.

По-третє, переосмислюється природа публічної довіри. У традиційних підходах вона розглядається переважно як похідна від державного уповноваження. Натомість у межах запропонованої концепції публічна довіра набуває аксіологічного характеру, оскільки ґрунтується не лише на формальній законності, а й на ціннісній легітимності нотаріальної діяльності як такої, що спрямована на служіння людині та захист її прав і свобод.

Верховенство права і справедливість становлять фундаментальні аксіологічні орієнтири, що визначають внутрішній зміст і соціальне призначення нотаріальної діяльності. Саме через їх реалізацію нотаріат постає не лише як інструмент правового регулювання, а як інститут, покликаний забезпечувати моральну легітимність правових відносин та баланс приватних і публічних інтересів. У цьому контексті нотаріус у своїй практичній діяльності має діяти не лише відповідно до формальної букви закону, а й у його ціннісному дусі.

Принцип верховенства права у межах сучасної правової доктрини передбачає, що право не може зводитися виключно до системи нормативних приписів. Так, у концепції Р. Дворкіна право розглядається як цілісне явище, зміст якого формується через моральні принципи та цінності, що втілюють ідею справедливості [252]. У цьому ж руслі Р. Алексі наголошує, що у кожному правовому рішенні неминуче присутній баланс між формальною законністю та матеріальною справедливістю, який досягається шляхом застосування

«практичного розуму» суб'єкта правозастосування [225]. Для нотаріальної діяльності це означає необхідність забезпечення гармонії між нормативною вимогою та морально виправданим результатом.

Ціннісне осмислення права як «живої» соціальної реальності знаходить розвиток і в науковому баченні М. В. Костицького, який підкреслює, що справжня юриспруденція не може бути зведена до догматичного чи схоластичного тлумачення норм, а має ґрунтуватися на загальнолюдських законах буття, моралі та духовних засадах суспільства [91, с. 11]. У цьому сенсі нотаріальна діяльність як форма практичної реалізації права не може бути морально нейтральною та повинна спиратися на етичні імперативи, що мають універсальний характер.

Справедливість у системі правових цінностей виконує роль морального критерію легітимності правових рішень, у тому числі нотаріальних актів. Вона передбачає рівність суб'єктів щодо раціонального принципу права та можливість гармонізації їх інтересів у межах нормативного порядку [296, с. 1188]. Як слушно зауважується у науковій літературі, справедливість у процесі історичного розвитку набула статусу універсального еквівалента оцінки правової доцільності та прийнятності соціальних явищ [102, с. 32], а її порушення неминуче тягне за собою негативні правові та соціальні наслідки [2].

Застосування принципів верховенства права і справедливості у нотаріальній практиці виявляється у вимогах об'єктивності, неупередженості та рівного ставлення до всіх учасників правовідносин, а також у забезпеченні балансу між приватними та публічними інтересами. У такий спосіб нотаріус виступає гарантом не лише формальної законності, а й морально-ціннісної справедливості правового результату, що створює підґрунтя для подальшого осмислення нотаріату як морально-правової інституції.

Отже, принципи верховенства права і справедливості утворюють аксіологічний каркас нотаріальної діяльності, який трансформує її з суто

техніко-юридичної процедури на інституціоналізований акт правової довіри, спрямований на утвердження морального змісту права в суспільстві.

Введення воєнного стану на всій території України є безпрецедентним кроком за весь період її незалежності та зумовлює виникнення складних і багатоаспектних правових проблем, пов'язаних із реалізацією та гарантуванням прав і свобод людини. В умовах збройного конфлікту, коли забезпечення національної безпеки об'єктивно набуває пріоритетного значення, особливу вагу має питання збереження балансу між публічними інтересами оборони держави та індивідуальними правами особи. Саме за таких обставин правова система проходить випробування на здатність зберігати свою гуманістичну та ціннісну природу.

У відповідь на ці виклики правозахисна практика в Україні зазнає трансформації – від формально-декларативної до практично орієнтованої моделі захисту, що ґрунтується на принципах гуманізму, верховенства права та невідчужуваності прав людини. У цьому контексті права людини постають не лише як юридичні категорії, а як морально-ціннісні орієнтири суспільного розвитку, які визначають межі допустимого державного впливу на особу. Вони виконують функцію своєрідних «моральних гарантій» людської гідності, свободи волевиявлення та недоторканності особистого простору.

Історичний досвід засвідчує, що питання ефективного захисту прав і свобод людини традиційно перебуває в центрі уваги правової теорії та практики, оскільки саме рівень їх забезпечення є індикатором цивілізованості держави та зрілості її правової системи. В умовах надзвичайних правових режимів цей критерій набуває особливої значущості, адже саме тоді зростає ризик формалізації або звуження змісту правових гарантій.

Конституція України у частині п'ятій статті 55 закріплює, що кожному гарантується право на захист своїх прав, свобод і законних інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами [89]. Це положення відображає конституційне розуміння захисту прав

не лише як виключно державного обов'язку, а як взаємної морально-правової відповідальності держави та громадянина. Визнання можливості самозахисту прав є водночас підтвердженням автономії особи як носія правосуб'єктності, що становить одну з ключових ідей сучасної аксіології права.

Отже, навіть в умовах воєнного стану людська гідність і природні права не втрачають свого фундаментального значення, а їх охорона залишається невід'ємним завданням правової держави. Саме крізь таку призму – збереження гуманістичних основ права попри надзвичайні умови – доцільно розглядати аксіологічну місію нотаріату як правового інституту, що забезпечує реалізацію прав людини у сфері цивільного обороту та приватноправових відносин.

Як слушно підкреслює М. Гнатковський, збройні конфлікти незалежно від їх характеру, масштабів чи правової кваліфікації неминуче створюють загрозу реалізації та захисту прав і свобод людини. У таких умовах навіть найрозвинутіші правові системи зазнають серйозних випробувань, оскільки порушується звичний баланс між вимогами безпеки держави та гарантіями особистої свободи, ускладнюється доступ громадян до правових механізмів захисту своїх інтересів [30, с. 22].

У цьому сенсі війна постає як граничний стан для права, у якому його гуманістична сутність перевіряється на здатність діяти не лише як система норм, а як система цінностей. Саме тому збереження та захист прав людини в умовах збройного конфлікту набуває характеру не лише юридичного завдання, а й морально-аксіологічного імперативу сучасного правопорядку, що безпосередньо актуалізує превентивну та ціннісно зорієнтовану роль нотаріату.

У цих складних обставинах особливого значення набуває діяльність нотаріату як правозахисного інституту превентивного характеру. В умовах воєнного стану саме нотаріус нерідко стає першим, а подекуди і єдиним представником правової системи, до якого може звернутися особа для підтвердження свого волевиявлення, оформлення спадкових прав, захисту власності чи посвідчення довіреностей, зокрема для військовослужбовців. За

таких умов нотаріат виконує не лише техніко-юридичну, а й соціально-гуманітарну функцію, спрямовану на збереження та відновлення базових прав людини навіть у періоди дії надзвичайних правових режимів.

З огляду на це істотно зростає відповідальність нотаріуса як гаранта законності, неупередженості та моральної стійкості, що виявляється у дотриманні конституційних принципів справедливості, правової визначеності та рівності сторін. У таких умовах нотаріальна діяльність виходить за межі формального застосування норм і набуває виразного аксіологічного змісту як форма практичної реалізації прав людини.

Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, процесами європейської інтеграції та цифровізації правовідносин, потребують нового осмислення ціннісної природи нотаріату. Вони торкаються самої межі трансформації цього інституту – межі між збереженням правових цінностей і ризиком технократичного редукціонізму. Аксіологічна роль нотаріату за таких умов полягає у здатності залишатися стабільним гарантом прав і свобод людини в умовах мінливого та фрагментованого соціально-правового середовища.

Водночас європейська інтеграція у сфері права не зводиться до гармонізації норм або уніфікації процедур. Її глибинний сенс полягає у спільності правових цінностей, серед яких центральне місце посідають людська гідність, правова визначеність, довіра, пропорційність та ефективний захист прав людини. У цьому контексті нотаріат виступає своєрідним індикатором інтеграційних процесів, оскільки саме через його діяльність перевіряється, чи європеїзація права не нівелює, а навпаки – посилює аксіологічне ядро національної правової системи. Континентально-європейська модель нотаріату історично сформувалася як інститут публічної довіри, покликаний діяти в інтересах особи та правового порядку, а тому інтеграція до європейського правового простору не може означати знецінення цієї ролі на користь суто ринкових або адміністративних міркувань. З аксіологічної точки зору європейська інтеграція вимагає не стільки трансформації нотаріату, скільки

його концептуального усвідомлення як інституту, який уже відповідає європейським цінностям, але потребує сучасних форм реалізації.

Окремого осмислення потребують виклики, пов'язані з цифровізацією правовідносин, що формують принципово новий контекст для нотаріальної діяльності. Цифровізація обіцяє підвищення ефективності, доступності та швидкості правових процедур, водночас створюючи ризики аксіологічної ерозії, за яких право може бути редуковане до алгоритму, а людина – до об'єкта обробки даних. З аксіологічної перспективи цифровий нотаріат не є проблемою сам по собі; проблемою стає втрата особистісного виміру правового акту у разі, якщо цифрові інструменти підміняють, а не підтримують правову відповідальність нотаріуса. На відміну від автоматизованих реєстраційних сервісів, нотаріальна діяльність завжди передбачає інтерсуб'єктивний вимір – діалог, роз'яснення, перевірку усвідомленості та добровільності волевиявлення. Саме тому цифровізація ставить перед нотаріатом не технічне, а ціннісне питання: чи зберігається людина як суб'єкт права, чи вона поступово перетворюється на об'єкт технологічної обробки?

На наш погляд, аксіологія нотаріату дозволяє чітко окреслити межі допустимої цифрової трансформації нотаріальної діяльності, які не можуть бути порушені навіть за умов інтенсивного технологічного розвитку та інтеграційного тиску. Такі межі мають ґрунтуватися не на технічній доцільності чи адміністративній ефективності, а на системі фундаментальних правових цінностей, що забезпечують гуманістичну природу нотаріату. У цьому контексті доцільно виокремити такі *аксіологічні принципи цифрової трансформації нотаріальної діяльності*.

Принцип пріоритету людської гідності над процедурною зручністю, відповідно до якого жодна цифрова чи автоматизована процедура не може спрощувати нотаріальну дію ціною зниження рівня захисту вразливої особи або втрати усвідомленості та добровільності волевиявлення. Технічна ефективність

не може переважати над вимогами поваги до гідності людини як базової цінності правопорядку.

Принцип неприпустимості алгоритмічного нейтралітету, що полягає у визнанні неможливості заміни нотаріуса алгоритмом або цифровою системою, яка претендує на «нейтральність». Лише людина-нотаріус здатна оцінити конкретний соціальний та психологічний контекст правочину, виявити асиметрію сторін, ознаки примусу, зловживання чи вразливості, що не піддаються формалізації в межах алгоритмічних моделей.

Принцип збереження персональної відповідальності нотаріуса, відповідно до якого цифрові інструменти мають слугувати засобом розширення професійних можливостей нотаріуса, а не механізмом розмивання або деперсоналізації його правової та моральної відповідальності. Цифровізація не може підміняти суб'єкта відповідальності технічним середовищем або програмним продуктом.

Принцип презумпції публічної довіри, згідно з яким довіра до електронного нотаріального акту є можливою лише за умови збереження в ньому тих самих аксіологічних гарантій, що притаманні традиційній нотаріальній формі, – правової визначеності, захищеності волі, неупередженості та персональної відповідальності нотаріуса. Публічна довіра в цифровому середовищі не створюється автоматично, а потребує ціннісної легітимації.

Питання перспектив розвитку нотаріату в Україні в сучасних умовах розвитку правової системи набуває не лише організаційного чи нормативного, а передусім аксіологічного значення. Вдосконалення нотаріальної діяльності передбачає модернізацію нормативно-правової бази з урахуванням європейських стандартів, розвиток електронних форм нотаріальних дій з метою підвищення доступності правового захисту, а також постійне підвищення професійної кваліфікації нотаріусів як ключових носіїв публічної довіри.

Водночас такі напрями розвитку не можуть розглядатися ізольовано від ціннісних засад, на яких ґрунтується інститут нотаріату.

У цьому контексті особливої ваги набуває аксіологічна функція нотаріату як своєрідного фільтра нормативних та інституційних запозичень. Не кожна інновація чи модель, що формально відповідає європейським стандартам або вимогам цифрової ефективності, є аксіологічно прийнятною для національної системи нотаріату. Звідси випливає принципово важливий висновок: європейська інтеграція не надає автоматичної легітимації будь-яким цифровим або процедурним трансформаціям; таку легітимацію може забезпечити лише їх відповідність фундаментальним правовим цінностям – людській гідності, правовій визначеності, публічній довірі та ефективному захисту прав людини.

У цьому сенсі нотаріат постає не пасивним об'єктом інтеграційних процесів, а їх активним суб'єктом, здатним впливати на формування європейського правового простору через утвердження гуманістичних засад права на рівні повсякденної правозастосовної практики. Континентально-європейська модель нотаріату, заснована на ідеї публічної довіри та превентивного правозахисту, органічно відповідає ціннісній основі європейського правопорядку, що дає підстави розглядати український нотаріат як інституцію, вже інтегровану в європейську правову традицію за своїм змістом, хоча й таку, що потребує сучасних форм реалізації.

Таким чином, аксіологія нотаріату в умовах європейської інтеграції та цифровізації полягає у збереженні антропоцентричної природи права. Нотаріат може й повинен еволюціонувати технологічно, однак водночас залишатися ціннісно стабільним. Його місія полягає не у змаганні з адміністративними сервісами за швидкість чи зручність, а у забезпеченні правової безпеки людини в умовах цифрової епохи. У цьому сенсі сучасний нотаріат постає як простір, у якому процеси європейської інтеграції та цифровізації проходять аксіологічну перевірку на відповідність гідності, свободі та довірі як фундаментальним цінностям права.

Варто погодитися з О. Г. Тимощук у тому, що інститут нотаріату в Україні демонструє високу адаптивність до надзвичайних умов, зокрема здатність до впровадження нових технологій та організаційних форм діяльності в період воєнного стану. Така адаптація сприяє збереженню правової визначеності, забезпеченню захисту прав і свобод громадян та підтриманню доступу до нотаріальних послуг навіть у кризових соціально-правових умовах [195, с. 196].

Інститут нотаріату є важливою складовою правової системи України, що забезпечує стабільність цивільного обороту та правову безпеку особи. Його діяльність має виразний превентивний характер, спрямований на запобігання правопорушенням, зниження навантаження на судову систему та утвердження принципу верховенства права. У цьому сенсі нотаріат виступає не лише елементом механізму правового регулювання, а й самостійним інститутом у системі захисту та реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Реалізація цієї ролі виявляється через комплекс взаємопов'язаних функцій нотаріату, зокрема забезпечення безспірності та підвищеної доказової сили юридичних документів, гарантування законності при посвідченні правочинів та вчиненні інших нотаріальних дій, сприяння фізичним і юридичним особам у здійсненні їхніх прав та законних інтересів, а також виконання превентивної, доказової та контрольної функцій. Сукупність цих функцій забезпечує правову визначеність цивільних правовідносин і створює умови для ефективного захисту прав громадян [11].

Таким чином, аксіологічний підхід до дослідження поняття та завдань нотаріату дає підстави розглядати його не лише як правовий механізм посвідчення юридичних фактів, а як ціннісно зорієнтовану правову інституцію, що реалізує правозахисну місію. У цьому вимірі нотаріат постає гарантом стабільності та визначеності правовідносин, інструментом забезпечення справедливості та рівності сторін, а також важливим чинником утвердження верховенства права. Зростання його ролі в системі захисту прав і свобод

людини і громадянина в умовах воєнного стану, європейської інтеграції та цифровізації підтверджує доцільність подальшого розвитку аксіології нотаріату як самостійного і перспективного напрямку сучасних загальнотеоретичних правових досліджень.

Отже, здійснений у межах підрозділу аксіологічний аналіз дозволяє розглядати нотаріат у сучасній правовій державі не лише як інструмент формально-юридичного посвідчення правочинів і фактів, а як ціннісно зорієнтований правовий інститут, безпосередньо включений у механізм забезпечення та охорони прав і свобод людини і громадянина. Його соціальне призначення визначається не тільки законодавчо закріпленими повноваженнями, а насамперед здатністю гарантувати правову визначеність, безпеку, справедливість і публічну довіру у сфері приватноправових відносин.

Застосування аксіологічного підходу дає змогу вийти за межі нормативістського бачення нотаріату та виявити його превентивну правозахисну природу. Нотаріальна діяльність спрямована не на реагування на вже порушене право, а на запобігання правовим конфліктам шляхом легітимного закріплення автономії волі особи, забезпечення рівності сторін, усвідомленості волевиявлення та поваги до людської гідності. У цьому сенсі нотаріат виконує специфічну функцію «тихого» правозахисту, який діє до виникнення спору та формує стабільність цивільного обороту.

Завдання нотаріату в такому контексті мають осмислюватися крізь призму реалізації фундаментальних правових цінностей, а не виключно як сукупність техніко-юридичних процедур. Верховенство права, справедливість, правова визначеність, довіра та повага до гідності особи становлять аксіологічний каркас нотаріальної діяльності, який надає їй моральної легітимності та соціальної значущості. Саме через інтеграцію цих цінностей нотаріат постає як інституція, що поєднує публічно-правову відповідальність із приватноправовою автономією.

Особливого значення аксіологічний вимір нотаріату набуває в умовах сучасних викликів, пов'язаних із воєнним станом, європейською інтеграцією та цифровізацією правовідносин. За таких умов нотаріат виступає стабілізуючим елементом правової системи, здатним забезпечувати безперервність правового захисту та збереження гуманістичних засад права навіть у кризових ситуаціях. Водночас цифрова трансформація нотаріальної діяльності може бути виправданою лише за умови, що вона не нівелює, а посилює її аксіологічну функцію, зберігаючи персональну відповідальність нотаріуса, інтерсуб'єктивний характер правової взаємодії та публічну довіру до нотаріального акту.

Таким чином, аксіологічне осмислення нотаріату дозволяє інтегрувати його у сучасну парадигму прав людини як морально-правову інституцію превентивного характеру, що забезпечує трансформацію автономії волі особи в юридично захищений результат. Такий підхід створює методологічне підґрунтя для подальшого теоретичного розвитку інституту нотаріату та визначає його місце у системі гарантій прав і свобод людини і громадянина в умовах динамічних соціально-правових змін.

Таким чином, публічна довіра до нотаріального акту набуває складного, багатовимірного змісту. Нотаріальний акт постає не лише результатом юридичної легальності, заснованої на державному уповноваженні, а й проявом моральної легітимності, що забезпечується професійною відповідальністю нотаріуса, його неупередженістю, дотриманням етичних стандартів і здатністю забезпечити справедливий баланс інтересів сторін. Це означає, що публічна довіра в нотаріальній сфері формується на перетині права і моралі, а не виключно через формальне дотримання процедури.

Ціннісна єдність закону та справедливості в нотаріальній діяльності дозволяє розглядати нотаріат як інструмент реалізації матеріального, а не лише формального верховенства права. Нотаріус, діючи в межах правових приписів, водночас покликаний забезпечувати їх справедливе застосування з урахуванням

конкретної життєвої ситуації, що надає нотаріальній діяльності виразного морально-правового виміру. Саме ця єдність формує аксіологічний каркас нотаріату як інституції публічної довіри.

Таким чином, сформовано доктринальне підґрунтя для подальшої конвергенції нотаріального права з концепцією прав людини та процесами цифрової трансформації, у межах якої нотаріат постає як морально-правова інституція превентивного характеру. Такий підхід дозволяє інтегрувати нотаріальну діяльність у сучасну парадигму прав людини та визначає її роль у забезпеченні гідності, правової безпеки й автономії волі особи в умовах динамічних соціально-правових змін.

2.2 Сучасна система правових приписів, що утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні

Питання щодо ролі нотаріату в системі національного права традиційно посідає одне з ключових місць у правовій доктрині, оскільки від коректного теоретико-правового осмислення його природи, функціонального призначення та інституційного статусу безпосередньо залежить ефективність механізму забезпечення прав і законних інтересів людини і громадянина. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз сучасної системи правових приписів, які утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні. Така система не зводиться до одного нормативно-правового акту, а являє собою багаторівневу, ієрархічно структуровану сукупність норм конституційного, цивільного, адміністративного, фінансового та процесуального права, а також норм міжнародного походження, що в комплексі забезпечують функціонування нотаріату як публічно-правового інституту превентивного характеру.

Базовим елементом цієї системи виступають конституційні приписи, які визначають ціннісні орієнтири діяльності нотаріату. Передусім ідеться про

положення статті 3 Конституції України, відповідно до яких людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю, а діяльність держави спрямовується на їх забезпечення і захист. У цьому сенсі нотаріат функціонує як інституційний механізм реалізації конституційного обов'язку держави гарантувати правову визначеність, безпеку та стабільність приватноправових відносин.

Визначальне місце в системі правового регулювання нотаріальної діяльності посідає Закон України «Про нотаріат», який закріплює правові засади організації нотаріату, статус нотаріуса, компетенцію органів нотаріального самоврядування, а також основні вимоги до вчинення нотаріальних дій. Саме цей закон формує галузеве ядро нотаріального права, водночас не вичерпуючи всього нормативного масиву, що регламентує нотаріальну діяльність.

Суттєву роль у правовому забезпеченні нотаріату відіграють норми цивільного законодавства, насамперед Цивільного кодексу України, які визначають матеріально-правовий зміст правочинів, спадкових правовідносин, довірчого управління, представництва та інших інститутів, що є об'єктом нотаріального посвідчення. У цьому аспекті нотаріат виступає інструментом практичної реалізації цивільно-правових норм, забезпечуючи їх правомірне та безконфліктне застосування.

Організаційно-процедурні аспекти нотаріальної діяльності деталізуються у підзаконних нормативно-правових актах, зокрема у наказах Міністерства юстиції України, правилах вчинення нотаріальних дій, положеннях про ведення нотаріального діловодства та реєстрів. Ці акти відіграють важливу роль у стандартизації нотаріальної практики, водночас породжуючи дискусії щодо меж допустимого підзаконного регулювання та співвідношення дискреції нотаріуса з адміністративним контролем.

Окремий пласт правових приписів, що впливають на діяльність нотаріату, становлять норми фінансового та антикорупційного законодавства, зокрема у

сфері фінансового моніторингу, оподаткування та запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Участь нотаріуса у цих правовідносинах підсилює публічно-правовий характер його діяльності та розширює коло функціональних обов'язків поза межами класичного цивільного обороту.

Не менш важливим є вплив міжнародно-правових приписів та європейських стандартів, які визначають загальні підходи до організації нотаріальної професії, гарантій незалежності нотаріуса та захисту прав людини у сфері цивільного обороту. У цьому контексті правове регулювання нотаріату в Україні перебуває у стані постійної адаптації до вимог європейського правового простору, що зумовлює еволюційний характер національної моделі нотаріату.

Таким чином, сучасна система правових приписів, що утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні, має комплексний, міжгалузевий і багаторівневий характер. Її цілісність забезпечується не формальною єдністю джерел, а спільною ціннісною спрямованістю на гарантування прав і законних інтересів людини і громадянина, правову визначеність та превентивний захист цивільних прав.

Проблематика організації, компетенції та інституційного розвитку нотаріату знайшла відображення у працях К. В. Білька [9], А. Г. Гуледзи [40], М. М. Дяковича [60–62], М. С. Долинської [56–59], С. А. Комарова [83–84], О. І. Неліна [114–117], В. М. Черниша [213–215] та інших учених. Водночас у доктрині й досі відсутній єдиний теоретико-правовий підхід до визначення місця нотаріату в системі національного права, що зумовлює потребу його подальшого системного осмислення.

Попри значний масив наукових напрацювань, комплексний аналіз чинної нормативної бази нотаріату, динаміки її оновлення та впливу змін на практику нотаріальної діяльності залишається обмеженим. У зв'язку з цим актуалізується

дослідження ефективності правового регулювання нотаріату та виявлення проблем правозастосування.

З огляду на це у підрозділі здійснюється аналіз сучасної системи правових приписів, що утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні.

Поняття «система» у науковій традиції використовується для позначення впорядкованої сукупності елементів, що перебувають у стійких взаємозв'язках і утворюють цілісність. У філософському та правознавчому значенні система розуміється як єдність взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільним функціональним призначенням і ціннісними орієнтирами [196; 202, с. 583]. У праві системність означає не механічну сукупність норм, а їх внутрішню узгодженість, ієрархічність і спрямованість на досягнення єдиної регулятивної мети.

У цьому сенсі система правових приписів, що утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату, постає як нормативна цілісність, у межах якої закони, підзаконні та локальні акти виконують взаємне функціональне призначення – забезпечення законності, публічної достовірності юридично значущих дій, правової визначеності та захисту прав і свобод людини і громадянина.

Як зазначає Н. Оніщенко, система права відображає внутрішню узгодженість юридичних норм і їх диференціацію на галузі та інститути [126, с. 31]. Відповідно система правових приписів нотаріату в Україні може розглядатися як спеціалізована підсистема національного права, у межах якої поєднуються норми конституційного, цивільного, адміністративного, міжнародного та фінансового права.

Зазначена підсистема характеризується органічним поєднанням публічно-правових і приватноправових елементів, що відображає подвійність правової природи нотаріату. Водночас, з огляду на визначення П. Рабіновича, який розглядає систему права як сукупність усіх чинних юридичних норм держави

[171, с. 105], правові приписи нотаріату слід розуміти як інтегральну складову національної правової системи, що функціонує в межах її нормативної єдності та системної цілісності.

З метою комплексної характеристики системи правових приписів, що утворюють юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні, доцільно звернутися до поняття «правове регулювання» як базової категорії теорії права, через яку розкривається механізм впливу права на суспільні відносини та функціональне призначення нормативних приписів.

Термін «регулювання» походить від латинського *regulo* – «упорядковувати», «приводити у відповідність», що відображає сутність правового впливу як процесу нормативного впорядкування суспільних відносин. У науковій літературі сформувалися різні підходи до його тлумачення. Так, М. Кельман та Р. Кельман зазначають, що правове регулювання здійснюється саме за допомогою права, яке надає суспільним відносинам нормативної форми, а його предметом є сукупність однорідних відносин, упорядкованих нормами права [77, с. 18]. П. Рабінович, у свою чергу, визначає правове регулювання як здійснюваний державою за допомогою юридичних засобів владно-регулятивний вплив на суспільні відносини з метою їх закріплення, упорядкування, охорони та розвитку [173, с. 212].

У межах цього дослідження правове регулювання нотаріальної діяльності розуміється як цілеспрямований нормативно-організаційний вплив держави, що реалізується через систему правових приписів різного рівня – від конституційних до відомчих і локальних – і спрямований на впорядкування нотаріальної діяльності, забезпечення законності, публічної достовірності юридично значущих дій та захист прав і свобод людини і громадянина у сфері нотаріальної юрисдикції.

Таким чином, категорії «правове регулювання» та «система правових приписів» перебувають у тісному взаємозв'язку: перша відображає динамічний аспект дії права, тоді як друга характеризує його структурну організацію. Саме

їх єдність забезпечує функціонування нотаріату як цілісного правового інституту в межах національної правової системи.

Отже, правове регулювання нотаріату доцільно визначати як системно організований владно-регулятивний вплив держави, що здійснюється через сукупність взаємопов'язаних норм і принципів права та спрямований на упорядкування, координацію й охорону суспільних відносин, які виникають у процесі здійснення нотаріальної діяльності як форми реалізації публічної функції забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Таке правове регулювання охоплює комплекс матеріальних і процесуальних приписів, що забезпечують належну організацію нотаріату, визначають його повноваження, порядок вчинення нотаріальних дій, систему гарантій професійної незалежності, а також інтеграцію нотаріальної функції у загальний механізм реалізації принципів верховенства права, законності, справедливості та публічної достовірності.

Доцільно погодитися з позицією А. А. Маржиної, яка розглядає механізм нотаріальної діяльності як основний спосіб функціонування інституту нотаріату, що являє собою сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація його функцій, визначених законодавством [108, с. 48].

Водночас І. П. Фріс обґрунтовує необхідність чіткого законодавчого визначення поняття «нотаріальна діяльність» як врегульованої законом та іншими нормативними актами професійної невідпускної діяльності особи, яка має статус нотаріуса або наділена правом вчинення окремих нотаріальних дій. Зміст такої діяльності, за автором, полягає у посвідченні прав і юридично значущих фактів, наданні їм правової вірогідності, а також у наданні кваліфікованої правової допомоги фізичним і юридичним особам [204, с. 45–46].

Узагальнюючи наведені наукові підходи, слід констатувати, що нотаріальна діяльність є не лише формою реалізації норм права, а самостійним правовим механізмом превентивного характеру, спрямованим на забезпечення

законності, публічної достовірності та захисту прав і свобод людини і громадянина. Поєднання у її змісті ознак публічної служби та професійної самостійності зумовлює особливий інституційний статус нотаріату в системі правової юстиції.

У цьому контексті обґрунтованим є формулювання авторського визначення нотаріальної діяльності як комплексної правової категорії, що охоплює організаційні, функціональні та аксіологічні аспекти здійснення нотаріальної функції держави.

Так, під нотаріальною діяльністю пропонується розуміти врегульовану нормами права професійну публічно-правову діяльність, що здійснюється від імені держави нотаріусами або іншими уповноваженими особами з метою посвідчення прав і фактів, надання їм публічної достовірності, запобігання правовим спорам, а також забезпечення реалізації й захисту прав і свобод людини і громадянина.

Нотаріальна діяльність характеризується поєднанням публічного мандата і професійної автономії, функціональною спрямованістю на зміцнення правопорядку та аксіологічною відповідністю принципам верховенства права, справедливості, неупередженості й конфіденційності. Як слушно зазначає Е. А. Крістева, нотаріуси, вчиняючи нотаріальні дії від імені держави, виступають ключовою ланкою функціонування правової системи, забезпечуючи її стабільність, формування довіри до правопорядку та інституційну сталість демократичної правової держави [96, с. 282].

У цьому контексті нотаріат доцільно розглядати як нормативно впорядковане інституційне утворення, що охоплює систему правових норм, юридичних засобів і способів правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із реалізацією нотаріальної функції держави. Його нормативна природа проявляється через систему законодавства про нотаріат, сформовану відповідно до ієрархії та структури джерел права.

Джерела нотаріального права відображають багаторівневність правотворчого процесу та можуть бути класифіковані: за суб'єктом правотворення (закони, підзаконні акти, судова практика, рішення Конституційного Суду України); за формою вираження (нормативно-правові акти, судові рішення, правові звичаї, договори, принципи права); за юридичною силою (нормативні й ненормативні); за значенням у механізмі регулювання (основні та допоміжні).

Система джерел нотаріального права ґрунтується на ієрархії нормативних актів, що передбачає пріоритет Конституції України та законів над підзаконними актами, верховенство актів вищих органів над актами нижчого рівня, а також можливість визнання нечинними приписів, які суперечать актам вищої юридичної сили.

Узагальнено система правових приписів, що утворює юридичну основу організації та діяльності нотаріату, постає як складне багаторівневе нормативне утворення, яке інтегрує норми конституційного, міжнародного, цивільного, адміністративного, інформаційного та інших галузей права. Її зміст і структура формуються під впливом соціально-економічних трансформацій, цифровізації публічних сервісів і євроінтеграційних процесів, що зумовлює поступове наближення українського нотаріату до стандартів латинського типу.

З метою цілісного відображення цієї нормативної архітекτονіки та систематизації законодавства, що становить юридичну основу організації й функціонування нотаріату, пропонується авторська модель класифікації правових приписів за критеріями ієрархічного рівня та функціонального призначення. Такий підхід забезпечує внутрішню узгодженість аналізу та дозволяє простежити взаємодію публічно-правових і приватноправових елементів у сучасній системі нотаріального регулювання.

1. Конституція України

1.1. Конституція України як Основний Закон держави є провідним джерелом національного права, що має найвищу юридичну силу та визначає

засадничі принципи організації і функціонування всієї правової системи. Її положення формують фундаментальні конституційно-правові орієнтири, які безпосередньо впливають на становлення і реалізацію нотаріальної діяльності як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України [89], зумовлює здійснення нотаріальних дій на засадах законності, правової визначеності та справедливості. Водночас припис ст. 19 Основного Закону конкретизує ці вимоги, встановлюючи обов'язок діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, що поширюється і на сферу делегованих державою нотаріальних повноважень.

1.2. Безпосереднє значення для інституту нотаріату мають також положення розділу II Конституції України, зокрема ст. 59, відповідно до якої кожному гарантується право на професійну правничу допомогу. Зазначена норма закріплює конституційну гарантію доступу до правової допомоги, однією з форм реалізації якої у сфері безспірних правовідносин є нотаріальна діяльність.

Отже, конституційні приписи утворюють публічно-правову основу нотаріальної діяльності як особливого виду делегованих державою повноважень, що здійснюються у сфері безспірної юрисдикції та спрямовані на забезпечення законності, правової визначеності й ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина.

2. Міжнародні договори та угоди

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою національного законодавства. Це зумовлює безпосередній вплив міжнародно-правових норм на регулювання нотаріальної діяльності та інтеграцію українського нотаріату в європейський правовий простір. У цьому контексті міжнародні договори формують транснаціональні стандарти нотаріальної

діяльності, сприяючи взаємному визнанню нотаріальних актів, правовій визначеності та превенції спорів.

2.1. Міжнародні договори, що мають значення для нотаріальної практики

Для нотаріальної практики в Україні найбільш значущими є такі групи міжнародних договорів.

По-перше, це двосторонні договори України про правову допомогу з іноземними державами, які утворюють розгалужену мережу міжнародно-правового співробітництва [43]. Серед них: Договір між Україною і Республікою Польща від 24.05.1993 р. № 616_174 [55], Договір між Україною і Литовською Республікою від 07.07.1993 р. № 440_002 [54], Договір між Україною та Латвійською Республікою від 23.05.1995 р. № 428_627 [53], які передбачають взаємне визнання офіційних документів без додаткової легалізації.

По-друге, ключове значення має Гаазька конвенція 1961 року про скасування вимоги легалізації іноземних публічних документів (Apostille Convention) [88], до якої Україна приєдналася [228; 229]. Вона забезпечує визнання нотаріальних документів у державах-учасниках без консульської легалізації за умови проставлення апостиля.

По-третє, для нотаріальної практики застосовуються Гаазька конвенція 1965 року про вручення судових і позасудових документів [85] та Гаазька конвенція 1970 року про отримання доказів за кордоном [27], які використовуються при оформленні й засвідченні документів у транскордонних правовідносинах.

По-четверте, Віденська конвенція про консульські зносини 1963 року [23] закріплює консульські функції, зокрема вчинення дій нотаріального характеру, що доповнює систему захисту прав громадян за кордоном.

По-п'яте, особливе значення має Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів 1972 року [86], яка спрямована на запобігання латентності заповітів і забезпечення своєчасного встановлення факту їх існування.

В Україні її положення реалізуються через Спадковий реєстр, функції національного органу покладено на Міністерство юстиції України.

2.2. Документи Міжнародного союзу латинського нотаріату (UINL)

Важливими концептуальними орієнтирами розвитку українського нотаріату є документи Міжнародного союзу латинського нотаріату (UINL), які формують уніфіковані стандарти нотаріальної діяльності латинського типу.

До них належать Основні принципи латинського нотаріату (2005) [205], Міжнародний кодекс нотаріату (International Code of Notariat) [266], Статут UINL [291], Регламент UINL [231], Принципи нотаріальної функції [285] та Принципи нотаріальної етики [283]. У цих документах нотаріат визначається як публічно-правовий інститут превентивного захисту прав, що ґрунтується на принципах законності, незалежності, неупередженості, професійної відповідальності, публічної довіри та цифрової адаптації за умови захисту персональних даних.

Документи UINL, хоча й не є джерелами права у формально-юридичному розумінні, формують наднаціональний нормативно-ціннісний каркас розвитку нотаріату та орієнтують національні правопорядки на стандарти латинської моделі.

2.3. Документи Ради нотаріусів Європейського Союзу (CNUE)

Суттєве значення для формування сучасної моделі нотаріату мають документи Ради нотаріусів Європейського Союзу (CNUE), зокрема щорічні звіти, маніфести, позиційні документи та методичні рекомендації [250].

Серед них варто виокремити Annual Report 2024 [227], European Elections – The Notaries of Europe Manifesto (2024) [257], Position Paper (2024) щодо Регламенту про батьківство [282], ENN Handbook on Successions (2025) [254], MAPE Recommendations on the Application of the Succession Regulation (EU) 650/2012 (2023) [272], а також матеріали Legal information / CNUE & Ukraine [269], спрямовані на гармонізацію транскордонної нотаріальної практики.

Узагальнюючи, слід зазначити, що міжнародні договори, документи UINL та CNUE формують надгалузевий рівень нормативної орієнтації нотаріальної діяльності. Для України вони виконують системоутворювальну роль у модернізації нотаріального законодавства, уніфікації практики, цифровізації нотаріальних сервісів і подальшій європейській інтеграції, зокрема в контексті розроблення Нотаріального кодексу України.

3. Загальне законодавство України

Норми, що регулюють нотаріальну діяльність та окремі її види, містяться у цивільному, цивільно-процесуальному, сімейному, житловому, земельному, інформаційному, виконавчому, фінансовому, транспортному законодавстві, законах України, постановах і розпорядженнях Кабінету Міністрів України, а також у відомчих нормативно-правових актах. Сукупність цих приписів формує загальнонормативний рівень правового забезпечення нотаріальної діяльності, що доповнює спеціальне нотаріальне законодавство та визначає матеріально-правові межі нотаріальної юрисдикції.

3.1. Кодекси України:

До інституційної архітекτονіки – нотаріату, яка закріплюється у кодифікованих нормативно-правових актах, передусім належить Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [209], що виконує базову системоутворювальну функцію у сфері нотаріального регулювання.

– Цивільний кодекс України є базовим матеріально-правовим джерелом, у межах якого здійснюється нотаріальна превентивна юрисдикція. Саме його приписи визначають умови дійсності правочинів, що підлягають нотаріальній перевірці, зокрема законність їх змісту, відповідність волевиявлення сторін, цивільну правоздатність і дієздатність учасників, належність представницьких повноважень та узгодженість правочинів з імперативними нормами права. У цьому сенсі ЦК України формує матеріальні «правила цивільного обороту», тоді як Закон України «Про нотаріат» і підзаконні акти визначають процедурний механізм їх реалізації у нотаріальній формі.

Норми Загальної частини ЦК України щодо форми правочинів, їх змісту та дійсності окреслюють межі нотаріальної правової експертизи, встановлюючи випадки обов'язковості нотаріального посвідчення і державної реєстрації, а також критерії свободи волі та відповідності правочину засадам закону і моралі. Визнання електронної форми правочину у поєднанні з режимом кваліфікованого електронного підпису створює матеріально-правові передумови розвитку електронного нотаріату, зберігаючи вимоги до ідентифікації особи та автентичності волевиявлення.

У сфері речових прав приписи ЦК України щодо набуття права власності та його державної реєстрації зумовлюють нерозривний зв'язок нотаріального посвідчення і реєстраційної дії як взаємопов'язаних стадій реалізації правочинів з нерухомим майном, що забезпечує публічну достовірність та публічну віру реєстру. Встановлення обов'язкової нотаріальної форми для договорів щодо нерухомості та окремих зобов'язальних правочинів перетворює нотаріуса на ключового суб'єкта первинної правової експертизи та превенції правових спорів.

Класичною сферою нотаріальної юрисдикції є спадкове право, матеріально-правові засади якого визначені Книгою шостою ЦК України. Вимоги до форми заповітів, спадкових договорів, відказів і покладень, а також правила визначення складу спадщини, черговості спадкування та обов'язкової частки формують змістову основу нотаріальних процедур щодо оформлення спадкових прав, зокрема видачі свідоцтв про право на спадщину.

Особливе значення для превентивної функції нотаріату мають положення ЦК України про нікчемність і оспорюваність правочинів та правила їх тлумачення, які орієнтують нотаріуса на недопущення дефектів волі, змісту чи форми і забезпечення точної фіксації справжнього наміру сторін. У поєднанні з нормами про форму правочину та наслідки її недодержання ці приписи формують матеріально-правовий каркас захисту прав ще на стадії формування цивільних правовідносин.

Таким чином, Цивільний кодекс України виконує інтеграційну функцію в системі нотаріального регулювання, визначаючи матеріально-правові передумови дійсності нотаріально посвідчених правочинів і поєднуючи нотаріальну процедуру з публічними реєстрами та режимом підвищеної доказової сили приватноправових актів. У цьому вимірі ЦК України виступає нормативним каркасом превентивної юстиції, який забезпечує правову визначеність у майновому обороті та спадкових відносинах, знижує транзакційні ризики й уніфікує стандарти перевірки законності волевиявлення сторін.

– Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV [210] забезпечує процесуальний вимір судового контролю за нотаріальною діяльністю та реалізацію конституційного права на судовий захист у справах, пов'язаних із нотаріальними діями, відмовами у їх вчиненні, виконавчими написами, а також у справах окремого провадження щодо встановлення юридичних фактів, необхідних для нотаріальних процедур (зокрема у спадкових правовідносинах).

Через приписи ЦПК України нотаріальна діяльність включається у систему судової юстиції як юридично перевірювана форма превентивного захисту прав. Процесуальні норми визначають межі цивільної юрисдикції у «нотаріально релевантних» спорах, статус нотаріуса як учасника процесу, правила доказування, порядок витребування нотаріальних справ і реєстрових відомостей, а також умови спростування підвищеної доказової сили нотаріального акту.

Особливе значення для нотаріальної сфери мають інститути забезпечення позову, апеляційного і касаційного перегляду та виконання судових рішень, які дозволяють запобігти необоротним майновим наслідкам і відновити порушені права у випадку незаконних або помилкових нотаріальних дій. В умовах цифровізації ЦПК України (зокрема ст. 14) інституціоналізує електронне правосуддя, що забезпечує ефективну взаємодію судів і нотаріусів, обіг

електронних доказів та процесуальну верифікацію нотаріально значущих електронних документів.

У підсумку ЦПК України [210] формує системний процесуальний механізм контролю за законністю нотаріальної діяльності та її правових наслідків, забезпечуючи баланс між публічною достовірністю нотаріального акту і правом особи на ефективний судовий захист, що зміцнює довіру до нотаріату як інституту правової держави.

– Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [184].

СК України формує матеріально-правовий контур сімейних відносин, у межах якого значна частина домовленостей і волевиявлень потребує нотаріальної форми як гарантії правової визначеності, стабільності сімейно-правових наслідків та превенції спорів. Поєднуючи диспозитивність сімейних домовленостей із системою імперативних обмежень, спрямованих насамперед на захист прав дитини та недопущення звуження особистих немайнових прав, СК України зумовлює особливу роль нотаріуса як суб'єкта превентивної юстиції, що здійснює контроль законності змісту і належної форми сімейно-правових актів.

Центральне місце у нотаріальній практиці посідає шлюбний договір, який відповідно до ст. 92–100 СК України укладається у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням. Нотаріус перевіряє цивільну дієздатність сторін, добровільність їх волевиявлення, належність представницьких повноважень (за наявності), відповідність умов договору імперативним приписам СК України, ЦК України та публічному порядку, а також роз'яснює правові наслідки укладення, зміни чи розірвання договору. У цьому вимірі нотаріальна форма виконує не формальну, а превентивну й доказову функції, а за наявності майнового компонента – забезпечує належну взаємодію з реєстраційними процедурами.

Матеріально-правові приписи СК України щодо правового режиму майна подружжя та обов'язковості згоди другого з подружжя на розпорядження

спільним майном (зокрема ст. 60, 63–65) формують ключовий запобіжний механізм у сфері нотаріального посвідчення та державної реєстрації правочинів. Нотаріально посвідчені договори про поділ майна або визначення часток (ст. 69–71 СК України), особливо коли йдеться про нерухомість, істотно підвищують визначеність правового титулу та знижують ризик подальших спорів, а за наявності неповнолітніх дітей актуалізують контроль дотримання їхніх прав і найкращих інтересів.

Особливе значення для нотаріальної практики мають аліментні домовленості. Договір про сплату аліментів (ст. 189 СК України), який підлягає нотаріальному посвідченню, дозволяє детально врегулювати розмір, строки, порядок та індексацію утримання, забезпечуючи підвищену доказову силу та реальну виконуваність зобов'язань, у тому числі у зв'язку з додатковими витратами на дитину (ст. 185 СК України).

У сфері реалізації батьківських прав і обов'язків домовленості щодо виховання та спілкування з дитиною (ст. 157–160 СК України) не завжди потребують нотаріального посвідчення, однак нотаріальна форма істотно підвищує правову визначеність таких домовленостей і спрощує доказування у разі виникнення спору. Водночас нотаріальна фіксація заяв і згод, які є матеріально-правовими передумовами чинності окремих правочинів, насамперед згоди на розпорядження спільним майном подружжя, має вирішальне значення для законності відповідних юридичних дій.

Таким чином, Сімейний кодекс України задає для нотаріату матеріально-правову основу сімейних домовленостей – шлюбних, майнових, аліментних і батьківських – та водночас закріплює імперативні гарантії захисту дитини і «слабшої сторони» сімейних правовідносин. У цьому контурі нотаріальна процедура постає як інструмент публічної довіри, правової визначеності та ефективної превенції сімейно-правових спорів.

– Кодекс законів про працю України від 17 грудня 1971 р. № 322-VIII [80] (далі – КЗпП України) формує трудово-правову основу організації нотаріальних

установ і забезпечує кадрову та соціальну стабільність функціонування нотаріату.

КЗпП України визначає загальні засади виникнення, зміни та припинення трудових відносин, режим праці й відпочинку, дисциплінарну та матеріальну відповідальність працівників (ст. 21, 36, 40–41, 147–152, 130–138). У нотаріальній сфері ці норми застосовуються до працівників державних нотаріальних контор і архівів, а також до найманого персоналу приватних нотаріусів, не підміняючи при цьому спеціальний професійний статус самого нотаріуса, який регулюється Законом України «Про нотаріат».

У практичному вимірі трудове законодавство корелює з нотаріальною діяльністю і через доказово-документальний аспект: у трудових та суміжних спорах використовуються нотаріально засвідчені копії документів, підписи, переклади, а в транскордонних правовідносинах – апостилювання офіційних документів.

Таким чином, КЗпП України [80] виконує допоміжну, але системоутворюючу роль щодо нотаріату, забезпечуючи єдині трудові стандарти, кадрову стабільність і соціальні гарантії персоналу нотаріальних установ, тоді як нотаріальні процедури надають відповідним документам належну юридичну форму й публічну довіру.

– Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X [81] (далі – КУпАП) формує адміністративно-правовий рівень відповідальності у сфері нотаріальної діяльності, який доповнює дисциплінарні механізми, передбачені Законом України «Про нотаріат», та цивільно-правові засоби захисту.

КУпАП виконує превентивну й санкційну функції, забезпечуючи процедурну дисципліну у сферах, дотичних до нотаріальної діяльності, насамперед у межах делегованих нотаріусам повноважень публічного характеру. Найбільш значущими для нотаріальної практики є норми про адміністративну відповідальність за порушення у сфері державної реєстрації.

Так, ст. 166¹¹ КУпАП встановлює відповідальність за порушення порядку та строків реєстраційних дій щодо юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, а ст. 166²³ КУпАП безпосередньо застосовується до нотаріусів як спеціальних суб'єктів державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Порушення реєстраційних алгоритмів, вимог до перевірки документів або процедурної послідовності тягне адміністративні санкції, що посилюються у разі повторності.

Окреме значення має ст. 188³² КУпАП, яка передбачає відповідальність за невиконання законних вимог суду та інших органів правосуддя, зокрема щодо надання документів і інформації, пов'язаних із нотаріальними діями та реєстраційними процедурами.

Адміністративна відповідальність за КУпАП функціонує у взаємозв'язку з дисциплінарною, цивільно-правовою та, у виняткових випадках, кримінальною відповідальністю нотаріуса, утворюючи багаторівневу модель забезпечення законності у сфері превентивної юстиції. У підсумку КУпАП [81] виконує щодо нотаріату регулятивно-гарантійну роль, підсилюючи публічну довіру до нотаріальних і пов'язаних із ними реєстраційних дій та знижуючи ризики процедурних порушень при реалізації делегованих державою повноважень.

– Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [97].

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) посідає особливе місце в юридичній архітектоніці нотаріату, виконуючи охоронну функцію захисту публічної довіри до нотаріальних дій, нотаріальних актів і пов'язаних із ними реєстраційних процедур. Його норми спрямовані на протидію найбільш суспільно небезпечним посяганням у сфері превентивної юстиції та забезпечують крайню форму юридичної відповідальності у випадках грубого порушення законності.

У межах кримінально-правового регулювання нотаріус, як особа, що надає публічні послуги, за наявності складу злочину може визнаватися

спеціальним суб'єктом кримінальної відповідальності. Йдеться, зокрема, про зловживання повноваженнями особою, яка надає публічні послуги, вчинене всупереч інтересам служби чи клієнта та спрямоване на заподіяння істотної шкоди правам або законним інтересам інших осіб (ст. 365² КК України). До цього ж охоронного контуру належать корупційні правопорушення, релевантні для нотаріальної діяльності, а також злочини, пов'язані з підробленням або використанням підроблених документів у процесі нотаріального посвідчення.

Особливим об'єктом кримінально-правової охорони виступає нотаріальний документ як носій публічної довіри. Підроблення офіційних документів, внесення до них завідомо неправдивих відомостей, їх незаконне використання, викрадення чи пошкодження безпосередньо підривають публічну достовірність нотаріального акту та здатність нотаріату виконувати превентивну правозахисну функцію. У випадках, коли такі дії вчиняються особами зі спеціальним статусом або із використанням службових повноважень, кримінально-правова оцінка посилюється з урахуванням ознак службового підроблення.

В умовах цифровізації нотаріальної діяльності суттєвого значення набуває інформаційно-реєстровий вимір кримінально-правової охорони. Несанкціоноване втручання в роботу електронних систем, незаконні дії з інформацією та зловживання доступом до державних реєстрів створюють прямі загрози цілісності нотаріальних процедур, достовірності реєстрових записів і стабільності цивільного обороту. Кримінально-правові заборони у цій сфері спрямовані на захист електронної інфраструктури нотаріату як елемента публічної правової системи.

Охоронна функція КК України поширюється також на забезпечення обов'язковості судових рішень у нотаріальному контурі. Умисне невиконання судових рішень або перешкоджання їх виконанню, зокрема у справах щодо заборони реєстраційних дій, скасування виконавчих написів чи зобов'язання

вчинити певні нотаріальні дії, підриває ефективність правосуддя та тягне кримінальну відповідальність.

На практичному рівні кримінально-правовий захист нотаріальної сфери охоплює також майнові й спадкові зловживання, що супроводжують нотаріальні процедури, зокрема шахрайські дії з використанням підроблених довіреностей, документів або шляхом підміни сторін правочину. Такі посягання безпосередньо загрожують стабільності спадкових і майнових правовідносин та знецінюють інститут нотаріальної форми як гарантії правової визначеності.

Таким чином, Кримінальний кодекс України забезпечує кримінально-правову охорону ключових цінностей нотаріальної діяльності – автентичності волевиявлення, належної форми правочину, публічної достовірності нотаріального документа, безпеки державних реєстрів і обов’язковості судових рішень. У системному вимірі ця охоронна рамка підсилює превентивну (*ex ante*) функцію нотаріату та гарантує санкційну відповідь держави (*ex post*) на зловживання, що підривають довіру до нотаріальних актів як елементів публічної правової інфраструктури.

3.2. Закони України:

– Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII [164] є системоутворюючим актом публічного права, який визначає правові засади організації та діяльності нотаріату в Україні як інституту превентивної юстиції та гаранта публічної довіри у цивільному обороту. Його норми поєднують елементи публічної влади та професійного самоврядування, що формує особливий правовий статус нотаріату – проміжний, між владними та невідладними механізмами юридичного регулювання.

У рамках Закону нотаріат розглядається не лише як система органів і осіб, уповноважених посвідчувати права та юридичні факти, а як ціннісно-правовий інститут, покликаний забезпечити справедливість і правову визначеність ще на доконфліктній стадії правовідносин. Основним завданням нотаріату визначено захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних

осіб шляхом вчинення нотаріальних дій, що мають характер офіційного підтвердження з боку держави. У цьому виявляється превентивна функція нотаріату – запобігання правопорушенням через формалізацію та верифікацію добросовісного волевиявлення сторін.

Принципи нотаріальної діяльності – законність, незалежність, неупередженість, конфіденційність – становлять аксіологічне ядро Закону. Вони визначають не лише професійний стандарт здійснення нотаріальних дій, а й їхній морально-правовий вимір. Нотаріус у цій моделі постає не як адміністративний виконавець, а як гарант правової визначеності та стабільності цивільного обороту. Через ці принципи у праві інституціоналізується категорія публічної довіри, яка має одночасно юридичне й етичне значення.

Дуалістична модель організації нотаріату, закріплена Законом, забезпечує рівноправне функціонування державних і приватних нотаріусів. Така конструкція сприяє підвищенню професійної автономії нотаріуса без втрати публічного контролю за законністю його діяльності. Міністерство юстиції України здійснює нагляд за організаційними та дисциплінарними аспектами, не втручаючись у зміст конкретних нотаріальних дій, що відповідає європейській концепції *public service of trust*.

Процедурні приписи Закону регламентують порядок посвідчення правочинів, засвідчення юридичних фактів і видачі нотаріальних свідоцтв, закріплюючи стандарт публічної достовірності нотаріального акту. Кожна нотаріальна дія наділяється властивостями акту державної довіри, а нотаріус виконує функцію правового «фільтра законності», який мінімізує ризик виникнення спорів і правових аномалій на ранній стадії. У цьому проявляється соціально-правова місія нотаріату як інституту превентивного контролю законності.

Особливе місце в Законі займають положення про відповідальність нотаріуса, яка має комплексний характер і охоплює дисциплінарну, цивільно-правову та кримінальну форми. Такий підхід відображає подвійність правового

статусу нотаріуса: з одного боку – як професійно автономного суб'єкта, з іншого – як носія делегованих державою публічних повноважень. Порухення законності або зловживання повноваженнями розглядається не лише як шкода приватним інтересам, а як посягання на інститут публічної довіри.

Сучасні редакції Закону відображають тенденції цифровізації та європейської інтеграції нотаріальної діяльності. Запровадження електронного нотаріату, функціонування державних реєстрів, використання кваліфікованих електронних підписів і засобів електронної ідентифікації поступово наближають український нотаріат до стандартів UINL та актів права Європейського Союзу. У результаті нотаріус інтегрується у транскордонний правовий простір, зберігаючи ключову цінність нотаріальної діяльності – достовірність юридичного факту незалежно від форми його фіксації.

У доктринальному вимірі Закон України «Про нотаріат» виконує аксіологічну, стабілізаційну та інтеграційну функції: формує ціннісні орієнтири реалізації верховенства права, забезпечує сталість цивільного обороту та сприяє гармонізації національної правової системи з європейськими моделями латинського нотаріату.

Таким чином, нотаріат в Україні постає не лише як процедурний інститут посвідчення правочинів, а як ціннісний механізм публічної довіри, що забезпечує справедливість, добросовісність і правову визначеність у суспільстві. Закон України «Про нотаріат» виступає фундаментом цієї довіри – нормативним актом, який закріплює не тільки статус нотаріуса, а й гідність права як базову соціально-правову цінність.

– Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [163].

Закон України «Про міжнародне приватне право» посідає системоутворююче місце у правовому забезпеченні нотаріальної діяльності у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом. Його норми інтегрують національний нотаріат у міжнародний правовий простір та

створюють нормативні передумови для уніфікації транскордонних нотаріальних процедур.

Міжнародне приватне право виступає нормативною основою транснаціональної компетенції нотаріуса, оскільки саме через колізійні норми, принцип автономії волі сторін і застереження про публічний порядок забезпечується узгодження національного та іноземних правопорядків. Відповідно до ст. 4 Закону застосування права визначається за критерієм найбільш тісного зв'язку з правовідносинами, що дозволяє нотаріусу враховувати реальний центр інтересів сторін, а не обмежуватися формальними ознаками.

Принцип автономії волі сторін, закріплений у ст. 5 Закону, має ключове значення для нотаріальної практики, оскільки дозволяє сторонам обрати право, що регулюватиме їх правовідносини. Посвідчуючи такі правочини, нотаріус виконує координаційну функцію, забезпечуючи баланс між свободою приватної волі та дотриманням імперативних норм права України, які відповідно до ст. 14 Закону не можуть бути усунуті волевиявленням сторін.

Суттєве значення для нотаріальної діяльності має ст. 13 Закону, що регламентує використання іноземних документів і передбачає їх легалізацію або апостилювання. Це положення виконує превентивну функцію, забезпечуючи автентичність документів і формуючи основу публічної довіри до нотаріального акту в міжнародному цивільному обороті. Водночас застереження про публічний порядок (ст. 12) надає нотаріусу право відмовити у вчиненні нотаріальної дії, якщо її зміст суперечить фундаментальним засадам правопорядку України, навіть за формальної відповідності іноземному праву.

У спадкових і сімейних правовідносинах із іноземним елементом Закон забезпечує правову визначеність шляхом застосування особистого закону особи або права місця відкриття спадщини, що на практиці реалізується саме через нотаріальні процедури. Крім того, норми щодо визнання та виконання

іноземних судових рішень (ст. 69–71) визначають умови, за яких такі акти можуть слугувати підставою для вчинення нотаріальних дій в Україні.

У ширшому інституційному вимірі Закон України «Про міжнародне приватне право» формує нормативний міст між національним і європейським правовими просторами, корелюючи з доктриною латинського нотаріату та підходами Міжнародного союзу латинського нотаріату (UINL). У цьому сенсі він закріплює модель «відкритого нотаріату», в межах якої нотаріус виступає суб'єктом транскордонної правової координації.

Таким чином, зазначений Закон є фундаментом формування міжнародної компетенції українського нотаріату, забезпечуючи поєднання автономії приватної волі, публічних інтересів держави та стандартів правової безпеки, що відповідають сучасним європейським підходам до нотаріальної діяльності.

– Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06 грудня 2019 р. № 361-IX [152].

Зазначений Закон є базовим актом системи фінансового моніторингу України, що імплементує міжнародні стандарти FATF (Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ) (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering, фр. Groupe d'action financière; GAFI) – міжурядовий орган, метою роботи якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей, заснований в 1989 за ініціативою Великої Сімки) та положення Директиви (ЄС) 2015/849 щодо запобігання використанню фінансової системи з метою легалізації доходів і фінансування тероризму. Його норми формують комплекс публічно-правових гарантій прозорості фінансових операцій, які безпосередньо впливають на здійснення нотаріальної діяльності та розширюють її превентивний потенціал.

Відповідно до ст. 6 Закону, нотаріуси віднесені до суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що покладає на них обов'язок здійснювати

ідентифікацію та верифікацію клієнтів, а також моніторинг операцій, які можуть мати ознаки підозрілих. У такий спосіб нотаріус постає не лише як суб'єкт правозасвідчувальної діяльності, а й як елемент публічного контролю за фінансовими потоками, спрямованого на запобігання економічним і корупційним правопорушенням.

Зміст ст. 9–11 Закону конкретизує ці обов'язки, передбачаючи встановлення особи клієнта, кінцевого бенефіціарного власника, а також джерел походження коштів чи майна. Це створює додатковий рівень юридичної відповідальності нотаріуса, який зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії за наявності ознак підвищеного ризику або непрозорості фінансової операції. Ідентифікація здійснюється з використанням ризик-орієнтованого підходу, що враховує характер правочину, юрисдикцію сторін, зв'язок з офшорними структурами, а також статус політично значущих осіб (PEPs).

Згідно зі ст. 10 Закону, нотаріус зобов'язаний повідомляти спеціально уповноважений орган – Державну службу фінансового моніторингу України – про підозрілі фінансові операції, у тому числі ті, що перевищують установлені порогові показники. При цьому нотаріальна таємниця не має абсолютного характеру, оскільки Закон встановлює обґрунтовані винятки з міркувань захисту національної безпеки та фінансової стабільності держави.

Важливою інституційною новелою є вимога впровадження нотаріусами внутрішніх правил фінансового моніторингу, призначення відповідальної особи та забезпечення регулярного навчання персоналу. Це трансформує нотаріальну контору у суб'єкта комплаєнс-контролю, який інтегрує стандарти доброчесності, прозорості та відповідального управління ризиками у повсякденну практику.

Включення нотаріусів до системи фінансового моніторингу свідчить про розширення публічно-правового змісту нотаріальної функції. Нотаріус відтепер не обмежується засвідченням правочинів, а забезпечує їх відповідність

державній політиці протидії тіньовим фінансовим практикам. У цьому проявляється ціннісна трансформація нотаріату – від суто сервісного інституту до суб'єкта правової безпеки та антикорупційного превентивного контролю.

Закон № 361-IX гармонізує національне регулювання з Рекомендаціями FATF, що визначають стандарти прозорості бенефіціарної власності та контролю за фінансовими потоками, і водночас корелює з підходами Міжнародного союзу латинського нотаріату (UINL), який розглядає участь нотаріусів у системі AML як прояв етичної та соціальної відповідальності професії.

Таким чином, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» формує нову парадигму публічної довіри до нотаріату, у межах якої нотаріус постає не лише гарантом законності цивільного обороту, а й інструментом реалізації державної політики фінансової безпеки. Реалізація цього Закону в нотаріальній практиці утворює аксіологічний принцип «прозорості правової економіки», де кожна нотаріально посвідчена дія відповідає не лише формальним вимогам закону, а й критеріям етичної зрілості, міжнародної відповідальності та публічної довіри.

– Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 р. № 755-IV [151].

Зазначений Закон визначає нотаріуса як спеціального суб'єкта державної реєстрації, наділеного делегованими державою публічними повноваженнями у сфері фіксації та підтвердження правового статусу суб'єктів господарювання. У межах цього правового режиму нотаріуси уповноважені здійснювати реєстраційні дії щодо створення юридичних осіб, внесення змін до відомостей про них, а також реєстрації припинення діяльності; вносити та актуалізувати інформацію про кінцевих бенефіціарних власників; засвідчувати справжність підписів на установчих та інших документах суб'єктів господарювання.

Таким чином, нотаріус у цій сфері реалізує функцію делегованої публічної адміністрації, поєднуючи правозасвідчувальні повноваження з елементами державного контролю за достовірністю реєстраційних відомостей. Його участь у реєстраційних процедурах спрямована на забезпечення публічної достовірності даних Єдиного державного реєстру та підвищення рівня довіри до інформації про учасників господарського обороту. У цьому контексті нотаріальна діяльність виконує превентивну функцію, мінімізуючи ризики фіктивності суб'єктів, корпоративних зловживань і правових аномалій ще на стадії їх інституційного оформлення.

– Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII [161].

Зазначений Закон формує нормативну основу цифрової ідентифікації та електронної довіри, що має безпосереднє значення для організації та здійснення нотаріальної діяльності в умовах електронного документообігу.

У нотаріальній сфері Закон закріплює правовий режим кваліфікованих електронних довірчих послуг (кваліфікованого електронного підпису, електронної печатки, електронної мітки часу, засобів електронної ідентифікації), які забезпечують автентичність, цілісність і незмінність електронних документів. Використовуючи ці інструменти, нотаріус може здійснювати перевірку особи, підтверджувати справжність електронного волевиявлення та гарантувати публічну достовірність електронного нотаріального акту.

Закон інтегрує нотаріальну діяльність у єдиний цифровий простір публічної довіри, у межах якого електронний документ, посвідчений із дотриманням вимог електронної ідентифікації та кваліфікованих довірчих послуг, прирівнюється за юридичною силою до паперового документа з власноручним підписом. Це забезпечує правову визначеність електронних правочинів і безперервність нотаріальної функції в умовах цифровізації публічних сервісів.

У системному зв'язку із Законом України «Про нотаріат», законодавством про державні реєстри та фінансовий моніторинг зазначений Закон розширює публічно-правовий зміст нотаріальної діяльності, трансформуючи нотаріуса з суб'єкта паперового документообігу на гаранта електронної правової ідентичності та довіри. Такий підхід відповідає європейським стандартам eIDAS і принципам латинського нотаріату щодо збереження публічної достовірності незалежно від форми фіксації правового факту.

Таким чином, Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» є ключовим елементом нормативної архітектури електронного нотаріату, що забезпечує легітимність електронних нотаріальних дій та збереження аксіологічної цінності публічної довіри в умовах цифрової трансформації права.

Зазначені вище закони України утворюють багаторівневу нормативну основу, яка прямо або опосередковано регламентує організацію та здійснення нотаріальної діяльності. Вони охоплюють як базові засади нотаріату (посвідчення правочинів, вчинення виконавчих написів, засвідчення фактів і документів, легалізацію та визнання іноземних актів), так і спеціалізовані напрями реалізації нотаріальної функції, пов'язані з делегованими повноваженнями у сфері державної реєстрації, фінансового моніторингу, електронної ідентифікації та забезпечення прозорості майнових і корпоративних відносин.

Системний аналіз цих актів свідчить, що нотаріус у сучасному правопорядку України виступає не лише суб'єктом приватноправового обслуговування, а складовим елементом публічно-правової інфраструктури довіри, через який держава реалізує превентивний контроль законності, добросовісності та правової визначеності цивільного обороту. У цьому вимірі нотаріальна діяльність інтегрує норми цивільного, адміністративного,

фінансового, інформаційного та міжнародного приватного права, що зумовлює її міжгалузевий характер.

Водночас регулятивний вплив на нотаріат не вичерпується наведеним переліком законів, оскільки нотаріальна функція відображена також у низці інших галузевих актів, підзаконних нормативно-правових документів і практиці правозастосування. Це дозволяє зробити висновок, що нотаріат в Україні функціонує як системоутворюючий правовий інститут, нормативна архітектоніка якого формується на перетині приватних і публічних засад правового регулювання та потребує комплексного доктринального осмислення.

3.3. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України

Важливу складову підзаконного нормативно-правового масиву, що формує юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні, становлять постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. Зазначені акти конкретизують положення Закону України «Про нотаріат» та визначають організаційно-правові засади діяльності нотаріальних органів, порядок вчинення нотаріальних дій, використання спеціальних бланків нотаріальних документів, функціонування електронних систем, а також регулюють окремі аспекти нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану.

До основних актів цього рівня належать, зокрема:

- Постанова КМУ № 164 від 28.02.2022 р. «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [46], якою запроваджено спеціальні тимчасові правила здійснення нотаріальних дій, спрямовані на забезпечення безперервності нотаріальної функції та захисту прав і законних інтересів осіб в умовах воєнного стану;

- Постанова КМУ № 1290 від 09.12.2021 р. «Деякі питання використання спеціальних бланків нотаріальних документів» [45], яка визначає порядок виготовлення, обліку та використання спеціальних бланків як матеріального носія публічної достовірності нотаріального акту;

– Постанова КМУ № 600 від 30.05.2023 р. «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна» [158], у межах реалізації якої нотаріуси залучаються до посвідчення правовстановлюючих документів, спадкових прав та інших юридично значущих фактів, пов'язаних із відновленням майнових прав осіб, що постраждали внаслідок збройної агресії;

– Постанова КМУ № 1406 від 29.12.2023 р. «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» [47], яка закріплює нормативні засади цифровізації нотаріальної діяльності та впровадження електронного нотаріату;

– Постанова КМУ № 719 від 24.06.2022 р. «Про внесення змін щодо вчинення нотаріальних дій в умовах війни» [149], що деталізує особливості здійснення нотаріальних процедур з урахуванням обмежень, зумовлених воєнним станом.

Окреме місце у системі підзаконного регулювання займають розпорядження Кабінету Міністрів України програмного та стратегічного характеру, зокрема:

– Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» [166], яке створює нормативно-політичне підґрунтя для цифровізації публічної служби, у тому числі розвитку електронного нотаріату;

– Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» [167], яке визначає стратегічні орієнтири розвитку електронних сервісів, здатних інтегруватися із системою нотаріату.

Таким чином, зазначені постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України (але не обмежуючись лише ними) утворюють системний підрівень нормативного забезпечення нотаріальної діяльності, забезпечуючи її адаптацію до сучасних соціально-правових умов, зокрема воєнного стану, цифровізації публічного управління та впровадження електронного нотаріату.

3.4. Відомчі нормативно-правові акти

Вагому складову підзаконного нормативно-правового регулювання у сфері нотаріату становлять відомчі нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, які безпосередньо спрямовані на забезпечення організації та функціонування нотаріальної діяльності, деталізацію процедур вчинення нотаріальних дій, ведення нотаріального діловодства, кадрове забезпечення та професійну відповідальність нотаріусів.

До основних відомчих актів, що мають системне значення для нотаріальної практики, належать:

- Наказ Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 р. «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [157];

- Наказ Міністерства юстиції України № 1422/5 від 28.08.2014 р. «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів» [159];

- Наказ Міністерства юстиції України № 871/5 від 22.03.2011 р. «Про затвердження Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса» [156];

- Наказ Міністерства юстиції України № 1118/5 від 11.03.2022 р. «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [153];

- Наказ Міністерства юстиції України № 3783/5 від 27.12.2024 р. «Про затвердження Змін до Правил ведення нотаріального діловодства» [155];

- Наказ Міністерства юстиції України № 356/5 від 11.02.2025 р. «Деякі питання організації нотаріальної діяльності та ведення нотаріального діловодства приватних нотаріусів в умовах воєнного стану» [48];

- Наказ Міністерства юстиції України № 1356/5 від 14.04.2023 р. «Про затвердження Змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату» [154];

– Наказ Міністерства юстиції України № 3081/5 від 29.10.2024 р. «Про облік додаткових послуг правового та технічного характеру державними нотаріусами» [165];

– Наказ Міністерства юстиції України № 3199/5 від 01.08.2022 р. «Про внесення змін до Порядку внесення Міністерством юстиції України, територіальними органами Міністерства юстиції або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату» [148];

– Наказ Міністерства юстиції України № 3646/5 від 16.10.2023 р. «Деякі питання формування звітності про роботу державних, приватних нотаріусів, Міністерства юстиції України та його територіальних органів у сфері нотаріату» [49].

Таким чином, відомчі нормативно-правові акти Міністерства юстиції України становлять функціональну основу практичної реалізації законодавства про нотаріат, забезпечуючи його операційну та процедурну визначеність. Саме на рівні наказів Мін'юсту конкретизуються положення Закону України «Про нотаріат» – від порядку вчинення нотаріальних дій і ведення нотаріального діловодства до питань підвищення кваліфікації нотаріусів, допуску до професії, реєстрації приватної нотаріальної діяльності та функціонування електронного нотаріату.

Ці акти формують відомчий сегмент підзаконного регулювання, який вирізняється підвищеною динамічністю та адаптивністю: саме через накази Міністерство юстиції України оперативно реагує на зміни соціально-правових умов, зокрема запровадження воєнного стану, цифровізацію нотаріальної діяльності та оновлення вимог до професійної компетентності. У такий спосіб відомчі нормативно-правові акти забезпечують гнучкість і безперервність правового регулювання нотаріату, водночас зберігаючи його системну єдність і правову визначеність.

3.5. Локальні нормативно-правові акти

Чинне законодавство України не містить спеціального визначення локальних нормативних актів у сфері нотаріальної діяльності. Водночас у доктрині та правозастосовній практиці під ними доцільно розуміти внутрішні організаційно-розпорядчі документи, що приймаються на рівні окремого нотаріуса або нотаріального об'єднання з метою конкретизації порядку здійснення нотаріальної діяльності відповідно до вимог закону.

Такі акти не мають характеру нормативно-правових актів у формально-державному розумінні, оскільки не встановлюють загальнообов'язкових правил поведінки та не спрямовані на зовнішнє правове регулювання. Разом із тим вони виконують важливі організаційні, регулятивні, дисциплінарні та етичні функції, забезпечуючи внутрішню узгодженість нотаріальної практики з приписами законодавства, актами Міністерства юстиції України та професійними стандартами нотаріату латинського типу.

Локальні акти спрямовані на врегулювання питань внутрішнього діловодства, захисту конфіденційної інформації та персональних даних, використання електронних реєстрів і цифрових сервісів, запобігання конфлікту інтересів, організації професійного навчання та внутрішнього контролю якості нотаріальних дій. Через такі документи загальні та спеціальні правові приписи адаптуються до умов повсякденної нотаріальної діяльності.

Таким чином, локальні нормативні акти виконують допоміжну, але функціонально значущу роль у системі правового регулювання нотаріату, забезпечуючи практичну реалізацію принципів незалежності, конфіденційності, доброчесності та професійної етики й підвищуючи рівень правової безпеки нотаріальних дій.

Отже, система правових приписів, що формує юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні, має комплексний ієрархічний та людиноцентричний характер. Її аксіологічним ядром є права і свободи людини і громадянина, які визначають межі нотаріальної юрисдикції та телеологічну

спрямованість нотаріальної діяльності. Конституція України закладає не лише ієрархію джерел права, а й цільове призначення нотаріату як інституту превентивної юстиції, спрямованого на забезпечення законності, усвідомленості волевиявлення, правової визначеності та захисту приватної й майнової сфери особи.

Закони України, підзаконні й відомчі нормативні акти, міжнародні договори та професійні стандарти формують функціонально узгоджену нормативну систему, у межах якої нотаріат виступає публічним інститутом довіри й первинним механізмом захисту прав і свобод людини і громадянина. Її практична ефективність забезпечується здатністю трансформувати конституційні та міжнародні стандарти у конкретні процедурні гарантії нотаріальної діяльності – ідентифікацію особи, перевірку дієздатності й повноважень, конфіденційність, пропорційність втручання та ефективний судовий контроль, що забезпечує баланс публічно-правових і приватноправових засад правового регулювання.

З огляду на обсяг, фрагментарність і міжгалузевий характер чинного нормативного масиву, що регулює сферу нотаріату, обґрунтованою є ідея його подальшої систематизації та кодифікації шляхом розроблення двох взаємопов'язаних актів – Нотаріального кодексу України та Нотаріально-процесуального кодексу України. Такий підхід відповідає логіці розмежування матеріально-правових і процесуальних засад нотаріальної діяльності та спрямований на усунення нормативної розпорошеності, підвищення правової визначеності й уніфікацію стандартів превентивної юстиції.

Нотаріальний кодекс України має закріпити інституційні засади нотаріату: його завдання, принципи й функції, правовий статус нотаріуса, вимоги до професійного доступу, гарантії незалежності та види юридичної відповідальності, тоді як Нотаріально-процесуальний кодекс України – врегулювати процедури нотаріального провадження, стадії та форми вчинення нотаріальних дій, статус учасників і процесуальні правила їх здійснення

різними суб'єктами. Інтеграція норм міжнародного та європейського права у зміст обох кодексів забезпечить транскордонну дієвість нотаріальної функції та її відповідність стандартам латинського нотаріату.

Сучасний український нотаріат обґрунтовано може бути кваліфікований як нотаріат латинського типу, що функціонує у формі системи державних органів, посадових осіб і приватно практикуючих нотаріусів, уповноважених від імені держави забезпечувати захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій, передбачених законом. Його інституційна модель поєднує публічно-правовий мандат із професійною автономією нотаріуса та орієнтована на превентивний захист прав і правову визначеність цивільного обороту.

Водночас нотаріат в Україні перебуває у стані тривалого реформування і стикається з низкою системних проблем, зумовлених фрагментарністю нормативного регулювання, наявністю прогалин і колізій, а також відсутністю єдиного доктринального підходу до розуміння сутності нотаріальної функції, професійної компетенції та статусу нотаріуса [12, с. 504–505]. У цьому контексті запропонований напрям кодифікації нотаріального законодавства розглядається як концептуальний етап формування цілісної, внутрішньо узгодженої системи правового регулювання, здатної забезпечити єдність стандартів нотаріальної діяльності, підвищення якості нотаріальних послуг і реальне утвердження принципу верховенства права у сфері приватної та публічної юстиції.

Аналіз сучасного стану нотаріату як правового інституту вимагає його розгляду не лише як сукупності норм і процедур, а як цілісного функціонального механізму, через який держава реалізує публічну функцію превентивної юстиції. Визначення структурних складових нотаріату дає змогу розкрити його інституційну природу, функціональне призначення та аксіологічні засади, що ґрунтуються на принципах верховенства права, законності, незалежності, справедливості та публічної довіри.

2.3 Структурні складові нотаріату: система, функції та принципи

Система нотаріату являє собою структурно впорядковану сукупність організаційних ланок, суб'єктів, функцій і правових засобів, які у взаємодії забезпечують здійснення нотаріальної діяльності як особливої форми публічно-правової служби. Її специфіка полягає у поєднанні інституційного та нормативно-функціонального вимірів: з одного боку, нотаріат функціонує як система органів і посадових осіб, а з іншого – як система правових зв'язків, спрямованих на посвідчення прав, юридичних фактів і дій, що мають правове значення.

У доктрині загальноновизнаним є підхід, відповідно до якого у світовій правовій практиці сформувалися дві базові моделі нотаріату – англосаксонська та латинська. Англосаксонська модель, притаманна правопорядкам загального права, характеризується обмеженим обсягом нотаріальних повноважень і зводиться переважно до технічного засвідчення підписів і документів. Нотаріальний акт у цій системі не наділений самостійною доказовою силою та підлягає подальшій судовій перевірці, що зумовлює домінування судового контролю у захисті приватних прав.

Натомість нотаріат латинського типу, характерний для континентальних правових систем, ґрунтується на писаному праві та ідеї превентивного захисту прав. У цій моделі нотаріус, хоча й не є державним службовцем у класичному розумінні, діє від імені держави та наділяється делегованими владними повноваженнями. Нотаріальний акт користується публічною достовірністю і підвищеною доказовою силою, що зменшує потребу в судовому втручанні та сприяє стабільності цивільного обороту.

Переваги латинської моделі нотаріату полягають у здатності забезпечувати правову визначеність, попереджати конфлікти ще на стадії виникнення правовідносин і гарантувати баланс приватних і публічних інтересів. Саме тому вона визнається ефективним інституційним елементом

правової держави та дедалі ширше імплементується у національні правопорядки, орієнтовані на європейські стандарти правового захисту.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що сучасна система нотаріату функціонує в межах різних моделей організації, зумовлених правовою традицією відповідної держави. У світовій правовій практиці загально визнано виокремлення двох базових моделей нотаріату – латинської (континентальної) та англосаксонської (*common law*), які відрізняються не лише організаційно-правовими параметрами, а й сутнісним розумінням ролі нотаріуса у правовій системі.

Як зазначає Педро А. Малавет у праці «Counsel for the Situation: The Latin Notary, a Historical and Comparative Model», латинський нотаріус виступає не просто як засвідчувач фактів, а як правовий радник сторін і носій публічної довіри, покликаний забезпечувати юридичну безспірність правочинів та виконувати функцію попереднього правосуддя [271]. У межах цієї моделі нотаріус є суб'єктом делегованої державної влади, який водночас здійснює діяльність у формі вільної юридичної професії, поєднуючи публічні повноваження з персональною професійною відповідальністю.

Узагальнювальне дослідження «Different Notarial Systems Around the World» підкреслює, що в державах англосаксонської правової сім'ї нотаріальні повноваження, як правило, обмежуються технічним засвідченням підписів і документів, тоді як у країнах латинського права нотаріус виконує юрисдикційну, консультативну та правозахисну функції, надаючи нотаріальним актам публічної достовірності [251].

Важливу роль у формуванні єдиного професійного простору латинського нотаріату відіграє Міжнародний союз нотаріату (UINL), який об'єднує понад 90 національних нотаріальних палат, координує їх діяльність, розробляє етичні стандарти та принципи нотаріальної функції, а також сприяє уніфікації норм нотаріального права на наднаціональному рівні [268].

Як зазначає А. Х. Тірадо у статті «Notarial and Other Registration Systems», нотаріальні системи континентального типу орієнтовані на забезпечення юридичної достовірності документів і стабільності майнових відносин, тоді як реєстраційні системи країн *common law* зосереджуються переважно на публічному контролі за реєстрацією прав без попередньої перевірки законності правочину [295].

Таким чином, у світовій правовій доктрині нотаріат латинського типу розглядається як інституційна система превентивного правосуддя, спрямована на охорону прав, забезпечення публічної достовірності правочинів і стабільності цивільного обороту, тоді як англосаксонська модель обмежується формальним посвідченням документів без наділення нотаріуса юрисдикційною компетенцією.

Як підкреслює В. В. Комаров, орієнтація України на латинський тип нотаріату нормативно закріплена в положеннях чинного Закону України «Про нотаріат», що відображає європейський вектор реформування нотаріальної системи та прагнення держави до утвердження моделі превентивної юстиції [120].

До організаційної складової системи нотаріату належить сукупність органів, інституцій і суб'єктів, які забезпечують реалізацію нотаріальної функції держави. Центральне місце в цій системі посідає Міністерство юстиції України як центральний орган виконавчої влади, що здійснює державне регулювання, контроль і методичне забезпечення нотаріальної діяльності; його територіальні органи; органи професійного самоврядування нотаріусів; а також державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви та приватні нотаріуси, які безпосередньо вчиняють нотаріальні дії.

Як слушно зазначає В. Черниш, сучасна система нотаріальних органів України має багаторівневу організаційну структуру, у межах якої поєднуються елементи державного управління, професійного самоврядування та індивідуальної нотаріальної практики [215, с. 90–95]. Державні нотаріальні

контори функціонують як державні установи, у яких нотаріальні дії вчиняються від імені держави та під контролем органів юстиції. Приватні нотаріуси, здійснюючи діяльність на професійній, непідприємницькій основі, користуються організаційною й фінансовою самостійністю, однак реалізують делеговані державою повноваження в межах закону та професійних етичних стандартів. Важливу інституційну роль відіграє Вища кваліфікаційна комісія нотаріату, яка забезпечує відбір кадрів, контроль професійної компетентності та дисциплінарну відповідальність нотаріусів.

Функціональна складова системи нотаріату охоплює порядок реалізації нотаріальної функції через встановлені законом форми, процедури й механізми взаємодії між суб'єктами нотаріальної діяльності, спрямовані на забезпечення законності, публічної достовірності правочинів і ефективного захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. У сукупності організаційні та функціональні елементи формують ієрархічно впорядковану, динамічну й поліфункціональну систему нотаріату України, здатну адаптуватися до сучасних викликів цифровізації, розвитку електронного нотаріату, воєнних і післявоєнних реалій та процесів європейської інтеграції.

Проблематика сутності та класифікації функцій держави традиційно посідає важливе місце у загальнотеоретичних правових дослідженнях. До її ґрунтовного опрацювання зверталися, зокрема, О. І. Безпалова [5], О. В. Петришин [66], П. М. Рабінович [171; 172; 175], А. Г. Рубан [181], О. Ф. Скакун [185], М. В. Цвік [66] та інші науковці.

Так, П. М. Рабінович визначає функції держави як основні напрями її діяльності, через які розкривається соціальна сутність і суспільне призначення державної влади [172, с. 47]. Аналогічного підходу дотримуються М. В. Цвік і О. В. Петришин, які під функціями держави розуміють основні напрями її діяльності, що виражають сутність і соціальне призначення в управлінні справами суспільства та слугують інструментом реалізації публічного інтересу [66, с. 89].

О. Ф. Скакун розглядає функції держави як головні напрями і види її діяльності, зумовлені завданнями та цілями держави і такі, що характеризують її сутність, наголошуючи при цьому, що функції держави не тотожні функціям окремих органів, компетенція яких лише конкретизує відповідні напрями загальнодержавної діяльності [185, с. 47]. Цю позицію уточнює О. І. Безпалова, зауважуючи, що реалізація функцій держави здійснюється через взаємодію багатьох органів публічної влади, оскільки одна й та сама функція може виконуватися кількома органами, тоді як функції конкретного органу обмежені межами його компетенції [5, с. 23].

На думку А. Г. Рубан, функції держави становлять законодавчо регламентовані, відносно стабільні напрями її діяльності, які об'єктивно відображають змістову сутність держави та підпорядковані розв'язанню ключових проблем суспільного розвитку [181, с. 33].

Узагальнюючи наведені підходи, можна констатувати наявність доктринального консенсусу щодо розуміння функцій держави як основних, стабільних напрямів її діяльності, спрямованих на реалізацію завдань державної влади, забезпечення публічного інтересу та задоволення суспільних потреб.

Таке загальнотеоретичне трактування функцій держави створює концептуальну основу для аналізу функцій окремих правових інститутів, зокрема нотаріату. Як слушно підкреслюють П. М. Рабінович, М. В. Цвік, О. В. Петришин і О. Ф. Скакун, функції є не лише формою прояву діяльності, а й механізмом реалізації публічного інтересу через право [172; 66; 185].

Відтак, у системі публічно-правових інститутів функції нотаріату постають як галузева проекція функцій держави, що реалізується у специфічній сфері превентивної юстиції. Виконуючи делеговані державою владно-регулятивні повноваження та водночас зберігаючи професійну автономію, нотаріат через свої функції відображає поєднання публічного мандата держави з соціально орієнтованим професіоналізмом, спрямованим на забезпечення

законності, правової визначеності та захисту прав і законних інтересів учасників безспірних правовідносин.

Проблематику функцій нотаріату у своїх працях досліджували С. Г. Пасічник [177], М. С. Долинська [59], С. Я. Фурса [206], Є. І. Фурса [207], В. М. Черниш [213; 215], М. М. Дякович [60] та інші науковці. Як слушно зауважує М. С. Долинська, роль нотаріату в суспільстві найбільш повно розкривається саме через його функції, які відображають динаміку розвитку правової системи та зміну соціальних потреб; при цьому функції нотаріату не є сталими, а еволюціонують разом із розвитком державності та правової культури незалежної України [59, с. 212].

Розмежування та класифікація функцій нотаріату дає змогу чітко визначити його місце в сучасній системі права як самостійного правового інституту, що поєднує публічно-правові засади з приватноправовими механізмами захисту прав. У науковій літературі функції нотаріату розглядаються як системні напрями реалізації публічної влади у сфері позасудового захисту прав, що відображають багатовимірність його ролі – правозахисної, регулятивної, превентивної та доказової [84, с. 57–58]. Залежно від критерію класифікації дослідники виокремлюють функції за змістом і соціальним призначенням (правозахисну, регулятивну, превентивну, доказову) або за формою реалізації (правозастосовчу, контрольну, консультативну), що пояснюється комплексною правовою природою нотаріату та поєднанням у його діяльності державних і професійно-самоврядних елементів [206; 207; 213; 215].

У доктринальному вимірі функції нотаріату традиційно визначаються як нормативно зумовлені, взаємопов'язані напрями його діяльності, через які реалізується соціальне призначення цього інституту. З урахуванням багатогранності нотаріату як правового явища, що функціонує на перетині приватноправової та публічно-правової сфер, його функції доцільно розглядати як систему основних напрямів діяльності, спрямованих на забезпечення

законності, стабільності цивільного обороту, охорону та захист суб'єктивних прав і підтримання публічної довіри до права [60, с. 11; 60, с. 17].

Таким чином, у працях зазначених науковців обґрунтовується підхід, відповідно до якого функції нотаріату поєднують правозахисний, регулятивний, превентивний і консультативно-доказовий потенціал, спрямований на забезпечення безспірності правовідносин, дотримання законності при посвідченні правочинів та утвердження стабільності й довіри у цивільному обороті [84, с. 57–58; 60, с. 17].

Як зазначає М. С. Долинська, функції нотаріату доцільно класифікувати за рівнем їх соціально-правового змісту на дві узагальнені групи: загальносоціальні, які визначають місце нотаріату в системі органів цивільної юрисдикції та правовій системі України загалом, і спеціально-нотаріальні, що відображають професійно-правову специфіку діяльності нотаріусів у взаємодії з учасниками нотаріального процесу. Водночас залежно від характеру впливу на цивільні правовідносини функції нотаріату поділяють на регулятивну, охоронну та контрольну, які у своїй сукупності формують механізм превентивного захисту прав і законних інтересів осіб [59, с. 209].

Подібний підхід обґрунтовує М. М. Дякович, який пов'язує класифікацію функцій нотаріату з його подвійною природою як інституту громадянського суспільства і водночас механізму реалізації делегованих державних повноважень. Відповідно, до публічно-правових функцій нотаріату він відносить правоохоронну, правозастосовну, попереджувально-профілактичну та фіскальну, тоді як до приватноправових – правореалізаційну, правовстановлювальну та консультаційну, спрямовані на забезпечення і захист прав учасників цивільного обороту [60, с. 17–21]. Такий підхід дозволяє розкрити бінарну сутність нотаріату, в якій поєднуються публічний інтерес і приватна автономія.

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса, акцентуючи увагу на превентивно-правовій природі нотаріату, відносять його до правоохоронних і правозахисних

інститутів та пропонують розмежовувати його функції залежно від спрямування на охоронні й захисні, що відповідає завданню забезпечення прав і законних інтересів осіб поза межами судової юрисдикції [206, с. 12].

Однією з ключових функцій сучасного нотаріату є функція надання правової допомоги (консультаційна), яка полягає у сприянні фізичним і юридичним особам у реалізації їхніх прав і запобіганні можливим правопорушенням. Її нормативне закріплення міститься у ст. 5 Закону України «Про нотаріат», відповідно до якої нотаріус зобов'язаний роз'яснювати сторонам наслідки нотаріальних дій і попереджати їх про можливі юридичні ризики, а також у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженому наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 р. [157]. Як зазначає В. В. Комаров, така діяльність зближує український нотаріат із латинською моделлю, у межах якої нотаріус виступає не лише посвідчувачем правочинів, а й правовим радником сторін [84].

Водночас базовою для нотаріату залишається функція забезпечення законності (правоохоронна), що впливає з його природи як уповноваженого державою суб'єкта правозастосування у сфері цивільного обороту та реалізується через перевірку відповідності правочинів і юридичних фактів вимогам законодавства.

Правоохоронна функція нотаріату реалізується через вчинення виключно тих нотаріальних дій, які прямо передбачені законом, із обов'язковою перевіркою юридичних передумов їх правомірності. У межах цієї діяльності нотаріус встановлює особу учасників правочину, перевіряє їх правоздатність і дієздатність, а також наявність і належність суб'єктивних прав, що становлять предмет нотаріального посвідчення. У такий спосіб нотаріат виконує превентивно-правоохоронну функцію держави, забезпечуючи легітимність правочинів, стабільність цивільного обороту та запобігаючи зловживанням правом і виникненню спорів.

Вагомим елементом діяльності нотаріуса є превентивно-профілактична функція, що реалізується на стадії вчинення нотаріальних дій шляхом надання правової допомоги, роз'яснення норм законодавства та попередження можливих негативних правових наслідків. У цьому вимірі нотаріус виступає суб'єктом превентивного правосуддя, забезпечуючи правову обізнаність сторін і реалізацію правових гарантій ще до виникнення конфліктної ситуації. Посвідчення правочину в нотаріальній формі надає йому правомірності, стабільності та підвищеної доказової сили, створюючи для сторін передбачуваність правових наслідків і гарантії захисту.

Згідно з ч. 4 ст. 5 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії, якщо вона суперечить законодавству України або міжнародним договорам, чинним у національній правовій системі. Ця норма закріплює за нотаріусом статус активного суб'єкта правового контролю, який не лише фіксує юридичні факти, а й запобігає вчиненню неправомірних дій, забезпечуючи реалізацію принципу верховенства права.

Правозастосовна (правореалізаційна) функція є однією з базових у діяльності нотаріату, оскільки безпосередньо пов'язана з механізмом реалізації суб'єктивних прав і виконанням юридичних обов'язків. Як зазначає М. М. Дякович, застосування права є особливою формою його реалізації, що має владно-регулятивний характер і виявляється у виданні правозастосовних актів [60, с. 18]. У межах цієї функції нотаріус створює належні умови для правомірної реалізації прав учасників цивільного обороту, забезпечуючи точне дотримання вимог матеріального й процесуального законодавства.

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса справедливо підкреслюють, що правозастосовна діяльність нотаріуса має правоаналізуючий характер, оскільки він визначає межі дозволеної поведінки сторін, тлумачить норми права за умов їх неоднозначності чи відсутності прямого регулювання та забезпечує узгодження волевиявлення учасників правочину з принципами законності й справедливості [207, с. 15]. У конкретних правових ситуаціях нотаріус ухвалює

індивідуальні юридичні рішення, зокрема під час учинення виконавчих написів, коли одночасно застосовує норми матеріального і процесуального права, надаючи акту силу виконавчого документа.

Попереджувально-профілактична функція нотаріату (функція превентивного правосуддя) посідає особливе місце в системі його завдань і полягає у запобіганні правопорушенням та спорам шляхом забезпечення законності й правової визначеності правочинів на етапі їх укладення. На відміну від суду, який діє у сфері спірної юрисдикції, нотаріат функціонує в межах безспірної юрисдикції, надаючи волевиявленню сторін публічної достовірності та правової сили.

Отже, у правовій державі нотаріат виконує не лише функцію правового обслуговування, а й відіграє ключову роль у запобіганні виникненню конфліктів у цивільному обороті. Залучення нотаріуса на стадії підготовки та укладення правочину сприяє узгодженню волі сторін, підвищенню правової визначеності їхніх зобов'язань і мінімізації ризиків майбутніх спорів.

Як слушно підкреслює В. В. Комаров, участь нотаріуса забезпечує сторонам попередній правовий захист, надаючи цивільним відносинам стабільності та передбачуваності, тоді як судовий захист застосовується вже на стадії вирішення спору [84, с. 61]. Саме через це функція забезпечення безспірності та доказової сили документів є однією з ключових у діяльності нотаріату. Нотаріальне посвідчення правочину надає йому підвищеного рівня юридичної достовірності, підтверджуючи справжність підписів сторін, зміст їхніх прав і обов'язків, а також момент учинення правочину.

Як зазначають С. Я. Фурса та Є. І. Фурса, у разі виникнення судового спору щодо нотаріально посвідченого договору сторони мають спрощений доказовий режим, оскільки нотаріальний акт уже містить офіційне підтвердження юридично значущих фактів [207, с. 57]. У цьому сенсі нотаріат виступає специфічною формою юрисдикційної діяльності держави у безспірних

справах, надаючи правочинам публічної довіри та доказової сили, тоді як суд втручається лише після виникнення конфлікту.

Превентивний характер нотаріальної діяльності виявляється у запобіганні можливим порушенням прав і законних інтересів осіб ще на стадії підготовки та посвідчення правочину. Участь нотаріуса забезпечує правову визначеність і передбачуваність цивільних відносин, мінімізуючи ризик виникнення майбутніх спорів. У такий спосіб нотаріус виконує функцію попереднього правового захисту, надаючи сторонам правові гарантії до виникнення спірної ситуації.

Окреме місце у системі функцій нотаріату посідає фіскальна функція, що сприяє виконанню державою фінансових і соціально-економічних завдань. Як зазначає М. М. Дякович, нотаріат у цьому аспекті виступає допоміжним інструментом держави, забезпечуючи контроль за сплатою податків і зборів фізичними та юридичними особами під час учинення нотаріальних дій [60, с. 20]. Водночас, за спостереженням М. С. Долинської, функції нотаріату не є статичними, а еволюціонують разом із розвитком правової системи України, що дозволяє повніше розкрити його соціальну місію як інституту превентивного правосуддя [59, с. 212].

У науковій доктрині відсутня єдність підходів до визначення змісту правоохоронної функції держави. Так, О. Ф. Скакун розглядає її як внутрішню функцію, спрямовану на охорону конституційного ладу, прав і свобод людини, законності та правопорядку [185, с. 28]. О. Л. Соколенко визначає правоохоронну функцію як пріоритетний напрям державної політики із забезпечення охорони правовідносин і захисту прав людини на засадах верховенства права [186, с. 851]. В академічному курсі за ред. О. В. Зайчука та Н. М. Оніщенко підкреслюється, що ця функція проявляється через механізм санкцій і заборон, визначення охоронюваних соціальних цінностей та відображення рівня правової культури суспільства [193, с. 326].

З огляду на це, нотаріат доцільно розглядати як елемент реалізації правоохоронної функції держави у позасудовій формі. Як слушно зазначає Н. В. Ільєва, нотаріус уповноважений аналізувати норми права, визначати межі їх застосування та відмовляти у вчиненні нотаріальної дії у разі її невідповідності закону [70, с. 71]. Таким чином, у межах своєї компетенції нотаріус здійснює охорону конституційних прав і свобод фізичних та юридичних осіб, запобігаючи правопорушенням ще на стадії реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновок про те, що функції нотаріату є галузевою проекцією загальнодержавних функцій на сферу превентивної юстиції. Вони поєднують публічний мандат (владно-регулятивні повноваження, делеговані державою) із професійною автономією нотаріуса та слугують інструментом перетворення конституційних цінностей – гідності, свободи, рівності, недоторканності власності – на дієві процесуальні гарантії в приватноправовому обороті. Функціональна система нотаріату динамічна: вона еволюціонує під впливом цифровізації, євроінтеграції, посилення комплаєнсу та транскордонної взаємодії. У підсумку, саме через свої функції нотаріат забезпечує публічну достовірність правочинів, стабільність цивільного обороту і превенцію спорів, підтримуючи довіру до права та держави й прямо сприяючи гарантуванню прав і свобод людини і громадянина поза межами судової юрисдикції.

Таким чином, вважаємо за доцільне запропонувати системну класифікацію функцій нотаріату, що поєднує подвійний (публічно-правовий/приватноправовий) характер нотаріату з часовою логікою впливу (*ex ante* – до правочину; *in acto* – у момент учинення; *ex post* – після) (Додаток В).

А. Публічно-правовий контур (владно-регулятивні напрями)

1. Правоохоронна (забезпечення законності) – вчинення лише передбачених законом дій, перевірка правоздатності/дієздатності, відмова у разі протиправності (*ex ante/in acto*).

2. Превентивно-юрисдикційна (попереджувального правосуддя) – запобігання спорам через надання публічної віри волевиявленню сторін та коректне конструювання договорів (*ex ante/in acto*).

3. Контрольно-наглядова (процедурна дисципліна) – дотримання реєстрових/процесуальних режимів, звітності, стандартів діловодства; взаємодія з органами юстиції (*in acto/ex post*).

4. Фіскально-компенсаційна – сприяння належному справлянню визначених законом платежів/зборів у зв'язку з нотаріальними діями (*in acto*).

5. Комплаєнс-функція (AML/CFT, AML -система законів про запобігання відмиванню коштів, отриманих незаконним шляхом і фінансування тероризму, протидія фінансуванню тероризму. У практиці нотаріуса CFT означає: ідентифікацію клієнта та бенефіціара, перевірку санкцій, оцінку ризиків операції, повідомлення про підозрілі фінансові операції до Держфінмоніторингу, відмову у дії, якщо є ознаки фінансування тероризму)-санкційні та ризик-орієнтовані процедури) – ідентифікація клієнта/бенефіціара, моніторинг ризиків, повідомлення про підозрілі операції (*ex ante/in acto*).

Б. Приватноправовий контур (захист автономії волі сторін)

6. Правореалізаційна (правозастосовча) – індивідуальне застосування норм матеріального і процесуального права до конкретної ситуації, формування юридичного результату (*in acto*).

7. Правовстановлювальна – офіційне посвідчення фактів та прав, створення юридичних передумов для виникнення/зміни/припинення правовідносин (*in acto*).

8. Консультаційно-медіативна – роз'яснення прав і обов'язків, узгодження умов правочину, мінімізація асиметрії інформації між сторонами (*ex ante*).

В. Кросс-секторальні (пронизують обидва контури)

9. Доказово-забезпечувальна – надання документам підвищеної доказової сили та публічної достовірності, створення надійної доказової бази для можливого судового контролю (ex post).

10. Цифрово-реєстрова (е-нотаріат) – інтеграція з державними реєстрами, електронна ідентифікація та підпис, кібербезпека нотаріальних даних, безперервність електронного обороту (усі фази).

11. Транскордонно-координаційна – забезпечення міжнародної дії документів (апостиль/легалізація), узгодження з міжнародними договорами та soft law нотаріальних спільнот (усі фази).

Примітки: Баланс публічного та приватного: пункти 1–5 відображають публічні гарантії законності, пункти 6–8 – реалізацію приватної автономії, пункти 9–11 – «шви» системи, що тримають її цілісність.

Часова логіка показує, як нотаріат працює до конфлікту (превенція), у момент вчинення дії (перевірки, посвідчення) і після (доказова опора та виконання).

Права і свободи проходять червоною ниткою через усі функції: від запобігання зловживанню слабкістю сторони до гарантування належної форми волевиявлення та ефективного доступу до правової допомоги.

Такий підхід дає цілісну, операційно придатну «карту» функцій нотаріату, яка водночас узгоджена з ієрархією джерел права та відповідає сучасним викликам – цифровізації, комплаєнсу та транскордонному обороту документів.

У контексті аналізу функцій нотаріату як публічно-правового інституту логічним є звернення до його принципів як фундаментальних засад, що забезпечують внутрішню цілісність і стабільність правового регулювання. Обґрунтованою у цьому зв'язку є позиція Л. І. Вдовіченої, яка вказує на методологічну некоректність відокремленого розгляду функцій нотаріальної діяльності або функцій нотаріату поза їх системним взаємозв'язком із сутністю, структурою та практичними проявами нотаріальної юрисдикції. На її думку,

доцільним є синергетичний підхід, за якого принципи, функції та організаційні елементи нотаріату утворюють єдиний інституційний механізм [22, с. 149].

У цьому сенсі принципи нотаріату виступають не лише методологічними орієнтирами реалізації його функцій, а й аксіологічними константами, через які розкривається соціальне призначення нотаріальної діяльності. Саме система принципів забезпечує узгодженість публічно-правової природи нотаріату з його приватноправовими цілями – охороною прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також інтересів держави. Відтак принципи нотаріату формують внутрішню логіку функціонування цього інституту та визначають межі і способи реалізації нотаріальної юрисдикції.

Загальновизнано, що право як соціальний регулятор ґрунтується на системі принципів, які відображають його сутнісні характеристики та ціннісну спрямованість. Сам термін *principium* (лат.) означає «основа», «початок», «першопричина», що вказує на фундаментальний характер принципів у правовій системі. У науковій літературі поняття «принцип» трактується багатозначно, що зумовлено його міждисциплінарною природою та поєднанням нормативного й світоглядного вимірів.

У філософському розумінні принцип розглядається, по-перше, як першооснова – фундамент системи знань або наукових положень, а по-друге, як внутрішнє переконання людини, що визначає її практичну, моральну та професійну поведінку [203, с. 383]. Узагальнюючи ці підходи, С. В. Нечипорук слушно зазначає, що у понятті принципу поєднуються дві взаємодоповнювальні характеристики: об'єктивна – як первинна, раціонально обґрунтована основа правового регулювання, та суб'єктивно-прикладна – як усвідомлене сприйняття і практична реалізація принципів у діяльності суб'єктів права [118, с. 51].

У загальнотеоретичному вимірі принципи права визначаються як вихідні, базові ідеї, що відображають сутність, спрямованість і зміст правового регулювання. Вони акумулюють ціннісно-нормативний досвід суспільства, водночас відображаючи об'єктивні закономірності розвитку права. Саме через

принципи забезпечується внутрішня єдність правової системи, узгодженість міжгалузевих зв'язків і стабільність правопорядку, а також формується методологічна основа нормотворчої та правозастосовної діяльності.

А. М. Колодій у монографії «Принципи права України» визначає принципи права як систему вихідних ідей, що відображають найбільш суттєві закономірності функціонування права, становлять його якісні характеристики та мають універсальний, імперативний і суспільно значущий характер. Учений підкреслює, що принципи є однопорядковими із самою сутністю права та відповідають об'єктивній потребі формування і зміцнення належного суспільного ладу [82, с. 27].

У цьому контексті слушною є позиція М. С. Долинської, яка зазначає, що застосування конкретних норм права є можливим лише з урахуванням загальних принципів, у яких відображено ціннісні орієнтири правового регулювання. Саме принципи забезпечують цілісність правової системи, визначають змістовне спрямування норм позитивного права та слугують критерієм їх тлумачення і практичного застосування [58, с. 100].

Будь-яка наукова класифікація має не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки спрямована на впорядкування знань про досліджуване явище та створення підґрунтя для їх ефективного використання у правозастосовній і нормотворчій діяльності. Становлення та розвиток нотаріального права ґрунтується як на загальноправових, так і на галузевих принципах, ключовим серед яких є принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України [89]. Його зміст полягає у пріоритеті правових засад над державною владою та її інституційними структурами, що визначає співвідношення права з політикою, економікою, мораллю та іншими соціальними регуляторами [36, с. 124].

Під принципами нотаріального права слід розуміти фундаментальні засади, на яких базуються система нотаріального права, організація і здійснення нотаріальної діяльності та порядок учинення нотаріальних дій. Саме вони

визначають зміст і спрямованість нотаріальної функції держави та забезпечують її узгодженість із загальноправовими цінностями і принципом верховенства права [58, с. 100]. Дослідження галузевих принципів потребує урахування їх генези, еволюції, правової природи та практичної реалізації, а також філософського підґрунтя, що дозволяє розкрити їх онтологічний і аксіологічний зміст [135, с. 55].

Як зазначають В. В. Баранкова та В. В. Комаров, принципи нотаріату доцільно класифікувати за сферою дії на загальноправові, міжгалузеві та галузеві, а за функціональним критерієм – на принципи організації нотаріату і принципи здійснення нотаріальної діяльності, що відображає системність і багатовимірність їх правової природи [84, с. 91]. У цьому контексті принципи нотаріальної діяльності мають подвійну правову природу: з одного боку, вони є складовою загальної системи принципів публічного права, а з іншого – відображають специфіку нотаріальної функції, спрямованої на превенцію правових спорів і забезпечення юридичної достовірності цивільного обороту.

На думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, принципи організації та діяльності нотаріату виконують системоутворюючу й методологічну роль, забезпечуючи інтеграцію норм нотаріального права у цілісну галузь, слугуючи підґрунтям для тлумачення законодавства та створюючи основу для порівняльно-правового аналізу національної моделі нотаріату з правопорядками інших держав, зокрема країн – учасниць Міжнародного союзу латинського нотаріату [206, с. 69].

Отже, принципи нотаріату утворюють самостійну нормативно-ціннісну підсистему, адаптовану до специфічних завдань нотаріату як особливого правового інституту, що поєднує публічно-правові та приватноправові елементи, забезпечуючи баланс між інтересами держави та учасників цивільного обороту й збереження єдності української моделі нотаріату з латинським типом, визнаним у європейському правовому просторі.

Слід відзначити, що принцип верховенства права має універсальний характер, який проявляється у двох взаємопов'язаних вимірах. По-перше, він є

інтегративним феноменом європейської правової культури, що поєднує традиції англосаксонської та континентально-європейської правових систем, зберігаючи при цьому національні особливості їх історико-правового розвитку. По-друге, в умовах глобалізації верховенство права набуває значення універсального принципу міжкультурного співіснування та правового співробітництва, що потребує постійного діалогу щодо його інтеграції в різні правові системи світу [219, с. 125].

У цьому контексті принципи нотаріату характеризуються історичною спадковістю та нормативною стабільністю. Їх формування відбулося в межах континентальної (латинської) правової традиції, у якій нотаріат розглядається як гарантійний механізм реалізації прав і свобод особи. У сучасних умовах ці принципи мають імперативний характер і закріплюються в національному законодавстві, міжнародно-правових актах та етичних кодексах нотаріусів, що підтверджує їх публічно-правову природу.

Система принципів нотаріальної діяльності вирізняється такими ключовими ознаками: системністю та зв'язком із загальноправовими й галузевими принципами; нормативною визначеністю та стабільністю, що забезпечують правову передбачуваність нотаріальних дій; публічно-превентивною спрямованістю, орієнтованою на запобігання правопорушенням і конфліктам; аксіологічною зумовленістю, оскільки кожен принцип відображає базові правові цінності; інтегративністю, що забезпечує узгодженість нотаріату з іншими інститутами правової системи.

Отже, принципи нотаріальної діяльності становлять історично сформовані та нормативно закріплені правові категорії, які поєднують публічно-правову і приватноправову природу та виконують системоутворювальну функцію у структурі завдань і функцій нотаріату. Саме через їх призму розкривається соціальна місія нотаріату як інституту публічної довіри та стабільності цивільного обороту.

Беручи до уваги багатовимірність природи нотаріату, його публічно-правову й приватноправову спрямованість, пропонується власна класифікація принципів інституту нотаріату, яка базується на їх аксіологічному змісті, функціональному призначенні та системному взаємозв'язку з іншими галузями права (Додаток Г).

1. За рівнем нормативного узагальнення:

Загальноправові принципи – відображають основоположні засади правопорядку та є невід'ємними для всієї системи права (верховенство права, законність, справедливість, рівність, гуманізм).

Міжгалузеві принципи – об'єднують норми, спільні для суміжних галузей (цивільного, адміністративного, фінансового, міжнародного права): диспозитивність, добросовісність, правова визначеність, охорона прав власності.

Галузеві (спеціальні) принципи – виражають специфіку нотаріальної діяльності як публічно-службового інституту: незалежність нотаріуса, неупередженість, професіоналізм, конфіденційність, превентивність, юридична достовірність.

2. За функціональною спрямованістю:

Принципи організації нотаріату – визначають публічно-правові основи функціонування нотаріальної системи (єдність і централізованість системи нотаріальних органів, державний контроль, професійне самоврядування, дотримання етичних стандартів).

Принципи здійснення нотаріальної діяльності – відображають безпосередню правозастосовну природу нотаріату (об'єктивність, неупередженість, захист прав і законних інтересів осіб, дотримання нотаріальної таємниці, відповідальність за наслідки вчинюваних дій).

3. За аксіологічним змістом:

Принципи-цінності – спрямовані на утвердження основоположних правових і моральних орієнтирів: довіра, справедливість, честь, сумлінність.

Принципи-засоби (інструментальні) – забезпечують досягнення цілей нотаріальної діяльності через конкретні правові механізми: правова визначеність, процесуальна форма, офіційність, безсторонність.

4. За сферою реалізації:

Внутрішні (корпоративно-професійні) – стосуються етики та саморегуляції нотаріальної професії (чесність, лояльність, службова дисципліна, повага до колег).

Зовнішні (публічно-правові) – регламентують відносини нотаріату з державою, громадянами та юридичними особами, визначаючи його роль як гаранта законності та стабільності цивільного обороту.

Узагальнюючи, можна зазначити, що авторська класифікація принципів інституту нотаріату відображає їх багаторівневу природу – від філософсько-ціннісного змісту до конкретного правового механізму реалізації. Такий підхід дозволяє не лише систематизувати принципи, а й виявити їх функціональний потенціал у забезпеченні прав і свобод людини, утвердженні довіри до права та зміцненні верховенства права в нотаріальній сфері.

Так, у зазначеному підрозділі розкрито структурні складові нотаріату як цілісного правового інституту, що функціонує у межах публічно-правового регулювання та водночас забезпечує реалізацію приватноправових інтересів учасників цивільного обороту. Аналіз системи, функцій і принципів нотаріату дозволяє розглядати його не лише як сукупність органів чи процедур, а як внутрішньо узгоджену інституційну модель, орієнтовану на превентивний захист прав і свобод людини і громадянина.

Система нотаріату постає як багаторівневе й ієрархічно впорядковане утворення, у межах якого поєднуються організаційні, функціональні та нормативні елементи. Така побудова забезпечує стабільність нотаріальної діяльності, її здатність реагувати на трансформації правового середовища, процеси цифровізації, європейської інтеграції та розвиток транскордонного

цивільного обороту, зберігаючи водночас спадковість континентальної правової традиції.

Функції нотаріату розкривають його змішану правову природу, у якій поєднуються владно-регулятивні повноваження та професійна автономія нотаріуса. Вони охоплюють правозахисний, превентивний, регулятивний, доказовий і сервісний виміри та реалізуються у часовій логіці до вчинення правочину, у момент його посвідчення та після завершення нотаріальної дії. У такій площині нотаріат виконує роль механізму правової безпеки, що мінімізує ризики правових конфліктів і сприяє стабільності цивільного обороту.

Принципи нотаріату становлять нормативно-ціннісний фундамент його функціонування та забезпечують внутрішню узгодженість нотаріальної діяльності з базовими засадами правової держави, насамперед із принципом верховенства права. Вони мають історично зумовлений і водночас імперативний характер, відображають як загальноправові, так і спеціальні засади нотаріальної діяльності та слугують орієнтирами для правозастосовної практики.

У цілому система, функції та принципи нотаріату формують єдину логічно пов'язану конструкцію, через яку реалізується соціальна місія нотаріату – забезпечення довіри до правових актів, юридичної визначеності та стабільності цивільного обороту. Саме в такій якості нотаріат виступає важливим елементом правової держави та ефективним позасудовим механізмом гарантування прав і свобод людини і громадянина.

Висновки до Розділу 2

У розділі здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз інституту нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, розкрито його аксіологічні засади та ціннісну природу, а також досліджено систему правових приписів, що утворюють юридичну основу організації й діяльності нотаріату в Україні. Особливу увагу приділено з'ясуванню структурних складових нотаріату, зокрема його системи, функцій і принципів, а також сучасним трансформаціям нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану, європейської інтеграції та цифровізації правовідносин. На цій основі узагальнено підходи до поєднання публічно-правових гарантій державної легітимності з приватноправовою автономією учасників цивільного обороту, що дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Аксіологічний аналіз дозволяє розглядати нотаріат у сучасній правовій державі не лише як інструмент формально-юридичного посвідчення правочинів і юридичних фактів, а як ціннісно зорієнтований правовий інститут, безпосередньо включений у механізм забезпечення та охорони прав і свобод людини і громадянина.

2. Соціальне призначення нотаріату визначається не стільки обсягом законодавчо закріплених повноважень, скільки його здатністю забезпечувати правову визначеність, правову безпеку, справедливість і публічну довіру у сфері приватноправових відносин.

3. Аксіологічний підхід уможливорює нове осмислення превентивної функції нотаріату, яка постає не лише як спосіб запобігання судовим спорам, а як форма попереднього захисту гідності особи, автономії її волі та правової безпеки ще на стадії формування правовідносин.

4. Саме на превентивному етапі нотаріат забезпечує інституційне визнання та охорону свободи особи до моменту можливого порушення права,

що зумовлює його особливе місце у системі правозахисних механізмів демократичної правової держави.

5. У межах аксіологічного підходу публічна довіра до нотаріального акту набуває багатовимірного змісту та формується не лише на підставі юридичної легальності, а й через моральну легітимність, що забезпечується професійною відповідальністю нотаріуса, його неупередженістю та дотриманням етичних стандартів.

6. Нотаріальний акт у цьому сенсі виступає формою інституціоналізованої довіри, яка виникає на перетині права і моралі та не зводиться до формального дотримання процедури.

7. Ціннісна єдність закону та справедливості в нотаріальній діяльності дозволяє розглядати нотаріат як інструмент реалізації матеріального, а не лише формального верховенства права, що надає нотаріальній діяльності виразного морально-правового виміру.

8. Нотаріус, діючи в межах правових приписів, водночас покликаний забезпечувати їх справедливе застосування з урахуванням конкретної життєвої ситуації, що формує аксіологічний каркас нотаріату як інституції публічної довіри.

9. Особливого значення аксіологічний вимір нотаріату набуває в умовах воєнного стану, європейської інтеграції та цифровізації правовідносин, коли нотаріат виступає стабілізуючим елементом правової системи та забезпечує безперервність правового захисту.

10. Цифрова трансформація нотаріальної діяльності є допустимою лише за умови збереження її ціннісного ядра, оскільки саме аксіологічний підхід дозволяє визначити межі інновацій і критерії їх правової та моральної прийнятності.

11. У результаті дослідження сформовано доктринальне підґрунтя для конвергенції нотаріального права з концепцією прав людини та процесами

цифрової трансформації, у межах якої нотаріат постає як морально-правова інституція превентивного характеру.

12. Сучасна система правових приписів, що регулює організацію та діяльність нотаріату в Україні, має комплексний, багаторівневий і людиноцентричний характер, аксіологічним ядром якого є права і свободи людини і громадянина.

13. Нормативний масив у сфері нотаріату утворює ієрархічно впорядковану систему, яка поєднує конституційні положення, міжнародні стандарти, галузеве законодавство та підзаконні акти, трансформуючи цінності прав людини у конкретні процесуальні гарантії.

14. Міжнародні договори та стандарти UINL і CNUE інтегрують нотаріальну діяльність України у транскордонний простір прав людини, забезпечуючи взаємне визнання нотаріальних документів і ефективну правову допомогу в умовах міжнародного цивільного обороту.

15. З огляду на фрагментарність чинного нормативного регулювання, обґрунтованою є ідея подальшої систематизації та кодифікації нотаріального законодавства шляхом розроблення Нотаріального кодексу України та Нотаріально-процесуального кодексу України.

16. Система, функції та принципи нотаріату формують єдину внутрішньо узгоджену конструкцію, через яку реалізується соціальна місія нотаріату – забезпечення довіри до правових актів, юридичної визначеності та стабільності цивільного обороту.

17. У такій якості нотаріат виступає важливим елементом правової держави та ефективним позасудовим механізмом гарантування прав і свобод людини і громадянина в умовах сучасних соціально-правових трансформацій.

Проаналізовані у розділі проблеми та положення були опубліковані у таких наукових працях: «Інститут нотаріату в умовах трансформації правової системи» [10], «Нотаріат в системі захисту та реалізації прав і свобод громадян» [11], «Правове регулювання та організація діяльності нотаріату

України» [12], «До питання про функції нотаріату» [13], «Правовий статус нотаріуса» [14], «Правові принципи механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина» [15], «Поняття інституту нотаріату у сучасній правовій доктрині» [16], «Механізм забезпечення прав і свобод людини» [105].

РОЗДІЛ 3.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

3.1 Конвергенція приватноправових і публічно-правових засад для вдосконалення національного законодавства про нотаріат

У сучасній юридичній науці дедалі більшої актуальності набуває проблема співвідношення та взаємодії приватного й публічного права, що знаходить свій прояв у процесах їх конвергенції – поступового зближення, взаємного проникнення та узгодження засад правового регулювання, спрямованих на формування цілісного механізму правового впливу на суспільні відносини [26, с. 125]. Зазначена тенденція об'єктивно зумовлена ускладненням соціальних зв'язків і трансформацією ролі держави, що дедалі частіше поєднує владно-регулятивні функції з необхідністю забезпечення автономії волі та правової ініціативи особи.

Найбільш виразно процеси конвергенції приватного та публічного начал виявляються у тих сферах правового регулювання, де публічний інтерес безпосередньо переплітається з приватною автономією суб'єктів, що обумовлює об'єктивну потребу у збалансованому поєднанні імперативних і диспозитивних способів правового впливу, владних і договірних елементів. До таких сфер належить інститут нотаріату, який за своєю правовою природою постає як складне, багатовимірне правове утворення, що інтегрує елементи публічної влади з приватноправовими механізмами впорядкування цивільного обороту та реалізації суб'єктивних прав.

Проблематика конвергенції приватного й публічного начал у сфері нотаріальної діяльності безпосередньо пов'язана із забезпеченням прав і свобод людини та громадянина, оскільки нотаріальні дії мають не лише формально-

юридичний чи техніко-процедурний, а й виразно правозахисний та превентивний характер. Через інститут нотаріату держава реалізує превентивну функцію у сфері цивільного обороту, спрямовану на забезпечення правової визначеності, достовірності правочинів, охорону права власності та захист законних інтересів сторін і третіх осіб.

Водночас нотаріальна діяльність ґрунтується на приватноправових засадах автономії волі, юридичної рівності учасників цивільних правовідносин, диспозитивності та необхідності досягнення балансу інтересів сторін. Саме така дуалістична природа нотаріату зумовлює потребу у глибшому теоретико-правовому осмисленні його місця й ролі у правовій системі крізь призму процесів конвергенції публічно- та приватноправових засад.

Конвергенція у праві, теорія, що обґрунтовує зближення та злиття різних правових систем, або приватного і публічного права [24]. У правовій площині зазначене поняття застосовується для характеристики динамічних трансформацій правових систем, інститутів і методів правового регулювання, зумовлених ускладненням суспільних відносин та глобалізаційними процесами.

Як зазначає Ю. І. Корнелюк, теорія конвергенції сформувалася в середині ХХ століття в умовах глобального протистояння двох суспільно-політичних систем – капіталістичної (США) та соціалістичної (СРСР), які репрезентували різні підходи до організації економіки, державної влади та соціального устрою [90, с. 56–58]. У подальшому розвиток цієї теорії був пов'язаний із працями таких відомих учених, як Дж. Гелбрейт, П. Сорокін, У. Ростоу (США), Р. Арон, Ж. Фураст'є, Ф. Перру (Франція), Я. Тінберген (Нідерланди), О. Флехтхейм (ФРН), які обґрунтовували можливість зближення різних соціально-економічних і правових моделей на основі спільних цінностей та функціональних потреб розвитку суспільства. Зокрема, Джон Гелбрейт розглядав феномен конвергенції крізь призму економічних чинників, наголошуючи на тому, що логіка сучасного виробництва та науково-технічного прогресу формує спільні закономірності розвитку суспільства незалежно від

ідеологічних чи національних відмінностей держав [26, с. 124]. Такий підхід зумовив подальше переосмислення конвергенції не лише як соціально-економічного, а й як правового явища, що відображає тенденції зближення моделей правового регулювання.

У юридичній доктрині поняття «конвергенція» використовується для позначення процесів взаємного впливу, гармонізації та узгодження різних правових систем, галузей або правових інститутів, спрямованих на підвищення цілісності та ефективності правового регулювання [106, с. 61].

У контексті правової системи України конвергенція приватноправових і публічно-правових засад постає як об'єктивна необхідність гармонізації імперативного державного регулювання з диспозитивними механізмами саморегулювання, що загалом відповідає європейським тенденціям розвитку права. При цьому сутність зазначеного процесу полягає не у розмиванні меж між приватним і публічним правом, а у формуванні оптимальної моделі їхньої взаємодії, зорієнтованої на ефективне забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи [106, с. 62].

У межах інституту нотаріату процес конвергенції найбільш наочно проявляється у подвійній правовій природі діяльності нотаріуса. З одного боку, він виступає як уповноважена державою особа, наділена владними повноваженнями щодо посвідчення правочинів і засвідчення юридичних фактів, реалізуючи тим самим публічно-правову функцію державного контролю за правомірністю цивільного обороту. З іншого боку, нотаріус діє як незалежний професійний юрист, який обслуговує приватні інтереси громадян і суб'єктів господарювання, забезпечуючи баланс їхніх прав, юридичну рівність сторін, свободу волевиявлення та правову визначеність цивільних правовідносин.

Саме у поєднанні владно-організаційного та договірно-диспозитивного начал найповніше розкривається конвергенційна сутність нотаріату, що дозволяє розглядати його як один із найбільш репрезентативних прикладів

інтеграції публічно- та приватноправових засад у сучасній правовій системі. У цьому контексті нотаріат постає не лише як інструмент формального посвідчення правочинів, а як самостійний елемент механізму превентивного захисту прав і законних інтересів особи.

З огляду на стратегічний курс України на європейську інтеграцію питання вдосконалення національного законодавства про нотаріат набуває особливого теоретико-правового та практичного значення. Європейський правовий простір характеризується стійкою тенденцією до конвергенції національних правових систем, у межах якої інститут нотаріату розглядається як ключовий елемент правової інфраструктури, покликаний забезпечувати стабільність цивільного обороту, превенцію судових спорів та ефективну реалізацію прав і свобод людини.

У цьому зв'язку дослідження конвергенції приватноправових і публічно-правових засад у нотаріальній сфері має не лише теоретичне, а й виразне методологічне значення, оскільки створює концептуальне підґрунтя для подальшої адаптації українського законодавства про нотаріат до європейських стандартів правового регулювання та міжнародних механізмів забезпечення прав людини і громадянина.

Узагальнення наведених положень дає підстави стверджувати, що теоретико-правовий аналіз процесів конвергенції приватноправових і публічно-правових засад у сфері нотаріату має ключове значення для розуміння закономірностей функціонування цього інституту в сучасній правовій системі. Виявлення змісту, форм і напрямів такої конвергенції дозволяє не лише оцінити її вплив на ефективність правового регулювання, а й ідентифікувати системоутворюючі засади, які мають слугувати методологічним підґрунтям для формування концептуальних підходів до вдосконалення національного законодавства про нотаріат з урахуванням європейських тенденцій правового розвитку.

Реалізація обраного вектора наукового пошуку об'єктивно потребує звернення як до теоретико-методологічних основ конвергенції приватного та публічного права, так і до порівняльно-правового аналізу функціонування інституту нотаріату як особливого механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Саме поєднання загальнотеоретичного та компаративного підходів дозволяє розкрити специфіку нотаріату як інституту, що перебуває на перетині різних правових підсистем і виконує інтегративну функцію в механізмі правового регулювання.

У цьому контексті обґрунтованим є твердження, що найзначнішим проявом глобалізації в праві є правова конвергенція. Конвергенція – це процес, в результаті якого певні непов'язані елементи розвивають подібні характеристики. Глобалізація, як первинний процес, у свою чергу, призводить до інших процесів у правовій сфері: уніфікації, стандартизації, гармонізації, адаптації, рецепції та наближення. Вони, у свою чергу, є засобами, за допомогою яких реалізується глобалізація [25].

У подальшому зазначений дихотомічний підхід набув системного розвитку в континентальній європейській правовій традиції, де він став одним із базових критеріїв систематизації правової матерії, формування галузевої структури права та визначення меж і способів правового впливу держави на сферу приватної автономії.

Однак у сучасних умовах глобалізаційних процесів, ускладнення соціальних зв'язків та активного формування міжгалузевих правових інститутів класичний поділ права на приватне і публічне зазнає істотної трансформації. Межі між цими сферами поступово втрачають жорстку визначеність, а їх регулятивне поле набуває рис взаємопроникнення та функціональної взаємодії. Зазначені процеси зумовлюють появу феномену конвергенції права, який у сучасній правовій доктрині трактується як процес зближення, взаємодії та інтеграції різних правових підсистем, передусім приватноправових і публічно-правових елементів [127, с. 59].

Як зазначалося вище, у сучасній правовій доктрині поняття конвергенції набуває спеціалізованого змістового наповнення, що виходить за межі загальнонаукового трактування. Воно розглядається як складний динамічний процес гармонізації, взаємодії та інтеграції різних правових начал, інститутів або галузей, спрямований на досягнення узгодженості та внутрішньої єдності правового регулювання [106, с. 62].

Водночас конвергенція не є тотожною уніфікації або простому змішуванню правових систем. Йдеться не про усунення відмінностей чи нівелювання правової ідентичності окремих підсистем, а про формування концептуальної основи для їх взаємного збагачення, доповнення та синергетичної взаємодії. У цьому контексті конвергенція постає як інструмент досягнення динамічної рівноваги між приватноправовими та публічно-правовими началами, формуючи узгоджені правові механізми, покликані забезпечити баланс між автономією особи та публічним інтересом держави [95, с. 49].

Досягнення зазначеного балансу забезпечується шляхом взаємного впливу двох концептуальних площин правового регулювання. З одного боку, приватне право формує сферу індивідуальної автономії, регулюючи відносини між юридично рівноправними суб'єктами на засадах волевиявлення, диспозитивності та майнової самостійності, спираючись на такі домінантні принципи, як автономія волі, свобода договору, недоторканність власності, добросовісність і рівність сторін. З іншого боку, публічне право організовує владно-управлінські відносини, у межах яких одна зі сторін наділена владними повноваженнями та діє в інтересах суспільства, що знаходить своє відображення у принципах законності, підзвітності, ієрархічності, відповідальності органів влади та пріоритету загального блага [95, с. 50].

Таким чином, дуалізм приватного і публічного права відображає фундаментальну подвійність соціально-правової реальності, що виявляється у співіснуванні свободи індивіда та владної організації суспільства. Водночас

сучасна правова система тяжіє не до ізоляції цих сфер, а до їх конструктивного взаємопроникнення, у результаті чого формується нова якість правового регулювання, зорієнтована на забезпечення балансу між автономією особи та публічним інтересом.

Як слушно підкреслює А. С. Довгерт, сучасні тенденції розвитку права засвідчують поступовий перехід від жорсткого протиставлення приватного і публічного начал до їхньої взаємодії та функціональної інтеграції, що особливо виразно простежується у сфері нотаріату [52]. Така інтеграція зумовлює переосмислення ролі нотаріату як правового інституту, що функціонує на перетині приватноправових і публічно-правових механізмів.

Методологічне значення феномену конвергенції у праві полягає у формуванні нової парадигми наукового пізнання, яка дозволяє розглядати правову систему не як сукупність відокремлених галузей із протилежними принципами, а як інтегровану динамічну структуру, у межах якої взаємодіють і взаємодоповнюють одне одного елементи приватного та публічного регулювання. Такий підхід долає традиційний дуалізм правової матерії та відкриває можливості для комплексного аналізу правових явищ крізь призму їх функціональної єдності та взаємозалежності.

Водночас конвергенційна методологія ґрунтується на поєднанні принципів системності та інтегративності з визнанням необхідності збереження специфіки кожного правового блоку, що унеможливорює їх повну уніфікацію та забезпечує внутрішню рівновагу правової системи в умовах сучасних трансформацій.

У межах сучасної теорії держави і права та галузевих правових наук концепція конвергенції виступає ефективним інструментом наукового синтезу, що дозволяє переосмислити механізми правового впливу, роль суб'єктів правотворення і правозастосування, а також межі автономії волі у співвідношенні з публічним інтересом. Вона формує наукове підґрунтя для гармонізації правових інститутів, у межах яких поєднуються владно-

організаційні та договірно-правові засади, зокрема таких, як нотаріат, адвокатура, медіація, арбітраж. Саме у цих сферах найбільш виразно проявляється тенденція до інтеграції, що сприяє становленню нової якості правового регулювання – узгодженої, збалансованої та людиноцентричної.

З методологічного погляду конвергенція приватного і публічного права осмислюється крізь призму поєднання історичного, порівняльно-правового, системного, функціонального та аксіологічного підходів, які у своїй сукупності дозволяють відтворити її як багаторівневий і динамічний процес. Вона постає не як випадкове чи стихійне явище, а як закономірний етап еволюції правової системи, детермінований внутрішніми потребами узгодження правових цінностей, принципів і механізмів регулювання суспільних відносин.

Конвергенція відображає об'єктивне прагнення сучасного права до інтеграції та гармонізації різних його підсистем, що є проявом глибинних тенденцій до єдності правового простору. У цьому контексті вона виступає своєрідним інструментом досягнення балансу між інтересами особи і держави, між свободою індивіда та вимогами соціальної організованості. Таке методологічне бачення дозволяє розглядати конвергенцію як чинник формування сучасної парадигми праворозуміння, у межах якої публічне і приватне право не протистоять одне одному, а функціонують у взаємодоповнювальному, інтегративному вимірі [26, с. 124].

Отже, дослідження процесів конвергенції приватного і публічного права ґрунтується на застосуванні комплексного методологічного підходу, що інтегрує історико-правовий, порівняльно-правовий, системний, функціональний та аксіологічний методи. Такий підхід дозволяє не лише виявити структурні зв'язки між різними правовими підсистемами, а й осмислити закономірності їх зближення у контексті сучасних тенденцій розвитку правової науки та правозастосовної практики.

Історико-правовий метод забезпечує можливість простежити генезу дихотомії приватного і публічного права – від римсько-правової традиції до

сучасних європейських правових систем. Аналіз історичних джерел засвідчує, що цей поділ ніколи не мав абсолютного характеру: навіть у межах класичного римського права простежуються численні приклади взаємодії публічно- та приватноправових засад. Зокрема, у сферах, пов'язаних із регулюванням майнових відносин держави, управлінням публічним майном чи забезпеченням процедур правосуддя, відбувалося органічне поєднання інтересів держави та окремих осіб.

Зазначене свідчить про те, що вже на ранніх етапах розвитку правової думки формувалися передумови інтеграційного бачення права як єдиної системи, у межах якої співіснують і взаємодіють владно-організаційні та диспозитивно-договірні елементи, що згодом стало підґрунтям для сучасних концепцій конвергенції у праві [94, с. 75; 200].

Порівняльно-правовий метод дозволяє простежити еволюцію співвідношення приватного і публічного права у різних правових системах світу та виявити домінантні тенденції до їх зближення в умовах правової інтеграції. У межах континентальної (романо-германської) правової сім'ї – зокрема у Франції, Німеччині, Італії та Іспанії спостерігається поступова трансформація традиційного дуалізму приватного і публічного права у напрямі концепції єдності правового простору, що ґрунтується на принципах гармонізації, субсидіарності та взаємодії. Такі зміни зумовлені як розвитком наднаціонального правопорядку Європейського Союзу, так і прагненням забезпечити ефективність правового регулювання в умовах посилення міжгалузевих зв'язків та ускладнення соціально-економічних відносин.

Європейська інтеграція сформувала унікальний правовий контекст, де відбувається поступова інституційна та нормативна конвергенція – як між правовими системами держав-членів Європейського Союзу, так і між різними секторами національного права. Унаслідок цього формується новий підхід до розуміння співвідношення приватного і публічного права, за якого обидві сфери розглядаються не як антагоністичні, а як функціонально взаємозалежні

елементи єдиної правової системи, зорієнтованої на забезпечення загальноєвропейських цінностей – верховенства права, прав людини, ефективного правового захисту та правової визначеності.

В англо-саксонській (common law) правовій сім'ї, навпаки, поділ між приватним і публічним правом історично має менш категоричний характер. У межах цієї правової традиції приватне та публічне регулювання розглядаються як взаємопов'язані складові єдиного правопорядку, що формується переважно судовою практикою та прецедентним правом. Саме тому англо-саксонська модель демонструє більш гнучкий механізм правового впливу, у якому баланс між особистою свободою та публічним інтересом досягається не шляхом жорсткого нормативного розмежування, а через адаптивні інструменти правозастосування [220, с. 157].

Системний метод у дослідженні конвергенції приватного і публічного права дозволяє розглядати цей процес як закономірний етап еволюції правової системи, що характеризується поступовою інтеграцією її структурних підсистем у цілісний, внутрішньо узгоджений та взаємопов'язаний правовий механізм. У межах такого підходу право постає не як сукупність ізольованих галузей, а як багаторівнева система, елементи якої перебувають у стані постійної взаємодії, взаємовпливу та функціонального обміну.

З позицій системного аналізу приватне і публічне право не розглядаються як антагоністичні або взаємовиключні явища. Навпаки, вони функціонують як інституційно взаємодоповнювальні компоненти єдиного правового простору, що забезпечують баланс між владно-організаційним та автономно-диспозитивним початками правового регулювання. У цьому сенсі конвергенція може бути осмислена як форма внутрішнього саморозвитку правової системи, спрямована на підвищення рівня її узгодженості, адаптивності та здатності ефективно реагувати на трансформації соціальних відносин.

Системний підхід також дає змогу виявити внутрішню логіку функціонування правових інститутів, у межах яких поєднуються публічно- та

приватноправові елементи, зокрема нотаріату, адвокатури, медіації, арбітражу. Саме крізь призму системної єдності стає можливим з'ясування того, яким чином зазначені інститути забезпечують взаємопроникнення норм, принципів і процедур, формуючи нову якість правового регулювання, орієнтовану на узгодження інтересів особи, суспільства і держави [94, с. 75].

Функціональний метод розкриває практичний зміст і прикладне значення процесу конвергенції приватного та публічного права. Його застосування дозволяє усвідомити, що конвергенція не є суто теоретичною конструкцією, а виконує конкретну регулятивну функцію, спрямовану на підвищення ефективності правового впливу шляхом поєднання переваг обох правових підходів. Вона зорієнтована на досягнення оптимальної взаємодії між стабільністю публічного контролю, який забезпечує законність, передбачуваність та захист публічного інтересу, і гнучкістю приватноправових засобів, що гарантують свободу волевиявлення, юридичну рівність сторін та можливість адаптації правових рішень до конкретних життєвих ситуацій.

Застосування функціонального підходу є особливо важливим у сферах, де межі між публічним і приватним правом мають динамічний характер, а правове регулювання потребує постійного балансування владних та автономних елементів, зокрема у діяльності нотаріату. Саме через функціональний аналіз стає можливим визначення того, яким чином публічно-правові інструменти – державна довіра, контроль за законністю, превенція зловживань – поєднуються з приватноправовими механізмами – договірною свободою, диспозитивністю та принципом добросовісності – з метою забезпечення стабільності цивільного обороту, захисту прав і законних інтересів осіб та запобігання правовим конфліктам.

У цьому контексті виявляється прикладна цінність конвергенції як одного з ключових чинників удосконалення правового механізму держави та підвищення його спроможності ефективно реагувати на потреби сучасного суспільства.

Аксіологічний метод акцентує увагу на ціннісному вимірі конвергенційних процесів, фокусуючись на гуманістичній природі права та його людиноцентричній спрямованості. З позицій цього підходу конвергенція приватного і публічного права сприяє гармонізації взаємовідносин між людиною і державою, між індивідуальною свободою та публічним порядком, між позитивним правом і принципами справедливості.

У такому розумінні конвергенція відображає прагнення сучасного суспільства до формування правової системи, у межах якої держава не протистоїть особі, а постає гарантом реалізації та захисту її прав і свобод. Водночас право набуває не лише формально-регулятивного, а й виразного морально-ціннісного змісту, виконуючи функцію соціального орієнтира поведінки, заснованого на ідеях гідності, справедливості та правової визначеності.

Саме в аксіологічному вимірі конвергенція постає як умова формування збалансованої моделі правового регулювання, у якій поєднання приватноправових і публічно-правових засад спрямоване на досягнення найвищої соціальної цінності – утвердження та забезпечення прав і свобод людини.

Таким чином, окреслені методологічні засади не лише пояснюють сутність феномену конвергенції, а й відображають загальноцивілізаційну тенденцію розвитку права – перехід від фрагментарного, галузево ізольованого сприйняття правової матерії до інтегративної моделі правового мислення. Зазначена модель ґрунтується на уявленні про право як цілісну, внутрішньо узгоджену систему, у межах якої поєднуються різні регулятивні начала та методи правового впливу.

Інтегративна модель правового мислення передбачає досягнення єдності та узгодженості правового регулювання за умови збереження внутрішньої диференціації його структурних елементів, що унеможливорює нівелювання специфіки окремих правових підсистем. Саме така модель забезпечує

збалансоване співіснування публічно- та приватноправових начал у межах сучасної правової системи, дозволяючи гармонізувати владно-організаційні та диспозитивно-договірні механізми правового регулювання.

У цьому контексті конвергенція постає не як тимчасове явище або інструмент адаптації, а як стійка методологічна парадигма, що визначає вектор розвитку сучасного праворозуміння, орієнтованого на інтеграцію правових цінностей, принципів та інститутів у єдиний, людиноцентричний правовий простір [194; 208].

В умовах становлення правової держави та реалізації європейського вектору розвитку України особливої ваги набуває концепція єдності правового простору, що ґрунтується на ідеї взаємодоповнюваності приватноправових і публічно-правових засад. Єдність правового простору не означає однорідності правового регулювання, а передбачає узгодженість його цілей, принципів і ціннісних орієнтирів. Вона виявляється у взаємозв'язку різних форм правового впливу – імперативних і диспозитивних, владних та автономних, – які, перебуваючи у взаємодії, забезпечують цілісність і внутрішню узгодженість правової системи.

У цьому контексті конвергенція виконує роль своєрідного «містка» між автономією особи та владною організацією суспільства, сприяючи встановленню балансу між індивідуальною свободою та публічним інтересом. Вона створює методологічне та нормативне підґрунтя для побудови такої моделі правової системи, у межах якої держава не обмежується функціями контролю і регламентації, а виступає гарантом, партнером і стимулятором реалізації прав і свобод людини. Досягнення цього балансу забезпечується через функціонування правових інститутів, заснованих на інтеграції публічно- та приватноправових начал, серед яких особливе місце належить нотаріату – інституту, покликаному здійснювати превентивний захист прав і законних інтересів особи та забезпечувати стабільність правового обороту [92].

Таким чином, конвергенція приватноправових і публічно-правових засад постає як складне, багатовимірне явище, що охоплює як теоретико-доктринальний, так і практично-правовий рівні. Вона виявляється у поступовому подоланні традиційного протиставлення владних і договірних форм правового регулювання, у становленні змішаних правових інститутів, а також у переході до інтегративного розуміння права як цілісної системи, спрямованої на утвердження гідності, свободи та прав людини. Саме такий підхід відображає сучасну тенденцію розвитку права як цілісного соціального феномену, зорієнтованого на гармонізацію відносин між особою, суспільством і державою [92].

Багатовимірність феномену конвергенції особливо виразно виявляється у сфері нотаріату, який в українській правовій системі традиційно розглядається як складний соціально-правовий інститут із подвійною – публічною та приватною правовою природою. Нотаріат за своєю сутністю є інтеграційним утворенням, що поєднує елементи державного управління та правового сервісу, реалізуючи водночас функції контролю й гарантування, регламентації та сприяння реалізації суб'єктивних прав. Такий дуалізм не має випадкового характеру, а ґрунтується на глибоких історико-правових засадах, закладених у класичних моделях континентального права, де нотаріат формувався як форма публічного визнання приватних актів і як інструмент превентивного правосуддя.

З одного боку, нотаріат виконує публічно-правову функцію, що полягає у забезпеченні законності правочинів, запобіганні порушенням прав і свобод та гарантуванні юридичної достовірності документів, які внаслідок нотаріального посвідчення набувають підвищеного ступеня доказової сили. У цьому аспекті нотаріус постає як суб'єкт, уповноважений державою на здійснення владно-делегованих повноважень і наділений особливим статусом публічної довіри з боку суспільства.

З іншого боку, нотаріус діє у приватноправовій площині, обслуговуючи інтереси фізичних і юридичних осіб, забезпечуючи юридичну рівність сторін та реалізацію їхньої автономії волі у цивільному обороті. Його діяльність спрямована на гармонізацію приватних інтересів у межах правового порядку, формування передумов стабільності договірних відносин і попередження потенційних правових конфліктів.

Саме у цьому поєднанні владних і сервісних засад, публічної відповідальності та приватної ініціативи, превентивності й правової довіри найбільш повно виявляється конвергентна природа нотаріату. Вона засвідчує, що сучасний нотаріат є не лише інструментом юридичного оформлення правочинів, а повноцінним елементом правового механізму держави, спрямованим на досягнення балансу між публічними завданнями державної влади та приватними інтересами її громадян [190].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат», нотаріат в Україні становить «систему органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності». Уже саме законодавче визначення нотаріату засвідчує наявність у його діяльності чітко вираженого публічно-правового елементу, що проявляється у здійсненні владно-делегованих функцій від імені держави.

Нотаріат не може розглядатися виключно як сфера приватної юридичної практики чи професійного надання правових послуг. Він функціонує у межах делегованих державою повноважень, здійснюючи діяльність, спрямовану на забезпечення законності, правової визначеності та достовірності цивільного обігу. У цьому аспекті нотаріат постає як складова публічної правової інфраструктури, покликана гарантувати стабільність майнових і особистих немайнових відносин, запобігати виникненню юридичних конфліктів та сприяти реалізації конституційного принципу верховенства права.

Публічна природа нотаріальної діяльності виявляється також у виконанні нотаріусом функції превентивного контролю за правомірністю волевиявлення сторін і змістом укладених правочинів. Нотаріус діє не лише в інтересах безпосередніх учасників правовідносин, а й в інтересах держави та суспільства загалом, забезпечуючи відповідність приватних домовленостей вимогам закону та загальним засадам правопорядку. Сукупність зазначених ознак свідчить про те, що нотаріат є важливим інститутом реалізації публічного інтересу правовими засобами, який водночас органічно поєднує у своїй правовій природі приватноправові начала – автономію волі, диспозитивність і юридичну рівність сторін [164].

Водночас нотаріальна діяльність безпосередньо спрямована на захист приватних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що зумовлює її функціонування на засадах, притаманних приватноправовому регулюванню. За своєю суттю нотаріат спирається на фундаментальні принципи цивільного права, зокрема диспозитивність, юридичну рівність сторін, автономію волі, свободу договору та добросовісність учасників цивільного обороту. Нотаріус у цьому контексті виступає не лише як суб'єкт контролю за дотриманням вимог закону при вчиненні правочинів, а й як професійний посередник, який забезпечує реальне здійснення суб'єктивних прав, сприяє узгодженню волевиявлення сторін і превенції потенційних правових спорів.

Така подвійність правової природи нотаріату зумовлює його особливе, проміжне місце у системі права. Він не належить виключно ні до сфери публічного, ні до сфери приватного права, а функціонує на межі їхнього перетину, забезпечуючи баланс між владно-організаційним і диспозитивно-договірним началами правового регулювання. У цьому сенсі нотаріат постає як інтегративний правовий інститут, у межах якого здійснюється синтез засад державного управління та приватної автономії.

Саме така інтегративна сутність зумовлює особливу роль нотаріату в сучасній правовій системі та дозволяє розглядати його як один із найбільш

виразних проявів процесів конвергенції приватного і публічного права, що відбуваються в умовах трансформації праворозуміння та утвердження людиноцентричної моделі правового регулювання.

Публічно-правова складова нотаріальної діяльності виражається насамперед у тому, що нотаріус діє від імені держави, реалізуючи делеговані йому владні повноваження. Його компетенція визначається законом, а вчинювані нотаріальні дії наділяються властивістю публічної довіри (*publica fides*), тобто користуються презумпцією законності, достовірності та обов'язковості. Саме ця ознака забезпечує підвищений рівень доказової сили нотаріальних актів і формує основу суспільної впевненості у правомірності та юридичній визначеності вчинених дій.

Історично поняття *publica fides* сягає давньоримського уявлення про богиню Публіка Фідес (*Fides Publica*), яка уособлювала довіру, добру віру та чесність у відносинах між людьми і державою. Її ім'я стало символом непорушності обіцянки та правдивості слова, а згодом і джерелом сучасного поняття «вірність» (*fidelity*). Саме з цієї ідеї бере початок концепт довіри до публічних актів, що у подальшому сформував ідеологічні та доктринальні підвалини нотаріальної діяльності в європейській правовій традиції [224].

Делегуючи нотаріусу частину владних повноважень, держава формує особливий правовий механізм квазіпублічної влади, що функціонує поза межами класичної адміністративної ієрархії, проте здійснює діяльність, безпосередньо пов'язану із реалізацією публічного інтересу. У цьому сенсі нотаріат постає не як звичайна форма професійної юридичної практики, а як інститут публічного довірчого управління, покликаний забезпечити законність, достовірність і стабільність цивільного обороту, а також превентивний захист прав і законних інтересів учасників правовідносин.

Саме тому нотаріальна діяльність має характер владної юридичної дії, результатом якої є створення, посвідчення або підтвердження юридичних фактів, що набувають підвищеного доказового значення у судових,

адміністративних та інших видах проваджень. У цьому сенсі нотаріат виконує функцію своєрідного превентивного правосуддя, спрямованого на усунення потенційних правових спорів ще до моменту їх виникнення шляхом забезпечення юридичної визначеності та законності правочинів.

До основних проявів публічно-правового начала у нотаріальній діяльності належать:

- визначення правового статусу нотаріуса, умов здійснення ним професійної діяльності та обсягу компетенції виключно на законодавчому рівні [164];

- здійснення державного контролю за дотриманням нотаріусами вимог законності, професійної етики та порядку вчинення нотаріальних дій з боку Міністерства юстиції України;

- запровадження публічно-правових процедур призначення на посаду, зупинення діяльності та притягнення нотаріусів до дисциплінарної відповідальності;

- забезпечення єдності нотаріальної форми як публічної гарантії правової достовірності та юридичної сили нотаріально посвідчених документів;

- наявність державного регулювання розмірів плати за вчинення нотаріальних дій, а також встановлення обов'язкового порядку ведення державних реєстрів нотаріальних дій.

Окреслена публічно-правова складова нотаріату спрямована на забезпечення довіри до цивільного обороту, зміцнення авторитету держави у сфері правозастосування та запобігання зловживанням приватною автономією сторін. У цьому контексті нотаріус, діючи як носій *publica fides* – «публічної віри», постає гарантом стабільності цивільного обороту, законності правочинів і передбачуваності їх правових наслідків.

Водночас, попри наявність вагомого публічно-правового компонента, нотаріат неможливо розглядати поза контекстом приватноправових відносин, оскільки за своєю сутністю він покликаний обслуговувати цивільний обіг –

сферу вільного волевиявлення суб'єктів приватного права. Вчинення нотаріальних дій завжди здійснюється з ініціативи приватних осіб і має на меті забезпечення реалізації їхніх суб'єктивних прав і законних інтересів, а не виконання адміністративно-владних функцій держави.

Як впливає зі змісту чинного законодавства, у своїй професійній діяльності нотаріус керується базовими принципами цивільного права, зокрема автономією волі, юридичною рівністю сторін, диспозитивністю, свободою вибору форми та змісту правочину, а також добросовісністю учасників цивільних правовідносин. Важливою характеристикою його правового статусу є юридична нейтральність: нотаріус не представляє інтереси жодної зі сторін правочину, проте забезпечує баланс їхніх прав та обов'язків, запобігаючи потенційним порушенням і конфліктам.

Приватноправовий вимір нотаріальної діяльності виявляється також у її організаційній та економічній самостійності. Нотаріус не є державним службовцем, а здійснює свою діяльність як незалежний професіонал, що надає юридичні послуги на платній основі [164]. Його професійна діяльність ґрунтується на принципі самофінансування, що наближує нотаріат до інших інститутів приватної професійної юрисдикції, зокрема адвокатури чи арбітражу.

Таким чином, нотаріат одночасно уособлює публічний механізм гарантування законності та приватноправовий інструмент реалізації свободи волевиявлення, що дозволяє розглядати його як типовий приклад конвергентного інституту сучасного права, у межах якого владно-організаційні та диспозитивні начала перебувають у стані функціональної рівноваги та взаємного доповнення.

Двоплощинність правової природи нотаріату, що полягає у поєднанні публічно-правових і приватноправових елементів, зумовлює виникнення низки системних напружень у нормативному регулюванні та правозастосовній практиці. Така ситуація є закономірним наслідком конвергентної сутності

нотаріату як інституту, що функціонує на межі державного управління та приватноправового регулювання.

З одного боку, нотаріус реалізує делеговані державою владні повноваження і перебуває у сфері публічного контролю, що проявляється у його підзвітності, дисциплінарній відповідальності та нормативній регламентації професійної діяльності. З іншого боку, нотаріус є незалежним суб'єктом професійної діяльності, який діє поза межами державної служби, на засадах самостійності та самофінансування, забезпечуючи обслуговування приватних інтересів учасників цивільного обороту.

Саме ця інституційна «подвійність» створює підґрунтя для колізій між імперативними вимогами публічного права та диспозитивною логікою приватноправового регулювання, що потребує концептуально узгодженого підходу до вдосконалення законодавства про нотаріат з урахуванням природи цього інституту.

Поєднання владного мандату з професійною незалежністю формує дуалістичну модель правового статусу нотаріуса, у межах якої він водночас виступає публічним гарантом законності та незалежним фахівцем, що надає юридичні послуги у сфері цивільного обороту. Саме баланс між публічною довірою та приватною автономією визначає функціональну специфіку нотаріату, але водночас зумовлює потребу у системному оновленні законодавчих механізмів, здатних забезпечити узгодження цих начал у межах єдиної правової моделі.

Зазначена дуальність породжує низку практичних проблем, зокрема:

- 1) невизначеність правового статусу нотаріуса – між моделлю посадової особи публічної влади та суб'єкта приватної професійної діяльності;
- 2) колізії у сфері дисциплінарної та майнової відповідальності, зумовлені подвійною підзвітністю нотаріуса державі й приватним особам;

3) дисбаланс між державною регламентацією та професійною автономією, за якого надмірне втручання органів юстиції може обмежувати незалежність нотаріальної діяльності;

4) відсутність чіткого та ефективного механізму самоврядного контролю за якістю нотаріальних послуг.

Сукупність зазначених проблем свідчить про об'єктивну необхідність гармонізації публічно- та приватноправових засад у законодавстві про нотаріат, що можливе лише шляхом концептуального перегляду його правової моделі з урахуванням європейських стандартів публічної довіри (*public faith*) та професійної незалежності нотаріуса.

Дихотомія приватного і публічного начал у структурі нотаріату не має характеру внутрішньої суперечності, а становить закономірний прояв його правової природи. У межах цього інституту публічне і приватне не перебувають у стані протиставлення, а функціонують у режимі взаємодоповнення: публічно-правове начало забезпечує законність, легітимність і контроль за дотриманням правових приписів, тоді як приватноправове – автономію волі, юридичну рівність сторін і адаптивність правового регулювання до потреб цивільного обороту.

У зв'язку з цим подальший розвиток інституту нотаріату в Україні має ґрунтуватися не на домінуванні одного з цих начал, а на їх збалансованій взаємодії та функціональній інтеграції. Саме інтегративна, конвергентна модель нотаріату відповідає сучасним європейським тенденціям правового розвитку, у межах яких нотаріус розглядається не лише як носій делегованих державою повноважень, а й як інституційна ланка громадянського суспільства, покликана забезпечувати правову визначеність, довіру та ефективний захист прав особи у сфері приватного права.

Як уже зазначалося, у процесі еволюції європейських правових систем сформувалися різні моделі нотаріату, які відображають специфічні способи поєднання приватноправових і публічно-правових засад у механізмі правового

регулювання. У цьому сенсі моделі нотаріату доцільно розглядати не лише як організаційні різновиди професійної діяльності, а як інституційні форми реалізації конвергенції приватного і публічного права. У загальному вигляді в європейській правовій традиції виокремлюють латинський (континентальний), англо-саксонський та змішаний (гібридний) типи нотаріальної організації.

Найбільш послідовним і системно вибудованим втіленням конвергентної моделі нотаріату є латинський нотаріат, що домінує у правових системах більшості держав Європейського Союзу. Саме в цій моделі досягнуто інституційно врівноваженого поєднання публічно-правових функцій нотаріальної діяльності з приватною організаційною формою її здійснення. Нотаріус виступає незалежним професійним юристом, який діє від імені держави та реалізує делеговані владні повноваження, не перебуваючи водночас у структурі державної служби.

Конвергенційний характер латинського нотаріату проявляється у принципі «публічної довіри» (*public faith*), що надає нотаріально посвідченим актам презумпцію законності, достовірності та підвищеної доказової сили. Через таку форму правової легітимації поєднуються імперативні вимоги публічного порядку з диспозитивною автономією сторін цивільного обороту. У результаті нотаріат у латинській моделі виконує не лише функцію юридичного оформлення правочинів, а й превентивну правозахисну функцію, спрямовану на зменшення судових спорів та забезпечення стабільності цивільного обороту.

Таким чином, латинський нотаріат може розглядатися як інституційно завершена форма конвергенції приватноправових і публічно-правових засад, у межах якої досягнуто балансу між державною гарантією законності та професійною незалежністю нотаріуса, що має принципове значення для імплементації європейського досвіду у національне законодавство про нотаріат.

На відміну від латинської моделі, англо-саксонська модель нотаріату, притаманна правовим системам Великої Британії, США, Канади та інших країн *common law*, демонструє значно нижчий рівень конвергенції приватноправових

і публічно-правових начал. У межах цієї моделі нотаріальна діяльність характеризується мінімальною формалізацією процедур та обмеженим обсягом публічно-правових повноважень.

Нотаріус у англо-саксонській традиції здебільшого діє як приватний правник або консультант, часто поєднуючи нотаріальні функції з адвокатською практикою, і не наділяється статусом носія публічної довіри у класичному розумінні. Унаслідок цього нотаріат не виконує превентивної функції публічного контролю за правомірністю правочинів, а забезпечення законності та захист прав учасників цивільного обороту переважно покладається на судову систему.

Така модель, забезпечуючи більшу процесуальну гнучкість і автономію приватної ініціативи, водночас характеризується нижчим рівнем правової визначеності та відсутністю інституційно оформленого балансу між приватними інтересами і публічним порядком. Це свідчить про те, що англо-саксонський нотаріат репрезентує альтернативний, менш інтегрований тип взаємодії приватного і публічного права, у якому конвергенційний потенціал реалізується обмежено.

Змішана (гібридна) модель нотаріату репрезентує перехідну форму інституційної конвергенції, у межах якої поєднуються елементи публічно-правового регулювання, професійного самоврядування та ринкової автономії. Вона є характерною для держав Центральної та Східної Європи – зокрема Чехії, Угорщини, Хорватії, Словенії, Литви, Румунії, – які в ході постсоціалістичних правових реформ здійснили трансформацію від державного нотаріату до континентальної (латинської) моделі, зберігши при цьому окремі механізми посиленого державного контролю.

У контексті конвергенції приватного і публічного права гібридна модель виконує адаптаційну функцію, забезпечуючи поступове збалансування публічно-правових гарантій законності з розширенням професійної незалежності нотаріуса. З одного боку, зберігається роль держави як гаранта

достовірності нотаріальних актів і публічної довіри до них; з іншого – послідовно впроваджуються приватноправові засади автономії професії, саморегулювання та відповідальності.

Така модель засвідчує, що конвергенція у сфері нотаріату не має одномоментного характеру, а реалізується як еволюційний процес, зумовлений історичними, інституційними та соціально-правовими особливостями розвитку правових систем. Саме тому змішаний тип нотаріату може розглядатися як проміжна форма інтеграції *publicum* і *privatum*, особливо релевантна для держав із постсоціалістичною правовою спадщиною, які перебувають у стані поступового переходу до європейських стандартів публічної довіри та професійної незалежності.

Для України, яка з початку 1990-х років здійснила трансформацію від суто державної моделі нотаріату до змішаної (напівлатинської) системи, європейський досвід набуває особливого теоретико-практичного значення саме у площині конвергенції приватноправових і публічно-правових засад. Така еволюція зумовлена необхідністю одночасного збереження публічних гарантій законності та розширення професійної автономії нотаріуса як незалежного суб'єкта правничої діяльності.

Порівняльно-правовий аналіз зарубіжних моделей нотаріату дозволяє виявити закономірності інституційної конвергенції, окреслити оптимальні параметри взаємодії між державним наглядом і саморегулюванням нотаріальної професії, а також визначити напрями адаптації європейських стандартів публічної довіри та професійної незалежності до українських умов правового розвитку.

У правових системах латинського нотаріату принцип публічної довіри до нотаріального акту (*fides publica notarii*) набуває значення не лише галузевого інституту, а системоутворюючої правової конструкції, що відображає процеси конвергенції приватноправових і публічно-правових засад. Його сутність полягає у наданні нотаріально посвідченим актам презумпції законності,

автентичності та підвищеної доказової сили, що зумовлює їх сприйняття як юридично достовірних і стабільних елементів цивільного обороту.

Водночас публічна довіра в латинській моделі нотаріату не зводиться до одностороннього владного припису держави. Вона ґрунтується на конвергентному поєднанні двох взаємопов'язаних складових: публічного делегування владних повноважень та приватної професійної відповідальності нотаріуса. Держава наділяє нотаріуса юрисдикційними функціями у сфері превентивного правозахисту, однак реалізація цих повноважень здійснюється на засадах професійної автономії, самостійності та персональної відповідальності за результати нотаріальної діяльності.

Саме така конструкція зумовила формування в континентально-європейській традиції особливого правового статусу нотаріуса, який поєднує ознаки публічного уповноваженого та незалежного професійного юриста. Формула *officier public et ministériel* концептуально відображає цю інтегративну природу: нотаріус не є державним службовцем у класичному розумінні, проте виступає носієм публічної довіри, реалізуючи делеговані функції поза межами адміністративної ієрархії.

У конвергентному вимірі принцип *public faith* виконує подвійне функціональне навантаження. З одного боку, він забезпечує стабільність цивільного обороту шляхом інституційної легітимації нотаріального акту як надійного юридичного факту, що визнається судами, органами публічної влади та учасниками приватних правовідносин. З іншого боку, цей принцип сприяє ефективному захисту прав і свобод особи, оскільки нотаріус, перевіряючи правомірність волевиявлення та зміст правочинів, виконує превентивну правозахисну функцію, спрямовану на запобігання виникненню спорів.

Таким чином, публічна довіра до нотаріального акту постає концентрованим виявом процесів конвергенції приватного і публічного права, у межах яких держава частково трансформує власну юрисдикційну функцію у форму публічного довірчого управління. Така модель забезпечує баланс між

владним контролем і саморегулюванням професії, формуючи правову конструкцію «розумної публічності», де державне втручання не нівелює професійну незалежність, а слугує гарантією суспільної довіри та правової визначеності.

Особливу роль у формуванні європейської моделі конвергентного нотаріату відіграє інститут професійного самоврядування, який виступає ключовим елементом публічно-приватної архітекτονіки цього правового інституту. У правових системах континентальної Європи самоврядування нотаріусів інституціоналізоване у формі палат і колегій, що мають статус публічно-правових корпорацій та здійснюють делеговані державою повноваження у сфері контролю за дотриманням кваліфікаційних, етичних і дисциплінарних стандартів професії.

У Франції такі функції реалізує *Conseil supérieur du notariat*, який поєднує ознаки органу публічного управління та самоврядної професійної інституції. Вища рада нотаріату координує діяльність нотаріальних палат, представляє інтереси професії у взаємодії з державними органами, здійснює нормативно-методичне забезпечення, контроль за дотриманням етичних стандартів, а також відповідає за професійну підготовку та цифрову трансформацію нотаріальної діяльності [130].

У Німеччині інституційним центром професійного самоврядування виступає *Bundesnotarkammer*, членство в якій є обов'язковим. Її повноваження охоплюють питання дисциплінарного нагляду, професійної кваліфікації нотаріусів та представництва інтересів нотаріальної спільноти у відносинах із державою [131].

В Іспанії аналогічну роль виконує *Consejo General del Notariado*, що функціонує як інституційний посередник між органами публічної влади та професійною спільнотою нотаріусів, забезпечуючи єдність стандартів нотаріальної діяльності та їх відповідність публічному інтересу [132].

Принципово важливим є те, що самоврядування нотаріусів у європейській правовій традиції не означає «приватизації» нотаріальної функції. Навпаки, воно виступає формою інституційно закріпленого публічно-приватного партнерства, у межах якого професійна автономія поєднується з державною довірою та публічною відповідальністю. Через механізми самоврядного контролю держава забезпечує реалізацію публічного інтересу без надмірного адміністративного втручання, делегуючи частину регулятивних і контрольних функцій самій професійній спільноті.

Таким чином, у європейському контексті професійне самоврядування нотаріату постає як інструмент конвергенції приватноправових і публічно-правових засад, що забезпечує баланс між державним регулюванням та професійною незалежністю. Саме ця модель дозволяє досягти високого рівня правової визначеності, стабільності правозастосування та суспільної довіри до нотаріату як гаранта правової безпеки і превентивного захисту прав людини.

Для України, яка перебуває на етапі подальшого вдосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності, європейський досвід переконливо засвідчує доцільність орієнтації на модель збалансованої конвергенції приватноправових і публічно-правових засад. У межах такої моделі держава зберігає за собою функцію гарантування законності та публічної довіри до нотаріального акту, тоді як професійна спільнота нотаріусів несе відповідальність за дотримання стандартів якості, доброчесності та професійної етики.

Реформування українського законодавства про нотаріат у цьому напрямі має ґрунтуватися на низці взаємопов'язаних принципів, що відображають конвергентну природу сучасного нотаріату. По-перше, йдеться про гарантування реальної професійної незалежності нотаріуса, поєднаної з підвищеною юридичною та дисциплінарною відповідальністю за результати нотаріальної діяльності. По-друге, важливим є розширення повноважень органів нотаріального самоврядування як суб'єктів внутрішнього професійного

контролю та саморегулювання, що дозволяє зменшити адміністративне втручання держави без втрати публічних гарантій. По-третє, потребує подальшого зміцнення інститут публічної довіри до нотаріального акту, зокрема шляхом удосконалення електронного документообігу, розвитку державних реєстрів та впровадження сучасних цифрових сервісів у нотаріальну практику. По-четверте, реформування має здійснюватися у контексті гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема з урахуванням положень Директиви ЄС 2013/55/ЄС «Про визнання професійних кваліфікацій» [249].

Реалізація зазначених підходів створює передумови для формування в Україні сучасної моделі нотаріату латинського типу, заснованої на поєднанні публічних гарантій законності з приватною професійною автономією. У теоретико-правовому вимірі це означає інституціоналізацію реальної конвергенції приватного і публічного права у сфері нотаріальної діяльності, що відповідає європейським стандартам правової визначеності, довіри та захисту прав людини.

Європейський досвід переконливо засвідчує, що ефективність функціонування нотаріального інституту визначається не вибором між публічним або приватним підходом, а здатністю інтегрувати їх у межах єдиної, внутрішньо узгодженої правової системи. Для України цей досвід має стратегічне значення, оскільки він демонструє, що найбільш життєздатною є не державна і не суто приватна модель нотаріату, а конвергентна, заснована на поєднанні державної легітимності та професійної незалежності. Саме гармонізація приватноправових і публічно-правових засад створює передумови для підвищення ефективності нотаріальної діяльності, посилення гарантій прав і свобод людини та зміцнення довіри до інститутів правової держави.

Водночас сучасна українська модель нотаріату зберігає ознаки пострадянської дуалістичності, що виявляється у формальному співіснуванні публічно-правових і приватноправових елементів без досягнення їх органічного

синтезу. Така структурна неузгодженість проявляється у невизначеності правового статусу нотаріуса, фрагментарності механізмів державного регулювання, а також недостатньому інституційному розвитку професійного самоврядування. Унаслідок цього нотаріат в Україні нерідко сприймається не як самостійний елемент системи превентивного правосуддя, а як допоміжний інструмент правозастосування, що перебуває на межі між сферою публічного управління та приватної юридичної практики.

Задекларувавши стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, Україна постає перед необхідністю глибокої адаптації інституту нотаріату до європейських стандартів, заснованих на принципах публічної довіри (*public faith*), професійної незалежності, етичної саморегуляції та відповідальності перед суспільством. Така адаптація не може обмежуватися лише техніко-нормативним оновленням законодавства, а потребує концептуального переосмислення доктрини нотаріату, його місця й ролі у системі публічного управління та приватноправового регулювання.

У центрі цієї доктрини має перебувати ідея конвергенції приватноправових і публічно-правових засад як системоутворюючий принцип функціонування сучасного нотаріату. Її сутність полягає у забезпеченні динамічного балансу між публічним інтересом держави у гарантуванні законності, легітимності та достовірності правочинів і приватним інтересом особи у забезпеченні свободи волевиявлення, рівності сторін та правової безпеки.

З огляду на це, формування конвергентної моделі українського нотаріату має передбачати поєднання високих стандартів державного контролю з реальним розширенням професійної автономії нотаріусів, розвитком інститутів самоврядування, цифровізацією нотаріальних процесів і підвищенням суспільної довіри до нотаріального акту як форми юридичної істини. Саме на такому підході ґрунтується європейська концепція «нотаріату публічної

довіри», яка є невід'ємною складовою правової інтеграції України до єдиного європейського правового простору (Додаток Д).

Конвергентна модель нотаріату, що формується в умовах європейської інтеграції та трансформації національної правової системи, має ґрунтуватися на принципі взаємодоповнюваності публічного та приватного начал у межах єдиної правової конструкції. Така модель покликана забезпечити узгодження інтересів держави, суспільства й особи, створюючи ефективний механізм превенції правових конфліктів, гарантування правової визначеності та зміцнення довіри до правового обороту. У своїй структурі вона передбачає наявність трьох ключових взаємопов'язаних структурно-функціональних компонентів (Додаток Е).

По-перше, публічну легітимність нотаріальної діяльності, що виражається у делегуванні державою нотаріусові частини своїх юрисдикційних повноважень. Це означає, що нотаріус діє від імені держави у межах наданої компетенції, а вчинювані ним нотаріальні акти мають характер офіційного підтвердження юридичних фактів і користуються презумпцією достовірності (*publica fides*) [244]. Саме така форма публічного делегування створює стійкий правовий зв'язок між державою та нотаріатом, забезпечуючи суспільну довіру до нотаріальних дій як до актів превентивного правосуддя.

По-друге, приватну автономію професійного здійснення нотаріальних функцій, яка реалізується через інститути самоврядування, самофінансування, незалежності професійних рішень і персональної відповідальності нотаріуса. Цей компонент відображає приватноправову природу нотаріальної діяльності, що ґрунтується на свободі волевиявлення, професійній компетентності та дотриманні етичних стандартів. У межах своїх повноважень нотаріус виступає не як державний чиновник, а як незалежний правник, який самостійно приймає рішення, керуючись законом, принципами справедливості та внутрішнім професійним переконанням. Така автономія є необхідною умовою ефективності нотаріату як інституту суспільної довіри.

По-третє, спільну цільову спрямованість нотаріальної діяльності, а саме – превентивний захист прав і свобод людини та громадянина, що виступає інтегруючим чинником між публічною та приватною складовими. У цій моделі нотаріат виконує роль інструмента правової превенції, покликаного запобігати виникненню спорів, зменшувати навантаження на судову систему та гарантувати ефективне здійснення суб'єктивних прав. У такий спосіб нотаріальна діяльність набуває статусу одного з ключових механізмів правової безпеки особи та практичної реалізації конституційного принципу верховенства права.

Отже, конвергентна модель нотаріату постає як синтетичне правове утворення, в межах якого поєднуються публічно-владна природа делегованих повноважень і приватноправова форма їх здійснення, а результатом такої взаємодії є формування збалансованої, ефективної та соціально орієнтованої системи превентивного правозастосування. Саме така інтеграція дозволяє забезпечити високий рівень правової довіри до нотаріальних актів і водночас уникнути надмірного адміністративного контролю, який здатен спотворювати сутність нотаріальної функції.

Побудова ефективної системи конвергентного нотаріату в законодавстві України має ґрунтуватися на цілісній системі принципів, покликаних узгодити публічно-правові та приватноправові засади й забезпечити гармонію між владною природою делегованих повноважень і автономією професійного здійснення нотаріальної функції. Такі принципи не лише визначають архітектоніку сучасного нотаріату, а й формують методологічний фундамент його правового розвитку в умовах європейської інтеграції та трансформації національної правової системи.

1. Принцип автономії нотаріальної діяльності.

Цей принцип передбачає реальну незалежність нотаріуса у прийнятті рішень правозастосовного характеру. Нотаріус, здійснюючи свої повноваження, має діяти виключно відповідно до закону, внутрішнього переконання та

професійних стандартів, не зазнаючи адміністративного, політичного чи корпоративного тиску. Роль держави в цьому контексті полягає у встановленні загальних правових рамок діяльності – процедурних вимог, кваліфікаційних критеріїв і підстав відповідальності – без втручання у зміст правової оцінки конкретних правочинів чи юридичних фактів. Саме автономія нотаріуса є передумовою довіри до нотаріального акту як результату неупередженого й компетентного правового рішення.

2. Принцип делегованої публічної влади.

Нотаріус реалізує частину владних повноважень, делегованих державою, діючи від її імені, але на власну професійну відповідальність. Такий підхід відображає конвергентну природу нотаріальної діяльності, у межах якої державний мандат поєднується з індивідуальною доброчесністю, професійною компетентністю та етичним самоконтролем. Делегований характер повноважень означає визнання нотаріуса суб'єктом публічної довіри, покликаним забезпечувати стабільність правового обороту без включення до системи державної служби.

3. Принцип професійного самоврядування.

Самоврядування виступає інституційною формою поєднання професійної автономії з публічними гарантіями легітимності нотаріальної діяльності. Органи нотаріального самоврядування мають забезпечувати внутрішній контроль за якістю нотаріальних дій, дотриманням етичних стандартів, підвищенням кваліфікації та застосуванням дисциплінарної відповідальності. Така модель сприяє зменшенню адміністративного нагляду з боку держави й водночас підвищує рівень професійної відповідальності та саморегуляції нотаріальної спільноти.

4. Принцип юридичної нейтральності.

Нотаріус повинен виступати не представником інтересів окремої сторони, а неупередженим арбітром правової дійсності, який забезпечує баланс інтересів усіх учасників правовідносин. Юридична нейтральність є гарантією

справедливості нотаріального процесу та довіри до його результатів, унеможлиблює конфлікт інтересів і перетворює нотаріуса на гаранта рівності сторін та стабільності правочинів у цивільному обороті.

5. Принцип публічної довіри (*public faith*).

Держава має гарантувати, що нотаріальний акт володіє підвищеною доказовою силою, юридичною стабільністю та презумпцією достовірності. Порухення цього принципу підриває саму сутність нотаріальної функції як форми превентивного правосуддя. Наявність *public faith* перетворює нотаріат на інституційний міст між публічним правом і приватною автономією, де нотаріальний акт є одночасно проявом державної легітимності та індивідуальної професійної гарантії.

6. Принцип електронної відкритості.

В умовах цифрової трансформації нотаріат має інтегрувати технологічні інновації без послаблення основоположних гарантій правової безпеки. Електронні реєстри, цифрові підписи, віддалене посвідчення та інші цифрові інструменти повинні не знижувати, а посилювати публічну довіру до нотаріальних дій, забезпечуючи прозорість, оперативність і надійність правового обороту. Поєднання правових і технологічних компонентів у межах конвергентної моделі формує підґрунтя нотаріату майбутнього, заснованого на електронній довірі, кібербезпеці та міжнародній сумісності правових систем.

Узагальнюючи, зазначені принципи утворюють філософію сучасного конвергентного нотаріату як інституту, що одночасно реалізує публічний інтерес держави, гарантує приватні права особи та функціонує на перетині права, технологій і суспільної довіри. У своїй сукупності вони формують методологічну основу нового законодавства про нотаріат, яке має еволюціонувати від декларативного регулювання до системно-інституційного забезпечення єдності приватного і публічного права.

Зазначені принципи мають слугувати не лише концептуальною основою теоретичного осмислення нотаріальної діяльності, а й методологічним

орієнтиром для подальшого реформування законодавства України про нотаріат. Їх послідовна імплементація здатна забезпечити перехід від фрагментарної, адміністративно-домінантної моделі регулювання до інтегрованої системи превентивного правосуддя, що відповідає європейським стандартам правової визначеності та публічної довіри. Насамперед це потребує перегляду правового статусу нотаріуса, який має бути закріплений у законі не як державний службовець чи суб'єкт підприємницької діяльності, а як незалежний носій делегованих владних повноважень – професіонал публічної довіри. Такий підхід створює можливість гармонізувати публічну функцію держави щодо гарантування законності з автономією приватноправового регулювання.

Водночас важливим є інституційне посилення ролі органів професійного самоврядування нотаріусів як формалізованого механізму партнерства між державою та нотаріальною спільнотою. До їхньої компетенції доцільно віднести питання дисциплінарної практики, контролю якості нотаріальних дій, сертифікації та безперервного професійного розвитку. Така модель сприяє зменшенню адміністративного втручання з боку органів публічної влади й одночасно підвищує рівень професійної відповідальності та саморегуляції нотаріальної професії.

Необхідним напрямом подальшого розвитку є також нормативне закріплення принципу публічної довіри, відповідно до якого нотаріальний акт має визнаватися документом із підвищеною доказовою силою та презумпцією достовірності у судових і адміністративних процедурах. Реалізація цього принципу здатна зміцнити авторитет нотаріальної форми як інструмента правової безпеки та превентивного захисту прав, а також сприяти зменшенню кількості судових спорів щодо дійсності правочинів і юридичних фактів.

Окремої уваги заслуговує цифровізація нотаріальної діяльності, яка має здійснюватися не шляхом механічного впровадження окремих електронних сервісів, а через формування цілісної та інтегрованої системи електронного нотаріату. Така система повинна забезпечувати належний рівень захисту даних,

перевірку автентичності електронних документів і збереження повної юридичної сили нотаріальних актів у цифровому середовищі. Саме в цьому вимірі цифровізація постає не як технічна модернізація, а як інструмент посилення публічної довіри, що дозволяє поєднати технологічні інновації з фундаментальними гарантіями *public faith*.

У межах конвергентної моделі електронний нотаріат має відтворювати ключові елементи публічно-правової та приватноправової природи нотаріальної діяльності: з одного боку – забезпечувати державні гарантії достовірності, цілісності та правової визначеності, а з іншого – сприяти оперативності, доступності та зручності реалізації приватних прав. За таких умов цифрові інструменти не підміняють нотаріальну функцію, а трансформують форму її здійснення, зберігаючи незмінним її правовий зміст і превентивне призначення.

Таким чином, реформування українського нотаріату має ґрунтуватися на конвергентній парадигмі, в межах якої держава, суспільство та професійна спільнота нотаріусів виступають партнерами у забезпеченні законності, стабільності цивільного обороту та ефективного захисту прав людини. Такий підхід відповідає сучасним європейським уявленням про нотаріат не лише як про інститут правозастосування, а як про складову правової інфраструктури держави, покликану забезпечити баланс між владою і свободою, між формальною нормою права та суспільною довірою.

Разом із тим слід констатувати, що чинний Закон України «Про нотаріат» 1993 року (з наступними численними змінами) відображає лише перехідний етап трансформації від державної до приватнопрофесійної моделі нотаріальної діяльності. Його концептуальна архітектоніка значною мірою зберігає риси адміністративно-ієрархічного підходу, що суперечить принципу конвергенції приватноправових і публічно-правових засад та стримує формування сучасної моделі нотаріату публічної довіри.

По-перше, для чинного регулювання характерною є надмірна державна регламентація внутрішньої діяльності нотаріусів, що реалізується через систему

наказів, інструкцій і методичних рекомендацій Міністерства юстиції України. Така практика фактично підміняє законодавче регулювання підзаконним нормотворенням, обмежує професійну автономію нотаріуса та знижує ефективність саморегулятивних механізмів.

По-друге, роль професійного самоврядування залишається інституційно обмеженою. Нотаріальна палата України не наділена достатніми повноваженнями у сфері дисциплінарного контролю, внутрішнього нагляду за якістю нотаріальних дій та участі у формуванні й реалізації державної політики у сфері нотаріату, що не відповідає європейським стандартам публічно-приватного партнерства.

По-третє, законодавство не містить чіткого визначення правового статусу нотаріуса як суб'єкта публічної довіри. Невизначеність його правової природи породжує колізію між державно-службовим та приватно-професійним підходами, що негативно позначається як на правозастосовній практиці, так і на сприйнятті нотаріату в системі публічної влади.

По-четверте, цифровізація нотаріальної діяльності має фрагментарний характер. Відсутність комплексного правового режиму електронного нотаріального акту унеможливорює повноцінну інтеграцію українського нотаріату до європейського цифрового правового простору та обмежує потенціал розвитку електронних форм правової довіри.

По-п'яте, у практиці нотаріальної діяльності все ще домінує техніко-формалізований підхід до посвідчення документів, що знижує превентивний потенціал нотаріату як інституту правового захисту особи. Недостатній акцент на правовому аналізі волевиявлення сторін і оцінці правових ризиків обмежує можливості нотаріату виконувати функцію превентивного правосуддя.

Сукупність зазначених проблем свідчить про те, що чинна модель законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в Україні не відповідає концепції конвергентного нотаріату, яка передбачає органічне поєднання

юридичної формалізованості з активною правозахисною функцією, орієнтованою на забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Сучасна доктрина права демонструє стале утвердження конвергентного підходу до розуміння правової системи, у межах якого поступово долається традиційна дихотомія приватного і публічного права. Цей процес є не лише результатом еволюції юридичної думки, а й закономірним наслідком глибоких соціальних трансформацій, зумовлених глобалізацією, інтеграційними процесами та зростанням ролі прав людини як вищої правової цінності. У такому контексті конвергенція у праві постає як процес зближення, взаємопроникнення та гармонізації різних правових начал, спрямований на утвердження єдності правового простору за умови збереження функціональної диференціації правових інститутів.

Загалом, у цьому загальнотеоретичному підході нотаріат виступає одним із найбільш репрезентативних прикладів дії конвергентних процесів у правовій матерії. Його дуалістична природа, що поєднує публічно-владні та приватноправові елементи, відображає глибинну закономірність взаємодії держави та особи у сфері правового регулювання. З одного боку, нотаріус є носієм делегованих владних повноважень, уповноваженим державою засвідчувати юридичні факти та забезпечувати достовірність правочинів; з іншого – він діє як незалежний професійний юрист, який сприяє реалізації автономії волі суб'єктів права, керуючись принципами диспозитивності, рівності сторін і свободи договору. Саме така структурна двоплощинність зумовлює особливе місце нотаріату в правовій системі як інституту, що одночасно реалізує публічний інтерес і забезпечує захист приватних прав.

Проведений теоретико-методологічний аналіз дає підстави стверджувати, що конвергенція приватного і публічного у сфері нотаріату не має випадкового чи ситуативного характеру, а становить закономірний етап еволюції правового регулювання. Її сутність полягає у переході від формального співіснування двох начал до їх функціонально узгодженого поєднання в межах єдиної

системи публічно-приватного партнерства. Саме така модель взаємодії забезпечує оптимальний баланс між владним контролем держави та свободою волевиявлення особи, між правовою визначеністю й гнучкістю регулятивних механізмів, що й визначає сучасний вектор розвитку нотаріату як інституту правової держави.

Розбудова ефективної моделі конвергентного нотаріату в Україні об'єктивно вимагає переосмислення низки фундаментальних підходів, закладених у чинному законодавстві. Передусім йдеться про необхідність чіткого нормативного визначення правового статусу нотаріуса як незалежного суб'єкта публічної довіри, що діє від імені держави, проте поза межами системи державної служби. Такий статус має поєднувати делегування владних повноважень із гарантіями професійної автономії, підвищеної етичної та юридичної відповідальності, а також економічної самостійності, що відповідає європейському розумінню нотаріату як інституту превентивного правосуддя.

Ключове значення у формуванні конвергентної моделі нотаріату має принцип публічної довіри (*publica fides*) [297], який у країнах континентальної Європи становить фундамент правового статусу нотаріального акту. Визнання за нотаріальними документами підвищеної доказової сили та презумпції законності виконує системоутворюючу функцію, забезпечуючи стабільність цивільного обороту, зменшення рівня правових ризиків і попередження судових спорів.

Імплементація цього принципу в українську правову систему має здійснюватися не лише на нормативному, а й на інституційному рівні – шляхом закріплення нотаріального акту як особливої форми юридичної достовірності та посилення ролі нотаріату як інституту превентивного захисту прав. У такому вимірі *publica fides* постає не формальною ознакою нотаріальної діяльності, а проявом конвергенції публічного авторитету держави та приватної професійної відповідальності нотаріуса.

Окремий вектор модернізації нотаріальної діяльності пов'язаний із процесами цифровізації. У конвергентній парадигмі цифрова трансформація нотаріату передбачає інтеграцію правових і технологічних інструментів за умови збереження традиційних гарантій законності, конфіденційності, автентичності та юридичної сили нотаріальних актів. Електронний нотаріат не повинен підміняти публічну довіру технологічною доцільністю, а, навпаки, має слугувати інструментом її посилення – через підвищення прозорості процедур, доступності нотаріальних послуг і швидкості правового реагування у безпечному цифровому середовищі.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що інститут нотаріату є концентрованим виявом процесів конвергенції приватного і публічного права. Його реформування не може зводитися до фрагментарних техніко-юридичних змін, а має ґрунтуватися на цілісній теоретико-правовій концепції, у центрі якої перебуває ідея єдності правового простору. У межах такої концепції держава та особа співдіють не в логіці протиставлення, а на засадах партнерства, взаємної довіри та відповідальності, що відповідає сучасним європейським стандартам правової держави.

Таким чином, у перспективі формування української моделі конвергентного нотаріату доцільно орієнтуватися на три системоутворюючі засади.

По-перше, визнання нотаріату елементом публічно-приватної інфраструктури правової держави, що забезпечує зв'язок між владною організацією суспільства та автономією приватного волевиявлення. У цьому вимірі нотаріат постає не допоміжним інструментом правозастосування, а інституційною ланкою механізму забезпечення правової визначеності та довіри у цивільному обороті.

По-друге, забезпечення рівноваги між делегованими владними повноваженнями та професійною автономією нотаріуса, що передбачає поєднання державної легітимації нотаріальної діяльності з незалежністю

правової оцінки, персональною відповідальністю та саморегуляцією професії. Саме така рівновага унеможлиблює як надмірну адміністративізацію нотаріату, так і редукцію його публічної функції до приватної юридичної практики.

По-третє, утвердження нотаріальної діяльності як механізму превентивного захисту прав і свобод людини, спрямованого на запобігання правовим конфліктам, зменшення судового навантаження та забезпечення стабільності правового обороту. У цій якості нотаріат виконує функцію превентивної юрисдикції, що діє на випередження порушень прав, а не лише реагує на них постфактум.

Зазначена концепція, будучи узгодженою з європейськими стандартами *public faith* у нотаріальному праві, правової безпеки та верховенства права [239; 242; 260; 241; 259; 238], формує методологічне підґрунтя для подальшого розвитку нотаріату як інституту конвергентної юрисдикції.

У такому розумінні нотаріат постає як правовий механізм, що втілює у практиці гармонійне поєднання приватного і публічного начал, забезпечуючи одночасно інтереси держави, суспільства та особи й утверджуючи сучасну модель правової держави, засновану на довірі, правовій визначеності та превенції правових ризиків.

Окреслена нами проблематика може бути вирішена шляхом комплексного вдосконалення законодавства України про нотаріат, спрямованого на інституційне закріплення конвергентної природи нотаріальної діяльності. У цьому контексті доцільно виокремити такі ключові напрями реформування.

1. Нормативне закріплення конвергентного правового статусу нотаріуса.

Пропонується закріпити у Законі України «Про нотаріат» нову дефініцію нотаріуса, а саме: «Нотаріус – це уповноважена державою незалежна особа публічної довіри, яка здійснює превентивне правосуддя шляхом посвідчення правочинів та інших юридичних фактів з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина».

Таке визначення відображає конвергентну сутність нотаріальної діяльності як поєднання делегованого владного мандату з професійною автономією, персональною відповідальністю та незалежністю правової оцінки.

2. Розширення повноважень Нотаріальної палати України як органу публічно-правового професійного самоврядування.

3 метою формування ефективного механізму саморегуляції професії доцільно:

- надати Нотаріальній палаті України право участі у нормотворчій діяльності у сфері нотаріату;
- делегувати їй дисциплінарні повноваження щодо нотаріусів;
- запровадити обов’язкову акредитацію стажування, системи підвищення кваліфікації та етичного нагляду.

Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню внутрішнього професійного контролю та зменшенню надмірного адміністративного впливу з боку державних органів.

3. Запровадження цифрової трансформації нотаріальної діяльності як форми конвергенції права і технологій.

Необхідно розробити повноцінний правовий режим електронного нотаріального акту з повною юридичною еквівалентністю паперовому, що передбачає:

- створення Національного електронного реєстру нотаріальних актів;
- впровадження цифрового підпису нотаріуса з підвищеним рівнем криптографічного захисту;
- забезпечення доступу до нотаріальних даних через єдиний державний портал із чіткими механізмами перевірки достовірності.

Такі кроки сприятимуть зміцненню принципу *public faith* у цифровому середовищі та підвищенню рівня правової довіри.

4. Гармонізація законодавства України про нотаріат із правом Європейського Союзу та стандартами Ради Європи.

Першочерговими завданнями є імплементація положень Директиви ЄС 2013/55/ЄС «Про визнання професійних кваліфікацій» [249] та Рекомендації Ради Європи Rec (2001) 9 «Alternatives to litigation between administrative authorities and private parties» [240], які визначають нотаріусів як незалежних посадових осіб публічної довіри.

Їх реалізація сприятиме:

- уніфікації вимог до професійної кваліфікації нотаріусів;
- спрощенню взаємного визнання нотаріальних актів;
- розширенню транскордонного доступу громадян ЄС до українських нотаріальних послуг.

5. Розвиток превентивного функціоналу нотаріату.

Доцільно нормативно закріпити, що нотаріус не обмежується формальним посвідченням документів, а здійснює правову експертизу волевиявлення сторін, перевіряє його відповідність закону та попереджає потенційні правові ризики. Це вимагає доповнення положень закону про права й обов'язки нотаріуса прямим обов'язком превентивного захисту прав учасників правовідносин.

На основі проведеного дослідження пропонується авторська модель українського конвергентного нотаріату, що ґрунтується на інтеграційно-дихотомічній структурі (Додаток Д). Вона передбачає наявність п'яти системоутворюючих компонентів: статус, регулювання, функції, контроль, відповідальність, кожен із яких реалізується у двох взаємопов'язаних площинах – публічно-правовій і приватноправовій (Додаток Е).

Така модель відображає складний юридичний склад нотаріальної діяльності та дозволяє розглядати нотаріат як інститут конвергентної юрисдикції, у межах якого досягається динамічний баланс між державним інтересом і автономією особи.

Запропонована модель українського конвергентного нотаріату базується на ідеї органічного поєднання публічно-правових і приватноправових начал у

межах єдиного функціонального механізму правового регулювання. Вона спрямована на досягнення балансу між державними гарантіями законності та професійною автономією нотаріуса як носія «публічної довіри». У цій концепції кожен елемент нотаріальної системи має подвійну – публічну і приватну – природу, що визначає його роль у загальній архітектоніці правового простору.

Запропонована авторська модель українського конвергентного нотаріату ґрунтується на інтегративно-дихотомічній структурі, у межах якої кожен ключовий елемент нотаріальної діяльності реалізується одночасно у публічно-правовій та приватноправовій площинах. Йдеться не про механічне суміщення двох підходів, а про їх органічну взаємодію, спрямовану на забезпечення превентивного захисту прав і свобод людини.

1. Статус нотаріуса.

У публічно-правовому вимірі нотаріус є суб'єктом, наділеним державою делегованими владними повноваженнями та уповноваженим здійснювати нотаріальні дії від імені держави. Такий статус забезпечує легітимність, законність і публічну довіру до посвідчених ним юридичних фактів і правочинів.

Водночас у приватноправовому аспекті нотаріус постає як незалежний професійний юрист, який здійснює діяльність на засадах самофінансування, професійної автономії та персональної майнової відповідальності. Поєднання цих характеристик формує модель «вільного публічного професіонала», притаманну європейському латинському типу нотаріату.

2. Регулювання нотаріальної діяльності.

Публічно-правовий компонент регулювання полягає у визначенні засад організації та здійснення нотаріальної діяльності виключно законом, наявності єдиних вимог до нотаріальної форми та здійсненні державного нагляду з боку органів юстиції.

Приватноправовий вимір виявляється у розвитку інститутів професійного самоврядування, ухваленні етичних кодексів, внутрішніх стандартів професійної діяльності, а також у збереженні елементів договірної свободи щодо організації надання нотаріальних послуг і формування винагороди.

3. Функції нотаріату.

У публічній площині нотаріат виконує функцію забезпечення правопорядку в цивільному обороті, запобігає порушенням законності та виступає інструментом превентивного правового захисту.

У приватноправовому вимірі нотаріус сприяє реалізації автономії волі учасників правовідносин, захищає їх приватні інтереси та забезпечує правову визначеність і стабільність цивільних правочинів.

4. Контроль.

Контроль у конвергентному нотаріаті має дуалістичний характер. Публічний контроль здійснюється державою шляхом нагляду за дотриманням законності, процедурних стандартів і меж компетенції нотаріуса.

Паралельно функціонує внутрішньопрофесійний контроль, реалізований через органи нотаріального самоврядування, які забезпечують дотримання етичних норм, стандартів якості та професійної компетентності.

5. Відповідальність.

Публічно-правова відповідальність нотаріуса реалізується у формі дисциплінарних заходів, що застосовуються державою або за її делегуванням, і спрямована на захист публічного інтересу.

Приватноправова відповідальність має цивільно-правовий характер і виражається в обов'язку відшкодування шкоди, завданої клієнтові внаслідок неправомірних дій або професійної недбалості. Такий дуалізм відповідальності гарантує одночасний захист суспільного та приватного інтересу.

Запропонована модель визначає нотаріуса не як технічного виконавця формальних дій, а як превентивного суб'єкта гарантування прав і свобод людини. Її реалізація сприятиме:

- запобіганню виникненню судових спорів (превентивна юстиція);
- утвердженню принципу правової визначеності;
- зміцненню довіри громадян до держави як гаранта прав;
- формуванню правової культури взаємної відповідальності між особою і державою.

Таким чином, конвергентна модель українського нотаріату постає як інтегративна правова конструкція, у межах якої публічна легітимність поєднується з професійною незалежністю, а державні гарантії законності – з автономією волевиявлення учасників цивільного обороту. Вона відповідає сучасним європейським тенденціям розвитку правових інститутів, заснованих на принципах *public faith*, верховенства права та балансу між свободою особи і публічним інтересом.

Дослідження проблеми конвергенції приватноправових і публічно-правових засад у сфері нотаріату дає підстави стверджувати, що сучасний етап розвитку законодавства України потребує якісно нового підходу до розуміння природи нотаріату, його місця у механізмі правозастосування та ролі у забезпеченні прав і свобод людини. Конвергенція у сфері нотаріату постає не лише як правова тенденція, а як ціннісна парадигма, зорієнтована на побудову правової, людиноцентричної держави та є ключовим напрямом модернізації українського нотаріату.

Узагальнення теоретико-методологічних положень дозволяє дійти висновку, що класичний поділ права на приватне і публічне має відносний, умовний характер. У реальних правових відносинах ці начала перебувають у постійній взаємодії та взаємодоповненні, формуючи єдиний правовий простір. У цьому контексті конвергенція постає не як суто доктринальний феномен, а як об'єктивна та закономірна тенденція еволюції сучасного права, у межах якої держава й суспільство співпрацюють задля забезпечення свободи особи при одночасному захисті публічного інтересу.

Інститут нотаріату є одним із найбільш репрезентативних прикладів такої взаємодії. Його функціональна сутність полягає у гармонійному поєднанні владно-організаційних (публічно-правових) та договірно-диспозитивних (приватноправових) механізмів правового регулювання. Саме тому нотаріат не може бути однозначно віднесений ані до сфери публічного, ані до сфери приватного права. Він постає як інтегративне правове утворення, що поєднує функції держави і громадянського суспільства у сфері превентивного захисту прав і свобод людини.

Конвергенція приватноправових і публічно-правових засад виступає концептуальним орієнтиром реформування законодавства України про нотаріат. Її сутність полягає у досягненні динамічного балансу між:

- державною гарантією законності та легітимності нотаріальної діяльності (публічний компонент);
- автономією нотаріуса як незалежного професійного суб'єкта правозастосування (приватний компонент);
- захистом прав людини як аксіологічною метою правового регулювання (ціннісний компонент).

Визнання конвергенції базовим принципом розвитку законодавства дозволяє подолати архаїчне уявлення про нотаріат як «допоміжний» або виключно сервісний інститут і закріпити його як самостійну ланку превентивного правосуддя, що функціонує на стику цивільного та адміністративного права і виконує правозахисну, стабілізаційну та довірчу функції.

Європейська правова практика переконливо засвідчує, що найбільш ефективною є латинська модель нотаріату, у якій поєднуються публічна довіра (*public faith*) та приватнопрофесійна незалежність. Її системоутворюючим принципом є делегування державою частини владних повноважень нотаріусу за умови його персональної професійної відповідальності. Така модель відповідає засадам правової держави, оскільки забезпечує стабільність цивільного

обороту, захист прав і свобод людини без залучення судової системи та високий рівень юридичної довіри у суспільстві.

Україна, адаптуючи національне законодавство до європейських стандартів, має розвивати нотаріат як публічно-приватний інститут, у межах якого держава гарантує законність і легітимність, а професійна спільнота – ефективність, доброчесність і якість реалізації прав громадян.

На підставі проведеного аналізу визначено ключові напрями удосконалення законодавства України з позицій конвергентного підходу:

- доктринальне переосмислення правового статусу нотаріуса як особи публічної довіри, що здійснює делеговані владні повноваження у сфері цивільного обороту за умов професійної незалежності;

- розширення повноважень професійного самоврядування шляхом передання Нотаріальній палаті України контрольних, дисциплінарних і методичних функцій з метою зменшення адміністративного тиску;

- цифровізація нотаріальної діяльності через нормативне закріплення електронного нотаріального акту та створення єдиних цифрових реєстрів із гарантією публічної достовірності;

- гармонізація з правом Європейського Союзу, зокрема в частині взаємного визнання професійних кваліфікацій і єдиних етичних стандартів;

- посилення превентивної функції нотаріату шляхом законодавчого закріплення обов'язку нотаріуса попереджати потенційні порушення прав сторін.

Зазначені напрями формують комплексну програму становлення нової моделі конвергентного нотаріату, в межах якої поєднуються публічні гарантії та приватна ініціатива відповідно до принципів правової держави та європейських цінностей (Додаток Є).

3.2 Організаційно-правові аспекти імплементації інституту нотаріату

Проведений у підрозділі 3.1 теоретико-правовий аналіз конвергенції приватноправових і публічно-правових засад у сфері нотаріату дозволив обґрунтувати концептуальні підходи до розуміння нотаріату як інтегративного інституту превентивного правосуддя та суб'єкта публічної довіри. Водночас реалізація зазначеної конвергентної моделі неможлива без належного організаційно-правового забезпечення, яке виступає ключовою умовою її практичної імплементації у національну правову систему.

Саме тому подальший науковий аналіз має бути спрямований на дослідження організаційно-правових аспектів імплементації інституту нотаріату, що охоплюють інституційну структуру нотаріальної системи, механізми державного регулювання та професійного самоврядування, порядок здійснення контролю і відповідальності, а також умови функціонування нотаріальної діяльності в контексті європейських стандартів правової безпеки та захисту прав людини. У цьому вимірі організаційно-правова архітектоніка нотаріату постає як інструмент практичного втілення конвергенції публічного і приватного права, що забезпечує баланс між державною легітимністю, професійною автономією нотаріусів та ефективністю правозастосування.

Таким чином, підрозділ 3.2 логічно продовжує попередній теоретичний аналіз і має на меті з'ясування тих організаційно-правових механізмів, за допомогою яких конвергентна модель нотаріату може бути імplementована в законодавство та правозастосовну практику України з урахуванням європейського досвіду.

У сучасних умовах імплементація інституту нотаріату не обмежується класичними організаційними формами його функціонування. Вона охоплює також нові інструменти правового впливу та організації правової взаємодії, що відповідають європейським тенденціям розвитку превентивного правосуддя та цифрової трансформації права. До таких інструментів належать, зокрема,

медіація як альтернативний спосіб врегулювання правових конфліктів та цифровізація нотаріальної діяльності, які виступають важливими елементами інституційного оновлення нотаріату.

В рамках конвергентної моделі нотаріату медіація і цифрові технології набувають організаційно-правового значення, оскільки сприяють розширенню превентивної функції нотаріату, підвищенню доступності правового захисту та формуванню нових форм взаємодії між державою, професійною спільнотою і особою. Їх впровадження не змінює правову природу нотаріату, а, навпаки, підсилює його публічно-довірчий характер і здатність забезпечувати права і свободи людини в умовах цифрового суспільства.

Інтеграція медіації та цифрових технологій у нотаріальну практику в контексті конвергенції приватного й публічного права формує один із найбільш перспективних напрямів інституційної еволюції сучасного нотаріату. Медіація органічно доповнює превентивну природу нотаріальної діяльності, розширюючи її функціональні можливості у сфері забезпечення прав і свобод людини. Якщо нотаріус здійснює юридичну профілактику конфліктів шляхом перевірки законності, автентичності волевиявлення та надання нотаріальним актам підвищеної доказової сили, то медіація виконує функцію соціально-правової превенції, спрямованої на досягнення згоди між сторонами ще до переходу спору у стадію судового розгляду.

В цьому сенсі медіація постає як класичний прояв конвергентного підходу у праві, оскільки поєднує публічні гарантії легітимності та правової визначеності з приватною автономією учасників правовідносин, їх добровільністю та диспозитивністю у врегулюванні конфлікту. Включення медіаційних процедур до організаційно-правової архітектури нотаріату сприяє посиленню його ролі як інституту превентивного правосуддя та підвищує ефективність правового захисту без надмірного залучення судових механізмів.

Розвиток альтернативних способів врегулювання правових конфліктів є важливим чинником підвищення правової культури суспільства та ефективності механізмів захисту прав людини. Серед таких способів медіація посідає особливе місце як один із найбільш дієвих інструментів конструктивного врегулювання суперечок, здатний забезпечити досягнення взаємоприйняттого рішення без залучення примусових юрисдикційних механізмів. Водночас ефективне функціонування медіації можливе лише за умови усвідомленої готовності учасників правовідносин визнавати доцільність залучення нейтрального посередника та сприймати процедуру врегулювання конфлікту як форму відповідального правового діалогу. У сучасних правових системах медіація дедалі частіше розглядається не лише як альтернативний, а подекуди і як найбільш результативний інструмент відновлення соціальної стабільності та узгодження інтересів сторін.

Медіаційна процедура ґрунтується на принципах добровільності, конфіденційності, незалежності та неупередженості медіатора, рівності сторін і співпраці, а її застосування можливе виключно за наявності взаємного волевиявлення учасників. У цьому контексті показовою є позиція, сформульована у рішеннях XXIII Конгресу Міжнародного союзу латинського нотаріату (Афіни, 2001 р.), відповідно до якої «нотаріус, який за характером своєї професійної діяльності покликаний узгоджувати різні інтереси сторін, у значно більшій мірі, ніж інші юристи, природно орієнтований на виконання функції медіатора». Такий підхід підкреслює органічну спорідненість медіації з нотаріальною діяльністю, зумовлену їх спільною превентивною та узгоджувальною спрямованістю.

Медіація постає одним із найбільш репрезентативних сучасних проявів конвергенції публічно-правових і приватноправових засад у правовій системі. Її правова природа полягає у гармонійному поєднанні автономії волевиявлення сторін як базового принципу приватного права з наявністю публічних гарантій

легітимності, процедурної справедливості та належного захисту учасників процесу, що традиційно асоціюються з публічним правом.

З приватноправової перспективи медіація втілює ідеї диспозитивності та рівності сторін, надаючи їм можливість самостійно визначати зміст, межі та правові наслідки врегулювання спору. Її концептуальну основу становлять добровільність, конфіденційність, взаємна довіра й партнерська взаємодія, що відповідають логіці горизонтальних правовідносин, у межах яких суб'єкти реалізують свої права без примусу чи домінування з боку держави. Саме ці риси дозволяють розглядати медіацію як важливий організаційно-правовий інструмент імплементації конвергентної моделі нотаріату та розширення його превентивного потенціалу.

Водночас медіація має чітко виражений публічно-правовий вимір, що проявляється у її нормативному закріпленні, визначенні правового статусу медіатора, встановленні кваліфікаційних вимог, процедурних стандартів та формалізованих результатів діяльності, зокрема медіаційної угоди. Закріплюючи відповідні правила, держава забезпечує належний рівень правової безпеки, доброчесності та передбачуваності медіаційної процедури, створює запобіжники проти можливих зловживань, гарантує захист слабшої сторони та визнає результати медіації у системі правового регулювання. За таких умов державне втручання не нівелює приватну автономію учасників, а, навпаки, надає їй юридичної ефективності та соціальної легітимності.

У результаті медіація формує системну точку перетину приватноправових і публічно-правових начал, у межах якої публічно-правовий компонент забезпечує законність, неупередженість, процесуальну справедливість і прозорість процедури, тоді як приватноправовий компонент гарантує свободу сторін у виборі способів поведінки, механізмів врегулювання спору та досягненні балансу інтересів без зовнішнього примусу. Така двоєдина природа медіації дозволяє розглядати її як ефективний організаційно-правовий інструмент імплементації конвергентної моделі правового регулювання.

У цьому вимірі медіація функціонує як своєрідний правовий «міст» між примусовою юрисдикційною формою захисту прав і добровільним саморегулюванням, відповідаючи загальноєвропейській тенденції трансформації правової культури від конфліктно-змагальної до консенсуально-партнерської моделі взаємодії суб'єктів права. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності правового захисту, зниженню соціальної конфліктності та утвердженню людиноцентричної парадигми сучасного права.

У науковій літературі обґрунтованою видається позиція М. М. Дякович, яка звертає увагу на те, що для більшості правничих професій медіація виконує допоміжну роль, тоді як для нотаріуса вона є внутрішньо притаманною складовою його професійної діяльності [62, с. 138]. Така теза зумовлена самою юридичною природою нотаріальної функції: нотаріус покликаний забезпечувати баланс інтересів сторін, діяти на засадах повної неупередженості, утримуватися від нав'язування рішень і формувати правочин у спосіб, що відповідає принципам рівності, справедливості та врахування інтересів усіх заінтересованих осіб, у тому числі третіх. За цих умов медіативна компетенція логічно постає як продовження превентивної правозахисної ролі нотаріуса, а не як зовнішній для нього інструмент.

Практичне втілення ідеї інтеграції медіації в нотаріальну діяльність підтверджується функціонуванням Центру медіації Нотаріальної палати України, діяльність якого спрямована на об'єднання нотаріусів-медіаторів, формування сталої практики альтернативного врегулювання спорів, участь у нормотворчих процесах і зміцнення ролі нотаріату як інституту «попереджувального правосуддя». Запровадження у межах Центру навчальної програми «Медіація: базові навички для нотаріуса» [124] свідчить про інституційну професіоналізацію медіативної діяльності в нотаріальному середовищі та її поступове закріплення як складової нотаріальної практики.

У теоретичному вимірі В. В. Комаров і В. В. Баранкова розглядають нотаріат як інститут позасудового превентивного захисту, який виконує

завдання правосуддя у досудовій площині шляхом запобігання виникненню спорів та забезпечення належної реалізації цивільних прав [84]. У такому контексті медіація не трансформує сутність нотаріальної діяльності, а посилює її превентивний потенціал, розширюючи інструментарій правового впливу без залучення примусових юрисдикційних механізмів.

Разом із тим Г. Ю. Гулевська справедливо наголошує на публічно-правовій природі нотаріальної діяльності, яка проявляється у посвідченні безспірних прав і юридично значущих фактів та наданні їм публічної сили, а також у здійсненні делегованої державою функції контролю за цивільним обігом [39]. Залучення медіації у межах нотаріальної практики поглиблює цей публічний вимір, доповнюючи його соціально-комунікативним компонентом захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

Ідею нотаріальної діяльності як форми превентивної правової допомоги розвиває і Л. В. Єфіменко, підкреслюючи, що посвідчення суб'єктивних прав і юридичних фактів фактично становить правову охорону цивільних прав та інтересів [64]. У цьому аспекті інтеграція медіації закономірно розширює захисний потенціал нотаріату, посилюючи його роль як інституту превентивного, а не репресивного правового впливу.

У сфері нотаріальної діяльності медіаційна функція набуває особливого значення, оскільки нотаріус, будучи незалежною, але водночас публічно уповноваженою особою, здатен виконувати роль превентивного медіатора, запобігаючи виникненню правових конфліктів ще на доконфліктній стадії. Такий підхід є концентрованим проявом конвергенції приватноправових і публічно-правових начал, за якого державна довіра до нотаріуса (*public faith*) поєднується з гуманістичним принципом автономії волі сторін, формуючи інтегративну правову модель, спрямовану на підтримання соціальної злагоди та правової стабільності.

Європейський Союз послідовно стимулює розвиток альтернативних способів вирішення спорів (ADR), ключовим елементом яких є медіація.

Нормативною основою цієї політики виступає Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року, яка встановлює загальні засади застосування медіації у цивільних і комерційних справах. Її метою є підвищення ефективності доступу до правосуддя шляхом заохочення сторін до досудового врегулювання спорів на засадах добровільного діалогу та співпраці.

При цьому медіація не розглядається як альтернатива судовій юрисдикції у вузькому сенсі, а функціонує як її доповнення, утворюючи своєрідний «паралельний канал правового захисту», що зберігає гарантії законності, неупередженості та право на звернення до суду у разі недосягнення домовленості. Директива 2008/52/ЄС визначає рамкові умови застосування медіації та її співвідношення із судовим розглядом, формуючи нормативний стандарт досудового врегулювання спорів із збереженням публічних гарантій доступу до правосуддя [51].

Основні положення Директиви зводяться до таких принципових позицій:

- визнання медіації легітимним правовим механізмом врегулювання спорів, результати якого мають юридичну значущість у державах-членах ЄС;
- забезпечення добровільності участі сторін у медіаційному процесі;
- гарантування конфіденційності та недопустимості використання інформації, отриманої під час медіації, у судовому провадженні;
- можливість надання медіаційній угоді виконавчої сили за волевиявленням сторін;
- збереження безумовного права на судовий захист, незалежно від участі у медіації.

Таким чином, Директива 2008/52/ЄС формує збалансовану модель співвідношення публічного і приватного начал у сфері вирішення спорів: публічно-правовий компонент реалізується через нормативне закріплення, судову верифікацію та державні гарантії виконання досягнутих домовленостей;

а приватноправовий реалізується через автономію волі сторін, добровільність, конфіденційність і диспозитивний характер процедури.

Отже, у європейському праві медіація постає як прояв конвергентної моделі правосуддя, в межах якої договірний, гуманістично орієнтований спосіб врегулювання конфліктів поєднується з публічною легітимністю та інституційними гарантіями держави. Саме в такому вимірі медіація органічно інтегрується у сучасну концепцію нотаріату як інституту превентивного правозахисту (Додаток Ж).

Інституціоналізована нотаріально-медіаційна функція органічно вписується у конвергентну модель нотаріату як практичне втілення поєднання публічно-правових і приватноправових начал. Вона ґрунтується на нейтральності нотаріуса, процесуальній збалансованості та можливості надання досягнутим у медіації домовленостям нотаріальної форми, що забезпечує одночасно державну легітимацію правового результату та збереження автономії волевиявлення сторін.

Виконуючи роль незалежного й неупередженого врегульовувача, нотаріус створює умови для рівноправного діалогу учасників, гарантує добровільність, добросовісність і юридичну коректність узгодження позицій. Такий підхід відповідає превентивній природі нотаріальної діяльності та розширює її за межі суто формального посвідчення правочинів.

Ключове правове значення нотаріально-медіаційної конструкції полягає в тому, що домовленості, досягнуті в межах медіації й посвідчені нотаріально, набувають публічної форми та підвищеного рівня юридичної достовірності. Нотаріальне посвідчення медіаційної угоди забезпечує її доказову силу, створює реальні гарантії виконання та перетворює таку угоду на ефективний превентивний інструмент, спрямований на усунення ризику виникнення майбутніх спорів.

У цій «гібридній» моделі поєднуються дві базові логіки правового регулювання: публічно-правова, що проявляється у делегованих

повноваженнях нотаріуса, державній довірі та формальних гарантіях законності, і приватноправова, яка реалізується через автономію сторін, добровільність участі та свободу визначення умов врегулювання. Їх взаємодія формує новий рівень правової комунікації, в межах якого нотаріус виступає не лише гарантом законності, а й фасилітатором згоди.

У такому вимірі нотаріально-медіаційна функція набуває системоутворюючого значення для конвергентної моделі правового регулювання, забезпечуючи узгодження публічної легітимності правового результату з приватною автономією врегулювання та сприяючи ефективності, стабільності й гуманістичній спрямованості сучасного правопорядку.

Застосування нотаріально-медіаційної функції в правовій системі виходить за межі суто інструментального правового регулювання та постає важливим засобом гуманізації правопорядку. Її сутність полягає у поєднанні нормативно-раціональних механізмів права з етико-гуманістичними засадами, орієнтованими на особу як центральну цінність правового впливу.

Гуманістичний вимір нотаріальної діяльності проявляється насамперед у способі врегулювання конфлікту. Реалізуючи медіаційну функцію, нотаріус не застосовує примус чи владне нав'язування правової моделі, а створює умови для добровільного досягнення згоди на основі діалогу, взаємного розуміння та балансу інтересів. У цьому сенсі нотаріус діє не як каральний чи контролюючий суб'єкт, а як нейтральний гарант справедливості, що сприяє відновленню порушеної рівноваги правовідносин у спосіб, прийнятний для всіх сторін.

Нотаріальна медіація водночас функціонує як форма превентивної юрисдикції, тобто «профілактичного правосуддя», спрямованого на недопущення ескалації конфлікту до судової стадії. Такий підхід мінімізує соціальні, психологічні та економічні витрати правового захисту, знижує рівень конфронтації між учасниками та формує сталі, довірчі правовідносини. У

цьому вимірі нотаріус виступає своєрідним «архітектором правової згоди», який забезпечує стабільність цивільного обороту ще до виникнення спору.

Водночас нотаріально-медіаційна функція втілює глибинну публічно-приватну гармонізацію як моральну основу сучасного права. Вона поєднує формально-юридичну легітимність і публічну довіру до нотаріального акту з автономією волевиявлення та відповідальністю сторін за прийняті рішення. У такий спосіб формується діалогічна модель правопорядку, у якій держава не домінує над особою, а забезпечує правову рамку для самостійного, усвідомленого та справедливого врегулювання конфліктів.

Отже, нотаріально-медіаційна функція постає не лише як інституційний елемент конвергентного нотаріату, а як ціннісний маркер трансформації правової системи від авторитарно-імперативної до людиноцентристської, консенсуальної та гуманістично орієнтованої моделі правопорядку.

Ціннісна трансформація правосвідомості. Нотаріальна медіація сприяє утвердженню культури правового порозуміння як альтернативи змагальній моделі врегулювання конфліктів. У рамках такого підходу право поступово сприймається не як зовнішній примус або каральний механізм, а як інструмент саморегуляції, що ґрунтується на довірі, взаємній відповідальності та усвідомленому виборі правової поведінки. Це зумовлює трансформацію соціальних відносин від конфронтаційних до кооперативних і формує новий тип правової культури, орієнтованої на діалог і компроміс.

Нотаріус як суб'єкт правового гуманізму. В умовах цифровізації та глобалізації роль нотаріуса виходить за межі традиційного уявлення про нього як «охоронця юридичних формальностей». Він постає як морально відповідальний модератор правових рішень, здатний поєднувати нормативну точність із гуманістичною чутливістю до інтересів і потреб людини. У цьому вимірі нотаріус виступає не лише професійним правником, а й носієм публічної етики, який персоніфікує справедливість і через власну діяльність зміцнює довіру громадян до держави та правового порядку.

Таким чином, нотаріально-медіаційна функція постає не як суто технічна процедура альтернативного врегулювання спорів, а як складова гуманістичної архітектури права, що уособлює ціннісний синтез свободи, довіри, справедливості та правової рівноваги. Вона трансформує нотаріат у ключовий елемент конвергентного правопорядку, в межах якого право розглядається передусім як засіб служіння людині.

Отже, конвергентна модель нотаріату, заснована на поєднанні публічно-правових гарантій законності та приватноправових засад автономії волі, послідовно розширює свої функціональні можливості, інтегруючи нові інститути – насамперед медіацію – як інструмент гуманізації, превенції конфліктів і зміцнення правової довіри в суспільстві.

Нотаріально-медіаційна функція, як було показано, є не лише проявом конвергентної природи сучасного права, а й одним із ключових механізмів гуманізації правового середовища, у межах якого поєднуються довіра, превентивність і справедливість як базові ціннісні орієнтири правового регулювання. Вона забезпечує інтеграцію публічної легітимності та приватної автономії у єдиному правовому процесі, спрямованому на захист прав і свобод людини.

Водночас реалізація конвергентних механізмів у сучасному нотаріаті не може обмежуватися виключно інституційними чи процедурними інноваціями. Вона об'єктивно потребує сучасного інструментарію, здатного забезпечити ефективність, оперативність, прозорість і доступність нотаріальних процедур в умовах ускладнення правових відносин та зростання соціальних очікувань. Саме в цьому контексті постає новий вимір трансформації нотаріату – *цифровізаційний*, який слід розглядати не лише як технологічний процес, а як ціннісно-правове явище, безпосередньо пов'язане з утвердженням прав людини, підвищенням якості правової допомоги та зміцненням довіри до правових інституцій.

Цифровізація нотаріальної діяльності у конвергентній парадигмі виступає логічним продовженням інтеграції публічно-правових гарантій і приватноправових механізмів, формуючи нові стандарти правової безпеки, юридичної визначеності та доступності превентивного правосуддя.

Якщо медіація в межах нотаріальної діяльності забезпечує діалог і баланс інтересів сторін, то цифровізація формує інституційну та технологічну інфраструктуру такого діалогу, створюючи простір електронної довіри (*digital trust*). Саме цифрові інструменти – електронні реєстри, е-нотаріат, кваліфікований електронний підпис, дистанційне посвідчення правочинів – становлять техніко-правову основу реалізації конвергентної моделі нотаріату, у межах якої поєднуються публічність, автономія та гуманістична орієнтація правового регулювання.

Цифровізація нотаріату є закономірним продовженням конвергентних процесів, що трансформують нотаріальну діяльність із формалізованого механізму фіксації волевиявлення у комплексну систему правової комунікації, де взаємодіють людина, держава і технологія. У цьому сенсі цифровий нотаріат слід розглядати не лише як технічну інновацію, а як концептуальне відображення нової правової реальності, у якій електронна форма стає інструментом одночасної реалізації публічної довіри та приватної автономії.

Перехід від *publica fides* до *digital trust* у сучасному нотаріальному правопорядку означає зміну способу реалізації публічної довіри, але не її сутності. Якщо в класичній моделі публічна віра ґрунтувалася на персоніфікованій державній авторитетності нотаріуса та формальній силі документа, то в цифровому середовищі вона забезпечується сукупністю технологічно опосередкованих гарантій, що втілюють державний регулятивний вплив без прямого адміністративного втручання.

Публічна довіра в е-нотаріаті забезпечується, зокрема, тим, що:

- усі нотаріальні дії фіксуються та верифікуються в державних електронних реєстрах, що гарантує прозорість, простежуваність і незмінність даних;

- застосування кваліфікованих електронних підписів і печаток створює цифровий еквівалент *publica fides*, забезпечуючи автентичність і юридичну силу нотаріального акту;

- використання алгоритмічних засобів автентифікації, часової фіксації та криптографічного захисту унеможливорює підроблення чи спотворення правочинів;

- державний контроль реалізується опосередковано – через архітектуру цифрових систем, а не через розгалужені бюрократичні процедури.

Таким чином, публічна довіра в цифровому нотаріаті ґрунтується не на посиленні адміністративного впливу держави, а на інституційно закріпленій системі цифрових гарантій, що технічно реалізують її регулятивну функцію.

Водночас цифровізація істотно посилює приватноправову складову нотаріальної діяльності, розширюючи можливості автономного здійснення прав. Зокрема:

- дистанційне вчинення нотаріальних дій забезпечує реалізацію суб'єктивних прав без просторових обмежень;

- персоналізовані електронні сервіси дозволяють особі самостійно управляти процесом отримання нотаріальної послуги;

- цифрова форма документів поєднує конфіденційність із дотриманням публічних стандартів достовірності;

- автоматизовані та інтелектуальні системи перевірки документів мінімізують ризики помилок і зловживань, підвищуючи рівень правової безпеки.

Отже, цифровізація нотаріату постає як ключовий елемент конвергентної моделі, у межах якої технологія виконує функцію медіатора між публічним контролем і приватною автономією, забезпечуючи високий рівень легітимності

правочинів при мінімальному втручанні держави. У цьому вимірі *digital trust* є сучасною формою реалізації *publica fides*, адаптованою до умов цифрового правопорядку та орієнтованою на людину як центральну цінність права.

У результаті цифровізація істотно підсилює диспозитивність приватного права: воля учасника правовідносин стає центральним елементом правового процесу, а нотаріус – фасилітатором, який забезпечує реалізацію свободи правочину в електронному середовищі з дотриманням вимог законності та правової безпеки.

Цифровий нотаріат формує єдиний комунікаційний простір, у межах якого:

- держава гарантує достовірність і легітимність правочинів через публічну інфраструктуру довіри (Public Key Infrastructure, державні електронні реєстри, стандарти кібербезпеки);

- особа реалізує автономію волевиявлення завдяки персоналізованим цифровим сервісам, дистанційному доступу та електронній взаємодії;

- нотаріус виступає інституційним посередником між цими вимірами, узгоджуючи техніко-юридичні параметри публічної форми акта з приватним змістом волевиявлення сторін.

Таким чином, цифровізація не підміняє право технологічними процесами, а створює умови для гармонійного поєднання нормативної довіри держави та свободи особи. Вона формує нову якість правового простору – «цифрову легітимність», у межах якої публічне начало відповідає за гарантію достовірності, приватне – за реалізацію волі, а цифрове – виконує функцію зв’язувальної ланки між ними.

У ширшому аксіологічному вимірі така модель відображає гуманізацію цифрового права: технології постають не як інструмент контролю, а як сервіс довіри, що спрощує й осучаснює взаємодію особи з правовою системою. Цифровий нотаріат, подібно до нотаріальної медіації, утверджує право людини

на доступне, безпечне та гідне правове середовище, у якому держава виконує партнерську, а не домінуючу роль.

Отже, цифровізація нотаріату є сучасною формою конвергенції публічної довіри та приватної автономії, за якої держава гарантує правову достовірність, особа зберігає свободу волевиявлення, а технологія забезпечує їхню взаємну узгодженість і довіру. Такий підхід отримує системну підтримку і на нормативному рівні Європейського Союзу, що засвідчує його відповідність сучасним тенденціям розвитку правового простору.

Такими нормативними засадами цифрової трансформації нотаріальної діяльності в європейському правопорядку насамперед є Регламент Європейського Союзу № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку (eIDAS), який заклав фундамент єдиної системи правової довіри в цифровому середовищі. Цей акт створив загальноєвропейську нормативну рамку електронної ідентифікації, довірчих сервісів та кваліфікованого електронного підпису, юридична сила якого прирівнюється до власноручного підпису [287].

Регламент eIDAS є наріжним каменем європейської цифрової правової інфраструктури та безпосередньо формує нормативне підґрунтя для електронного нотаріату. Його основна мета полягає у забезпеченні юридичної довіри до електронних дій у межах єдиного цифрового простору Європейського Союзу, тобто визнанні за цифровими правочинами тієї ж правової сили, що й за паперовими, незалежно від національних кордонів держав-членів.

Структурно eIDAS вибудовує правовий механізм цифрової довіри на трьох взаємопов'язаних елементах.

По-перше, електронна ідентифікація (eID) забезпечує юридично значущу верифікацію особи в електронному середовищі та створює стійкий правовий зв'язок між фізичною особою і її цифровим профілем. Визнання національних схем eID іншими державами-членами ЄС відкриває можливість віддаленої

ідентифікації клієнтів під час вчинення нотаріальних дій, без фізичної присутності, але з гарантією автентичності та правової визначеності.

По-друге, довірчі послуги (trust services) формують інституційну основу цифрової публічної довіри. До них належать кваліфікований електронний підпис, електронна печатка, кваліфіковане електронне позначення часу, електронна рекомендована доставка та сертифікати автентичності вебсайтів. Усі ці інструменти підлягають державній сертифікації та нагляду, що забезпечує їх публічну легітимність і перетворює технологічні процеси на юридично значущі дії.

По-третє, кваліфікований електронний підпис (Qualified Electronic Signature, QES), відповідно до статті 25 eIDAS, має юридичну силу, еквівалентну власноручному підпису, повну доказову силу в суді та визнається в усіх державах ЄС. Саме цей інструмент становить фундамент цифрової легітимності електронного нотаріального акту, оскільки дозволяє створювати, посвідчувати, передавати та зберігати нотаріальні документи в електронній формі без втрати їх юридичної сили.

У концептуальному вимірі eIDAS виступає яскравим прикладом конвергенції публічного і приватного права. З публічно-правового боку держава встановлює стандарти, здійснює сертифікацію та контроль довірчих сервісів, забезпечуючи загальну легітимність і безпеку електронних транзакцій. З приватноправового боку фізичні та юридичні особи реалізують автономію волі в електронному середовищі, укладаючи правочини швидко, без фізичних бар'єрів і без прямого адміністративного втручання.

Отже, eIDAS є не лише техніко-правовим регламентом, а інструментом цифрової автономії, який гарантує, що електронна дія одночасно залишається законною як прояв публічної довіри та вільною як реалізація приватного волевиявлення. Саме в цьому полягає його ключове значення для формування цифрового нотаріату як складової конвергентної моделі сучасного правопорядку.

Слід зазначити, що Україна послідовно гармонізує національне законодавство з правом Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації та довірчих послуг у межах зобов'язань, взятих за Угодою про асоціацію з ЄС. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який за своїм змістом фактично імплементує ключові положення Регламенту eIDAS та закладає правові передумови для функціонування електронного нотаріату в Україні [161].

Норми цього Закону створюють основу для віддаленої ідентифікації клієнтів нотаріусом, використання кваліфікованих електронних підписів у нотаріальній діяльності, а також визнання електронних правочинів юридично рівнозначними паперовим. У такий спосіб український законодавець відтворює європейську модель цифрової довіри, в межах якої публічна гарантія достовірності електронних дій поєднується з приватною свободою цифрового волевиявлення.

Таким чином, Регламент eIDAS постає як юридична архітектура довіри цифрової доби, що забезпечує баланс між державним контролем за легітимністю електронних транзакцій і автономією суб'єктів приватного права. Саме ця архітектура є підґрунтям для формування «нотаріату нового покоління» – електронного, транскордонного, безпечного та людиноцентричного, здатного функціонувати в умовах єдиного цифрового правового простору.

Другим ключовим нормативним орієнтиром цифрової трансформації нотаріату є Директива (ЄС) 2019/1151 [247] Європейського парламенту та Ради від 20 червня 2019 року, яка вносить зміни до Директиви (ЄС) 2017/1132 [248] щодо використання цифрових інструментів і процесів у сфері корпоративного права.

Ухвалення цієї Директиви було зумовлене прагненням Європейського Союзу створити повноцінний єдиний цифровий ринок, у межах якого

громадяни та бізнес могли б реалізовувати корпоративні права дистанційно, без фізичної присутності, але зі збереженням високого рівня юридичної достовірності. Її мета полягає у спрощенні та цифровізації корпоративно-правових процедур – від створення юридичної особи до внесення змін до реєстрів – шляхом впровадження онлайн-реєстрації, електронного подання документів, дистанційного посвідчення установчих актів і використання кваліфікованих електронних підписів.

Зокрема, Директива 2019/1151 передбачає:

- можливість онлайн-створення компаній (стаття 13g), коли засновники можуть подати установчі документи, сплатити збори та отримати реєстраційний номер без відвідування державних органів, за умови дистанційної перевірки особи та легітимності правочину нотаріусом;

- застосування електронної та відеоідентифікації, зокрема з використанням інструментів eIDAS, що дозволяє підтверджувати особу через захищені електронні канали під контролем нотаріуса або іншого уповноваженого суб'єкта;

- використання кваліфікованих електронних підписів для підписання установчих документів, протоколів і рішень учасників, які визнаються в усіх державах-членах ЄС та мають повну доказову силу.

У сукупності ці положення започатковують нову епоху «цифрового нотаріату», який інтегрується в корпоративні реєстри, виконує функцію електронного гаранта достовірності документів, забезпечує оперативність і прозорість корпоративних процедур та водночас зберігає публічно-правову легітимність нотаріального акту. У цьому вимірі цифровий нотаріат постає як інституційний прояв конвергенції публічного й приватного права, де технології стають не заміною праву, а засобом його ефективної, безпечної та гуманістично орієнтованої реалізації.

Отже, у цифровому вимірі нотаріус поступово виходить за межі виключно фізичної присутності як умови здійснення нотаріальної дії та

трансформується в електронного фасилітатора правових процесів, який функціонує у просторі інституційної довіри, сформованому відповідно до стандартів eIDAS. Його роль полягає не лише у формальному посвідченні правочинів, а й у забезпеченні автентичності, легітимності та правової визначеності електронних дій у цифровому середовищі.

У цьому контексті Директива (ЄС) 2019/1151 постає як показовий приклад конвергенції публічно-правових і приватноправових засад у сфері цифрового регулювання. Вона забезпечує перенесення класичних нотаріальних процедур у віртуальний простір без втрати їх публічної легітимності, де достовірність правочину ґрунтується на механізмах цифрової автентифікації, а свобода волевиявлення реалізується через дистанційні форми правової взаємодії.

Таким чином, цифровізація нотаріальної діяльності не нівелює її правову природу, а трансформує способи її реалізації, поєднуючи державну гарантію довіри з приватною автономією учасників правовідносин у межах єдиного, технологічно опосередкованого правового простору.

Україна, адаптуючи національне законодавство до стандартів Європейського Союзу, може й повинна використовувати положення Директиви (ЄС) 2019/1151 як нормативну й концептуальну основу формування повноцінного електронного нотаріату, здатного одночасно забезпечувати публічну довіру та приватну автономію у цифровій площині. Зазначена Директива фактично фіксує перехід від «паперового» до «цифрового» нотаріату, в рамках якого нотаріус виступає гарантом електронної легітимності правочину, а технологія – простором реалізації автономії волевиявлення сторін.

У контексті вказаних нормативних актів доцільно звернутися до практики держав – членів ЄС, що демонструє реальні моделі імплементації цифрового нотаріату.

Німеччина. З 1 серпня 2022 року в Німеччині набули чинності зміни, передбачені Законом про імплементацію цифровізації у сфері корпоративного

права (Gesetz zur Umsetzung der Digitalisierungsrichtlinie – DiRUG) [263]. Зазначений акт є результатом транспозиції положень Директиви (ЄС) 2019/1151 у національне право ФРН та спрямований на запровадження можливості дистанційного створення юридичних осіб і нотаріального посвідчення корпоративних правочинів із використанням електронних засобів комунікації.

Реформа має принципове значення для німецького нотаріату, який традиційно вважався одним із найбільш консервативних у Європі, та символізує перехід від класичної паперової моделі до гібридної (змішаної), що поєднує очне та дистанційне нотаріальне посвідчення (Präsenznotariat / Online-Notariat).

Нормативним підґрунтям таких змін стали, зокрема, §16a та §40a Закону про нотаріальне посвідчення (Beurkundungsgesetz, BeurkG) [231], якими закріплено:

- можливість вчинення нотаріальних дій у режимі захищеного відеозв'язку за умови наявності у сторін і нотаріуса відповідних технічних засобів;
- обов'язкову електронну ідентифікацію осіб із використанням eID-рішень, що відповідають стандартам Регламенту eIDAS (ЄС № 910/2014);
- застосування кваліфікованих електронних підписів (QES), які мають повну юридичну силу;
- фіксацію та архівування відеоконференції з покладенням на нотаріуса обов'язку забезпечити цілісність, конфіденційність і захист даних (§16a BeurkG);
- складання електронного нотаріального протоколу, підписаного кваліфікованим електронним підписом нотаріуса, який є юридично еквівалентним паперовому акту та підлягає зберіганню в електронному архіві нотаріату – *Elektronisches Urkundenarchiv* (§40a BeurkG).

Саме останнє положення має ключове значення для формування повноцінного цифрового нотаріального акту, що існує виключно в електронній

формі, але водночас зберігає всі ознаки публічної довіри, властиві класичному нотаріальному документу. Німецька модель наочно демонструє, що цифровізація нотаріату є не відмовою від традиційних гарантій, а їх сучасною формою реалізації в умовах конвергенції публічного контролю та приватної автономії.

У контексті конвергентної концепції розвитку нотаріату німецька реформа наочно втілює збалансоване поєднання публічної довіри та приватної автономії. Публічно-правовий вимір цифрового нотаріату забезпечується інституційним і технологічним контролем: нагляд за функціонуванням платформи онлайн-посвідчення та дотриманням процедур здійснює Федеральна палата нотаріусів (Bundesnotarkammer); відеоідентифікація відповідає державним стандартам безпеки; усі нотаріальні акти зберігаються в централізованому електронному архіві, що гарантує їх стабільність, цілісність і достовірність. Таким чином, держава зберігає регулятивну та гарантійну функцію, але реалізує її опосередковано – через цифрову інфраструктуру довіри.

Водночас приватноправовий вимір проявляється у розширенні автономії волевиявлення учасників нотаріального процесу. Сторони отримують можливість самостійно обирати формат вчинення нотаріальної дії (онлайн або офлайн), реалізовувати свої права в електронному середовищі, а використання кваліфікованого електронного підпису забезпечує персональну відповідальність, самостійність і юридичну визначеність їхніх дій. Процедура стає гнучкішою, менш затратною за часом і ресурсами, що відповідає сучасним потребам цивільного обороту.

У підсумку Німеччина демонструє модель конвергентної цифровізації нотаріату, за якої держава делегує публічну довіру технологічним механізмам, а технологія, у свою чергу, створює умови для максимальної реалізації приватної автономії сторін. Реформа цифрового нотаріату, здійснена шляхом імплементації Директиви (ЄС) 2019/1151, засвідчила можливість існування

public faith у віртуальному середовищі та стала переконливим прикладом конвергенції права, технології й людської автономії у сучасному правопорядку.

Франція: «*Acte Authentique Électronique*» як модель цифрової публічної довіри.

Франція, як історична колыска латинського нотаріату, стала однією з перших держав, що здійснила системну цифрову трансформацію нотаріальної діяльності без втрати її публічно-правової сутності. Починаючи з 2008 року, у французькому нотаріаті впроваджено *Acte Authentique Électronique* (AAE) – електронний автентичний нотаріальний акт, який є повним юридичним еквівалентом традиційного паперового документа [223].

Електронні нотаріальні акти централізовано зберігаються у MICEN (Minutier central électronique des notaires de France) – національному електронному архіві нотаріальних актів. За період функціонування системи зафіксовано десятки мільйонів AAE, що свідчить про високий рівень інституційної зрілості цифрової моделі публічної довіри у французькому правопорядку.

Французька модель електронного нотаріату ґрунтується на класичному принципі *fides publica notarii*, який у цифровому середовищі отримав нову форму реалізації. Під егідою Вищої ради нотаріату (Conseil supérieur du notariat – CSN) [236] з середини 2000-х років було створено єдину інфраструктуру електронної довіри, спрямовану на досягнення трьох ключових цілей:

- 1) збереження публічної легітимності нотаріального акту;
- 2) підвищення ефективності та безпеки документообігу;
- 3) забезпечення єдності цифрових стандартів для всієї країни.

Acte Authentique Électronique визнається повноцінним автентичним актом відповідно до положень Цивільного кодексу Франції (зокрема ст. 1369-1) [262]. Його ключовою ознакою залишається автентичність, що охоплює презумпцію законності, достовірності та підвищеної доказової сили (*force probante*),

притаманну класичному нотаріальному акту, але реалізовану в електронній формі.

Функціонування Acte Authentique Électronique (AAE) базується на таких принципах:

- повна юридична рівнозначність паперовій формі;
- використання кваліфікованого електронного підпису нотаріуса, сумісного зі стандартами Регламенту eIDAS (№ 910/2014);
- централізована цифрова архівація у MICEN;
- гарантована незмінність і непідробність даних завдяки криптографічним засобам;
- захищений доступ сторін до електронного акту через нотаріальну інфраструктуру.

MICEN (Minutier Central Électronique des Notaires de France) [273] функціонує як єдине офіційне сховище електронних нотаріальних актів і фактично замінило традиційну паперову *minute*. Воно виконує роль «єдиного джерела правди», забезпечуючи довгострокову юридичну достовірність, цілісність та доказову силу нотаріальних документів у судовому та адміністративному процесах.

Кваліфікований електронний підпис нотаріуса сертифікується Agence nationale de la sécurité des systèmes d'information (ANSSI) та ґрунтується на персональному криптографічному ключі. Такий підпис визнається в усьому Європейському Союзі відповідно до eIDAS і надає електронному акту статус автентичного документа (*acte authentique*).

Отже, Acte Authentique Électronique (AAE) є не просто електронним документом, а цифровим правовим фактом, створеним і функціонуючим у системі публічної довіри. Французька модель наочно демонструє конвергенцію публічно-правового та приватноправового начал у цифровому середовищі, де:

– публічно-правовий вимір забезпечується інституційним контролем з боку CSN, централізованим зберіганням у MICEN та делегованою державою довірою до електронного підпису нотаріуса;

– приватноправовий вимір проявляється у реалізації автономії волі сторін у цифровому форматі, спрощенні обігу документів, зменшенні транзакційних витрат і прискоренні виконання правочинів.

У цьому контексті нотаріус виступає фасилітатором довіри, який забезпечує баланс між публічним контролем і приватним інтересом. Французький досвід дозволяє сформулювати доктринальну категорію «цифрової публічної віри» (*publica fides digitalis*) – форми правової довіри, що ґрунтується одночасно на статусі нотаріуса та надійності цифрової інфраструктури. Вона забезпечує безперервність між традиційним правом і цифровим середовищем та утворює технологію як інструмент реалізації права, а не його заперечення [237].

Україна, формуючи власну модель конвергентного нотаріату, обґрунтовано може орієнтуватися саме на французький досвід, оскільки він демонструє ефективне поєднання жорсткої державної легітимності з високим рівнем цифрової автономії професійної діяльності нотаріуса. Французька модель переконливо довела можливість існування повністю електронного автентичного нотаріального акту без втрати його публічно-правової природи, засвідчивши, що цифрові технології здатні не послаблювати, а навпаки – підсилювати публічну довіру (*public faith*) до правової системи.

Французький «Acte Authentique Électronique» [223] постає як зразок цифрової конвергенції, у межах якої державна легітимність нотаріального акту (публічне начало) та автономія волевиявлення сторін (приватне начало) інтегруються в єдиній електронній формі. Така інтеграція формує якісно новий феномен – «електронну публічну довіру», що ґрунтується одночасно на делегованій державою нотаріальній владі та надійності цифрової інфраструктури.

У цьому сенсі французька модель цифрового нотаріату може розглядатися не лише як технологічна інновація, а як цивілізаційний етап розвитку інституту нотаріату, у межах якого електронна форма стає носієм автентичності, легітимності й правової стабільності. Саме така модель відповідає логіці конвергентного правопорядку XXI століття та може слугувати методологічним і практичним орієнтиром для модернізації нотаріального законодавства України.

Естонія: e-Notary як модель «цифрової публічної довіри» та транскордонного нотаріату.

Естонія є одним із найбільш послідовних прикладів реалізації цифрового нотаріату в Європі. У країні функціонує комплексна система e-Notary, що забезпечує remote authentication із використанням відеозв'язку, державної електронної ідентифікації (e-ID, Mobile-ID), інституту e-Residency, а також можливості посвідчення нотаріальних дій через консульські установи за кордоном. Під час пандемії COVID-19 перелік дистанційних нотаріальних дій був істотно розширений (за винятком окремих сімейних актів), що остаточно закріпило рівність віддаленого нотаріального акту з очним [288].

Модель e-Notary в Естонії еволюціонувала від електронного нотаріату до концепції «цифрового громадянства довіри», у межах якої цифровізація стала системоутворюючим елементом правового та управлінського розвитку. В рамках проєкту e-Estonia було сформовано єдину цифрову екосистему, в якій нотаріат посідає центральне місце як гарант юридичної достовірності електронних правочинів. Запроваджена ще у 2007 році система e-Notary сьогодні функціонує як повноцінна електронна нотаріальна платформа, що інтегрує державну довіру, технологічну безпеку та приватну автономію.

Правовою основою цифрового нотаріату є Закон про нотаріат (Notariaadiseadus) [289] та комплекс актів електронного врядування (Information Society Services Act [265]; Public Information Act [286]; Cybersecurity Act) [243], які закріплюють принципи:

- юридичної еквівалентності електронних і паперових нотаріальних актів відповідно до стандартів eIDAS;
- повної цифрової ідентифікації сторін через державні системи e-ID та Mobile-ID;
- дистанційного посвідчення правочинів із використанням відеоконференцій і кваліфікованих електронних підписів;
- інтеграції з національними реєстрами (нерухомості, компаній, спадщини, сімейного стану);
- визначення нотаріуса як е-агента публічної довіри, що забезпечує легітимність дій у цифровому середовищі.

Технологічною основою e-Notary є державна інформаційна система, яка поєднує відеоідентифікацію, електронну ідентифікацію (e-ID, Mobile-ID, e-Residency), захищений електронний документообіг, електронний архів нотаріальних актів та інтеграцію з платформою X-Road – державною системою обміну даними між усіма публічними реєстрами. Посвідчення нотаріальної дії відбувається у спеціалізованому середовищі відеозв'язку, де ідентифікація сторін, перевірка правоздатності та реєстраційних даних здійснюються в режимі реального часу, а акт створюється виключно в електронній формі та зберігається в E-Notar Register [255].

З 2018 року в Естонії офіційно дозволено повноцінне дистанційне нотаріальне посвідчення, при якому вся процедура фіксується та архівується як доказ дотримання процесуальних гарантій, а документи підписуються кваліфікованими електронними підписами, визнаними в ЄС відповідно до eIDAS. Показовим є й те, що Естонія стала першою державою, яка дозволила вчинення нотаріальних дій дистанційно через консульські установи, поширивши публічну довіру держави поза її територіальні межі. Це сформувало нову модель транскордонного нотаріату, за якої юридично значимі дії можуть здійснюватися без фізичної присутності особи в державі.

Організаційно-правове забезпечення цифрового нотаріату здійснює Нотаріальна палата Естонії (Eesti Notarite Koda) [253], яка адмініструє платформу e-Notary, встановлює стандарти цифрової сертифікації, здійснює контроль якості електронних нотаріальних дій та координує інтеграцію з європейськими системами eIDAS і BRIS. Принципово важливим є те, що всі нотаріальні акти, незалежно від форми їх вчинення, мають однакову юридичну силу, що прямо закріплено в офіційних роз'ясненнях Палати: «*A remotely authenticated notarial act has the same legal value as one signed in person.*»

Додатковим проявом поєднання цифрової зручності та публічної довіри є функціонування Notary Portal і сервісу self-service [256], які дозволяють онлайн-запис, попередній перегляд текстів актів, калькуляцію вартості та самостійну підготовку проєктів правочинів із подальшим дистанційним посвідченням.

Узагальнюючи, естонська модель демонструє унікальну інституційну конвергенцію публічно-правового (державна інфраструктура довіри та гарантія юридичної сили), приватноправового (автономія волевиявлення сторін і вибір формату взаємодії) та технологічного компонентів. Вона формує нову доктринальну категорію digital legal presence («цифрова правова присутність»), у межах якої держава зберігає контроль і легітимність процесу через цифрові механізми, а особа реалізує свої права без фізичної присутності.

Таким чином, естонський e-Notary є найбільш повною реалізацією конвергентного підходу у цифровому нотаріаті, переконливо доводячи, що технологія не підміняє публічну довіру, а розширює її межі, трансформуючи нотаріат у ключовий інститут цифрового правопорядку.

Наведені приклади переконливо свідчать про існування як у теоретико-правовому, так і в практико-орієнтованому вимірах сталого європейського тренду перенесення принципу *publica fides* у цифрове середовище на основі стандартів Регламенту eIDAS. При цьому зберігаються ключові атрибути нотаріальної автентичності: гарантована ідентифікація особи, цілісність і

незмінність даних, а також довгострокова збереженість електронних нотаріальних актів у централізованих системах.

Разом із тим проведений порівняльно-правовий аналіз дозволяє окреслити потенційні ризики цифрової нотаріалізації та відповідні гарантії їх нейтралізації, що мають принципове значення для імплементації європейського досвіду в Україні.

По-перше, ключовим викликом є ідентифікація особи та запобігання шахрайству. Віддалена присутність вимагає застосування «сильної» електронної ідентифікації, біометричних засобів, відеофіксації нотаріальної сесії (у межах, дозволених законом), а також інтеграції перевірок PEP/AML відповідно до стандартів eIDAS і національного фінансового та антикорупційного законодавства.

По-друге, особливого значення набуває доказова сила електронного нотаріального акту. Використання кваліфікованого електронного підпису та кваліфікованих електронних печаток забезпечує презумпцію автентичності й достовірності електронних документів, тоді як централізовані електронні архіви (за зразком MICEN або E-Notar Register) виступають інституційною основою формування «цифрової публічної довіри».

По-третє, необхідним є забезпечення процесуальної симетрії між онлайн-та офлайн-нотаріалізацією. Досвід Німеччини та Естонії демонструє, що рівність юридичної сили електронного й паперового акту можлива лише за умови чіткого нормативного визначення винятків, зумовлених підвищеним рівнем ризику або особливим публічним інтересом.

З огляду на це, доцільно сформулювати авторські пропозиції щодо розвитку українського нотаріату в межах конвергентної парадигми.

1. Інтеграція медіації в нотаріальну функцію як опційного етапу «редактивного» врегулювання спорів із можливістю оформлення окремого протоколу медіації та подальшого надання йому нотаріальної форми. Такий

підхід має ґрунтуватися на стандартах Директиви 2008/52/ЄС щодо добровільності, конфіденційності та виконуваності досягнутих домовленостей.

2. Кодифікація «електронної *publica fides*». У Законі України «Про нотаріат» доцільно прямо закріпити правовий режим електронного нотаріального акту, визначивши його юридичну силу, вимоги до електронних підписів і печаток у термінах eIDAS, а також механізми довгострокового зберігання та перевірки електронних документів.

3. Гармонізація нотаріальних бізнес-процесів з євроінтеграційними вимогами, зокрема шляхом імплементації процедур онлайн-створення та реєстрації компаній із обов'язковим нотаріальним супроводом через відеоідентифікацію за логікою німецького DiRUG як зразка реалізації Директиви (ЄС) 2019/1151.

4. Стандартизація віддаленої автентифікації за естонською моделлю: створення державного шлюзу електронної ідентифікації, запровадження обов'язкового запису відеосесій, визначення сценаріїв перевірок, ведення журналів дій, інтеграція з державними реєстрами та функціонування офіційного самосервіс-порталу нотаріальних послуг.

5. Посилення етичних і дисциплінарних гарантій у цифровому середовищі, зокрема шляхом внутрішньопрфесійного контролю якості віддалених нотаріальних дій, регулярного аудиту кібербезпеки, запровадження протоколів реагування на інциденти та мінімізації «людського чинника» через стандартизацію процедур (скрипти ідентифікації, контрольні запитання, система «червоних прапорців»).

6. Запровадження освітніх і сертифікаційних модулів для нотаріусів, що охоплюють eIDAS, відеоприсутність, кібербезпеку та медіаційні навички, з метою посилення професійної автономії нотаріусів без втрати публічної довіри до інституту.

У сукупності зазначені пропозиції формують цілісну модель конвергентного, цифрово орієнтованого нотаріату, в межах якої публічна

довіра держави, приватна автономія особи та технологічні інструменти не протистоять одне одному, а функціонують як взаємодоповнювальні елементи сучасного правопорядку.

Так, у підрозділі 3.2 нами було розглянуто організаційно-правові аспекти імплементації інституту нотаріату крізь призму інтеграції медіації та цифрових технологій як сучасних форм реалізації конвергентної моделі правового регулювання. Аналіз засвідчує, що зазначені інститути не функціонують ізольовано, а перебувають у взаємозв'язку з превентивною природою нотаріальної діяльності, розширюючи її функціональний і ціннісний потенціал.

Медіація у структурі нотаріальної діяльності постає як механізм доконфліктного узгодження інтересів сторін, що доповнює класичну нотаріальну форму соціально-комунікативним виміром. Вона органічно вписується у логіку нотаріату як позасудового інституту превентивного захисту прав, поєднуючи автономію волевиявлення учасників із публічними гарантіями легітимності досягнутих домовленостей.

Цифровізація нотаріальної діяльності розглядається як інституційна основа реалізації цих процесів, що забезпечує формування електронного простору довіри, у межах якого публічна віра (*publica fides*) трансформується у цифрову форму (*digital trust*). Запровадження електронного нотаріального акту, віддаленої ідентифікації, кваліфікованих електронних підписів та централізованих електронних реєстрів змінює спосіб здійснення нотаріальних дій, не змінюючи при цьому їх правової природи та функціонального призначення.

Порівняльний огляд практик держав – членів Європейського Союзу (Німеччини, Франції, Естонії) демонструє різні моделі цифрової трансформації нотаріату, об'єднані спільною ідеєю перенесення публічної довіри у цифрове середовище з дотриманням стандартів ідентифікації, автентичності та юридичної сили нотаріальних актів. У цих моделях нотаріус зберігає статус

суб'єкта публічної довіри, водночас виконуючи функцію посередника між державою, особою та технологією.

Таким чином, організаційно-правові механізми медіації та цифровізації формують сучасний вимір розвитку нотаріату як інституту конвергентної юрисдикції, у межах якого поєднуються публічно-правові гарантії законності, приватноправова автономія волевиявлення та технологічні засоби забезпечення правової визначеності.

За результатами дослідження сформульовано такі авторські положення:

- конвергенція приватноправових і публічно-правових засад є об'єктивною закономірністю розвитку правової системи України в умовах європейської інтеграції;
- нотаріат є ключовим інститутом, що втілює баланс між владою і свободою, між законом і довірою;
- законодавче забезпечення конвергентного підходу сприятиме зміцненню верховенства права, правової визначеності та доступності правового захисту без надмірного судового навантаження;
- публічна довіра до нотаріуса має бути визнана самостійною правовою категорією та закріплена як основоположний принцип нотаріальної діяльності;
- реформування законодавства про нотаріат повинно ґрунтуватися на інтеграції публічного контролю, професійної автономії та цифрової відкритості.

Висновки до Розділу 3

У розділі здійснено комплексний порівняльно-правовий та інституційно-правовий аналіз імплементації іноземного досвіду організації нотаріату в контексті міжнародних і європейських механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Дослідження охопило сучасні підходи до інтеграції превентивних, медіаційних та цифрових інструментів у нотаріальну діяльність,

а також практику їх нормативного закріплення в державах – членах Європейського Союзу. На цій основі сформульовано такі висновки.

1. Встановлено, що сучасний іноземний досвід реформування нотаріату формується в межах міжнародних стандартів захисту прав людини та ґрунтується на інституційній інтеграції публічно-правових гарантій державної легітимності з приватноправовою автономією учасників правовідносин. Такий підхід забезпечує превентивний характер нотаріальної діяльності та її спрямованість на правову визначеність цивільного обороту.

2. Доведено, що імплементація інституту нотаріату в європейських правопорядках здійснюється через конвергентні механізми, які поєднують делеговані владні повноваження нотаріуса з його професійною незалежністю та персональною відповідальністю. У цьому контексті нотаріат постає як самостійна ланка превентивного правосуддя, орієнтована на доконфліктний захист прав і свобод людини.

3. Виявлено, що інтеграція медіації в нотаріальну діяльність є характерною тенденцією сучасних правових систем і розглядається як органічне доповнення превентивної функції нотаріату. Медіація у нотаріальній практиці поєднує автономію волевиявлення сторін із публічними гарантіями легітимності досягнутих домовленостей, розширюючи соціально-комунікативний і правозахисний потенціал нотаріальної діяльності.

4. Обґрунтовано, що цифровізація нотаріату виступає не лише технологічним, а й правовим процесом, спрямованим на перенесення принципу *public faith* у цифрове середовище. Запровадження електронного нотаріального акту, віддаленої ідентифікації, кваліфікованих електронних підписів і централізованих електронних реєстрів формує електронний простір довіри (*digital trust*), у межах якого зберігається публічна легітимність нотаріальних дій.

5. Порівняльний аналіз практик Німеччини, Франції та Естонії засвідчує, що ефективна цифрова трансформація нотаріату можлива за умови чіткого

нормативного закріплення юридичної еквівалентності електронних і паперових актів, державного контролю за інфраструктурою довіри та збереження провідної ролі нотаріуса як гаранта автентичності й законності правочинів.

6. Визначено, що імплементація іноземного досвіду в законодавство України про нотаріат потребує концептуального переосмислення правового статусу нотаріуса як особи публічної довіри, розвитку професійного самоврядування, нормативного закріплення електронного нотаріального акту та інтеграції медіаційних і цифрових інструментів у єдиний функціональний механізм правового регулювання.

7. Узагальнено, що конвергенція приватноправових і публічно-правових засад у сфері нотаріату є об'єктивною закономірністю розвитку сучасного права та концептуальним орієнтиром модернізації національного нотаріального законодавства. У межах такої парадигми нотаріат виконує стабілізаційну, правозахисну та довірчу функції, сприяючи утвердженню принципу верховенства права й людиноцентричної моделі правового порядку.

Таким чином, результати дослідження, викладені в розділі, підтверджують доцільність формування в Україні конвергентної моделі нотаріату, зорієнтованої на імплементацію європейських стандартів, інтеграцію медіації та цифрових технологій і посилення ролі нотаріату як інституту превентивного забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Проаналізовані у розділі проблеми та положення були опубліковані у таких наукових працях: наукова стаття «Міжнародний досвід поєднання приватноправових та публічно-правових засад у сфері нотаріату» у Міжнародному науковому журналі «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» № 2, 2026 р., тезах доповіді на тему «Застосування міжнародних стандартів у нотаріальній практиці як гарантія прав і свобод людини в умовах відновлення України» за результатами участі у XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи», м. Київ, ДУ КАІ, 12 лютого 2026 року.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у розкритті сутності інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина та обґрунтуванні концептуальних і прикладних напрямів його розвитку в умовах конвергенції публічно-правових і приватноправових засад, європейської інтеграції та цифровізації. За результатами дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. На підставі історико-правового, доктринального та порівняльно-правового аналізу правової природи інституту нотаріату обґрунтовано доцільність упровадження у науково-теоретичний обіг авторської концепції історичної природи українського нотаріату як превентивного публічно-приватного інституту, що сформувався та еволюціонував від звичаєвих форм фіксації правочинів до інституціоналізованого механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. З'ясовано, що зазначена еволюція відбувалася в межах національних правових традицій та була зумовлена поєднанням публічно-правових і приватноправових елементів, які утворюють органічну модель нотаріату, притаманну українському правопорядку й засновану на етнокультурних цінностях довіри, правової визначеності та охорони правового порядку.

2. На підставі аналізу генези функцій нотаріату та розвитку наукових підходів до його осмислення з'ясовано, що історична детермінація нотаріальних функцій в Україні проявляється у їх еволюції від звичаєвих форм посвідчення правочинів до державно-правових моделей організації нотаріальної діяльності, обумовлених розвитком правової системи, трансформаціями соціально-економічних умов, потребами цивільного обороту та рівнем правової культури суспільства. Обґрунтовано, що превентивна функція нотаріату виникла значно раніше, ніж її формальне нормативне

закріплення, та історично виконувала роль базового механізму охорони прав і законних інтересів учасників правовідносин, що стало підґрунтям для подальшого формування нотаріату як інституту забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

3. На підставі порівняльно-правового аналізу еволюції світових систем нотаріату встановлено, що нотаріат є динамічним правовим феноменом, розвиток якого зумовлюється сукупністю історичних, соціально-економічних, правокультурних та інституційних чинників і перебуває у прямій залежності від типу правової системи та моделі державності. Доведено, що латинська (континентальна) модель нотаріату сформувалася як інститут превентивного правосуддя, заснований на римсько-правовій традиції, делегованих публічних повноваженнях нотаріуса, його професійній незалежності та персональній відповідальності, тоді як англосаксонська модель еволюціонувала як допоміжний правовий інститут з обмеженим колом формальних функцій, у межах якого основне навантаження щодо захисту прав покладається на судову систему та адвокатуру. Обґрунтовано, що сучасна практика розвитку нотаріату характеризується тенденцією до формування змішаних (синтетичних) моделей, які поєднують елементи різних правових традицій та демонструють адаптивність нотаріату до викликів цифровізації, ускладнення цивільного обороту й глобалізації правовідносин. Зроблено висновок, що ефективність нотаріальної системи визначається не формальною належністю до певної моделі, а її здатністю забезпечувати баланс між публічними інтересами держави, приватною автономією учасників цивільного обороту та вимогами правової визначеності й стабільності.

4. На підставі аксіологічного аналізу доведено, що нотаріат у сучасній правовій державі є не лише формально-юридичним інструментом посвідчення правочинів, а ціннісно зорієнтованою морально-правовою інституцією превентивного характеру, безпосередньо включеною в механізм забезпечення та охорони прав і свобод людини і громадянина. Обґрунтовано, що соціальне

призначення нотаріату визначається його здатністю забезпечувати правову визначеність, правову безпеку, справедливість і публічну довіру у сфері приватноправових відносин.

5. Обґрунтовано, що превентивна функція нотаріату має самостійний аксіологічний зміст і не зводиться до запобігання судовим спорам, а полягає у попередньому захисті людської гідності, автономії волі та правової безпеки ще на стадії формування правовідносин. На цій підставі запропоновано авторську класифікацію функцій нотаріату, побудовану з урахуванням його подвійної публічно-правової та приватноправової природи й часової логіки їх реалізації (*ex ante*, *in acto*, *ex post*), що дозволяє розкрити превентивний, правозахисний і гарантійний потенціал нотаріальної діяльності.

6. Встановлено, що принципи нотаріату становлять нормативно-ціннісний фундамент нотаріальної діяльності та виконують системоутворюючу функцію, забезпечуючи узгодженість його публічно-правової природи з приватноправовим призначенням. Запропоновано авторську класифікацію принципів інституту нотаріату, яка інтегрує нормативні, функціональні, аксіологічні та інституційні критерії і відображає специфіку нотаріату як особливого публічно-службового інституту, орієнтованого на забезпечення правової визначеності, неупередженості, конфіденційності та професійної відповідальності.

7. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що система, функції та принципи нотаріату утворюють єдину внутрішньо узгоджену аксіологічну конструкцію, через яку реалізується соціальна місія нотаріату як ефективного позасудового механізму гарантування прав і свобод людини і громадянина. Доведено, що саме в такому ціннісному вимірі нотаріат постає як інституція публічної довіри, здатна забезпечувати стабільність цивільного обороту та матеріальне верховенство права в умовах сучасних соціально-правових трансформацій;

8. Встановлено, що сучасні моделі реформування нотаріату в іноземних правопорядках формуються в межах міжнародних стандартів захисту прав людини та ґрунтуються на конвергенції публічно-правових гарантій державної легітимності з приватноправовою автономією учасників цивільного обороту, що зумовлює превентивний характер нотаріальної діяльності та її спрямованість на забезпечення правової визначеності.

9. Доведено, що імплементація інституту нотаріату в європейських правових системах здійснюється за конвергентною моделлю, у межах якої поєднуються делеговані владні повноваження нотаріуса, його професійна незалежність і персональна відповідальність, що дозволяє розглядати нотаріат як самостійну ланку превентивного правосуддя, орієнтовану на доконфліктний захист прав і свобод людини.

10. Виявлено, що інтеграція медіації та цифрових технологій у нотаріальну діяльність є усталеною тенденцією розвитку сучасних правових систем і розглядається як функціональне доповнення превентивної природи нотаріату; при цьому цифровізація має правовий характер і спрямована на перенесення принципу *publica fides* у цифрове середовище за умови збереження публічної легітимності, юридичної сили та персональної відповідальності нотаріуса.

11. Узагальнено, що імплементація іноземного досвіду у законодавство України про нотаріат потребує концептуального переосмислення правового статусу нотаріуса як особи публічної довіри, розвитку професійного самоврядування та нормативної інтеграції електронного нотаріального акту й медіаційних інструментів, що підтверджує доцільність формування в Україні конвергентної моделі нотаріату як ефективного позасудового механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аршава І. О. Державне управління процесами розвитку в сучасній Україні латинської моделі нотаріату. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2013. Вип. 1. С. 127–135.
2. Бандура О. Справедливість та її роль у системі цінностей права. URL: <http://smtp.pgprjournal.kiev.ua/archive/2012/11/05.pdf> (дата звернення: 29.09.2025).
3. Баранкова В. В. Проблеми нотаріальної форми охорони та захисту прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1997. 24 с.
4. Беззуб І. Реформа нотаріату в Україні. *Громадська думка про правотворення*. 2020. № 15 (200). С. 12–20.
5. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 544 с.
6. Бернацька І. Нотаріат Італії – огляд, доступ до професії, технології, відчуження нерухомості та Національна рада нотаріусів. *МЕН*. № 6 (78). 2014. С. 86–93.
7. Белов Д. М., Белова М. В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74: ч. 2. С. 182–191.
8. Бисага Ю. Ю. Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:Право*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 17–20.
9. Білько К. В. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 206 с.
10. Бойко О. В. Інститут нотаріату в умовах трансформації правової системи. *Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах*

воєнного стану: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції 21 лют. 2025 р., м. Київ. Держ. ун-т «Київський авіаційний інститут». Тернопіль: Вектор, 2025. С. 40–42.

11. Бойко О. В. Нотаріат у системі захисту та реалізації прав і свобод громадян. *Альманах права*. 2025. Вип. 16. С. 377–381. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001600702> (дата звернення: 22.12.2025).

12. Бойко О. В. Правове регулювання і організація діяльності нотаріату. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 500–505. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001525944> (дата звернення: 22.12.2025).

13. Бойко О. В. До питання про функції нотаріату. Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції 23 лют. 2024 р., м. Київ. Національний авіаційний університет. Тернопіль: Вектор, 2024. С. 50–52.

14. Бойко О. В. Правовий статус нотаріуса. VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 16-17 трав. 2024 р., м. Київ. Національний авіаційний університет. Київ, 2024. С. 28–31.

15. Бойко О. В. Правові принципи механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: КАІ, 2024. № 4 (73). С. 45-52.

16. Бойко О. В. Поняття інституту нотаріату у сучасній правовій доктрині. VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 18 трав. 2023 р., м. Київ. Національний авіаційний університет. Київ, 2023. С. 47-49.

17. Бойко О. В. Історико-правові аспекти становлення інституту нотаріату. Сучасні виклики науки та освіти («Current Challenges of Science and

Education»): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 18–20 верес. 2023 р., м. Берлін, Німеччина. 2023. С. 282–287.

18. Бойко О. В. Застосування міжнародних стандартів у нотаріальній практиці як гарантія прав і свобод людини в умовах відновлення України. Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції 12 лют. 2026 р., м. Київ. Держ. ун-т «Київський авіаційний інститут». Київ, 2026. С.90-94.

19. Бойко О. В. Міжнародний досвід поєднання приватноправових та публічно-правових засад у сфері нотаріату. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2026. № 2 (96). С.17-22.

20. Бондарєва М. В. Англосаксонський нотаріат: особливості організації та функціонування. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4 (19-20). С. 153–159.

21. Бондарєва М. В. Особливості організації системи нотаріальних органів у країнах латинського нотаріату. *Право України*. 2006. № 4. С. 146–149.

22. Вдовічена Л. І. Функції нотаріальної юрисдикції: підходи до розуміння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. URL: http://lsey.org.ua/7_2021/38.pdf (дата звернення: 18.10.2025).

23. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квіт. 1963 р. URL: <https://naples.mfa.gov.ua/storage/app/sites/92/9-2-1963.pdf> (дата звернення: 26.09.2025).

24. Конвергенція у праві. Велика українська енциклопедія. тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с. С.73. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf (дата звернення: 25.12.2025).

25. Мерник А. М. Тенденції розвитку системи права в сучасних умовах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Том 32. №2. С. 15–27.
26. Волошенюк О. В. Процеси конвергенції в сучасних правових системах. *Форум права*. 2009. № 3. С. 123–128.
27. Гаазька конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18 берез. 1970 р. № 995_922. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text (дата звернення: 26.09.2025).
28. Гамаль І. А. Сучасний стан розвитку системи нотаріату в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 411–418.
29. Гарбуз К. С. Правове регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 – конституційне право. Ужгород, 2021. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/35550> (дата звернення: 10.10.2025).
30. Гнатовський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні: застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. Київ, 2017. URL: <s://nsj.gov.ua/files/1660899715Гнатовський%20М%20М%20Повага%20до%20прав%20людини%20в%20умовах%20збройного%20конфлікту%20в%20Україні%200.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
31. Головатий С. П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. Частина третя: права людини (стаття 3 Конституції України). *Право України*. 2015. № 1. С. 13–92.
32. Головатий С. П. Про людські права. Лекції. Київ: Дух і Літера, 2016. 760 с.
33. Головка К. В. Правові засади регулювання віртуальних активів: міжнародні практики та реалії. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 224–228.

URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/2/45.pdf> (дата звернення: 25.09.2025).

34. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2023. Вип. 78: ч. 2. С. 32–37.

35. Горбань Н. С. Медіація в діяльності нотаріусів України: теорія і практика. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 4. С. 27–32.

36. Грохольський В. Л. Загальні визначення принципів права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 19. С. 120–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2002_19_29 (дата звернення: 01.10.2024).

37. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1991. 736 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8890/file.pdf> (дата звернення: 11.12.2025).

38. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2004. 216 с.

39. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2004. 19 с.

40. Гуледза А. Г. Нотаріальні системи сучасності: організаційно-правовий аспект. *Форум права*. 2011. № 4. С. 162–166.

41. Гусарєва О. С. Роль міжнародного союзу латинського нотаріату у реалізації міжнародного приватного права. Особливості розвитку правової держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів: проблеми теорії і практики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2010. С. 253-254.

42. Давиденко А. О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. Юридичні науки*. 2010. № 4.

С. 22–28. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/022-28.pdf> (дата звернення: 01.10.2024).

43. Двосторонні міжнародні договори України у сфері міжнародно-правового співробітництва. URL: <https://sk.ua/wp-content/uploads/2021/05/dvostoronni-mizhnarodni-dogovori-ukraini.pdf> (дата звернення: 26.09.2025).

44. Денисяк Н. М. Питання процедури медіації у нотаріальній діяльності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 130–132.

45. Деякі питання використання спеціальних бланків нотаріальних документів: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 груд. 2021 р. № 1290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1290-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

46. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

47. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2023 р. № 1406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

48. Деякі питання організації нотаріальної діяльності та ведення нотаріального діловодства приватних нотаріусів в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 11 лют. 2025 р. № 356/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0212-25?utm_Text (дата звернення: 18.10.2025).

49. Деякі питання формування звітності про роботу державних, приватних нотаріусів, Міністерства юстиції України та його територіальних органів у сфері нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 16 жовт.

2023 р. № 3646/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1594-22?utm_source#Text (дата звернення: 18.10.2025).

50. Джуган В. О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63-67. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/12.pdf (дата звернення: 25.09.2025).

51. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 трав. 2008 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri>

52. Довгерт А. С. Реформа колізійного права в Україні. Проблеми правового регулювання комерційних відносин в умовах їх інтернаціоналізації: колективна монографія / за ред. О. Д. Крупчана. Тернопіль, 2007. 240 с.

53. Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23 трав. 1995 р. № 428_627. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_627#Text (дата звернення: 18.10.2025).

54. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07 лип. 1993 р. № 440_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text (дата звернення: 18.10.2025).

55. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 трав. 1993 р. № 616_174. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (дата звернення: 18.10.2025).

56. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2017. 465 с.

57. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.

58. Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 99–108.

59. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_4_34 (дата звернення: 03.10.2025).
60. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. Київ: Алерта. КНТ. ЦУЛ, 2009. 686 с.
61. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
62. Дякович М. М. Пропозиції щодо розвитку медіації в нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 137–140.
63. Єфіменко Л. В. Передумови зародження нотаріату в українському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4/5. С. 12–20.
64. Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 22 с.
65. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.09.2025).
66. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
67. Зінченко Н. О. Етичні та правові ідеї філософії права І. Канта та Г. Гегеля. URL: http://lsej.org.ua/10_2024/5.pdf (дата звернення: 23.07.2025).
68. Злотніков М. Р. Піддячі іванівської площі. *Нотаріальний вісник*. 1998. № 1. С. 40.

69. Ільєва Н. В. Зарубіжний досвід здійснення нотаріальної діяльності та його адаптація до вітчизняної системи Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз 139 нотаріату. Конституційно-правовий вимір в розвитку правової системи України. 2016. С. 41–46.

70. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 196 с.

71. Історія розвитку нотаріату в Україні та зарубіжних країнах: презентація. Scribd. URL: <https://www.scribd.com/presentation/637043068/> (дата звернення: 11.12.2025).

72. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Правове почуття як складова правозастосовної діяльності органів державної влади. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Сер. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2022. № 2(63). С. 63-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2022_2_11 (дата звернення: 25.09.2025).

73. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Місце та значення юридичних фікцій в системі сучасних засобів юридичної техніки. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Сер. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2023. № 1(66). С. 24-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2023_1_5 (дата звернення: 25.09.2025).

74. Калюжний Р. А., Олещенко В. Ю. Правова природа громадянських прав, як теоретичний концепт. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Сер. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2024. № 2(71). С. 51-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2024_2_8 (дата звернення: 25.09.2025).

75. Канєнберг-Сандул О. К. Порушення прав людини в умовах військової агресії РФ проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 531–533. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/122.pdf (дата звернення: 25.09.2025).

76. Карнарук Н. В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право / Національний ун-т держ. податкової служби України. Ірпінь, 2007. 185 с.

77. Кельман М., Кельман Р. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Юридичні науки». 2023. № 3 (39). С. 13–20.

78. Ковальчук С. П. Принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 147–151.

79. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

80. Кодекс законів про працю України від 17 груд. 1971 р. № 322–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

81. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

82. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

83. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Харків: Право, 2011. 384 с.

84. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат: підручник. Харків: Право, 2019. 416 с.

85. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15 листоп. 1965 р. № 995_890. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_890#Text (дата звернення: 26.09.2025).

86. Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів від 16 трав. 1972 р. № 994_678. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_678#Text (дата звернення: 26.09.2025).

87. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 груд. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 26.03.2025).

88. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 05 жовт. 1961 р. № 995_082. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text (дата звернення: 26.09.2025).

89. Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

90. Корнелюк Ю. І., Швець О. Конвергенція в сучасному праві. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 трав. 2020 р., м. Львів). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 56–58. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/a25bd414-5130-44df-a131-58dd4c5f12d5/content> (дата звернення: 25.10.2025).

91. Костицький М. В. Потреба використання цілісної методології в сучасній юридичній науці. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1 (23). С. 7–12.

92. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибр. наук. пр. Чернівці: Рута, 2008. Кн. 1. 560 с.

93. Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.

94. Кравчук В. М. Теоретико-методологічні проблеми наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. № 1. С. 73–81.

95. Кравчук С. Й. Взаємодія правової і політичної систем в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2024. Т. 1. № 81. С. 48–52.

96. Крістева Е. А. Особливості дотримання нотаріальної таємниці в Україні. *Правова держава*. 2016. Вип. 21. С. 282–285.
97. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.10.2025).
98. Криштопа О. Міжнародний союзу нотаріату: принципи латинського нотаріату та їх значення для діяльності нотаріусів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 88. С. 63-67.
99. Кунєв Ю. Д. Правове забезпечення інформаційної безпеки як предмет правового дослідження. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Сер. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2021. № 1(58). С. 95-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2021_1_14 (дата звернення: 25.09.2025).
100. Лауріні Д. Чи є в нотаріату майбутнє в Євросоюзі? *Нотаріат для Вас*. 2002. № 11 (39). С. 21–22.
101. Левик Я. А. Правові засади утворення радянських органів судочинства на Західноукраїнських землях у 1939–1941 рр. *Вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2024. Вип. 84, ч. 3. С. 184–196. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/28-3.pdf> (дата звернення: 11.08.2025).
102. Левкулич В. Справедливість в ієрархії аксіологічних пріоритетів права. *Право та державне управління*. 2019. № 3. С. 27–32.
103. Легенький М. І. Первинний закон як юридична категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2023. Вип. 78(1). С. 39-44. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_78\(1\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_78(1)__7) (дата звернення: 25.09.2025).
104. Макеєва О. М., Бойко О. В. Генеза дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці*

Національного авіаційного університету. Серія:Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ, 2023. № 1 (66). С. 32-39.

105. Макеева О. М., Бойко О. В. Механізм забезпечення прав і свобод людини. Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції 24 лют. 2023 р., м. Київ. Київ: Національний авіаційний університет, 2023. С. 79-81.

106. Малишева Н. Р. Обсяг та межі поняття «конвергенція правових систем» та його застосовуваність до сучасних еколого-правових відносин між Україною та ЄС. Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу: матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу. Дніпро, 2016. С. 60–63.

107. Матвеев С. В., Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права.* 2023. № 2. С. 76-80.

108. Маржина А. А. Складові механізму нотаріальної діяльності: теоретико-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 4. С. 49–54.

109. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 95–99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf> (дата звернення: 25.09.2025).

110. Мельник О. Г. Механізм захисту прав людини у Європейському Союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 4. С. 40–44.

111. Мельничук С. М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2023. Вип. 4 (104). С. 24-34.

112. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. О. Б. Онишко, Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2022. 540 с.

113. Мирза С. С. Реалізація основоположних принципів латинського нотаріату в Україні: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 227-231.

114. Нелін О. І. Еволюція спадкового права України (історико-правовий аспект): монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 365 с.

115. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історично-правовий аспект). *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 11–15.

116. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні: від минушини до сьогодення: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 130 с.

117. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні (IX–XVIII ст.ст.): проблеми становлення. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 15–18.

118. Нечипорук С. В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2011. 225 с.

119. Никифорак М. В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774– 1918 рр.): монографія. Чернівці: Рута, 2004. 384 с.

120. Корнєєв Ю. В. Нотаріат в Україні: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2025. 130 с.

121. Фурса С. Я., Комаров В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 424 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002147> (дата звернення: 12.12.2025).

122. Нотаріат в Україні: навчальний посібник / Ю. В. Нікітін, С. С. Бичкова, А. Г. Чубенко, В. К. Матвійчук, Е. О. Гіда, Т. П. Устименко,

Н. О. Чучкова. 4-те вид., доп. і перероб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2016. 586 с.

123. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. Київ: Знання, 2008. 494 с.

124. Нотаріат України реформується за стандартами ЄС. *Юридична газета*. № 17 (747). URL: <https://yurgazeta.com/interview/notariat-ukrayini-reformuetsya-za-standartami-es.html> (дата звернення: 12.03.2025).

125. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта; КНТ; Центр навчальної літератури, 2008. 153 с.

126. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.

127. Онуфрієнко О. О. Процеси конвергенції та дивергенції правових систем сучасності: досвід постановки проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 57–66.

128. Опольська Н. М. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 191–195.

129. Орзіх В. М. Застосування нотаріусами аналогії закону та аналогії права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Міністерство освіти і науки України, Одеса, 2021. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/730eb613-7f3b-4bc4-afb0-aabd6c0bc8c5> (дата звернення: 25.10.2025).

130. Офіційний вебсайт Вищої ради нотаріату Французької Республіки. URL: <https://www.csn.notaires.fr> (дата звернення: 25.10.2025).

131. Офіційний вебсайт Федеральної палати нотаріусів Німеччини. URL: <https://www.bnotk.de/en/> (дата звернення: 25.10.2025).

132. Офіційний вебсайт Генеральної ради нотаріату Іспанії. URL: <https://www.notariado.org/portal/en/> (дата звернення: 25.10.2025).

133. Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. *Молодий вчений*. 2014. № 6 (2). С. 114–118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(2\)__33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(2)__33) (дата звернення: 12.12.2025).

134. Пам'яті Св. Отця Папи Пія XII. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/29597/file.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

135. Поляничко А. О. Принципи права: сучасний загальнотеоретичний погляд. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 55–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_10 (дата звернення: 20.10.2025).

136. Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2012. 272 с.

137. Постанова КЦС ВС від 16 черв. 2021 р. у справі № 757/22958/19-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97903461?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.193299693.1506219683.1725914468-1217848031.1684852344 (дата звернення: 11.08.2025).

138. Постанова КЦС ВС від 07 лип. 2021 р. у справі № 369/14294/17. URL: [https://protocol.ua/ua/dogovir_orendi_zemli_z_pidroblenim_pidpisom_e_neukladenim_\(takim_shcho_ne_vidbuvsia\)_otge_i_rishennya_pro_reestratsiyu_prava_orendi_na_pidstavi_takogo_pidlyagae_skasuvannyu_a_zemli_povernennyu_\(vs_ktss_454_148_20_vid_20_04_2022_r_\)/](https://protocol.ua/ua/dogovir_orendi_zemli_z_pidroblenim_pidpisom_e_neukladenim_(takim_shcho_ne_vidbuvsia)_otge_i_rishennya_pro_reestratsiyu_prava_orendi_na_pidstavi_takogo_pidlyagae_skasuvannyu_a_zemli_povernennyu_(vs_ktss_454_148_20_vid_20_04_2022_r_)/) (дата звернення: 11.08.2025).

139. Постанова КЦС ВС від 20 лип. 2022 р. у справі № 461/2565/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105533339&red=100003e556735a5d8d18c985b7f6fa639ce101&d=5> (дата звернення: 11.08.2025).

140. Постанова КЦС ВС від 22 серп. 2022 р. у справі № 136/2075/19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/c023270> (дата звернення: 11.08.2025).

141. Постанова КЦС ВС від 28 верес. 2022 р. у справі № 520/8593/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/106660128?utm_source=jurliga.ligaz

akon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.197633135.1506219683.1725914468-1217848031.1684852344 (дата звернення: 11.08.2025).

142. Постанова КЦС ВС від 13 берез. 2023 р. у справі № 554/9126/20. URL: https://protocol.ua/amp/ru/postanova_ktss_vp_vid_13_03_2023_roku_u_spravi_554_9126_20/ (дата звернення: 11.08.2025).

143. Постанова КЦС ВС від 19 квіт. 2023 р. у справі № 357/8270/20. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_19_04_2023_roku_u_spravi_357_8270_20/ (дата звернення: 11.08.2025).

144. Постанова КЦС ВС від 24 січ. 2024 р. у справі № 511/1875/21. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C027138> (дата звернення: 11.08.2025).

145. Постанова ОП КЦС ВС від 03 черв. 2024 р. у справі № 587/2230/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/119907441> (дата звернення: 11.08.2025).

146. Постанова КАС ВС від 22 трав. 2025 р. у справі № 160/31404/24. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kas_vp_vid_22_05_2025_roku_u_spravi_160_31404_24/ (дата звернення: 11.08.2025).

147. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 21 квіт. 2011 р. № 3271-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3271-VI#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

148. Про внесення змін до Порядку внесення Міністерством юстиції України, територіальними органами Міністерства юстиції або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 01 серп. 2022 р. № 3199/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0862-22?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

149. Про внесення змін щодо вчинення нотаріальних дій в умовах війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 черв. 2022 р. № 719. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

150. Про державний нотаріат: Закон УРСР від 25 груд. 1974 р., введ. в дію Пост. ВР УРСР № 3378-VIII. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr4488.htm/> (дата звернення: 01.10.2024).

151. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

152. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

153. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 11 берез. 2022 р. № 1118/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0325-22?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

154. Про затвердження Змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 14 квіт. 2023 р. № 1356/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0635-23?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

155. Про затвердження Змін до Правил ведення нотаріального діловодства: Наказ Міністерства юстиції України від 27 груд. 2024 р. № 3783/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z2029-24?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

156. Про затвердження Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса: Наказ Міністерства

юстиції України від 22 берез. 2011 р. № 871/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0388-11?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

157. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 296/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0282-12?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

158. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2023 р. № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

159. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів: Наказ Міністерства юстиції України від 28 серп. 2014 р. № 1422/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1046-14?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

160. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

161. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

162. Про медіацію: Закон України від 16 листоп. 2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

163. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

164. Про нотаріат: Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

165. Про облік додаткових послуг правового та технічного характеру державними нотаріусами: Наказ Міністерства юстиції України від 29 жовт. 2024 р. № 3081/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1629-24?utm_#Text (дата звернення: 18.10.2025).

166. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 верес. 2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

167. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листоп. 2016 р. № 918-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

168. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

169. Рабінович П. М. Аксіологія права. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> Аксіологія права (дата звернення: 09.12.2025).

170. Рабінович П. М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11–21.

171. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 6-е. Харків: Консум, 2002. 160 с.

172. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

173. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посіб. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

174. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 576 с.
175. Рабінович П. Правовість антропосоціальних явищ: філософські засади ідентифікації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 32–40.
176. Рабінович П. М. Світова «Біблія» людських прав (до 60-річчя проголошення Всезагальної декларації прав людини). *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1 (56). С. 21–30.
177. Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 317 с.
178. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 384 с.
179. Решота В. В. Англосаксонська модель адміністративної юстиції в державному управлінні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 / Львівський регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів, 2008. 20 с.
180. Роль нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. URL: <https://chas.cv.ua/inform/36359-rol-notaratu-v-mehanizm-zabezpechennya-prav-svobod-lyudini-gromadyanina.html> (дата звернення: 11.09.2025).
181. Рубан А. Г. Адміністративно-правові засади здійснення прокуратурою правоохоронної функції держави. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2018. 210 с.
182. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21501/23.pdf> (дата звернення: 23.08.2025).
183. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682. С. 33–35.

184. Сімейний кодекс України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/conv#n867> (дата звернення: 26.03.2025).
185. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.
186. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852.
187. Сосименко Ю. П., Коломоець Т. О., Гулевська Г. Ю. Яким бути нотаріату України. *Влада. Людина. Закон*. 2010. № 1. С. 159–161.
188. Статут Міжнародного союзу латинського нотаріату від 02 жовт. 2007 р. URL: <http://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/StatutesUINLua-2.pdf>. (дата звернення: 13.03.2025).
189. Статути великого князівства Литовського: у 3 т. Статут великого князівства Литовського 1588 за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2004. Т. 3. С. 218–219.
190. Стефанчук Р., Ландо Д. Проблеми гармонізації та кодифікації договірного права Європи. Проблеми систематизації приватного права України та Європи: монографія / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. Київ, 2009. 204 с.
191. Суддя ВП ВС висвітлила тенденції в судовій практиці щодо оскарження постанов нотаріуса та участі нотаріуса в судовому процесі. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1656895/> (дата звернення: 11.08.2025).
192. Сучасні системи нотаріату – історія їх розвитку. URL: http://www.npu.in.ua/pro-npu/istoria/suchasni_sistemi_notariatu_-_istoriya_jh_rozvitku# (дата звернення: 12.09.2025).
193. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, А. Н. Заєць, В. С. Журавський та ін.: О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко (ред.). 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

194. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право. Київ: Атіка, 2009. 284 с.
195. Тимошук О. Г. Захист прав і свобод людини і громадянина через призму діяльності інституту нотаріату в Україні в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 195-197.
196. Тлумачний словник української мови. Система. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 18.10.2025).
197. Тодоров І. Я., Суботін В. Н. Історія держави і права України: підручник. Донецьк: ДГТ, 1998. 187 с.
198. Україна стала повноправним членом Міжнародного Союзу Нотаріату. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123179> (дата звернення: 14.03.2025).
199. Ухач В. З. Юридична деонтологія і професійна етика: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2015. 335 с.
200. Федоренко В. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наукова доповідь. НАПрН України, Київський регіональний центр. Київ: Ліра-К, 2015. 64 с.
201. Федоренко Т. В. Нотаріат як форма захисту прав і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 20. Ч. П. Том 1. 2012. С. 263–266.
202. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
203. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука вид. І доп. Київ. Голов. ред. УРЕ. 1986. 800 с.
204. Фріс І. П. До поняття нотаріальної діяльності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 44–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_33_8. (дата звернення: 18.03.2024).
205. Фундаментальні принципи системи латинського нотаріату. URL: <https://npu.ua/wp->

content/uploads/2018/03/%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%B
C%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-
%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8-
%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8-
%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D
0%BE%D0%B3%D0%BE-
%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D1%82%D1
%83.pdf (дата звернення: 26.09.2025).

206. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні: теорія і практика: навч. посіб. Київ: А.С.К, 2001. 976 с.

207. Фурса Є. Новий погляд на термінологію спадкових правовідносин. *Право України*. 2002. № 9. С. 115-120.

208. Хірсін А. В. Методологія інтеграції основних моделей обґрунтування правової нормативності як філософсько-правова проблема. *Filosofo's'ki ta metodologični problemi prava*. 2017. № 2 (14). С. 37-50.

209. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

210. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 18.10.2025).

211. Цифрові технології в сучасному нотаріаті: Олена Бунякіна взяла участь у міжнародній конференції. Нотаріальна палата України. 2019. URL: <https://npu.ua/taxsnews/mizhнародnij-notariat/page/14/> (дата звернення: 25.08.2025).

212. Черватенко І. М. Поняття нотаріального акту – документу та його ознаки. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Восьмі осінні юридичні читання». Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету та права, 2009. С. 492–494.

213. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец.12.00.03. Київ, 2003. 199 с.
214. Черниш В. М. Історико-правовий аспект вітчизняного нотаріату. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 1. С. 49–51.
215. Черниш В. Шляхи розвитку та вдосконалення нотаріальної діяльності в Україні: прогалини законодавчої регламентації. *Юридична Україна*. 2016. № 5–6. С. 90–95.
216. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату у системі захисту прав і свобод людини і громадянина: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 396 с.
217. Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 103–110.
218. Шмельова Г. Г. Міжнародно-правові гарантії прав людини: загальнотеоретичний аспект. *Правові новели*. 2016. № 1. С. 99–103. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/1_2016/24.pdf (дата звернення: 20.07.2025).
219. Щупаківський Р. В. Загальні принципи права та їх значення для адміністративно-телекомунікаційного права. *Держава та регіони. Сер. Право*. 2019. № 4 (66). С. 123–128.
220. Юркевич Христина. Порівняльно-правовий метод у конституційно-правових дослідженнях. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 156–160.
221. Ясінська Л. В. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на раїни Західної Європи. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Вип. 17. Одеса: Юридична література, 2003. С. 79–80.
222. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія держави і права; історія політичних і правових вчень. Львів, 2005. 210 с.

223. Acte Authentique Électronique. URL: <https://www.csn.notaires.fr/fr/levolution-numerique-dans-le-notariat> (дата звернення: 25.10.2025).

224. Alexander Morus Fides publica, contra calumnias Joannis Miltoni. Ex typ. Adriani Vlacq. 1654. 242 p. URL: https://play.google.com/books/reader?id=1_A8AAAACAAJ&pg=GBS.PA2&hl=uk (дата звернення: 25.10.2025).

225. Alexy R. The Argument from Injustice: A Reply to Legal Positivism. Oxford University Press, 2003. URL: <https://www.scribd.com/document/491291391/Robert-Alexy-The-Argument-from-Injustice-A-Reply-to-Legal-Positivism-Law-2003-docx> (дата звернення: 29.09.2025).

226. AML. Anti-money laundering – система законів про запобігання відмиванню коштів, отриманих незаконним шляхом і фінансування тероризму [Foreign Corrupt Practices Act. United States Department of Justice]. URL: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/foreign-corrupt-practices-act> (дата звернення: 02.10.2025).

227. Annual Report 2024 URL: https://www.notariesofeurope.eu/wp-content/uploads/2025/02/CNUE-Annual-Report-2024.pdf?fbclid=IwY2xjawIcLfdleHRuA2FlbQIxMAABHTwN15fDBCTNSIYHKZeiWeMNDgjmDPc26KiIUVusBIQhU7nIP3PTv4VWoA_aem_h3sSk9Nakyza6XaU-69abg&utm (дата звернення: 26.09.2025).

228. Apostille and consular legalization of documents in Ukraine/ Embassy of Ukraine in the Kingdom of Sweden. URL: <https://sweden.mfa.gov.ua/> (дата звернення: 26.09.2025).

229. Apostille and consular legalization of documents in Ukraine/ Embassy of Ukraine to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. URL: <https://uk.mfa.gov.ua/en> (дата звернення: 26.09.2025).

230. Buckland W. W., revised by Peter Stein, Professor of Jurisprudence in the University of Aberdeen. A Text-book of Roman from Augustus to Justinian. Cambridge University Press, 1975. URL: <https://dokumen.pub/a-text-book-of-roman->

law-from-augustus-to-justinian-third-edition-revised-by-peter-stein-3nbsped-0521043603.html (дата звернення: 25.10.2025).

231. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/beurkg/> (дата звернення: 15.03.2025).

232. Bundesnotarordnung (BNotO). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bnoto/> (дата звернення: 15.03.2025).

233. Bye-laws UINL. URL: https://uinl.org/statutes/bye-laws/?utm_ (дата звернення 26.09.2025).

234. CFT. Countering/Combating the Financing of Terrorism. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/glossary/c.html#CFT> (дата звернення: 02.10.2025).

235. Conseil supérieur du notariat. URL: <https://www.csn.notaires.fr/en> (дата звернення: 25.10.2025).

236. Conseil supérieur du notariat. URL: <https://www.csn.notaires.fr/en/notary-and-digital> (дата звернення: 25.10.2025).

237. Conseil supérieur du notariat. URL: <https://www.csn.notaires.fr/fr/le-conseil-superieur-du-notariat> (дата звернення: 25.10.2025).

238. Council of Bars and Law Societies of Europe (CCBE). Comparative study on authentic acts and instruments. URL: https://www.ccbe.eu/NTCdocument/Report_Authentic_Act1_1302619714.pdf (дата звернення: 30.10.2025).

239. Council of Europe. Code of Notary Ethics. URL: <https://rm.coe.int/hf6-code-of-notary-ethics-eng/1680a21dec/> (дата звернення: 30.10.2025).

240. Council of europe committee of ministers Recommendation Rec. 2001. (9). URL: <https://rm.coe.int/16805e2b59> (дата звернення: 30.10.2025).

241. Council of Notariats of the European Union (CNUE). Authentic instruments, created by notaries, are legal acts that cannot be challenged except by court. URL: <https://www.notariesofeurope.eu/en/the-cnue/authentic-instruments/> (дата звернення: 30.10.2025).

242. Council of Notariats of the European Union (CNUE). Providing legal certainty for all Europeans. URL: <https://www.notariesofeurope.eu/en/publication/european-elections-the-notaries-of-europe-manifesto/> (дата звернення: 30.10.2025).

243. Cybersecurity Act (Estonia). URL: https://bwcimplementation.org/sites/default/files/resource/EE_Cybersecurity%20Act_EN.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

244. Daniel Piñol Alabart. Public notaries in medieval Catalonia: some considerations. URL: <https://rime.cnr.it/index.php/rime/article/download/569/873/>. (дата звернення: 30.10.2025).

245. David R., Brierley J.E.C. Major Legal Systems in the World Today. 3rd ed. London: Stevens & Sons, 1985. P. 359–365. URL: http://14.139.60.116:8080/jspui/bitstream/123456789/17181/1/054_Major%20Legal%20Systems%20in%20the%20World%20Today%20%28377-380%29.pdf (дата звернення: 26.05.2025).

246. Deborah M. Thaw, The Feminization of the Office of Notary Public: From Femme Covert to Notaire Covert, 31 J. Marshall L. Rev. 703 (1998). URL: <https://repository.law.uic.edu/lawreview/vol31/iss3/3/> (дата звернення: 29.09.2025).

247. Directive (EU) 2019/1151 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1151/oj> (дата звернення: 25.10.2025).

248. Directive (EU) 2017/1132 as regards the use of digital tools and processes in company law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/1132/oj> (дата звернення: 25.10.2025).

249. Directive 2013/55/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:32013L0055> (дата звернення: 25.10.2025).

250. Discover our publications. URL: https://www.notariesofeurope.eu/en/publications-en/?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

251. Different Notarial Systems Around the World. Hong Kong Lawyer, 2016. URL: <https://www.hk-lawyer.org/content/different-notarial-systems-around-world> (дата звернення: 20.10.2025).

252. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. URL: <https://scholarship.law.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2438&context=lawreview> (дата звернення: 29.09.2025).

253. Eesti Notarite Koda / Chamber of Notaries). URL: <https://enotariate.ee/> (дата звернення: 25.10.2025).

254. ENN Handbook on Successions (2025, PDF). URL: https://www.notariesofeurope.eu/wp-content/uploads/2025/05/CNUE_Handbook-Successions_2025_EN_0006-1.pdf?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

255. E-Notar Register (Eesti Notarite Koda / Chamber of Notaries) URL: <https://enotariate.ee/> (дата звернення: 25.10.2025).

256. E-notary self-service. URL: <https://www.notar.ee/en> (дата звернення: 25.10.2025).

257. European Elections – The Notaries of Europe Manifesto (2024). URL: https://www.notariesofeurope.eu/en/publications-en/?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

258. European judicial systems Edition 2010 (data 2008): Efficiency and quality of justice. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2010. 390 p. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/European-judicial-systems-2008.pdf> (дата звернення: 31.12.2025).

259. European Parliament. Comparative Study on Authentic Instruments – national provisions of private law, circulation, mutual recognition and enforcement. Study PE 408.329. URL: <https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200811/20081127ATT43123/20081127ATT43123EN.pdf> (дата звернення: 30.10.2025).

260. European Parliament Legal Affairs Directorate. «Authentic instruments and public faith» study. URL: <https://www.europarl.europa.eu/document/activities/>

200811/20081127ATT43123/20081127ATT43123 EN.pdf (дата звернення: 30.10.2025).

261. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Oxford: Clarendon Press, 1980. 425 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Natural_Law_and_Natural_Rights.html?id=1lRFHEI6JQoC&redir_esc=y (дата звернення: 31.12.2025).

262. French Civil Code. Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070721/> (дата звернення: 25.10.2025).

263. Gesetz zur Umsetzung der Digitalisierungsrichtlinie. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/dirug/> (дата звернення: 25.10.2025).

264. How to make good use of Japanese Notaries. URL: <http://www.koshonin.gr.jp/pdf/english2.pdf>. (дата звернення: 25.10.2025).

265. Information Society Services Act (Estonia). URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/525082022006/consolideriigiteataja.ee+1> (дата звернення: 25.10.2025).

266. International Code of Notariat. URL: https://uinl.org/international-code-of-notariat/?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

267. International Union of Notaries. URL: <https://uinl.org/> (дата звернення: 14.03.2025).

268. International Union of Notaries (UINL). Bundesnotarkammer, Germany. URL: <https://www.bnotk.de/en/bundesnotarkammer/international/international-union-of-notaries> (дата звернення: 20.10.2025).

269. Legal information / CNUE & Ukraine. URL: <https://www.notariesofeurope.eu/en/legal-information/> (дата звернення: 26.09.2025).

270. Lewis A. D. University College London and D.J. Ibbetson. The Roman Law Tradition. Cambridge University Press, 2004. URL: <https://dokumen.pub/roman-law-tradition.html> (дата звернення: 20.10.2025).

271. Malavet P. A. Counsel for the Situation: The Latin Notary, a Historical and Comparative Model. SSRN, 2010. URL: <https://ssrn.com/abstract=1496453> (дата звернення: 20.10.2025).

272. MAPE Recommendations on the Application of the Succession Regulation (EU) 650/2012 (2023, PDF). URL: <https://www.notariesofeurope.eu/wp-content/uploads/2023/09/MAPE-Successions-final-study.pdf> (дата звернення: 26.09.2025).

273. Minutier Central Électronique des Notaires de France. URL: <https://www.csn.notaires.fr/fr/levolution-numerique-dans-le-notariat> (дата звернення 20.10.2025).

274. Mousouraris G. The Historical and Institutional Context of Roman Law The University of Auckland, 2003. URL: <https://dokumen.pub/historical-and-institutional-context-of-roman-law-0754621081-0754621146-2002026137-9780754621089-9780754621140.html> (дата звернення: 20.10.2025).

275. National Notary Association –Requirements to Become a Notary Public. URL: <https://www.nationalnotary.org/notary-bulletin/blog/2018/02/what-do-you-need-to-become-a-notary> (дата звернення: 26.09.2025).

276. Notaio. URL: <http://www.sapere.it/sapere/dizionari/dizionari/Italiano/N/NO/notaio.html>. (дата звернення: 15.03.2025).

277. Notary in Germany. Bundesnotarkammer. URL: <https://www.notar.de/der-notar/notar-in-germany> (дата звернення: 15.03.2025).

278. Notary Locator Australia. History of Notaries. 2023. URL: <https://www.notarylocator.com.au/notary-public-history> (дата звернення: 11.12.2025).

279. Notary Public. Legal Information Institute, Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/notary_public (дата звернення: 13.03.2025).

280. Notary Public Day. History of the Notary Public. 2023. URL: <https://www.notarypublicday.com/history.html> (дата звернення: 11.12.2025).

281. Official Website of the Alabama Secretary of State. URL: <https://www.sos.alabama.gov/> (дата звернення: 29.09.2025).

282. Position Paper. 2024. URL: https://www.notariesofeurope.eu/en/publications-en/?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

283. Principles of Notarial Ethics. URL: https://uinl.org/fundamental-principles/principles-of-notarial-ethics/?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

284. Principles of the notarial function: Approved by the General Meeting of member Chambers of Notaries of the UINL, Rome, Italy – 8th November 2005. URL: <https://www.uinl.org/principios-de-lafuncion> (дата звернення: 29.01.2025).

285. Principles of the Notarial Function. URL: https://uinl.org/fundamental-principles/principles-of-the-notarial-function/?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

286. Public Information Act (Estonia). URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/529032019012/consolideriigiteataja.ee> (дата звернення: 20.10.2025).

287. Regulation - 910/2014 - EN - e-IDAS - EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng?utm> (дата звернення: 20.10.2025).

288. Republic of Estonia. e-Notary Remote authentication and facial recognition. URL: <https://www.notar.ee/en/teabekeskus/kaugtoestus> (дата звернення: 20.10.2025).

289. Republic of Estonia. (Notarisation Act / Notariaadiseadus). URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/529122020008/consolide> (дата звернення: 20.10.2025).

290. Revised uniform law on notarial acts. URL: <https://lawolc.uoregon.edu/sites/default/files/pictures/Revised%20Uniform%20Law%20on%20Notarial%20Acts%20HB%202834.pdf> (дата звернення: 29.09.2025).

291. Statutes UINL. URL: https://uinl.org/statutes/?utm_ (дата звернення: 26.09.2025).

292. Taunbensclag R. The Law of Grago-Roman Egypt in the Light of the Papuri 332 DC – 640 AD. New York Herald Square Press, 1944. URL:

<https://archive.org/details/lawofgreacoromane0000taub/page/n7/mode/2up> (дата звернення: 20.10.2025).

293. The Civil Law Tradition. URL: https://stephankinsella.com/wp-content/uploads/texts/merryman_civil_law.pdf?utm_ (дата звернення: 25.09.2025).

294. The Rules of Professional Conduct of the Bar. [Model Rules of Professional Conduct – Table of Contents]. URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/ (дата звернення: 29.09.2025).

295. Tirado A. J. Notarial and Other Registration Systems. Florida Journal of International Law, University of Florida, Vol. 16, 2004. URL: <https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1197&context=fjil> (дата звернення: 20.10.2025).

296. Ulrich H. Recht: handbuch philosophischer grundbegriffe / bearbeitet von Hgg. Hans M. Baumgartner und C. Wild. München, Kösel, 1973. Bd. 4. 1874 s.

297. Yuri Orzikh. Notariat in the law of European countries: part I – historical review. URL: https://www.academia.edu/11744819/Notariat_in_the_law_of_European_countries_part_I_historical_review (дата звернення: 30.10.2025).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Макеева О. М., Бойко О. В. Генеза дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2023. № 1 (66). С. 32-39. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17414> .

Особистий внесок автора О. В. Бойка становить 50 %, особисто представлені висновки та пропозиції щодо формування концептуального бачення генези інституту нотаріату в контексті еволюції механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина, узагальненні доктринальних підходів до розуміння ролі нотаріату як інституту публічної довіри, а також у підготовці аналітичних висновків щодо місця нотаріальної діяльності у системі превентивного правового захисту.

2. Бойко О. В. Правове регулювання і організація діяльності нотаріату. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 500-505. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2024-15-500-5053>

3. Бойко О. В. Правові принципи механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: КАІ, 2024. № 4 (73). С. 45-52. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.73.19420>

4. Бойко О. В. Нотаріат у системі захисту та реалізації прав і свобод

громадян. *Альманах права*. 2025. Вип. 16. С. 377-381. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2025-16-377-381>

5. Бойко О. В. Міжнародний досвід поєднання приватноправових та публічно-правових засад у сфері нотаріату. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Юридичні науки. 2026. № 2 (96). С.17-22. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2026-2-11985>

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

6. Макеєва О. М., Бойко О. В. Механізм забезпечення прав і свобод людини. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір* : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 24 лютого 2023 р., м. Київ: НАУ, 2023. С. 79-81.

7. Бойко О. В. Історико-правові аспекти становлення інституту нотаріату. *Сучасні виклики науки та освіти («Current challenges of science and education»)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18-20 вересня 2023 р. м. Берлін, Німеччина, 2023. С. 282-287.

8. Бойко О. В. Поняття інституту нотаріату у сучасній правовій доктрині. VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 18 травня 2023 р., м. Київ: НАУ, 2023. С. 47-49.

9. Бойко О. В. До питання про функції нотаріату. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції 23 лютого 2024 р., м. Київ: НАУ, 2024. С. 50-52.

10. Бойко О. В. Правовий статус нотаріуса. VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 16-17 травня 2024 р., м. Київ: НАУ, 2024. С. 28-31.

11. Бойко О. В. Інститут нотаріату в умовах трансформації правової системи. *Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах*

воєнного стану: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції 21 лютого 2025 р., м. Київ: ДУ КАІ, 2025. С. 40-42.

12. Бойко О. В. Застосування медіації у нотаріаті: теоретико-правові аспекти. VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму 15-16 травня 2025 р., м. Київ: ДУ КАІ, 2025. С. 22-24.

13. Бойко О. В. Застосування міжнародних стандартів у нотаріальній практиці як гарантія прав і свобод людини в умовах відновлення України. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції 12 лютого 2026 р., м. Київ: ДУ КАІ, 2026. С.90-94.

ДОДАТОК Б

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ (ЗА 2019-2025 РОКИ)

1. Практичний контекст

Людські права – запобіжник фальсифікації та недобросовісного впливу на волевиявлення.

Порушення часто пов'язані з неврахуванням етико-моральних аспектів.

2. Ключові категорії справ

<i>№</i>	<i>Категорія справи</i>	<i>Приклад</i>	<i>Правова позиція суду</i>
1	Процесуальний статус нотаріуса	07.07.2021 №369/14294/17	Приватний нотаріус не є належним відповідачем у справах про скасування реєстраційних дій
2	Відмова у вчиненні нотаріальної дії	16.06.2021 №757/22958/19-ц	Законність звернення незалежно від статусу боржника в ЄРБ
3	Оскарження відмови у видачі свідоцтва про спадщину	20.07.2022 №461/2565/20	Фізичні вади заповідача не є підставою для нікчемності заповіту
4	Відмова від прийняття спадщини	22.08.2022 №136/2075/19	Відповідачем є спадкоємець, а не нотаріус
5	Дисциплінарна відповідальність	28.09.2022 №520/8593/17	Відсутність фото в паспорті після 45 років – не підстава для відмови
6	Позовна давність	13.03.2023 №554/9126/20	Виконавчий напис не зупиняє перебіг позовної давності
7	Видача дублікатів договорів	19.04.2023 №357/8270/20	Спори між батьками не є підставою для відмови

8	Виконавчий напис та торги	03.06.2024 №587/2230/21	Недійсність торгів має встановлюватися судом
9	Протиправна бездіяльність	22.05.2025 №160/31404/24	Публічно-правові спори належать до адміністративної юрисдикції

3. Узагальнення

Проблемні зони: статус нотаріуса, межі його компетенції, підстави для відмови, коректне застосування строків позовної давності.

Тенденція: суди прагнуть балансувати між формальними процедурами та захистом людських прав.

4. Висновок

Забезпечення пріоритетності людських прав у нотаріальній діяльності – ключ до підвищення правової безпеки та довіри до інституту нотаріату.

ДОДАТОК В

АВТОРСЬКА КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІЙ НОТАРІАТУ

Контур / критерій	Назва функції	Змістова характеристика	Часова фаза реалізації
А. Публічно-правовий контур (владно-регулятивні напрями)	1. Правоохоронна (забезпечення законності)	Вчинення виключно передбачених законом нотаріальних дій; перевірка правоздатності та дієздатності сторін; відмова у разі протиправності.	ex ante / in acto
	2. Превентивно-юрисдикційна (попереджувальне правосуддя)	Запобігання спорам через фіксацію волевиявлення сторін, забезпечення публічної віри нотаріального акта, коректне конструювання правочинів.	ex ante / in acto
	3. Контрольно-наглядова (процедурна дисципліна)	Дотримання процесуальних, реєстрових і звітних стандартів, забезпечення належного діловодства; взаємодія з органами юстиції.	in acto / ex post
	4. Фіскально-компенсаційна	Сприяння належному справлянню державних платежів, зборів та обов'язкових платежів, пов'язаних із нотаріальними діями.	in acto
	5. Комплаєнс-функція (AML/CFT, санкційні, ризик-орієнтовані процедури)	Ідентифікація клієнтів і бенефіціарів, перевірка джерел коштів, моніторинг підозрілих операцій, повідомлення компетентних	ex ante / in acto

		органів.	
Б. Приватноправовий контур (захист автономії волі сторін)	6. Правореалізаційна (правозастосовча)	Індивідуальне застосування норм матеріального та процесуального права до конкретної ситуації; формування юридичного результату дії.	in acto
	7. Правовстановлювальна	Офіційне посвідчення фактів і прав, створення юридичних передумов для виникнення, зміни або припинення правовідносин.	in acto
	8. Консультативно-медіативна	Роз'яснення сторонам їхніх прав і обов'язків, узгодження умов правочину, мінімізація інформаційної асиметрії.	ex ante
В. Кросс-секторальні (інтеграційні / системоутворювальні)	9. Доказово-забезпечувальна	Надання документам підвищеної доказової сили, створення надійної доказової бази для подальшого судового контролю.	ex post
	10. Цифрово-реєстрова (е-нотаріат)	Інтеграція нотаріальних процесів із державними електронними реєстрами, забезпечення кібербезпеки та електронної ідентифікації.	усі фази
	11. Транскордонно-координаційна	Забезпечення міжнародної дії нотаріальних документів (апостиль, легалізація), відповідність міжнародним договорам і стандартам UINL.	усі фази

Запропонована система функцій інституту нотаріату ґрунтується на поєднанні публічно-правових гарантій законності (пункти 1–5) і приватноправових механізмів автономії волі сторін (пункти 6–8), які інтегруються через кросс-секторальні функції (пункти 9–11).

Темпоральний вимір (*ex ante*, *in acto*, *ex post*) демонструє, як нотаріат забезпечує правову безперервність – від превенції конфліктів до підтвердження юридичних наслідків.

Усі функції спрямовані на реалізацію прав і свобод людини, утвердження верховенства права та довіру до правового порядку.

ДОДАТОК Г

АВТОРСЬКА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ

Критерій класифікації	Види принципів	Змістова характеристика	Приклади
1. За рівнем нормативного узагальнення	1.1. Загальноправові	Відображають основоположні цінності правової системи, є універсальними для всіх галузей права.	Верховенство права, законність, справедливість, рівність, гуманізм.
	1.2. Міжгалузеві	Поєднують положення, спільні для суміжних галузей (цивільного, адміністративного, міжнародного права).	Диспозитивність, добросовісність, правова визначеність, охорона права власності.
	1.3. Галузеві (спеціальні)	Відображають специфіку нотаріальної діяльності як публічно-службового інституту.	Незалежність нотаріуса, неупередженість, професіоналізм, конфіденційність, превентивність, юридична достовірність.
2. За функціональною спрямованістю	2.1. Принципи організації нотаріату	Визначають публічно-правові основи побудови системи нотаріальних органів.	Єдність і централізованість системи, державний контроль, самоврядування, етичні стандарти.
	2.2. Принципи здійснення нотаріальної діяльності	Відображають безпосередній процес реалізації нотаріальних функцій.	Об'єктивність, неупередженість, захист прав осіб, збереження нотаріальної таємниці, відповідальність.
3. За аксіологічним змістом	3.1. Принципи-цінності	Виражають базові морально-правові орієнтири діяльності нотаріуса.	Довіра, справедливість, честь, добросовісність.

	3.2. Принципи-засоби (інструментальні)	Забезпечують реалізацію цінностей через правові механізми.	Правова визначеність, процесуальна форма, офіційність, безсторонність.
4. За сферою реалізації	4.1. Внутрішні (корпоративно-професійні)	Регламентують етичні стандарти та внутрішню культуру нотаріальної спільноти.	Чесність, лояльність, службова дисципліна, повага до колег.
	4.2. Зовнішні (публічно-правові)	Визначають взаємодію нотаріату з державою, громадянами та юридичними особами.	Законність, публічна довіра, підзвітність, забезпечення стабільності цивільного обороту.

Запропонована класифікація відображає системну взаємозалежність різних рівнів принципів нотаріату – від загальноправових до галузевих, від ціннісних до функціонально-інструментальних. Така модель дає змогу розглядати принципи інституту нотаріату не лише як сукупність нормативних положень, а як ієрархічну систему, що забезпечує єдність публічно-правового та приватноправового начал, стабільність правового регулювання й довіру до інституту нотаріату як гаранта прав і свобод людини.

AUTHOR'S MODEL OF CONVERGENT NOTARIAT IN UKRAINE

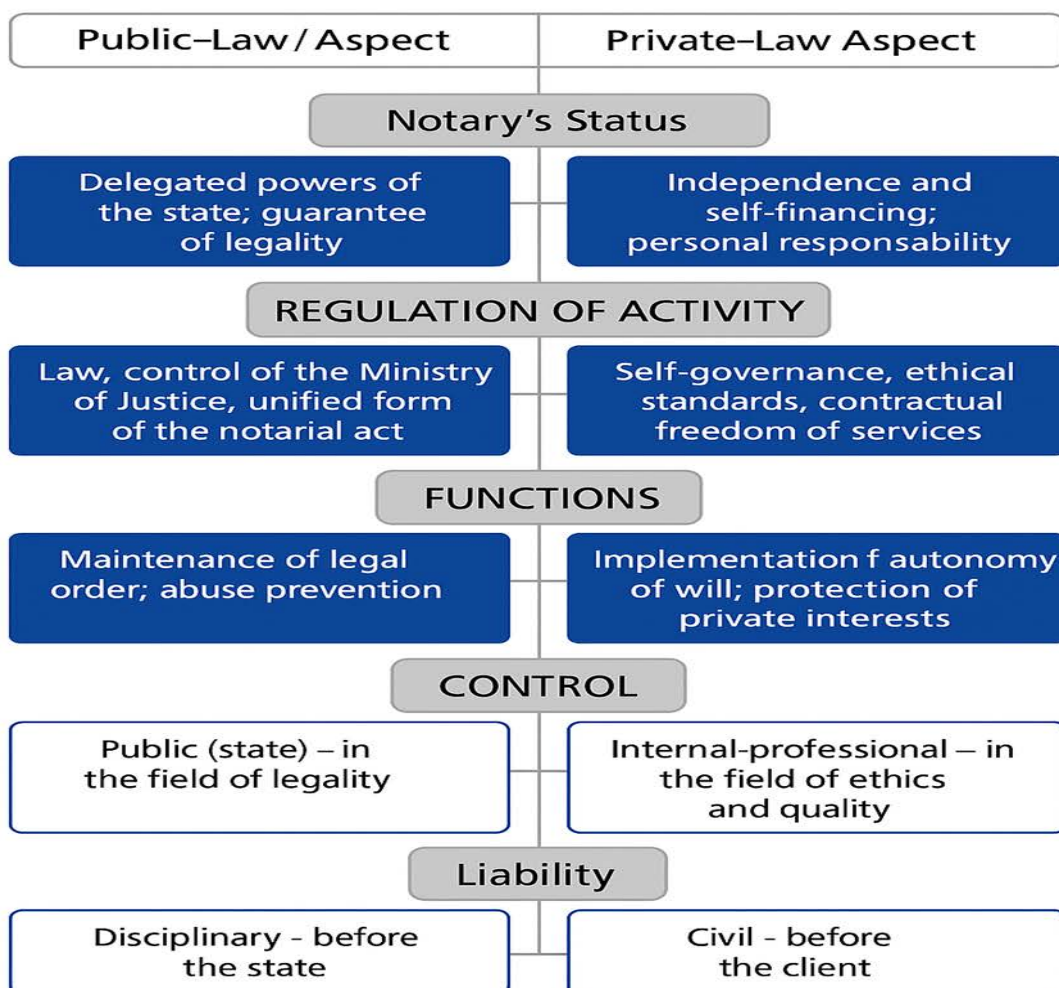

Схема відображає структурно-функціональну модель конвергенції приватноправових і публічно-правових засад у діяльності нотаріату. Центральний елемент – концепт «Конвергенція приватного і публічного права», який поєднує п'ять систем утворюючих складових: статус нотаріуса, регулювання діяльності, функції, контроль та відповідальність.

Кожен із компонентів представлено у двох вимірах:

- публічно-правовому, що забезпечує легітимність, законність і державні гарантії правової достовірності;
- приватноправовому, який гарантує професійну автономію, самофінансування, етичну відповідальність і захист приватних інтересів.

Взаємодія цих площин формує інтегративну модель українського нотаріату європейського типу, засновану на принципах public faith, верховенства права та балансу між владним і договірним началами.

ДОДАТОК Е

Авторська модель українського конвергентного нотаріату передбачає обов’язкову наявність наступних системо утворюючих складових:

Складова (компонент)	Публічно-правовий аспект	Приватноправовий аспект
Статус нотаріуса	Делеговані державою повноваження; гарантія законності	Незалежність, самофінансування, особиста відповідальність
Регулювання діяльності	Закон, контроль Мін’юсту, єдина форма нотаріального акту	Самоврядування, етичні стандарты, договірна свобода послуг
Функції	Забезпечення правопорядку, запобігання зловживанням	Реалізація автономії волі, захист приватних інтересів
Контроль	Публічний (державний) – у сфері законності	Внутрішньо професійний – у сфері етики та якості
Відповідальність	Дисциплінарна перед державою	Цивільно-правова перед клієнтом

Модель передбачає органічну взаємодію двох підходів, з чітко вираженим правозахисним значенням – забезпеченні прав і свобод людини: держава гарантує довіру, професія – якість і незалежність.

Модель визначає нотаріуса не лише технічним виконавцем дій, а превентивним суб’єктом гарантування прав і свобод особи завдяки поєднанню публічно-правових та приватноправових механізмів.

ДОДАТОК Є

POLICY BRIEF «Конвергентна модель нотаріату в Україні: медіація та цифровізація як інструменти правової інтеграції» (із дорожньою картою змін до Закону «Про нотаріат» і вторинних актів (стандарти е-акту, віддалена ідентифікація, медіаційний протокол) – короткий аналітично-практичний документ, що може використовуватися як обґрунтування для нормативних змін).

Документ описує реформу та концептуально пояснює її необхідність у межах європейського правового простору.

1. Стратегічна мета.

Формування в Україні сучасної конвергентної моделі нотаріату, що поєднує публічно-правові гарантії законності та приватноправові принципи автономії, самоврядування і професійної відповідальності. Забезпечення відповідності національного законодавства європейським стандартам public faith, digital trust та досудового врегулювання спорів (ADR).

2. Проблематика.

Попри проголошений курс на євроінтеграцію, український нотаріат зберігає пострадянську дуалістичність і недостатню гнучкість. Серед ключових проблем:

- відсутність правової бази для електронного нотаріального акту і віддаленої ідентифікації клієнтів;
- недостатній розвиток професійного самоврядування;
- формальний, а не змістовний контроль з боку держави;
- відсутність інституційного зв'язку нотаріату з медіаційними процедурами, що знижує ефективність позасудового захисту прав.

3. Європейські орієнтири.

Регламент eIDAS (№ 910/2014) – визнає юридичну силу кваліфікованих електронних підписів, печаток і часових позначок, створюючи основу для цифрового нотаріату.

Директива 2019/1151/ЄС – вимагає забезпечення онлайн-процедур створення юридичних осіб через електронні засоби, що передбачає участь нотаріусів у дистанційних перевірках і посвідченнях.

Директива 2008/52/ЄС – закріплює правові рамки медіації як способу врегулювання цивільних і комерційних спорів із визнанням угод у судовому чи нотаріальному порядку.

Практики Франції, Німеччини та Естонії демонструють ефективність моделі публічна довіра та професійна автономія у цифровому середовищі.

4. Ключові напрями реформування:

4.1. Електронна publica fides.

Закріплення в Законі України «Про нотаріат» поняття електронного нотаріального акту, який має таку саму доказову силу, як і паперовий, за умови використання кваліфікованого е-підпису відповідно до eIDAS.

4.2. Віддалена ідентифікація та відео-нотаріальні дії. Упровадження механізмів віддаленої присутності через державний шлюз е-ідентифікації, біометрію та запис відеосесій, за моделлю Німеччини (DiRUG, 2022) та Естонії (e-Notary).

4.3. Інституціоналізація медіації.

Розширення функцій нотаріуса на сферу досудового врегулювання спорів: надання можливості проведення нотаріально-медіаційних процедур і нотаріального надання форми угоди медіації.

4.4. Професійне самоврядування.

Створення незалежної Палати нотаріусів України зі статусом публічно-правової корпорації, уповноваженої здійснювати внутрішній контроль, акредитацію, сертифікацію й дисциплінарний нагляд.

4.5. Етичні стандарти та цифрова безпека.

Розробка Кодексу етики цифрового нотаріату (згідно з Code of Notary Ethics, Council of Europe), що визначає правила кібербезпеки, захисту даних і протидії конфлікту інтересів.

4.6. Підвищення кваліфікації.

Запровадження програм сертифікації для нотаріусів за модулями «Електронна ідентифікація та цифрові акти» і «Основи медіації та комунікаційного права».

5. Очікувані результати:

5.1. створення повноцінного електронного нотаріату з гарантіями цифрової достовірності;

5.2. зменшення навантаження на суди через розвиток нотаріально-медіаційних процедур;

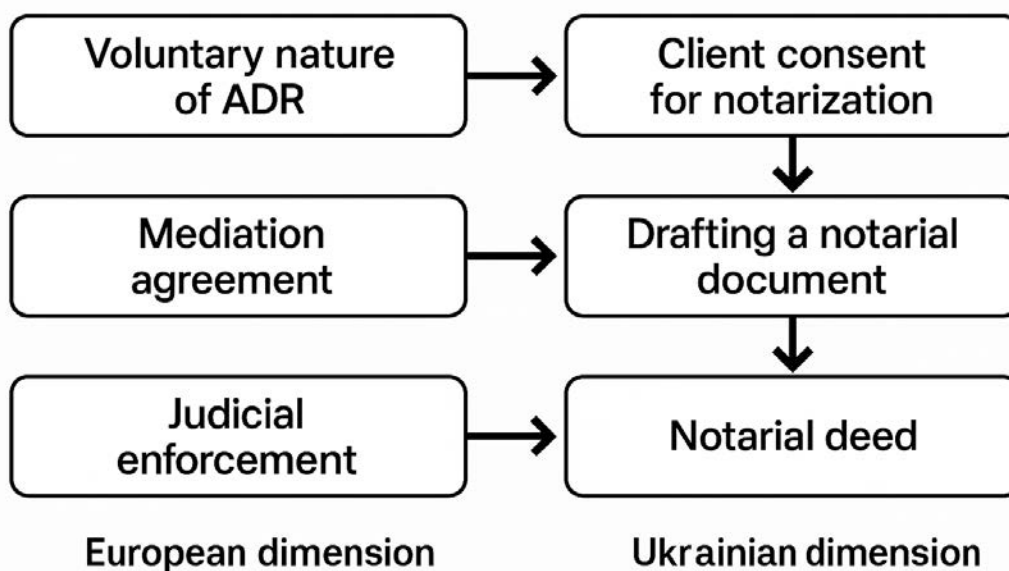
5.3. підвищення рівня довіри суспільства до правового обігу;

5.4. інтеграція України до єдиного європейського простору правової автентичності (European Authentic Acts Space).

6. Синтез і перспективи. І медіація, і цифровізація є логічними проявами інтегративної еволюції нотаріату:

- вони зменшують навантаження на судову систему;
- підвищують ефективність захисту прав;
- підсилюють публічну довіру до правового обігу;
- виводять нотаріат на рівень європейських стандартів електронного врядування та ADR (alternative dispute resolution).

Integration of the European mediation model into the Ukrainian notary system

ДОДАТОК 3

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

пров. Музейний, 2Д, м. Київ, 01001, тел: (044) 279 85 41

E-mail: info.kv@ca.minjust.gov.ua, сайт: <https://centraljust.gov.ua/> код згідно з ЄДРПОУ 43315602

03.04 2026 № 10488/6-26

На № _____ від _____ 20 _____

**ДЕРЖАВНОМУ
НЕКОМЕРЦІЙНОМУ
ПІДПРИЄМСТВУ «ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ
АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»**

пр-т Гузара Любомира, буд. 1, м. Київ,
03058

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження Бойка Олега Володимировича на тему: “Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина” на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право впроваджені в діяльності Київського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України.

Зокрема, під час підготовки до X науково-практичної конференції «Права людини: історія та сучасність», що відбулася з нагоди Міжнародного дня прав людини та 27-ї річниці заснування Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», в якій приймав участь Заступник начальника Київського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України Віталій Гдичинський, було використано аналітичні матеріали щодо превентивної функції нотаріату, яка полягає у попередньому захисті людської гідності, автономії волі та правової безпеки ще на стадії формування правовідносин.

**Начальник Київського
міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України**

Кирило МІНЕНКО

НОТАРІАЛЬНА ПАЛАТА УКРАЇНИ
Відділення Нотаріальної палати України в м. Києві

код за ЄДРНОУ 39723185, 02140, м.Київ, вул. Миниуги, 7а, офіс 1,
при kuv2020@gmail.com, тел. (044)-577-24-122

ДОДАТОК И

Вих. № 4

Від 18 лютого 2026 року

**ДЕРЖАВНОМУ
НЕКОМЕРЦІЙНОМУ
ПІДПРИЄМСТВУ «ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ
АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»**

пр-т Гузара Любомира, буд. 1, м. Київ, 03058

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження Бойка Олега Володимировича на тему: “Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина” на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право впроваджені в діяльності Нотаріальної палати України.

Зокрема, під час підготовки пропозицій для обговорення на засіданні робочої групи з питань розвитку та популяризації медіації Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку альтернативних способів вирішення спорів, яке відбулось «15» січня 2026 року, за участю голови Центру медіації НПУ Ірини Петрової, було використано аналітичні матеріали про те, що нотаріат України, як інститут превентивного правосуддя, послідовно підтримує розвиток альтернативних способів вирішення спорів та формування ефективної, відповідальної й професійної системи медіації.

З повагою,

Голова Відділення НПУ в м. Києві

Наталія КОЗАЄВА

ДОДАТОК І

**ПРИВАТНИЙ НОТАРІУС
СПЕРЧУН ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ
КИЇВСЬКИЙ МІСЬКИЙ НОТАРІАЛЬНИЙ ОКРУГ**

Адреса для листів: 04219, місто Київ, проспект Володимира Івасюка, будинок 6-Б, корпус 2, нотаріальна контора,
email: oleksandr.sperchun@gmail.com, тел.: +380952770800

Від 09.02.2026 року
вих. №8/01-16

**ДЕРЖАВНОМУ НЕКОМЕРЦІЙНОМУ
ПІДПРИЄМСТВУ «ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ
АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»**

пр-т Гузара Любомира, буд. 1, м. Київ, 03058

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження Бойка Олега Володимировича на тему: “Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина” на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право впроваджені в моїй діяльності, як приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу та Члена правління відділення Нотаріальної палати України в місті Києві.

Зокрема, під час здійснення науково-аналітичної діяльності, було використано аналітичні матеріали щодо нормативної інтеграції електронного нотаріального акту в нотаріаті, як інституті превентивного правосуддя та ефективного позасудового механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, з дотриманням балансу публічних та приватних інтересів.

**З повагою,
приватний нотаріус
Київського міського
нотаріального округу**

Олександр СПЕРЧУН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО **ДОДАТОК І**
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
(КАІ)

Проспект Гузара Любомира, 1, м. Київ, 03058, тел. (044) 497 51 51, факс: (044) 408 30 27
E-mail: post@kai.edu.ua, <http://www.kai.edu.ua>, код ЄДРПОУ 45853942
Система менеджменту якості університету сертифікована за ISO 9001:2015

27.04.2026 № 865/13

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
з наукових досліджень та трансферу
технологій
доктор технічних наук, професор
Сергій ГРИГОР'ЮК

2026 року

АКТ

Комісія у складі:

голова – декан факультету права та міжнародних відносин Державного університету «Київський авіаційний інститут», кандидат юридичних наук, доцент ЖУКОРСЬКА Я.М.

члени комісії:

– завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, кандидат юридичних наук, доцент МАКЕЄВА О.М.

– професор кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного, гарант ОНП 081 «Право», доктор юридичних наук, професор КУНЄВ Ю.Д.

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права Факультету права та міжнародних відносин Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут» БОЙКА Олега Володимировича на тему: «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» впроваджені в діяльності Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Проаналізовано основні результати дослідження Бойко О.В. зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні та практичні положення дисертації:

1. Макеева О.М., Бойко О.В. Генеза дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*: зб. наук. пр. К.: НАУ, 2023. № 1(66). С. 32-39. DOI: 10.18372/2307-9061.66.17414.
<https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/17414>

2. Бойко О.В. Правове регулювання та організація діяльності нотаріату України. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід: До 75-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корещького НАН України, 1949–2024. Випуск 15.* Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корещького НАН України, 2024. 688 с. С.500-505. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-500-505

3. Бойко О.В. Правові принципи механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»* № 4(73), 2024 р. С.45-52. DOI:10.18372/2307-9061.73.19420 https://law.kai.edu.ua/wp-content/uploads/2025/02/yuv_4_73_2024verstka.pdf

4. Бойко О.В. Нотаріат в системі захисту та реалізації прав і свобод громадян. *Альманах права. Феномен реалізації права в контексті сучасного наукового дискурсу: Випуск 16*. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 516 с. С. 377-381. DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-377-381 <https://almanahprava.org/assets/images/issues/16/issue16.pdf>

5. Бойко О. В. Міжнародний досвід поєднання приватноправових та публічно-правових засад у сфері нотаріату. *Інтернаука. Серія: «Юридичні науки»*. 2026. № 2(96). С.17-22.

У процесі виконання наукового дослідження аспірант взяв участь:

- у виконанні кафедральної держбюджетної науково-дослідної роботи №36-2022/13.01.01 «Теорія та практика забезпечення прав людини в умовах сучасних викликів і загроз» (державний реєстраційний номер 0122U201282, термін виконання жовтень 2022 р. - червень 2025 р.);

- у XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір» 24 лютого 2023 р. м. Київ. Національний авіаційний університет; VI Міжнародному молодіжному науковому юридичному форумі 18 травня 2023 р. м. Київ. Національний авіаційний університет; XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» 23 лютого 2024 р. м. Київ. Національний авіаційний університет; VII Міжнародному молодіжному науковому юридичному форумі 16-17 травня 2024 р. м. Київ: Національний авіаційний університет; XV Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану» 21 лютого 2025 р. м. Київ, Державний університет «Київський авіаційний інститут»; VIII Міжнародному молодіжному науковому юридичному форумі 15-16 травня 2025 р. м. Київ, Державний університет «Київський авіаційний інститут»; XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» 12 лютого 2026 року.

- у науково-практичному круглому столі з міжнародною участю «Права людини в Україні: доктринальні підходи та практика реалізації» 05 грудня 2023 року; науково-методичному семінарі «Інноваційні методи викладання теоретико-правових дисциплін» 05 березня 2024 року; науково-практичному круглому столі з міжнародною участю «Права людини як фундаментальна цінність демократичного суспільства в умовах євроінтеграції» 04 грудня 2024 року; науково-методичному семінарі «Правнича освіта у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір» 12 березня 2025 року; науково-практичній дискусії «Верховенство права: теорія і практика в умовах сучасних світових викликів» 01 грудня 2025 року; науково-методичному семінарі «Правові цінності та етичні стандарти в контексті підготовки майбутніх юристів та правоохоронців» 03 березня 2026 року.

Сформульовані пропозиції у науковому дослідженні Бойка О.В. будуть використані в процесі підготовки методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Юридична деонтологія та професійна етика», «Теорія права», «Конституційне право України», «Адміністративне право України», «Верховенство права та конституціоналізм: сучасні тенденції» та інших освітніх компонент.

Комісія розглянула та узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», наукові праці аспіранта Бойка О.В. та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також практичну значимість, використовується у науково-дослідній роботі Державного університету «Київський авіаційний інститут» під час проведення загально-теоретичних і галузевих досліджень

з питань удосконалення інституту нотаріату в сучасному механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах трансформації правової системи України та європейської інтеграції. 339

Голова комісії

к.ю.н., декан

Члени комісії

к.ю.н., доцент

д.ю.н., професор

Three handwritten signatures in blue ink. The top signature is the most prominent, followed by two smaller ones below it.

Ярина ЖУКОРСЬКА

Олена МАКЕЄВА

Юрій КУНЄВ